

Міністерство внутрішніх справ України

Національна академія внутрішніх справ

**Корупційна злочинність
в Україні: сучасний стан,
детермінанти та запобігання**

Навчальний посібник

КИЇВ – 2018

УДК 343.97:343.352
ББК Х 628.3
К 698

Рекомендовано вченою радою Національної академії внутрішніх справ (протокол № 3 від 27.02. 2018 р.)

Рецензенти:

Копотун І.М. – доктор юридичних наук, професор.
Нікітін Ю.В. – доктор юридичних наук, професор.

Авторський колектив:

В.В. Василевич - канд.юрид. наук, проф.: підрозд. 6.5, 6.6 розд. 6; *О.М. Джу́жа* – д-р юрид. наук, проф.: передмова; підрозд. 6.1, 6.2 розд. 6; *А.О. Джу́жа* – канд. юрид. наук: підрозд. 7.4 розд. 7; *О.Г. Колб* – д-р юрид. наук, проф.: підрозд. 7.1 розд. 7; *І.О. Колб* – канд. юрид.наук: підрозд. 7.2 розд. 7; *С.О. Колб* – канд. юрид.наук: підрозд. 7.3 розд. 7; *Н.В. Кулакова* – канд. юрид. наук, доц.: розд. 4; *Ю.О. Левченко* – канд. юрид. наук, доц.: підрозд. 5.3 розд. 5; *Микитчик А.В.* – канд. юрид. наук: підрозд. 3.4 розд. 3; *С.І.Мінченко* – д-р юрид. наук, с.н.с.: підрозд. 3.2 розд. 3; *Т.В. Миронюк*– канд. юрид. наук: підрозд. 6.3, 6.4 розд. 6; *С.А. Мозоль* – канд. юрид. наук., с.н.с.: підрозд. 3.1 розд. 3(у співавт. з *Е.В. Расюком*); *Г.С. Поліщук* – канд. юрид. наук, доц.: підрозділи 5.1, 5.2 розд. 5; *Е.В. Расюк* – канд. юрид. наук, доц.: передмова; розділ 1; підрозд. 3.3; підрозд. 3.1 розд. 3 (у співавторстві з *С.А.Мозолем*); *А.В. Савченко* – д-р. юрид. наук, проф.: розділ 2

Корупційна злочинність в Україні: сучасний стан, детермінанти та запобігання: навч. посіб. / автор. кол.: В. В. Василевич, О. М. Джу́жа, А. О. Джу́жа, О. Г. Колб, С. О. Колб, І. О. Колб, Н. В. Кулакова, Ю. О. Левченко, А. В. Микитчик, С. І. Мінченко, С. А. Мозоль, Т. В. Миронюк, Г. С. Поліщук, Е. В. Расюк, А. В. Савченко; за ред. проф. О. М. Джу́жи та доц. Е. В. Расюка. Київ: ФОП Маслаков, 2018. - 340 с.

ISBN 978-617-7625-16-1

Навчальний посібник присвячений актуальним питанням корупційної злочинності в Україні, зокрема: розкриваються категоріальний апарат й антикорупційна державна політика, висвітлюються кримінально-правова та кримінологічна характеристики корупційної злочинності, окреслюються окремі питання запобігання корупційній злочинності. Самостійні розділи навчального посібника присвячені причинам та умовам корупційної злочинності в Україні, а також зарубіжному досвіду у сфері запобігання корупційній злочинності. Окремим розділом у роботі окреслено суб'єкти запобігання корупційній злочинності в Україні.

Посібник буде цікавим для державних службовців та посадових осіб органів місцевого самоврядування, які підвищують кваліфікацію, а також викладачам, докторантам, аспірантам і магістрам, що знаходяться у стані наукового пошуку у сфері запобігання корупційній злочинності в Україні.

ISBN 978-617-7625-16-1

© Колектив авторів, 2018

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	6
РОЗДІЛ 1. КОРУПЦІЯ, КОРУПЦІЙНА ЗЛОЧИННІСТЬ ТА АНТИКОРУПЦІЙНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ.....	10
1.1. Поняття, основні ознаки та характеристики корупції, корупційної злочинності	10
1.2. Рівні, наслідки та ризики поширення корупції для держави і суспільства	24
1.3. Поняття, сутність і зміст державної антикорупційної політики в Україні	31
1.4. Принципи, функції, цілі і завдання державної антикорупційної політики в Україні	40
1.5. Антикорупційне законодавство України	50
1.6. Механізм реалізації державної антикорупційної політики України	64
РОЗДІЛ 2. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ	79
2.1. Поняття корупційних злочинів	79
2.2. Ознаки корупційних злочинів	83
2.3. Види корупційних злочинів	86
2.4. Кримінально-правові наслідки вчинення корупційних злочинів	88
2.5. Покарання за корупційні злочини	92
2.6. Загальна кримінально-правова характеристика корупційних злочинів	95
2.7. Особливості окремих складів корупційних злочинів	104
2.8. Перспективи кримінальної відповідальності за корупційні злочини	119

РОЗДІЛ 3. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОРУПЦІЙНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ	128
3.1. Сучасний стан, рівень, структура, динаміка корупційної злочинності	128
3.2. Регіональні особливості корупційної злочинності	144
3.3. Прогнозування корупційної злочинності	166
3.4. Особливості кримінологічної характеристики осіб, що вчиняють корупційні злочини	180
РОЗДІЛ 4. ПРИЧИНИ ТА УМОВИ КОРУПЦІЙНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ.....	194
4.1. Правові причини та умови корупційної злочинності	194
4.2. Економічні причини та умови корупційної злочинності	201
4.3. Організаційно-управлінські причини та умови корупційної злочинності	207
4.4. Соціальні причини та умови корупційної злочинності	217
РОЗДІЛ 5. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЙНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ	222
5.1. Сучасний стан та тенденції корупційної злочинності у зарубіжних країнах	222
5.2. Нормативно-правове забезпечення Європейського Союзу в сфері запобігання корупційній злочинності.....	227
5.3. Позитивний зарубіжний досвід запобігання і протидії корупційній злочинності.....	233
РОЗДІЛ 6. СУБ'ЄКТИ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЙНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ.....	242
6.1. Класифікація та координація суб'єктів запобігання корупції в Україні	242
6.2. Верховна Рада України, Президент України та Кабінет Міністрів України як суб'єкти запобігання корупційній злочинності.....	248

6.3. Національне антикорупційне бюро України як суб'єкт запобігання корупційній злочинності.....	253
6.4. Національне агентство з питань запобігання корупції як суб'єкт запобігання корупційній злочинності.....	260
6.5. Спеціалізована антикорупційна прокуратура, Національна поліція, Служба безпеки України як суб'єкти запобігання корупційній злочинності.....	267
6.6. Громадськість як суб'єкт запобігання корупційній злочинності	274
РОЗДІЛ 7. ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЙНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ.....	281
7.1. Загальносоціальні заходи запобігання корупційній злочинності.....	281
7.2. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання корупційній злочинності	290
7.3. Особливості здійснення індивідуальних заходів із запобігання корупційної злочинності.....	302
7.4. Віктимологічне моделювання запобігання корупційної злочинності	311
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	319

ПЕРЕДМОВА

Корупція в Україні має свої особливості та значно відрізняється від корупції у розвинутих країнах. Без виявлення цих особливостей не можна розробити адекватні заходи протидії їй. Корупція сьогодення має ту особливість, що це – корупція кризового типу. Насамперед, вона породжується кризою сучасного українського суспільства (а не лише недосконалістю кримінальної юстиції), та здатна поглиблювати кризу українського суспільства, маючи властивість зводити нанівець будь-які політичні, економічні, правові, моральні реформи в Україні. Саме тому, корупція стала реальною загрозою для національної безпеки та конституційного устрою України, насамперед вона є основною загрозою українській нації, зокрема політичним, економічним, правовим, моральним, культурним засадам її розвитку. Корупційні зв'язки все більше витісняють правові, етичні відносини між людьми і з аномалії поступово перетворюються в норму поведінки¹.

У відносно молодій країні – Україні, особливо у період її розвитку, корупція не тільки збереглася, а й укорінилася та збільшується в українському суспільстві. Все це є наслідком виникнення елементів ринкових відносин, коли більшість діє за принципом: «Все можна зробити за гроші», що панує в українському суспільстві та викликане кардинальними змінами, які спричинили зміни у свідомості людей, падінням рівня моралі населення. Починаючи з перших років незалежності нашої держави й до сьогодення стали спостерігатися масові порушення законності в усіх сферах життя суспільства, ігнорування законів, всюдозволеність у поведінці багатьох осіб, у тому числі й чиновників. А витрати й прорахунки, допущені у ході реформ, ослаблення державного і громадського контролю над злочинністю, відсутність необхідної законодавчої бази перетворили загрозу корумпованості багатьох сфер суспільного життя в реальність.

Упродовж останніх двох десятиріч проблема боротьби з корупцією залишається однією із найпріоритетніших у державі,

¹ Расюк Е. В. Сучасна антикорупційна політика України. Підприємництво, господарство і право. 2012. № 7. С. 31–34.

але розроблена і діюча система заходів протидії цьому негативному суспільному явищу не дає очікуваних результатів. Не зважаючи на заходи, які проводять державні органи та громадські організації, масштаби корупції у нашій країні не зменшуються, про це свідчить світовий індекс сприйняття корупції, що досліджується, оприлюднюється авторитетною міжнародною громадською організацією по боротьбі з корупцією у світі Трансперенсі Інтернэшнл, та формується на основі як корумпованості країн і територій, так й їх державного сектора. Необхідно відзначити, що корупція в Україні набирає усе найбільш небезпечних форм, зокрема: правопорушення, пов'язані з корупцією, та корупційні правопорушення усе частіше переростають у кримінальні злочини чим збільшують рівень корупційної злочинності у державі. Проте, досвід боротьби з корупцією та відповідний його аналіз, який накопичено в інших країнах, у нашій державі дотепер відсутній.

Зараз усе більшого поширення й суспільної ваги набуває усвідомлення тієї очевидності, що корупція у державі набуває найнебезпечніших форм та реально загрожує національній безпеці України та стабільності у суспільстві. Законодавець також визнає усі небезпечні загрози національним інтересам і національній безпеці України, які несе у собі корупція та корупційна злочинність, зокрема: у ст. 7. абз. 9. Закону України «Про основи національної безпеки України» однією з основних загроз державній безпеці є поширення корупції в органах державної влади, зрощення бізнесу і політики, організованої злочинної діяльності². Тому, вельми важливо, державі спрямувати, організувати та залучити усю всеохоплюючу й перманентно динамічну систему суспільно-політичних, соціально-економічних, морально-етичних комунікацій до запобіжної діяльності, яка має спрямовуватись на усунення, нейтралізацію або блокування причин та умов корупції в цілому у суспільстві та корупційної злочинності зокрема. Активними учасниками системи запобігання корупції у державі мають стати як правоохоронні органи усіх рівнів (спеціально створені й ті, на

² Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 черв. 2003 р. № 964-IV (за станом на 30 листоп. 2017 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.

яких покладено законами такі функції), так й громадянське суспільство (громадські організації, громадські формування з охорони громадського порядку та державного кордону, об'єднання громадян, окремі громадяни) – це має бути цілісна й системна запобіжна діяльність, що спрямована на протидію корупції та корупційній злочинності, підвищення рівня нетерпимості до неї в українському суспільстві з подальшим викоріненням її.

Даний навчальний посібник за тематикою можна віднести до аналітичного, оскільки у ньому розкриваються загальнотеоретичні аспекти (поняття, ознаки, рівні, принципи, функції, цілі, завдання, законодавство, механізми реалізації) корупції, корупційної злочинності та державної антикорупційної політики, кримінально-правова й кримінологічна характеристики корупційної злочинності, зарубіжний, вітчизняний досвід й діяльність окремих суб'єктів запобігання їй. За способом і формою викладеного матеріалу навчальний посібник складається з семи взаємопов'язаних, взаємодоповнюючих розділів, які логічно-послідовно розкривають весь феномен корупційної злочинності та заходів запобігання їй. Завдяки змісту, яким наповнені розділи навчального посібника прослідковується широке розмаїття виникаючих проблем та інтересів, розв'язання та практичне врахування яких потребує неабияких зусиль та консолідації українського суспільства щодо системних і якісних змін у системі запобігання корупції в цілому та корупційній злочинності зокрема.

Зрозуміло, що авторський колектив навчального посібника подає матеріал через призму власного бачення проблем системи запобігання корупції й корупційної злочинності в державі, але прочитане дає змогу подивитись по-новому на корупцію сьогодення, усвідомити її масштаби, осмислити не зовсім ефективну систему заходів запобігання корупційній злочинності, що діє в країні, та зауважити про необхідність сьогодняшнього створення системної запобіжної діяльності в Україні щодо вищезгаданих явищ, активним учасником якої має бути громадянин.

Навчальний посібник досить чітко віддзеркалює ритм великих перемін, що відбулися й відбуваються в останні роки в державі, зокрема: створення державного правоохоронного органу, на який покладається попередження, виявлення,

припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, що вчиняються посадовцями найвищої ланки (Національне антикорупційне бюро України); прийняття антикорупційної стратегії на 2014–2017 роки; розробку механізму виконання завдань (програми) щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015–2017 роки; прийняття закону, який визначає правові та організаційні засади функціонування системи запобігання корупції в Україні, зміст та порядок застосування превентивних антикорупційних механізмів, правила щодо усунення наслідків корупційних правопорушень; реалізацію інших продуктивних дій у даній сфері.

Навчальний матеріал, що викладений у навчальному посібнику, орієнтований на: насамперед, державних службовців та посадових осіб органів місцевого самоврядування, які підвищують кваліфікацію; по-друге, магістрів, аспірантів (ад'юнктів), докторантів, що знаходяться у стані наукового пошуку; по-третє, викладачів, що проявляють цікавість до сфери запобігання корупційній злочинності в Україні, а також забезпечують проведення занять з відповідної тематики.

Підготовлений авторським колективом Національної академії внутрішніх справ навчальний посібник «Корупційна злочинність в Україні: сучасний стан, детермінанти та запобігання», безумовно може використовуватись у навчальному процесі в цілому, зокрема курсах підвищення кваліфікації та є вагомим внеском у теорію і практику запобігання корупції та корупційної злочинності держави.

О.М. Джужа

доктор юридичних наук, професор

Е.В. Расюк

кандидат юридичних наук, доцент

РОЗДІЛ 1. КОРУПЦІЯ, КОРУПЦІЙНА ЗЛОЧИННІСТЬ ТА АНТИКОРУПЦІЙНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ

1.1. Поняття, основні ознаки та характеристики корупції, корупційної злочинності

Корупція в українському суспільстві трактується його членами по-різному залежно від політично-правової кон'юнктури. Аналізуючи сучасні наукові підходи до поняття корупції, варто сказати, що формується два підходи до такої дефініції, зокрема: вузькоглядний та багатоскладовий. Розкриваючи вузькоглядний підхід до формування даної дефініції відзначимо, що деякі фахівці (науковці, політичні експерти) трактують корупцію вузько, зводячи її до «хабарництва», «підкупу», «продажності» посадових осіб (державних службовців)³. Суб'єктами корупції зазначені науковці бачать привілейовану особу з обмеженим доступом до себе населення, яка своєю політичною діяльністю впливає на державні та суспільні відносини за допомогою використання наданої політичної влади. Дещо іншим й логічно вірним є багатоскладовий підхід, де частина науковців, зокрема й іноземних, розглядає корупцію як явище багатоскладове, яке проявляється не тільки у конкретних діях, а й у плані відхилень поведінки посадових осіб від загальних соціальних і культурних цінностей суспільства. Так, корупція – це комплексне поняття, яке охоплює сукупність взаємопов'язаних правопорушень: кримінально-правових; адміністративно-правових; дисциплінарних. І вже цей факт пояснює наявність розмаїття визначень корупції різними авторами і проблеми з формулюванням загального, єдиного визначення цього явища⁴. Тобто, зважаючи на дискусію, яка точиться навколо тлумачення дефініції корупції, деякі науковці не бачать єдності та згоди у

³ Карпов Н. С. Злочинна діяльність: монографія. Київ: вид-во С. Семенка, 2004. 310 с. С. 34.

⁴ Яцків І. І. Загальні положення протидії корупції: адміністративно-правовий аспект. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. Вип. XXI. Івано-Франківськ, 2009. С. 88–94. С. 89.

формуванні жодної дефініції⁵. Доповнюючи це підкреслимо, що велика кількість поглядів на визначення «корупції», неоднозначність думок щодо її складових елементів та сфер існування в суспільстві призводить до вад і помилок, пов'язаних з вивченням явища корупції.

Зарубіжний досвід говорить нам про відсутність єдності у підходах щодо визначення корупції на національному рівнях різних країн, незважаючи на ратифікацію основних конвенцій Організації об'єднаних націй й протоколів, що їх доповнюють, у сфері запобігання корупції. Так у законодавстві Фінляндії та Данії дефініція «корупція» не використовується. Натомість у Франції вона розкривається через склади окремих правопорушень – 20 складів кримінальних злочинів, зокрема: встановлюють такі кваліфікуючі ознаки, як надання необґрунтованих благ (ст. 432-14 Кримінального кодексу Франції), неправомірне використання власності або довіри компанії (ст. 425-4, 437-3, 460, 464 Закону про компанії) тощо⁶. Ще один підхід до визначення корупції використовується в законодавстві Іспанії, коли крім формально-юридичних критеріїв у нього включаються етичні критерії чесності, нейтральності, незалежності, відкритості, служіння суспільним інтересам тощо (Закон про заходи щодо реформування цивільної служби від 2 серпня 1984 року № 30)⁷. Законодавство Португалії до кваліфікуючих ознак корупції зараховує отримання не тільки відчутних (упредметнених), але і невлесних переваг і благ (ст. 335 Кримінального кодексу Португалії, ст. 16 і 17 Закону 1987 року № 34 та ін.)⁸.

Аналіз міжнародного підходу до формування категоріального апарату щодо корупції засвідчив, що дана

⁵ Політична корупція перехідної доби / за ред. С. Коткіна та А. Шайо; пер. з англ. Т. Гарастович, С. Гарастович. Київ: Видавництво «К.І.С.», 2004. 440 с. С. 11.

⁶ Правовые акты: антикоррупционный анализ / под ред. Ю. А. Тихомирова, Т. Я. Хабриевой, А. Н. Найденко. М., 2010. С. 16–27. С. 19.

⁷ Макухин А. А. Понятие коррупции в Украине и ЕС: сравнительный анализ, административно-правовой аспект. *Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского*. Серия: Юридические науки. 2013. Т. 26 (65). № 2–1. Ч. 2. С. 55–61. С. 58.

⁸ Правовые акты: антикоррупционный анализ / под ред. Ю. А. Тихомирова, Т. Я. Хабриевой, А. Н. Найденко. М., 2010. С. 16–27. С. 19.

термінологія поступово набувала змісту протягом 70-90-х рр. XX століття. Так, резолюція VIII Конгресу ООН у 1990 році «Практичні методи боротьби з корупцією», де розглядались питання попередження злочинності і ставлення до правопорушників, у розділі «Корупція в державному управлінні» відзначила, що проблеми корупції у державній адміністрації мають загальний характер, і їх згубний вплив відчувається у всьому світі⁹. У Кодексі поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, прийнятому Генеральною Асамблеєю ООН, корупція визначається як «скоєння або не скоєння якої-небудь дії при виконанні обов'язків або пов'язаної з виконанням цих обов'язків з вимаганням або прийняттям подарунків, обіцянок чи стимулів або їх незаконне отримання кожного разу, коли має місце така дія або бездіяльність»¹⁰. У довідковому документі ООН щодо міжнародної боротьби з корупцією остання визначається як «зловживання державною владою для одержання вигоди в особистих цілях». Це поняття включає в себе хабарництво (винагорода як спокуса особи з позиції боргу), непотизм (заміщення по блату дохідних або вигідних посад родичами або «своїми людьми») і незаконне привласнення публічних коштів для приватного використання.

Робоче визначення міждисциплінарної групи щодо корупції Ради Європи дає більш широке тлумачення корупції. Корупція являє собою хабарництво і будь-яку іншу поведінку осіб, яким доручено виконання обов'язків, покладених на них за статусом державної посадової особи, приватного співробітника, незалежного агента чи іншого роду відносин і має на меті одержання будь-яких незаконних вигод для себе та інших.

У антикорупційних міжнародних договорах – Конвенції ООН проти корупції від 31.10.2003 року¹¹, Кримінальній

⁹ Матеріали VII Конгресу ООН щодо попередження злочинності та відношення до правопорушників. Гавана (Куба), 1990. 194 с. С. 37.

¹⁰ Невмержицький С. В. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії: монографія. Київ: КНТ, 2008. 368 с. С. 22.

¹¹ Конвенція ООН проти корупції від 31 жов. 2003 р. (ратифікована Україною 18 жов. 2006 р.). *Верховна Рада України*. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_c16; Про ратифікацію Конвенції ООН проти корупції: Закон України 18 жов. 2006 р. № 251-16. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/251-16>.

конвенції про боротьбу з корупцією від 27.01.1999 року¹², Цивільній конвенції про боротьбу з корупцією від 4.11.1999 року¹³ – містяться дефінітивні норми, які після ратифікації цих документів нашою країною у 2006 р. стали обов'язковими для української правової системи. Так, за визначенням Ради Європи, корупція являє собою хабарництво і будь-яку іншу поведінку осіб, яким доручено виконання певних обов'язків у державному чи приватному секторі, що веде до порушення обов'язків, покладених на них за статусом державної посадової особи, приватного співробітника, незалежного агента, і має метою одержання будь-яких незаконних вигод для себе та інших¹⁴. Європейська конвенція 1999 р. ширше трактує корупцію і визнає її наявність у приватному секторі. У зв'язку з цим проблема можливості визнання підкупу у приватному секторі заслуговує окремого обговорення і повинна прийматися до уваги при можливому визначенні цього поняття в національному законодавстві. У цілому міжнародно-правові визначення корупції, що використовуються в документах ООН та РЄ, виглядають наступним чином: корупція – це зловживання владою або поняттям довіри заради персональних привілеїв чи на користь привілеїв іншій особі або групі осіб, до яких спостерігається відношення лояльності»¹⁵. Відповідно до цього визначенням корупція виходить за межі хабарництва і підкупу і

¹² Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією: міжнародний документ Ради Європи від 27 січ. 1999 р. № ETS 173. (ратифікована Україною 18 жов. 2006 р.). *Верховна Рада України*. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_101; Про ратифікацію Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією: Закон України від 18 жовт. 2006 р. № 252-V. Офіц. вісн. України. 2006. № 44. Ст. 2939. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/252-16>.

¹³ Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією: міжнародний документ Ради Європи від 04 листоп. 1999 р. (ратифікована Україною від 16 бер. 2005 р.). *Верховна Рада України*. http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_102; Про ратифікацію Цивільної конвенції про боротьбу з корупцією: Закон України від 16 бер. 2005 р. № 2476-IV. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2476-15>.

¹⁴ Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією: міжнародний документ Ради Європи від 27 січ. 1999 р. № ETS 173. (ратифікована Україною 18 жов. 2006 р.). *Верховна Рада України*. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_101.

¹⁵ Se upp med «affärer» och «gräddfiler»! *Dagens Nyheter*. 2004. 22 груд.

охоплює також непотизм і численні форми незаконного привласнення публічних коштів для приватного використання.

У міру ускладнення поняття до корупції, крім хабара й підкупу, міжнародна організація Independent Commission Against Corruption, наприклад, відносить цілий спектр посадових порушень і злочинів, які розглядаються як окремі «випадки корупції». При цьому термін «корупція» стає чисто номінальним і вживається для позначення конкретних протиправних дій, пов'язаних з використанням суспільних ресурсів (у тому числі й влади) для досягнення індивідуальних цілей¹⁶.

Категорії «корупційний злочин» і «корупційне правопорушення» застосовуються в Кримінальній конвенції про боротьбу з корупцією від 27.01.1999 року¹⁷, основною метою якої є визначення кримінально-правових засобів боротьби з корупцією на рівні національного законодавства¹⁸. Крім того визначення «корупції» та заходи цивільно-правового захисту осіб, яким заподіяно шкоду в наслідок корупційних дій дається у Цивільній конвенції про боротьбу з корупцією, ратифікованій в Україні 16.03.2005 р.¹⁹.

Натомість, незважаючи на наукові перипетії та розбіжності у міжнародних колах, законодавець, проаналізувавши міжнародні нормативно-правові акти ратифіковані Україною, підійшов вірно до дефініції корупція, визначивши її як використання особою –

¹⁶ Чубенко І. В. Генезис поняття корупції. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2009. № 1. С. 113–118. С. 115.

¹⁷ Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією: міжнародний документ Ради Європи від 27 січ. 1999 р. № ETS 173. (ратифікована Україною 18 жов. 2006 р.). *Верховна Рада України*. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_101; Про ратифікацію Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією: Закон України від 18 жовт. 2006 р. № 252-V. Офіц. вісн. України. 2006. № 44. Ст. 2939. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/252-16>.

¹⁸ Антикорупційні закони України «Про засади запобігання та протидії корупції», «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень» та ін. / уклад. Хавронюк М. І. Київ: Атіка, 2009. 112 с. С. 85.

¹⁹ Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією: міжнародний документ Ради Європи від 04 листоп. 1999 р. (ратифікована Україною від 16 бер. 2005 р.). *Верховна Рада України*. http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_102; Про ратифікацію Цивільної конвенції про боротьбу з корупцією: Закон України від 16 бер. 2005 р. № 2476-IV. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2476-15>.

суб'єктом корупції, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, що є суб'єктом корупції, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей²⁰. Визначення корупції у вітчизняному законодавстві та його неоднозначність тлумачення у міжнародному законодавстві зумовила певні дискусії в наукових колах та серед юристів-практиків. Зокрема, викликає занепокоєння норма про те, що фактом корупційного діяння вважається навіть прийняття обіцянки (пропозиції) неправомірної вигоди або сама обіцянка (пропозиція) надання неправомірної вигоди. Отже, за логікою законодавця, достатнім для вчинення правопорушення є одержання у будь-якій формі (усно, письмово чи будь-яким іншим чином) згоди на одержання (надання) неправомірної вигоди, і якщо факт «письмової обіцянки» можна підтвердити за наявності відповідного письмового доказу, то усна пропозиція чи усне її прийняття буде підтверджувати вкрай важко²¹.

У загальному вигляді корупцію визначають як соціальне явище, яке охоплює всю сукупність діянь, пов'язаних з неправомірним використанням особами наданої їм влади та посадових повноважень з метою задоволення особистих інтересів чи інтересів третіх осіб, а також інших правопорушень, які створюють умови для вчинення корупційних діянь або їх приховування.

У кримінологічному аспекті корупція характеризується низкою *ключових ознак*:

²⁰ Про запобігання корупції: Закон України від 14 жов. 2014 р. № 1700-VII (за станом на 03 серп. 2017 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

²¹ Макухин А. А. Понятие коррупции в Украине и ЕС: сравнительный анализ, административно-правовой аспект. *Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского*. Серия: Юридические науки. 2013. Т. 26 (65). № 2–1. Ч. 2. С. 55–61.

– умисним використанням наданих службових повноважень та пов'язаних з ними можливостей у публічній та приватній сферах діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, фізичних та юридичних осіб;

– спеціальною метою – одержанням неправомірної вигоди, яка виражається у грошових коштах або іншому майні, перевагах, пільгах, послугах, нематеріальних активах, будь-яких інших вигодах нематеріального чи не грошового характеру;

– прийняттям чи прийняття обіцянки/пропозиції отримання неправомірної вигоди для себе або інших осіб;

– обіцянкою/пропозицією чи наданням неправомірної вигоди особі, що уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування та є суб'єктом корупції;

– обіцянкою/пропозицією чи наданням неправомірної вигоди на вимогу особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей;

– суб'єктом, яким є тільки особи, уповноважені на виконання функцій держави або органів місцевого самоврядування, а також особи, які прирівнюються до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р.)²².

Також Закон України «Про запобігання корупції», який визначає правові та організаційні засади функціонування системи запобігання корупції в Україні, зміст та порядок застосування превентивних антикорупційних механізмів, правила щодо усунення наслідків корупційних правопорушень, трактує й інші дефініції, зокрема: корупційне правопорушення; правопорушення, пов'язане з корупцією; неправомірна вигода;

²² Про запобігання корупції: Закон України від 14 жов. 2014 р. № 1700-VII (за станом на 03 серп. 2017 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

потенційний конфлікт інтересів; подарунок; приватний інтерес; реальний конфлікт інтересів; тощо ²³.

Поняття корупційної злочинності законодавець не визначив, але у вітчизняній кримінології така дефініція використовується досить давно, широко досліджуються особливості різних видів цих злочинів. Між тим, до теперішнього часу в Україні немає чинного законодавчого акту, в якому б прямо говорилося про те, які саме злочини варто відносити до корупційних. Аналіз низки сучасних робіт відомих юристів з даної теми та основних норм кримінального законодавства засвідчило, що коло корупційних злочинів авторами визначається довільно. Незважаючи на те, що проблема корупції описана досить всесторонньо, предмет обговорення, як з'ясовується, не визначений. Ця обставина ускладнює порівняння результатів кримінологічних досліджень, які були отримані різними авторами. Крім того, відсутність законодавчо визначеного поняття корупційної злочинності і її видів не дозволяє на правовій основі визначити реальні показники корупційної злочинності у нашій державі.

Деякий перелік корупційних злочинів наводився у Законі України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 7.04.2011 р. (який втратив чинність) ²⁴, а також у Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» від 7.04.2011 р. ²⁵ та Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» від

²³ Про запобігання корупції: Закон України від 14 жов. 2014 р. № 1700-VII (за станом на 03 серп. 2017 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

²⁴ Про засади запобігання і протидії корупції: Закон України від 07 квіт. 2011 р. (втратив чинність від 01 вер. 2016 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3206-17>.

²⁵ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення: Закон України від 07 квіт. 2011 р. (за станом на 01 трав. 2016 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3207-17>.

17.05.2012 р.²⁶. У цих законах дається не вичерпний перелік злочинів, які можуть визнаватися корупційними.

Отже, діяння корупціонера можуть трансформуватися у більш ніж 30 видах корупційних злочинів.

Юридичний склад правопорушення характеризує його структуру, яка включає в себе наступні основні елементи: суб'єкт, об'єкт, об'єктивну сторону і суб'єктивну сторону злочину. Для того, щоб визначити коло суб'єктів корупційних злочинів варто проаналізувати поняття корупції в міжнародному та вітчизняному праві.

У Законі України «Про запобігання корупції»²⁷ корупційне правопорушення визначено як діяння, що містить ознаки корупції, вчинене особою (суб'єктом корупції), за яке законом встановлено кримінальну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність; та правопорушення, пов'язане з корупцією – діяння, що не містить ознак корупції, але порушує встановлені цим Законом вимоги, заборони та обмеження, вчинене особою – суб'єктом корупції, за яке законом встановлено кримінальну, адміністративну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність. Отже, вони є загальновизнаними у міжнародному праві, що дає підставу для виокремлення такого виду злочинності як корупційна.

Враховуючи визначення корупції та корупційного правопорушення, до суб'єктів корупційних злочинів слід відносити тих осіб, які наділені статусом, що дозволяє їм впливати на правове становище громадян: Суб'єктами відповідальності за корупційні правопорушення є:

1) особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування:

а) Президент України, Голова Верховної Ради України, його Перший заступник та заступник, Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр України, віце-прем'єр-міністри

²⁶ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 17 трав. 2012 р. (за станом на 03 серп. 2017 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4711-17>.

²⁷ Про запобігання корупції: Закон України від 14 жов. 2014 р. № 1700-VII (за станом на 03 серп. 2017 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

України, міністри, інші керівники центральних органів виконавчої влади, які не входять до складу Кабінету Міністрів України, та їх заступники, Голова Служби безпеки України, Генеральний прокурор, Голова Національного банку України, Голова та інші члени Рахункової палати, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Голова Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Голова Ради міністрів Автономної Республіки Крим;

б) народні депутати України, депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутати місцевих рад, сільські, селищні, міські голови;

в) державні службовці, посадові особи місцевого самоврядування;

г) військові посадові особи Збройних Сил України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України та інших утворених відповідно до законів військових формувань, крім військовослужбовців строкової військової служби;

г) судді, судді Конституційного Суду України, Голова, заступник Голови, члени, інспектори Вищої ради правосуддя, посадові особи секретаріату Вищої ради правосуддя, Голова, заступник Голови, члени, інспектори Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, посадові особи секретаріату цієї Комісії, посадові особи Державної судової адміністрації України, присяжні (під час виконання ними обов'язків у суді);

д) особи рядового і начальницького складу державної кримінально-виконавчої служби, податкової міліції, особи начальницького складу органів та підрозділів цивільного захисту, Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України;

е) посадові та службові особи органів прокуратури, Служби безпеки України, Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України, дипломатичної служби, державної лісової охорони, державної охорони природно-заповідного фонду, центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної податкової політики та державної політики у сфері державної митної справи;

є) члени Національного агентства з питань запобігання корупції;

ж) члени Центральної виборчої комісії;
з) поліцейські;
и) посадові та службові особи інших державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим;
і) члени державних колегіальних органів;
2) особи, які для цілей цього Закону прирівнюються до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування:

а) посадові особи юридичних осіб публічного права, які не зазначені у пункті 1 частини першої цієї статті;

б) особи, які не є державними службовцями, посадовими особами місцевого самоврядування, але надають публічні послуги (аудитори, нотаріуси, приватні виконавці, оцінювачі, а також експерти, арбітражні керуючі, незалежні посередники, члени трудового арбітражу, третейські судді під час виконання ними цих функцій, інші особи, визначені законом);

в) представники громадських об'єднань, наукових установ, навчальних закладів, експертів відповідної кваліфікації, які входять до складу конкурсних комісій, утворених відповідно до Закону України «Про державну службу»;

3) особи, які постійно або тимчасово обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або спеціально уповноважені на виконання таких обов'язків у юридичних особах приватного права незалежно від організаційно-правової форми, а також інші особи, які не є службовими особами та які виконують роботу або надають послуги відповідно до договору з підприємством, установою, організацією, – у випадках, передбачених цим Законом ²⁸.

Об'єктивна сторона корупційного злочину – це діяння у формі: 1) незаконного використання публічного статусу, поєднане з отриманням вигоди; 2) незаконного надання вигоди особі, що володіє публічним статусом або його близьким. Вищевказані ознаки є обов'язковими для всіх корупційних злочинів. Однак, з урахуванням вітчизняного законодавства слід

²⁸ Про запобігання корупції: Закон України від 14 жов. 2014 р. № 1700-VII (за станом на 03 серп. 2017 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

виділити і факультативні ознаки: 1) передбачене законом суспільне наслідок; 2) причинний зв'язок між діянням і наслідком; 3) інші передбачені диспозицією відповідної кримінально-правової норми об'єктивні ознаки.

Характеризуючи суб'єктивну сторону корупційного злочину, слід зазначити, що воно відбувається завжди навмисне. Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони даного злочину є спеціальна мета суб'єкта – це прагнення отримати незаконну вигоду для себе або своїх близьких. Корупційний злочин вчиняється лише з прямим умислом. При вчиненні корупційного злочину винний повинен усвідомлювати, що він незаконно використовує свій публічний статус або незаконно надає вигоду особі, що володіє публічним статусом, що є суспільно небезпечним, і бажає вчинити вказане діяння.

Підсумовуючи сказане під **корупційною злочинністю** варто розуміти сукупність кримінальних правопорушень, що полягають у використанні особою, суб'єктом відповідальності за них, наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей, метою яких є одержання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб.

У теорії кримінології існує декілька підходів до класифікації корупційних злочинів, які є складовими корупційної злочинності, отже:

1. Залежно від основного об'єкта посягання:

1) що посягають на суспільні відносини, які забезпечують законну діяльність державних органів і установ;

2) що посягають на суспільні відносини, які забезпечують функціонування публічної влади щодо завдань посадових осіб, покладених на них законодавством, а також авторитетом публічної влади;

3) що посягають на суспільні відносини, які забезпечують законну діяльність правоохоронних органів;

4) що посягають на суспільні відносини, які забезпечують інтереси підприємництва;

5) що посягають на суспільні відносини, які забезпечують законні інтереси у сфері управління;

6) що посягають на суспільні відносини, які забезпечують неупереджене управління діяльністю комерційних організацій.

2. Залежно від умов визнання злочинів корупційними:

1) безумовні – ті, склади які містять всі ознаки корупційних злочинів, наприклад, одержання та давання хабара (ст. 368, 369 Кримінального кодексу (КК) України), службове підроблення (ст. 366 КК України) та ін.;

2) злочини, що вчинені публічною особою з використанням своїх повноважень з метою отримання вигоди, наприклад, заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживанням довірою (ст. 192 КК України) та ін.;

3) злочини, що вчиненні з метою отримання прибутку, до таких належать, наприклад, незаконна видача або підробка рецептів чи інших документів, що дають право на отримання наркотичних засобів або психотропних речовин (ст. 319 КК України), перевищення посадових повноважень (ст. 365 КК України) та ін.;

4) злочини, що вчиняються в умовах, коли залежність потерпілої сторони обумовлена публічним статусом винного, до таких належать, наприклад примушування до вступу у статевий зв'язок (ст. 154 КК України) та ін.

Законодавець, не прислухавшись думки вчених, виклав свою позицію щодо даних злочинів у ст. 45 КК України, де до корупційних відніс:

1) привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України);

2) нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням (ст. 210 КК України);

3) деякі склади злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 308 КК України), викрадення, привласнення, вимагання прекурсорів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 312 КК України), викрадення, привласнення, вимагання обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, чи заволодіння ним шляхом шахрайства або

зловживання службовим становищем та інші незаконні дії з таким обладнанням (ст. 313 КК України), порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст. 320 КК України);

4) два склади злочинів проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян, зокрема: підкуп працівника підприємства, установи чи організації (ст. 354 КК України), викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження (ст. 357 КК України);

5) більшість злочинів у сфері службової діяльності: зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України), зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 364-1 КК України), зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги (ст. 365-2 КК України), прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України), незаконне збагачення (ст. 368-2 КК України), підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 368-3 КК України), підкуп особи, яка надає публічні послуги (ст. 368-4 КК України), пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК України), зловживання впливом (ст. 369-2 КК України);

6) викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 410 КК України).

Значення запропонованих класифікацій полягає в тому, що вони допомагають у процесі розслідування виявити коло злочинів, що відносяться до корупційної злочинності. Хоч остання (так звана легальна) класифікація, варто зазначити, є неповною та позбавлена певної логіки побудови. Разом з тим, у правозастосовній практиці до корупційних злочинів, як правило, відносять доволі широке коло злочинів, деякі з яких за

формальними ознаками (у розумінні Закону України «Про запобігання корупції») не є корупційними. Так, «Звіт про стан протидії корупції» відносить до кримінальних корупційних правопорушень діяння, передбачені ч.ч.2-4 ст. 189, ч.ч.2-5 ст. 191, ч. 3 ст. 206, ст. 232, ч.ч.2, 3 ст. 262, ст. 353, ч.ч.2,3 ст. 358, ст. 364, ст. 364-1, ст. 365, ст. 365-1, ст. 365-2, ч. 2 ст. 366, ст. 368, ст. 368-2, ст. 368-3, ст. 368-4, ст. 369-2, ст. 370, ч. 2 ст. 375, ч. ч. 2, 3 ст. 410, ст. 423, ч. ч.1, 3 ст. 424 КК України.

1.2. Рівні, наслідки та ризики поширення корупції для держави і суспільства

Сучасна корупція в Україні розглядається на трьох рівнях: побутовому – викликана надмірною взаємодією пересічних громадян і чиновників; діловому – викликана надмірною взаємодією влади і бізнесу; політичному – викликана недобросовісною корисливою поведінкою у своїх інтересах верховної влади (законодавчої, виконавчої, судової), що використовує демократичні системи й завдає шкоду (збитки) інтересам виборців. Насамперед, у високо корумпованих бюрократичних апаратах більшість державних ресурсів свідомо прямують у канали, де їх найлегше розікрасти або де найлегше збирати хабарі, а політика правлячої еліти стає направленою на придушення механізмів контролю над корупцією: свободи преси, незалежності системи правосуддя, конкуруючих еліт (опозиції) і далі індивідуальних прав громадян. Так, деякі люди відзначають, що існують випадки, коли поведінка і зовнішній вигляд людини є сигналом для правоохоронних органів до затримання людини з метою отримання неправомірної вигоди.

Суспільно небезпечні наслідки корупції являють собою сумарну шкоду, яку заподіює вона суспільним відносинам, тобто усі ті шкідливі, небажані із точки зору суспільства й держави зміни у соціальних цінностях та інтересах, які виникають у результаті вчинення корупційних правопорушень. Тобто соціальні наслідки корупції – це реальна шкода суспільним інтересам, яка заподіюється корупційними діяннями і виражається у сукупності причинно-пов'язаними із вчиненням правопорушень прямими й непрямими, безпосередніми й

опосередкованими негативними змінами, яких зазнають соціальні цінності, а також сукупність економічних та інших витрат суспільства, пов'язаних із запобіганням та протидією корупції. Так, державі і суспільству корупція завдає непоправної шкоди, наслідками якої є:

- неефективний розподіл і витрачання державних коштів і ресурсів;
- неефективність корупційних фінансових потоків з погляду економіки країни;
- втрати податків, коли податкові органи привласнюють собі частину податків;
- втрати часу через чинення перешкод, зниження ефективності роботи державного апарату в цілому;
- розорення приватних підприємств;
- зниження інвестицій у виробництво, уповільнення економічного зростання;
- пониження якості суспільного сервісу;
- нецільове використання міжнародної допомоги країнам, що розвиваються, що різко знижує її ефективність;
- неефективне використання здібностей індивідів: замість виробництва матеріальних благ люди витрачають час на непродуктивний пошук ренти;
- зростання соціальної нерівності;
- посилення форм організованої злочинності – банди перетворюються на мафію;
- занепад політичної легітимності влади;
- зниження суспільної моралі ²⁹.

Варто зазначити, що у сучасному світі є й припустиме терпиме відношення до корупції, особливо коли відбувається зрощення економіки й корупції (Індонезія, Таїланд, Корея, Україна). Критики цієї точки зору заперечують, що унаслідок перерахованих вище причин, країни з високим рівнем корупції після періоду зростання ризикують втратити стабільність і впасти в низхідну спіраль.

²⁹ Корупція в Україні: причини поширення та механізми протидії / С. В. Дрьомов, Ю. Г. Кальниш, Д. Б. Клименко, Г. О. Усатий, Л. М. Усаченко; за ред. Ю. Г. Кальниша. Київ: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2010. 88 с. URL: <http://sd.net.ua/2012/03/08/korupciya-v-ukrayini.html>.

Вчені, які досліджували корупційні злочини, зокрема Багрій-Шахматов Л.В., Битяк Ю.П., Василевич В.В., Голосніченко І.П., Дудоров О.О., Джужа О.М., Камлик М.І., Коваленко В.В., Колб О.Г., Кузнецова Н.В., Лукомський В.С., Мельник М.І., Невмержицький Є.В., Редька А.І., Терещук О.В., Хавронюк М.І., Шакур В.І. та ін., вказують на те, що більшість населення лояльно ставиться до корупції, не розуміючи її небезпеки. Це перешкоджає успішній боротьбі з цим явищем. У зв'язку з цим слід зазначити, що корупція завдає величезної, інколи непоправної шкоди інтересам суспільства, держави та окремих громадян. А похідним від цього є наступні наслідки:

- корупція не дозволяє державі досягнути здійснення поставлених перед нею завдань (наприклад, призначення на посаду за неправомірну вигоду веде до зниження ефективності роботи державних органів та установ і приносить величезні збитки);

- корупція псує інвестиційний клімат, в результаті чого приватному бізнесу не залишається нічого іншого, як прагнути до отримання швидкого прибутку (часто – надприбутку) в непередбачуваних умовах, а умови для довгострокового інвестування відсутні;

- корупція призводить до подорожчання управлінського апарату (хабарництво в кінцевому підсумку відбивається на платника податків, і в результаті він змушений платити за послуги в кілька разів більше);

- корупція негативно впливає на управлінський апарат як у державній, так і недержавній сферах, знижуючи стимули для чесної роботи («загальний рівень етики знижується, і кожен задає собі питання, чому саме він має бути єдиним, хто дотримується норм моральності»);

- корупція у вищих ешелонах влади, стаючи надбанням гласності, підриває довіру до них і, внаслідок цього, ставить під сумнів їх легітимність;

- корумпований управлінський персонал психологічно не готовий поступатися своїми особистими інтересами заради процвітання суспільства та держави;

- корупція зводить нанівець правосуддя, оскільки правим виявляється той у кого більше грошей і менше моральних самозаборон;

– корупція створює загрозу демократії, оскільки позбавляє населення моральних стимулів до участі у виборах;

– корупція негативно впливає на національну економіку країни, заздалегідь ставлячи у нерівне становище корумпованих і чесних підприємців, підриваючи конкуренцію на зовнішньому і внутрішньому ринках (прикладом, за оцінкою експертів, корупція збільшує вартість товарів і послуг до 50 %, від чого страждає все населення країни);

– корупція паралізує дії малого і середнього бізнесу (щорічні збитки від корупції у країні, за оцінкою експертів, складають мільйони доларів США).

Особливу небезпеку корупція представляє в тих сферах, від яких безпосередньо залежить повсякденна життєдіяльність – забезпечення громадської безпеки, охорони здоров'я, освіти, житлово-комунальне господарство тощо. Так як саме в цих сферах чиновницький апарат своєю бездіяльністю підриває довіру суспільства до органів державної влади. Так утворюється свого роду «коренева система» корупції, яка живить її верхні ешелони.

Результати досліджень у сфері корупції в системі державної служби як в розвинених, так і країнах, що розвиваються, показали приблизно однакові її форми і одні й ті ж сфери діяльності, зокрема:

– державні закупівлі (тендери на інвестиційні проекти, особливо, за участю іноземних корпорацій, що несуть чиновникам надприбутки та «відкати» з операцій)³⁰;

– позабюджетні рахунки, що створюються із легітимною метою (пенсійні, дорожні фонди тощо), доходи яких акумулюються у кишенях чиновників;

– податкові відносини (податкові пільги тощо);

– продаж сировинних товарів за цінами нижче ринкових;

– об'єднання територій (районування) та децентралізація, оскільки вони впливають на вартість землі;

– видобуток природних ресурсів;

³⁰ Tanzi V. Corruption around the world. *IMF Staff Papers*. 1998. Vol. 45. № 4. P. 559–565. P. 559. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/staffp/1998/12-98/pdf/tanzi.pdf>.

– продаж державних активів, особливо приватизація державних підприємств;

– земельні відносини (організація ринку землі з подальшим її продажем);

– надання монопольного допуску до певного виду комерційної (особливо експортно-імпоротної) діяльності;

– контроль над тіньовою економікою і нелегальним бізнесом (здирство, захист від переслідування, знищення конкурентів тощо);

– призначення на відповідальні пости в органах влади;

– ліцензування та реєстрація підприємницької (в тому числі, банківської) діяльності;

– видача дозволів на розміщення цінних паперів і проведення банківських операцій з бюджетними коштами;

– отримання кредитів (у тому числі і державних цільових);

– митне оформлення імпортованих товарів;

– отримання експортних квот;

– будівництво і ремонт за рахунок бюджетних коштів;

– відкриття і припинення кримінального провадження;

– судова система (прогалини у законодавстві дають змогу трактувати ті чи інші рішення «на свій розсуд»);

– контроль за безпекою дорожнього руху;

– контроль за дотриманням правил техніки безпеки, пожежної безпеки, санітарного стану установ та організації;

– контроль за дотриманням умов ліцензування;

– надання житлово-комунальних та інших послуг (житлово-комунальне господарство України);

– нагляд за дотриманням правил полювання та рибальства;

– державна реєстрація, атестація та акредитація недержавних вищих навчальних закладів;

– надходження в спеціалізовані загальноосвітні школи;

– прийом в дошкільні виховні заклади;

– прийом на службу (роботу) на високооплачувані або дозволяють мати значний незаконний дохід посади в державних і місцевих органах (митні органи, органи податкової інспекції, підрозділи МВС).

Корупція проявляється у різноманітних формах, найбільш небезпечною є зрощування злочинних елементів з державними

структурами, у результаті чого чиновник, насамперед, працює в цілях особистого збагачення. Також, корупція забезпечує прикриття злочинних дій окремих осіб, які використовують своє офіційне становище, домовленістю з отримання допомоги на постійній основі. Найчастіше таке прикриття відбувається через грошові фонди, що формуються організованими злочинними групами з відрахувань коштів, здобутих злочинним шляхом, спрямованих на підкуп посадових осіб. Такі злочинні групи спеціально прагнуть до залучення у своє коло корисних злочинному співтовариству осіб – окремих корумпованих працівників державних органів та громадських організацій, які забезпечують:

- створення умов, що перешкоджають організації боротьби правоохоронних органів з корупцією;
- компрометації або нейтралізації діяльності працівників різних контролюючих, правоохоронних органів;
- вжиття заходів щодо звільнення членів злочинної групи від кримінальної відповідальності або пом'якшення покарання;
- консультації з правових питань;
- навчання формам і методам діяльності органів МВС, СБУ і прокуратури у боротьбі з організованою злочинністю;
- забезпечення злочинців різного роду документами прикриття.

Слід зазначити, що корупція пов'язана і з розкраданням, рекетом, контрабандою, незаконним обігом, контрабандою наркотиків і т.д. Корупція є живильним середовищем і каталізатором організованої злочинності. Корупційні правопорушення вчиняються, як правило, учасниками стійких злочинних об'єднань, діяльність яких спрямована на максимальний прибуток зі злочинного бізнесу. Корупція є вкрай негативним соціальним явищем, що має такі характерні ознаки як масштабність злочинної діяльності, стійкість і системність в різних галузях народного господарства.

Корупція має різні види і способи вираження як економічного, правового, так і змішаного характеру. У посадових осіб, які скоюють корупційні правопорушення, безумовно є покровителі, особи, що займають відповідальні державні пости. У зв'язку з цим скоєні злочини відрізняються ретельністю підготовки, плануванням, розподілом ролей і за характером

рішучості дій. Для таких злочинних груп характерний чіткий сценарій поведінки її учасників. Цим особам притаманні такі емоційно – вольові властивості, як егоїзм, заздрість, розбещеність, несамокритичність, а для значної частини – й слабовілля, невміння протистояти «ситуації спокуси»³¹.

Корумповані особи, як правило, здійснюють в злочинному співтоваристві ідеологічні, організаційні та управлінські функції розробляють пошук нових форм прибутку злочинної активності, вивчають зміни стратегії і тактики діяльності правоохоронних органів боротьби зі злочинністю, в залежності від зміни соціально-економічних умов, продумують питання, пов'язані з безпекою і управлінням злочинних груп.

Корупція особливо пов'язана з тіньовою економікою, зокрема щодо перерозподілу сфер впливу. Вивчення зарубіжного досвіду показує, що корупція суттєво впливає на політику і економіку, прикладом цього є Колумбія. Практика показує, що фінансовий потенціал тіньової економіки є фундаментом для злочинності, а покровителями або «дахом» є корумповані співробітники державного апарату.

Таким чином, корупція чинить украй негативний вплив на морально-політичний клімат у суспільстві, сприяє виникненню негативного ставлення до проведеним політичним, економічним і соціальним перетворенням. Народ, що розчарувався у владі, втрачає повагу до закону³².

Отже, підсумуємо соціальну небезпеку корупції та її наслідки для держави і суспільства деякими законодавчими положеннями зазначеними у:

³¹ Бабаев М. М. Социально-культурные процессы и проблемы преступности в советском обществе. *Методологические вопросы изучения социальных условий преступности*: сб. науч. работ / под. ред. А. Б. Сахарова. М., 1979. С. 59; Толстых В. И. Образ жизни: понятие, реальность, проблемы. М., 1975. 184 с. С. 162.

³² Абилкаиров М. Р., Камназаров М. М., Рахметов С. М. Коррупция как социально негативное явление: научно-исследовательские материалы по противодействию коррупции. *Верховный Суд Республики Казахстан*. URL: <http://sud.gov.kz/rus/content/korrupciya-kak-socialno-negativnoe-yavlenie>.

1) законі України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р.³³: на сучасному етапі основними реальними та потенційними загрозами національній безпеці України, стабільності в суспільстві є: у сфері державної безпеки – поширення корупції, хабарництва в органах державної влади, зрощення бізнесу і політики, організованої злочинної діяльності;

2) законі України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки» від 14 жовтня 2014 р.³⁴: корупція є однією з причин, що призвела до масових протестів в Україні наприкінці 2013 року – на початку 2014 року. Згідно з результатами дослідження «Барометра Світової Корупції» (Global Corruption Barometer), проведеного міжнародною організацією Transparency International у 2013 році, 36 відсотків українців були готові вийти на вулицю, протестуючи проти корупції. За результатами проведеного Міжнародною фундацією виборчих систем (IFES) наприкінці 2013 року дослідження громадської думки, корупція вже входила до переліку найбільших проблем населення і викликала особливе занепокоєння у 47 відсотків громадян.

1.3. Поняття, сутність і зміст державної антикорупційної політики в Україні

У сучасних умовах корупція стала чинником, який реально загрожує національній безпеці, демократичному розвитку держави та суспільству, конституційному ладу, а саме: підриває авторитет країни, завдає шкоди функціонуванню державного апарату, обмежує конституційні права і свободи людини та громадянина, особливо пересічних осіб, порушує принципи верховенства права, встановлений порядок здійснення повноважень посадовими і службовими особами органів

³³ Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 черв. 2003 р. № 964-IV (за станом на 30 листоп. 2017 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.

³⁴ Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки: Закон України від 14 жов. 2014 р. № 1699-VII (за станом на 08 серп. 2015 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1699-18>.

державної влади, управлінських структур приватного сектору, руйнує моральні та суспільні цінності, дискредитує державу на міжнародному рівні. Передусім державні організації мають усвідомити, що корупція є надзвичайно небезпечним явищем. І лише внаслідок усвідомлення цієї небезпеки виникає необхідність у створенні ефективного національного антикорупційного законодавства, розробці політики та відповідних заходів. Очевидним стало й те, що корупція не є лише питанням внутрішньої політики – сьогодні це питання безпосередньо пов'язане з тим, наскільки успішною буде діяльність тієї чи іншої країни на міжнародній арені, оскільки рівень корупції став показником конкурентоздатності країни, і міжнародні організації почали посилювати заходи законодавчого характеру, спрямовані проти корумпованих країн. Тому, необхідність усебічного та збалансованого підходу у боротьбі з корупцією поступово стає міжнародно визнаним стандартом.

Поняття державної антикорупційної політики не визначено у законі України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки», що є суттєвим недоліком. Тому, враховуючи власний досвід у дослідженні феномена корупції у державі та напрацювання інших науковців, зробимо спробу такого визначення. Отже, антикорупційна політика – це постійно здійснювана, систематична, цілеспрямована діяльність держави у тісній співпраці із інститутами громадянського суспільства, яка полягає у розробці, удосконаленні та реалізації стратегічних засад і тактичних заходів, спрямованих на усунення або блокування причин та умов корупції, удосконалення юридичної відповідальності за корупційні правопорушення та формування антикорупційної культури.

Антикорупційна політика України включає в себе такі напрями:

I. Стратегія протидії корупції.

II. Законодавство.

III. Громадська участь.

IV. Антикорупційна діяльність органів влади.

V. Антикорупційна діяльність структур громадянського суспільства.

Поетапно розкриємо їх.

I. Як зазначалося вище, корупція стала системною проблемою, що вразила всі верстви суспільства, і для боротьби з нею необхідні системні зусилля всіх верств суспільства. Без постійної протидії корупція має властивість поширюватися, тому для будь-якої держави взагалі, зокрема й України, ця проблема особливо є актуальною й для здійснення системної антикорупційної політики.

Антикорупційна політика включає в себе розробку та здійснення послідовних заходів держави та суспільства з метою усунення (мінімізації) причин і умов, що породжують і живлять корупцію. Ці заходи включають в себе:

- розробку на певний період антикорупційної програми;
- розробка плану заходів, які конкретизують антикорупційну програму;
- контроль за реалізацією антикорупційної програми;
- діяльність спеціального органу з протидії корупції;
- діяльність правоохоронних органів щодо боротьби з корупцією;
- судову практику у частині застосування відповідальності з корупційні діяння;
- діяльність контролюючих органів;
- моніторинг стану корупції;
- антикорупційна освіта і виховання.

Для розробки антикорупційної програми необхідно розставити пріоритети і визначити послідовність кроків, тобто, необхідно визначити антикорупційну стратегію. Антикорупційна стратегія на 2014–2017 роки передбачає основні напрями протидії, зокрема ³⁵:

1) формування та реалізацію державної антикорупційної політики, метою якої є створення в Україні системи прийняття рішень щодо антикорупційної політики на основі результатів аналізу достовірних даних про корупцію та чинників, які до неї призводять, зокрема статистичних спостережень, моніторингу виконання цих рішень та їх впливу на стан справ з питань запобігання корупції незалежним спеціалізованим органом із

³⁵ Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки: Закон України від 14 жов. 2014 р. № 1699-VII (за станом на 08 серп. 2015 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1699-18>.

залученням представників громадянського суспільства, а також формування суспільної підтримки у подоланні корупції;

2) запобігання корупції у представницьких органах влади, метою якого є створення прозорих засад фінансування проведення виборів, діяльності політичних партій, усунення корупційних ризиків у діяльності виборних органів, посилення громадського контролю за їх діяльністю;

3) створення доброчесної публічної служби, метою є розвиток системи доброчесної та професійної публічної служби відповідно до міжнародних стандартів і кращого світового досвіду;

4) запобігання корупції у діяльності органів виконавчої влади, мета якого є запровадження ефективних антикорупційних програм у центральних органах виконавчої влади, а також на державних підприємствах, забезпечення для суспільства прозорості їх діяльності;

6) запобігання корупції у сфері державних закупівель, мета якого є продовження реформування законодавства про державні закупівлі з метою усунення ризиків корупції та впровадження прозорої системи проведення державних закупівель;

7) запобігання корупції у судовій системі та органах кримінальної юстиції, мета якого є реформування судової влади в Україні та усунення ризиків корупції у судочинстві та діяльності органів кримінальної юстиції;

8) запобігання корупції у приватному секторі, метою якого є усунення корупційних передумов ведення бізнесу, формування сприятливого для відмови від корупційної практики бізнес-клімату та є толерантного ставлення бізнесу до корупції;

9) доступу до інформації, метою є реалізація права осіб на доступ до інформації, забезпечення відкритості суспільно необхідної інформації, яка може використовуватися для виявлення і припинення корупційної практики, дієвий державний контроль за реалізацією відповідного законодавства;

10) приведення до міжнародних стандартів³⁶ покарання за корупцію, мета є створення системи інструментів, які дадуть

³⁶ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України: Закон України від 13 трав. 2014 р. № 1261-VII. *Верховна Рада України*. URL:

змогу ефективно виявляти та розслідувати корупційні злочини, конфісковувати майно, яке було предметом злочинної діяльності або набуто внаслідок такої діяльності, притягувати до відповідальності осіб, причетних до вчинення корупційних злочинів;

11) формування негативного ставлення до корупції, мета є формування у суспільстві ідеї нетерпимості до проявів корупції;

12) оцінка результатів та механізму реалізації антикорупційної стратегії, метою якого є перевірка стану її виконання, насамперед, звіту про стан виконання Антикорупційної стратегії, що включається до національної доповіді щодо реалізації засад антикорупційної політики, проект якої подається спеціально уповноваженим органом з питань антикорупційної політики Верховній Раді України, Президенту України та Кабінету Міністрів України щорічно.

II. Антикорупційна політика України у законодавчій сфері здійснюється у трьох напрямках:

1. Розробка та прийняття нормативних актів, виконання яких мінімізує можливість проявів корупції (стратегія верховенства закону). Від влади потрібна певна кваліфікація як при розробці (в основному це стосується виконавчої влади), так і прийняття законів (це в першу чергу щодо депутатів). Потрібно проводити громадську законодавчу експертизу, що припускає конструктивну взаємодію з органами влади, для чого, у свою чергу, також необхідна певна кваліфікація (рівень культури).

2. Розробка та прийняття нормативних актів, спрямованих на підвищення прозорості влади, запровадження механізмів конкурсності, створення умов для виникнення і розвитку громадської участі (стратегія запобігання). Тут, окрім законодавчої експертизи, громадськість виступає в якості розробника законів, що забезпечує рівень проектної культури при взаємодії з владою.

3. Удосконалення законодавчого процесу (стратегія верховенства закону). В даному випадку основна робота

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1261-18>; Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб: Закон України від 23 трав. 2013 р. № 314-VII. *Верховна Рада України*. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/314-18>.

покладається на органи влади, в обов'язок яких слід поставити перевірку на ідентичність прийнятого і підготовлюваного до публікації тексту, правильність нумерації законодавчих актів тощо. Що стосується некомпетентності депутатів, що приймають, а іноді і розробляють закони, то це пряма турбота і обов'язок організаційних відділів представницьких органів: підвищувати освіту народних обранців.

III. Протидія корупції пов'язана, насамперед, з проведенням Адміністративної реформи, реформи державної служби, органів місцевого самоврядування, системи правоохоронних органів, зі спрощенням адміністративних процедур та зменшенням всілякого роду втручання держави в бізнес (стратегія попередження) – це функція влади.

Основними проблемами, що постають на шляху громадської участі в процесах запобігання корупції є:

- опір влади: органи влади вкрай неохоче надають громадськості інформацію про свою діяльність щодо процедур прийняття владних рішень, ревниво і недоброзичливо ставляться до спроб громадськості контролювати їх діяльність;

- недостатня мотивація самих структур громадянського суспільства брати участь у процесах попередження корупції: відмови брати участь у громадських слуханнях, експертизах, контрольних органах. Причина цьому – маловір'я в свої сили і надія на доброго правителя, тобто переважаючий суб'єктивний тип політичної культури українців.

Для забезпечення ефективної участі громадськості, необхідно вирішити такі проблеми:

- до законодавчих актів внести зміни, які зобов'язують органи влади надавати інформацію, і визначають участь і контроль громадянського суспільства. Представникам органів влади, окрім цього, пропонується пройти навчання у системі громадянської освіти, де вони отримають відомості про протидію корупції, про користь прозорості влади, соціальне партнерство та ін. (зміна типу політичної культури);

- розвивати структури громадянського суспільства;

- розвивати систему громадянської освіти у школах та інститутах, залучати в цю систему владні структури, створювати спеціальні центри громадянської освіти (стратегія усвідомлення). Основними темами громадянської освіти повинні бути: права

людини, правова освіта, громадянське суспільство, влада, соціальне партнерство, корупція і її запобігання;

➤ обмінюватися досвідом і впроваджувати перспективні форми громадської участі в інших регіонах (стратегія попередження).

IV. У процесі боротьби з корупцією владі належить найважливіша роль. На виконання Антикорупційної стратегії на 2014–2017 роки Урядом України прийнята програма її реалізації, метою якої є створення ефективної загальнодержавної системи запобігання та протидії корупції на основі нових засад формування та реалізації антикорупційної політики. Державна програма щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015–2017 роки (далі Програма)³⁷ включає у себе завдання, заходи, строки виконання, суб'єкти здійснення запобіжних заходів, індикатори виконання та джерела фінансування. Реалізації державної антикорупційної політики (механізм) потребує виконання основних важливих завдань, що стоять перед суб'єктами запобігання корупції та є обов'язковими для виконання, зокрема:

- створення інституціонального механізму формування та моніторингу реалізації державної антикорупційної політики, зокрема започаткування роботи Агентства, сприяння активній діяльності Національної ради з питань антикорупційної політики;

- створення інструментів отримання достовірної інформації щодо кількісних та якісних показників корупції;

- підготовка нової антикорупційної стратегії;

- встановлення нових форм співпраці з громадськістю у формуванні та моніторингу реалізації державної антикорупційної політики;

- створення прозорих засад фінансування проведення виборів, діяльності політичних партій;

- усунення корупціогенних чинників у діяльності представницьких органів влади;

³⁷ Про затвердження Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015–2017 роки: Постанова Кабінету міністрів України від 29 квіт. 2015 р. № 265 (за станом на 01 вер. 2015 р.) *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/265-2015-п>.

- створення ефективних механізмів запобігання виникненню, виявленню та врегулюванню конфлікту інтересів у діяльності народних депутатів України та депутатів місцевих рад;
- створення прозорих засад лобіювання;
- посилення громадського контролю за прийняттям рішення виборними посадовими особами, зокрема шляхом запровадження механізму попереднього громадського обговорення суспільно важливих рішень з використанням позитивного вітчизняного досвіду на основі найкращої світової практики;
- підвищення рівня прозорості діяльності Верховної Ради України та місцевих рад;
- реформування державної служби та служби в органах місцевого самоврядування;
- створення ефективної системи виявлення, запобігання та врегулювання конфлікту інтересів;
- створення ефективної системи фінансового контролю;
- запровадження механізмів дотримання етичних стандартів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;
- проведення перевірок на доброчесність осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;
- створення механізму захисту осіб, які надають допомогу в запобіганні і протидії корупції (викривач);
- забезпечення обізнаності осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, із законодавством щодо доброчесності на публічній службі;
- впровадження системного підходу до запобігання корупції в органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування на основі результатів аналізу корупційних ризиків;
- усунення передумов вчинення корупційних правопорушень під час здійснення адміністративних процедур;
- посилення спроможності протидіяти корупції на державних підприємствах, у господарських товариствах (у яких державна частка перевищує 50 відсотків);

– усунення корупційних чинників у процедурах державних закупівель;

– усунення корупції у судовій системі та органах кримінальної юстиції;

– імплементація стратегії подолання корупції у приватному секторі;

– зменшення можливостей для корупції шляхом підвищення прозорості прийняття рішень та надання доступу до інформації;

– удосконалення законодавства щодо виявлення, розслідування корупційних злочинів та конфіскації злочинних активів;

– удосконалення обліку фізичних та юридичних осіб, притягнутих до відповідальності за корупційні правопорушення;

– зміна суспільних уявлень про корупцію.

V. Як зазначено вище, узгоджена діяльність різних структур громадянського суспільства в рамках антикорупційних стратегій і напрямів боротьби з корупцією повинна стати основою запобігання корупції (усунення її причин). Стосовно громадянського суспільства ці причини формулюються як:

– нерозвиненість інститутів громадянського суспільства;

– слабкість демократичних традицій;

– переважаючий суб'єктний тип політичної культури.

Структура громадянського суспільства розвивається досить швидко, не менш швидко зростає кількість проєктів, які вони реалізують. Настав час, коли від окремих проєктів варто переходити до узгодженої скоординованої програми спільних дій. При цьому необхідно сформувати орган, який би координував дії з реалізації програми, наприклад координаційна рада. Необхідно також забезпечити такий орган інструментом, за допомогою якого координація дій громадських організацій була б реальною. В якості такого інструменту природно виступає інформаційний ресурс, у вигляді інтернет-сайту, за допомогою якого й буде відбуватися обмін інформацією, узгодження інтересів та координація діяльності. Основні реальні напрями боротьби з корупцією є усвідомлення-профілактика-заходи.

1) Стратегія усвідомлення:

– аналіз ситуації і розробка рекомендацій органам влади та громадськістю у контексті антикорупційної політики;

- громадянська освіта та створення нових інститутів: центрів громадянської освіти, центрів публічної політики;

- побудова антикорупційних мереж;
- контроль за доступом до інформації;
- підтримка незалежних ЗМІ.

2) Стратегія профілактики:

- тиск на владу для забезпечення її прозорості (в першу чергу – прозорий бюджет, прозорий виборчий процес, прозорі процедури);

- громадська участь у процесі підготовки, прийняття і контролю виконання владних рішень через громадські ради, громадську експертизу;

- впровадження кодексів корпоративної етики органів влади та бізнесменів.

3) Стратегія верховенства закону (захід):

- громадська законодавча експертиза та моніторинг законодавства;

- правова допомога та захист;

- впровадження нових інститутів: регіональний омбудсман, юридичні клініки.

1.4. Принципи, функції, цілі і завдання державної антикорупційної політики в Україні

Здійснення державної антикорупційної політики повинно ґрунтуватися на певних принципах, до яких відносяться: демократизм; верховенства права; законності; системності; комплексності; достовірності, об'єктивності, конкретності, точності; практичної спрямованості та радикальності заходів; наукової обґрунтованості; економічної доцільності; оперативності; дієвості; плановості; ефективності; взаємодії владних структур з інститутами суспільства і населенням. Розкриємо більш детально **принципи державної антикорупційної політики в Україні.**

1. Принцип демократизму (масовості) антикорупційної політики, передбачає широку участь громадськості у здійсненні державної політики у цій сфері, що забезпечує неупереджене, не

однобоке її проведення та більш повне втілення передового світового досвіду і вітчизняних розробок боротьби з корупцією.

2. Принцип верховенства права означає, що при здійсненні державної антикорупційної політики людина, її права та свободи визнаються найвищими соціальними цінностями та визначають зміст і спрямованість антикорупційної діяльності. У правовій державі не може бути інших засобів боротьби з корупцією, крім правових. Позитивною протидією корупції може бути лише за умови, коли вона ґрунтується на правовій основі. З огляду на це, засоби боротьби з корупцією, які хоча і можуть виявитись ефективними, однак йдуть у супереч конституційним засадам функціонування держави та суспільства, є неприйнятними³⁸.

3. Принцип законності передбачає, що всі антикорупційні заходи повинні базуватися на положеннях Конституції та законів України. Жодні міркування не можуть виправдати застосування антикорупційних заходів, які не відповідають закону. Відсутність законодавчої основи для вжиття таких заходів є підставою для розробки і прийняття відповідних нормативно-правових актів³⁹.

4. Принцип системності дослідження корупційних явищ і процесів як складних систем з функціонально-структурною будовою елементів взаємозв'язку і взаємообумовленості їх складових. Тобто під системним корупційним аналізом розуміють сукупність наукових методів і практичних прийомів розв'язання складних корупційних проблем. Він базується на використанні категорій системи як єдності взаємопов'язаних елементів, які спільно діють для досягнення єдиної мети. Системність, як поняття кібернетичного порядку, потребує дослідження об'єкта як єдиного цілого, єдиної системи, що включає інші складові елементи, які знаходяться у визначеній взаємодії; об'єкта, що є частиною іншої, більш високого рівня системи, у якій він взаємодіє з іншими підсистемами. Отже, системність вимагає, щоб заходи протидії корупції були

³⁸ Мельник М. І., Хавронюк М. І. Суд та інші правоохоронні органи. Правоохоронна діяльність: закони і коментарі: навч. посіб. 2-ге вид., випр. і доп. Київ: Атіка, 2001. 512 с. С. 11–15.

³⁹ Михайленко П. П. Значение принципа законности и его обеспечение при расследовании преступлений. *Проблемы борьбы с коррупцией и организованной преступностью* / НДІ «Проблемы человека». Київ, 1998. С. 306–310. С. 306.

взаємопов'язаними, мали певний субординаційний характер та порядок виконання (головні і другорядні, негайні для виконання і розраховані на перспективу, одноразові і такі, що мають здійснюватися постійно) і підпорядковувалися стратегічній меті антикорупційної діяльності. Важливим при цьому є вичленення головної проблеми протидії корупції і концентрації на її розв'язанні основних зусиль. Це може бути проблема прийняття відповідного закону, утворення певного державного органу, проведення адміністративної реформи, вдосконалення системи контролю за прибутками та витратами осіб, уповноважених на виконання функцій держави, тощо ⁴⁰.

5. Принцип комплексності протидії корупції тісно пов'язаний з принципом системного підходу, хоча має більш вузьке значення. Він передбачає всебічне дослідження причинних взаємозалежностей, комплексну оцінку вхідних параметрів функціонально-структурної будови, їх зміну та розвиток на досліджуваному об'єкті у просторі і часі, за кількісними й якісними ознаками та вихідні параметри цього процесу. У полі зору аналітика повинні бути не лише основні результати, а й побічні. Цілісність системи, яка відрізняється визначеною завершеністю, припускає й відокремлений аналіз її складових елементів. Отже, принцип комплексності протидії корупції передбачає собою органічне поєднання стратегічних і тактичних завдань, профілактичних (соціального, політичного, економічного, організаційно-управлінського, правового, соціально-психологічного та іншого характеру), оперативно-розшукових, процесуальних, репресивних та інших заходів, які здійснюються у різних соціальних сферах різними суб'єктами, з визначенням пріоритету профілактичних заходів загально-соціологічного і спеціально-кримінологічного характеру ⁴¹.

6. Принцип достовірності, об'єктивності, конкретності, точності, полягає у тому, що аналіз повинен базуватися на

⁴⁰ Щедрин Н. В. Основы общей теории предупреждения преступности: учеб. пособие. Красноярск: Краснояр. гос. ун-т., 1999. 58 с. С. 7.

⁴¹ Сервецький І. В. Боротьба з організованою злочинністю та корупцією в Україні – умови розвитку економічних відносин і теоретичних аспектів. *Економіка України: реалії, перспективи розвитку ринкових відносин: аналітичні розробки, пропозиції науковців та практичних працівників*. Т. 20. Київ, 2000. С. 682–689. С. 682.

достовірній, перевірній інформації, що реально відображає об'єктивну дійсність, а його висновки повинні обґрунтовуватися точними аналітичними розрахунками. Достовірність та об'єктивність аналітичних досліджень передбачають відсутність арифметичних помилок у розрахунках, правильне застосування методики розрахунку окремих показників, впливу окремих факторів тощо. Передбачаючи здійснення протидії корупції з урахуванням загальної соціально-економічної ситуації в країні, вибір достатніх антикорупційних засобів має відповідати поставленій меті і суспільній небезпеці корупційних проявів. Також даний принцип вимагає співвідношення заходів протидії корупції з закономірностями і тенденціями розвитку корупції у державі, її впливом на економічні, політичні, соціальні процеси.

7. Принцип практичної спрямованості та радикальності, безпосередньо пов'язаний із принципом достовірності, об'єктивності, конкретності, точності, передбачає собою реальний, не декларативний характер здійснюваних заходів. Вони не повинні мати характер політичної кампанії, а повинні безпосередньо впливати на фактори, що детермінують корупцію. Практична спрямованість антикорупційних заходів потребує чіткого визначення суб'єктів протидії, їх завдань і повноважень, конкретності заходів та строків їх виконання тощо.

8. Принцип наукової обґрунтованості ґрунтується на глибокому пізнанні об'єктивної реальності функціонування антикорупційної системи, впливі об'єктивних факторів її зміни та розвитку, застосуванні наукової методики та організації аналітичних досліджень. Рівень науковості методики досягається розвитком методології аналізу та застосуванням його сучасних організаційних систем, новітніх досягнень у теорії та методиці корупційних досліджень. Цей метод передбачає здійснення антикорупційної діяльності на науковій основі – з використанням сучасних досягнень науки, техніки, позитивного світового досвіду, із залученням фахівців з таких галузей, як теорія права, конституційне, фінансове, адміністративне, кримінальне, податкове право, кримінологія, соціологія, психологія тощо. Даний принцип зобов'язує піклуватися про повну і всебічну кримінологічну інформацію в країні, регіоні, галузі, установі, а тому, зокрема, передбачає постійне здійснення моніторингу органів державної влади та органів місцевого самоврядування на

предмет стану та динаміки корупційних процесів. Такий моніторинг необхідний для оцінки ефективності реалізації в державі антикорупційної політики, зміни її пріоритетів відповідно до ситуації з корупцією, вироблення та втілення нових антикорупційних заходів ⁴².

9. Економічна доцільність передбачає, що антикорупційні заходи повинні бути економічно обґрунтовані як з точки зору їх економічної ефективності, так і можливих негативних побічних наслідків, а також реальної економічної можливості їх впровадження в життя. Планувати і розробляти можна лише ті заходи, які на сучасному етапі, враховуючи своє економічне становище, держава спроможна втілити в життя. Проте економічний раціоналізм не означає мінімізації витрат на протидію корупції. Такі витрати повинні обумовлюватися економічними можливостями держави і водночас бути достатніми.

10. Принцип оперативності полягає у тому, що корупційний аналіз повинен здійснюватися лише тоді, коли виникає потреба виявити причини недоліків у роботі державних структур чи громадянського суспільства та розробити шляхи підвищення ефективності антикорупційної політики. Оперативність означає вміння чітко та швидко проводити аналіз, приймати відповідні управлінські рішення.

11. Принцип дієвості антикорупційної політики полягає у якісному аналізі корупції, який повинен активно впливати на здійснення державної політики у цій сфері та її результати, своєчасно виявляти недоліки та упущення у роботі, інформувати про це керівництво держави. Тобто необхідним є практичне використання результатів економічного аналізу для управління. Крім того, своєчасна та доречна аналітична інформація дає можливість оперативно оцінити минулі, теперішні чи майбутні події, вжити необхідних заходів для виправлення ситуації або її поліпшення. Дані аналізу мають не просто констатувати факти минулих подій та давати їм оцінку, а, насамперед, вони повинні бути інформацією, яка використовується для прогнозування

⁴² Корнієнко М. В. Проблеми боротьби з корупцією та шляхи їх розв'язання. *Науковий Вісник Нац. акад. внутр. справ України*. Науково-теоретичний журнал. Ч. 2. 2003. № 1. С. 3–13. С. 3–4.

корупційних подій, майбутнього стану корупції у державі, результатів протидії їй. Принцип дієвості передбачає також обмеження зайвої інформації, яка непотрібна для прийняття управлінських рішень.

12. Принцип плановості антикорупційної політики, закладається у чіткому спрямуванні й плануванні державної діяльності у цій сфері, з обов'язковим дотриманням строків виконання, передбаченого фінансування, форм контролю за достовірністю отриманих результатів.

13. Принцип ефективності антикорупційної політики означає, що витрати на її проведення повинні бути найменшими при оптимальній глибині аналізу та його комплексності. З цією метою, крім доцільності організації, при її здійсненні повинні широко використовуватися провідні методики, засоби, які полегшують організацію проведення. У першу чергу, застосовуються більш раціональні методи збирання та зберігання даних, впроваджуються у практику корупційного аналізу використання комп'ютерної техніки та інших технічних засобів.

14. Принцип взаємодії владних структур з інститутами суспільства, населенням вимагає поєднання зусиль у протидії корупції владних структур і суспільних інституцій. Протидія корупції – це не лише справа держави, це справа всього суспільства. Кожен суспільний інститут у цій справі має виконати свою функцію, в межах повноважень вжити всіх можливих антикорупційних заходів. Обмеження протидії корупції правоохоронною діяльністю відповідних державних органів виключає виконання основних завдань і досягнення мети антикорупційної діяльності.

15. Принципами протидії корупції можуть бути визнані також інші базові положення, зокрема: демократизація управління суспільством; оптимальна відкритість для населення діяльності посадових осіб; входження до міжнародної системи протидії корупції та розвитку всебічного співробітництва з іноземними державами.

Зменшення рівня корупції в Україні можливе лише за умови дотримання принципів, на яких ґрунтується державна антикорупційна політика, а також вивчення та втілення в життя зарубіжного досвіду боротьби з цим негативним явищем, насамперед успішно діючих в інших країнах політичних,

правових та організаційних механізмів подолання корупції. Вивчення закордонних програм, що на практиці довели свою ефективність, являє собою величезні перспективи для запозичення позитивного іноземного досвіду, особливо за відсутності власного реально діючого механізму протидії корупції⁴³.

Основні функції державної антикорупційної політики характеризують її соціальне призначення і практичну цінність. До **функцій державної антикорупційної політики** залежно від рівнів здійснення належать:

1) *інформативно-прогностична* функція збагачує антикорупційну політику інформацією, яка необхідна для здійснення ефективної протидії корупції (визначення основних напрямів реагування та конкретних заходів усунення блокування причин та умов), та виражається в організації та оприлюдненні об'єктивного статистичного аналізу корупції у державі, окремому регіоні, конкретному районі, населеному пункті (з'ясування та висвітлення реального стану корупції на території України); систематичному аналізі різних сфер життєдіяльності вражених корупцією; прогнозуванні поширення корупції на території країни та в окремих її регіонах на перспективу (збагачення антикорупційної політики інформацією, яка дозволяє визначити перспективні напрямки протидії корупції як соціальному явищу);

2) *ідеологічно-виховна* функція на меті має забезпечення загальної ідейної спрямованості антикорупційної політики, обґрунтуванні її змісту, правильному визначенні шляхів, засобів і методів антикорупційної діяльності. Формування у суспільстві ідеї нетерпимості до проявів корупції, що виступає передумовою ухвалення у співпраці з інститутами громадянського суспільства плану заходів, орієнтованого на різні соціальні та вікові групи і спрямованого на комплексне розв'язання проблеми толерантного ставлення населення до корупції. Виражається дана функція у: регулярному проведенні інформаційних кампаній, спрямованих на формування психологічної установки у населення щодо несприйняття корупції як способу розв'язання проблеми;

⁴³ Беззуб І. Антикорупційна політика в Україні. *Інформаційно-аналітичний бюлетень «Громадська думка»*. 2015. № 10 (92). URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1260:antikoruptionspolitika-v-ukrajini&catid.

підвищенні рівня правової свідомості населення, зокрема в частині обізнаності громадян щодо своїх прав та свобод, механізму їх реалізації та правових способів захисту; роз'ясненні найбільш важливих антикорупційних заходів, що здійснюються у державі, положень законодавства про запобігання та протидію корупції, зокрема в частині визначення видів та форм корупційної поведінки; системному запровадженні проведення освітніх заходів щодо моделей поведінки у тих чи інших ситуаціях з можливими корупційними ризиками; запровадженні культури повідомлення спеціально уповноваженим суб'єктам у сфері протидії корупції про факти вчинення корупційних правопорушень; подоланні пасивності суспільства щодо протидії корупції, залучення широких верств населення до активної участі в антикорупційній діяльності;

3) *запобіжно-регулятивна* функція покликана коригувати у специфічних формах взаємозв'язок особи і суспільства і впливати на поведінку людей та суспільні інтереси. Іншими словами дана функція покликана не лише перешкоджати розвитку одних і допомагати удосконаленню інших суспільних відносин, але й, вирішувати виникаючі між особою і суспільством протиріччя, сприяти утвердженню їх взаємозв'язку. Антикорупційна політика зобов'язана розвинути таку поведінку людей, яка відповідала б вимогам антикорупційного законодавства та інших нормативно-правових актів. Виражається дана функція у: розробленні заходів запобігання та протидії корупції; визначення сил і засобів, необхідних для ефективної протидії корупції; фінансуванні і матеріально-технічному забезпеченні антикорупційних заходів; практичній реалізації комплексних і цільових програм та інших антикорупційних заходів, що спрямовані на детермінанти корупції; аналіз стану антикорупційної діяльності в цілому у державі та регіонах з метою визначення її ефективності та внесення необхідних корективів у профілактичну роботу; правове роз'яснення серед населення чинного законодавства з питань недопущення протиправної поведінки та відповідальності за вчинення правопорушень, зокрема й корупційних; патріотичне, моральне, духовне виховання і пропаганда чесного способу життя як засіб відвернення громадян від корупції та корупційних правопорушень;

4) *організаційно-охоронна* функція покликана забезпечити захист суспільних інтересів і соціальних цінностей громадян і держави від корупційних посягань. Оскільки антикорупційна політика спрямована на недопущення корупції та чинників, які до неї призводять, а також вона реалізує не лише можливості переконання, але й примусу до осіб, які не хочуть ставати на шлях виправлення і тим самим активно проявляє дану функцію.

Розглянувши функції державної антикорупційної політики, засвідчимо основні цілі (які можуть конкретизуватися залежно від етапів розвитку суспільства, та напрямів, рівнів, видів, методів тощо):

- створення системи запобігання корупційним проявам на основі нових засад формування та реалізації антикорупційної політики, періодичний перегляд та забезпечення відповідності актуальним корупційним викликам і загрозам;

- забезпечення доброчесності законодавчої, виконавчої та судової гілок влади шляхом впровадження ефективних антикорупційних стандартів (етичні стандарти, запобігання конфлікту інтересів, декларування майна, доходів, видатків та зобов'язань фінансового характеру, антикорупційні програми, викриття корупції, доступ до інформації тощо) та створення інституціонального забезпечення їх дотримання;

- ефективно виявлення та розслідування корупційних злочинів, конфіскація майна, яке було предметом злочинної діяльності або набуто внаслідок такої діяльності, забезпечення невідворотності покарання за вчинення корупційних злочинів;

- формування в суспільстві ідеї нетерпимості до корупції, перетворення громадян на ключового носія політичної волі у сфері подолання корупції.

Специфіка цілей державної антикорупційної політики допомагає відділити цей вид діяльності від інших напрямків та засобів протидії корупції. Із вказаних вище цілей впливають й завдання державної антикорупційної політики, тобто цілі визначають шляхи вирішення і створюють, певним чином, умови для реалізації завдань.

Завданнями державної антикорупційної політики є:

- забезпечити формування та реалізацію державної антикорупційної політики на основі результатів аналізу достовірних даних про корупцію та чинники, які її обумовлюють,

впровадити ефективний моніторинг та координацію реалізації антикорупційної політики незалежним спеціалізованим органом із залученням представників громадянського суспільства;

- зменшити вплив корупційо-генних ризиків на діяльність органів законодавчої влади, посилити громадський контроль за їх діяльністю;

- створити ефективні механізми запобігання корупції, конфлікту інтересів, порушенню етичних стандартів поведінки та забезпечити контроль за дотриманням правил щодо доброчесності особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, іншими особами, утворити з цією метою Національне агентство з питань запобігання корупції;

- посилити ефективність діяльності органів судової влади та системи кримінальної юстиції у переслідуванні осіб, які вчинили корупційні правопорушення, забезпечити ефективну роботу Національного антикорупційного бюро України;

- сприяти усуненню корупційних передумов ведення бізнесу, сформувати нетолерантне ставлення до корупції;

- розширити можливості для доступу до суспільно важливої інформації;

- сформувати в суспільстві ідеї нетерпимості до корупції, підвищити рівень довіри населення до влади;

- забезпечити виконання рекомендацій міжнародних антикорупційних моніторингових механізмів, зокрема у рамках моніторингового механізму Конвенції ООН проти корупції, Групи держав проти корупції (GRECO), Антикорупційної мережі Організації економічної співпраці та розвитку для Східної Європи та Центральної Азії, імплементацію критеріїв у рамках виконання Плану дій з лібералізації візового режиму з Європейським Союзом та Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами – членами.

Підсумовуючи викладене вище, хотілось би зробити наступні основні висновки: в Україні створена і діє законодавча база, необхідна для ефективної протидії корупції, зокрема в частині відповідальності за корупційні правопорушення. Що стосується останньої, то вона передбачає цілий комплекс кримінально-, адміністративно-, цивільно-правових,

дисциплінарних та інших заходів впливу з метою притягнення до відповідальності практично будь-якої посадової особи органів державної влади, яка допустила те чи інше зловживання владою чи посадовим становищем (від порушення обмежень, встановлених для державних службовців, неподання декларації до одержання хабара і участі в діяльності організованих злочинних угруповань). Для вдосконалення діяльності з протидії корупції необхідно, по-перше, вдосконалення чинного законодавства (у тому числі й прийняття науково обґрунтованого пакета антикорупційних законодавчих актів); по-друге, всебічне використання позитивного закордонного досвіду протидії корупції; по-третє, залучення до антикорупційних програм широких верств населення та суспільних інститутів; по-четверте, покращення превентивної діяльності щодо протидії корупції⁴⁴.

1.5. Антикорупційне законодавство України

Зовсім недавно ухвалення та впровадження антикорупційної політики стало обов'язковим для переважної більшості країн світу. Тому у багатьох з них все ще немає належним чином скоординованих та в усіх аспектах задовільних антикорупційних стратегій. Причинами цього є недостатня обізнаність у сфері корупційних проблем, незрозуміла самовпевненість, заперечення або й терпимість до корупції, відсутність емпіричних даних і наукових досліджень тощо.

У нашій країні, незважаючи на те, що питання корупції досліджувало багато вітчизняних вчених у різних галузях права, до цього часу не вибудовано антикорупційної політики. І лише зараз завдяки консолідації виконавчої і законодавчої влади вибудовується системна державна антикорупційна політика⁴⁵.

⁴⁴ Шевченко О. В. Основні принципи протидії корупції. *Питання юридичної теорії і практики*. URL: http://www.vru.gov.ua/content/article/visnik05_09.pdf.

⁴⁵ Расюк Е. В. Антикорупційна політика України – один із пріоритетів запобігання та протидії корупції. *Актуальні проблеми кримінологічної політики в Україні: матеріали міжвуз. наук.-теорет. конф.* (Київ, 25 квіт. 2012 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2012. 252 с. С. 48–53. С. 48.

Засади антикорупційної політики держави містяться у Конституції України, інших законах та нормативно-правових актах України, а також міжнародних правових актах, ратифікованих Верховною Радою України. Коротко охарактеризуємо деякі положення основних зазначених нормативно-правових актів.

1. Конституція України⁴⁶ являє собою сукупність фундаментальних, юридично незаперечних норм, які поширюється на всі без винятку сфери суспільства, а також встановлює соціально-політичне обличчя держави, фіксує вихідні принципи їх функціонування й розвитку. Ці незаперечні норми не можуть порушуватись, а отже й корупція як негативно-соціальне явище не має права на існування у суспільстві.

2. Конвенція ООН проти корупції від 31.10.2003 року⁴⁷, що ратифікована Україною 18.10.2006 року⁴⁸, та набрала чинності для нашої держави 01.01.2010 року – основними цілями якої є: сприяння вжиттю й посиленню заходів, спрямованих на більш ефективне й дієве запобігання корупції та боротьбу з нею; заохочення, сприяння та підтримка міжнародного співробітництва й технічної допомоги в запобіганні корупції та в боротьбі з нею, зокрема в поверненні активів; заохочення чесності, відповідальності й належного управління громадськими справами й державним майном. Ратифікувавши Концепцію держава, взяла на себе цілу низку зобов'язань, зокрема й розробити й здійснювати або проводити ефективну скоординовану політику протидії корупції, яка сприяє участі суспільства і відображає принципи правопорядку, належного управління державними справами й державним майном, чесності й непідкупності, прозорості й відповідальності, та створити орган або органи, які здійснюють запобігання корупції за допомогою таких засобів, як: проведення державної політики, про яку

⁴⁶ Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. (за станом на 30 вер. 2016 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

⁴⁷ Конвенція ООН проти корупції від 31 жов. 2003 р. (ратифікована Україною 18 жов. 2006 р.). *Верховна Рада України*. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_c16.

⁴⁸ Про ратифікацію Конвенції ООН проти корупції: Закон України 18 жов. 2006 р. № 251-16. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/251-16>.

йшлося вище, і, у належних випадках, здійснення нагляду та координації реалізації такої політики; розширення та поширення знань з питань запобігання корупції.

3. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією від 4.11.1999 року⁴⁹, що ратифікована Україною 16.03.2005 року⁵⁰, та набула чинності для нашої держави 01.01.2006 року – метою якої є правовий захист осіб, яким заподіяно шкоду внаслідок корупційних дій, з метою надання таким особам можливості захищати свої права та інтереси, включаючи можливість отримання компенсації за заподіяну шкоду. Конвенція передбачає заходи, які необхідно вжити на національному рівні (визначення корупції, компенсацію за заподіяння шкоди внаслідок корупційних дій, відповідальність сторін та держави, контрибутивна вина, позовна давність, дійсність угод, захист працівників, рахунки та аудит, збирання доказів, тимчасові заходи), міжнародне співробітництво та контроль за виконанням (контроль покладено на Групу держав проти корупції (ГРЕКО)), прикінцеві положення.

4. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією від 27.01.1999 року⁵¹, що ратифікована Україною 18.10.2006 року (далі Кримінальна Конвенція)⁵², та набрала чинності для нашої держави 01.01.2010 року – метою якої є досягнення єднання між її членами, активізації співробітництва у здійсненні спільної кримінальної політики, спрямованої на захист суспільства від корупції, включаючи ухвалення відповідних нормативно-правових актів і вжиття превентивних заходів. У Кримінальній Конвенції наголошується, що корупція загрожує правопорядку,

⁴⁹ Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією: міжнародний документ Ради Європи від 04 листоп. 1999 р. (ратифікована Україною від 16 бер. 2005 р.). *Верховна Рада України*. http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_102.

⁵⁰ Про ратифікацію Цивільної конвенції про боротьбу з корупцією: Закон України від 16 бер. 2005 р. № 2476-IV. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2476-15>.

⁵¹ Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією: міжнародний документ Ради Європи від 27 січ. 1999 р. № ETS 173. (ратифікована Україною 18 жовт. 2006 р.). *Верховна Рада України*. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_101.

⁵² Про ратифікацію Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією: Закон України від 18 жовт. 2006 р. № 252-V. Офіц. вісн. України. 2006. № 44. Ст. 2939. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/252-16>.

демократії та правам людини, руйнує належне управління, чесність та соціальну справедливість, перешкоджає конкуренції та економічному розвитку і загрожує стабільності демократичних інститутів і моральним засадам суспільства. Враховуючи спрямованість на ефективну боротьбу із корупцією Кримінальна Концепція вимагає розширення, активізацію та поліпшення міжнародного співробітництва у кримінальних справах. Також, враховуючи основні позитивні події на міжнародному рівні розуміння та співробітництво у справі боротьби з корупцією, включаючи заходи ООН, Світового банку, Міжнародного валютного фонду, Всесвітньої організації торгівлі, Організації американських держав, ОЕСР і Європейського союзу, беручи до уваги Програму дій проти корупції⁵³, відзначаючи важливість участі держав, які не є членами Ради Європи, у діяльності Ради, спрямованій проти корупції, а також їх внесок у реалізації Програми дій проти корупції, відзначаючи також Резолюцію № 1, ухваленій на 21-й Конференції міністрів юстиції європейських країн⁵⁴, Кримінальна Конвенція передбачає скоординоване визнання (визначення) злочинів, пов'язаних із корупцією, посилення співробітництва у галузі переслідування осіб, які підозрюються у вчиненні таких злочинів, а також ефективний механізм для подальших дій, відкритий для держав-членів і держав, які не є членами Ради Європи, на рівних засадах.

5. Додатковий протокол до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією від 15.05.2003 № ETS 191⁵⁵, що ратифікований Україною 18.10.2006 року, метою якого є доповнення Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією у контексті запобігання і боротьби з корупцією та ширшого застосування Програми дій проти корупції 1996 року, у якому визначаються: а) терміни: «арбітр», «арбітражна угода», «присяжний засідатель»; б) заходи, які необхідно вжити на

⁵³ Програма дій проти корупції, ухвалена Комітетом міністрів Ради Європи у листопаді 1996 р., на виконання рекомендацій Дев'ятнадцятої Конференції міністрів юстиції європейських країн. Валлетта, 1994 р.

⁵⁴ Резолюція № 1, ухвалена на 21-й Конференції міністрів юстиції європейських країн. Прага, 1997 р.

⁵⁵ Про ратифікацію Додаткового протоколу до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією: Закон України від 18 жов. 2006 р. № 253-V. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/253-16>.

національному рівні; дача або одержання хабара арбітрам, хабарництво іноземних арбітрів, національних та іноземних присяжних засідателів; в) контроль за виконанням Протоколу, який покладається на Групу держав проти корупції (ГРЕКО) – міжнародну організацію, створену Радою Європи для моніторингу відповідності законодавства та правозастосовчої практики держав-учасників антикорупційним стандартам Ради Європи. ГРЕКО була заснована Радою Європи 1 травня 1999 року. Метою ГРЕКО є допомога державам-членам в антикорупційних зусиллях шляхом виявлення, за допомогою процедур взаємних оцінок, недоліків діючих національних антикорупційних механізмів. У своїй діяльності ГРЕКО керується Конвенцією Ради Європи про кримінальну відповідальність за корупцію, Конвенції Ради Європи про цивільно-правової відповідальності за корупцію, 22 Керівними принципами по боротьбі з корупцією Ради Європи, а також власної напрацьованої практикою. Відповідно до Статуту ГРЕКО будь-яка держава, що підписала і ратифікувала Конвенцію Ради Європи про кримінальну відповідальність за корупцію, або Конвенцію Ради Європи про цивільно-правової відповідальності за корупцію, автоматично стає членом ГРЕКО і бере на себе зобов'язання проходити процедури оцінки ГРЕКО. На даний момент членами ГРЕКО є 46 держав, включаючи всі країни Ради Європи, а також США.

6. Стамбульський план дій по боротьбі з корупцією антикорупційної мережі ОЕСР – метою якого є скоординований правильний план дій щодо зниження рівня корупції на території країн-членів та подальше запобігання і протидія корупції. В Україні національним координатором з питань реалізації Стамбульського плану дій по боротьбі з корупцією Антикорупційної мережі для Східної Європи та Центральної Азії Організації економічного співробітництва та розвитку призначено заступника Міністра юстиції⁵⁶, основним завданням якого є організація роботи, пов'язаної із забезпеченням реалізації цього плану дій. На виконання основного завдання Координатор:

⁵⁶ Про національного координатора з питань реалізації Стамбульського плану дій по боротьбі з корупцією: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 09 черв. 2011 р. № 553-р. *Кабінет Міністрів України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/553-2011-p>.

вживає заходів до координації роботи центральних та місцевих органів виконавчої влади, пов'язаної з реалізацією Стамбульського плану дій, та отримує в установленому порядку від них відповідну інформацію; проводить моніторинг реалізації Стамбульського плану дій; організовує наради з питань забезпечення реалізації Стамбульського плану дій в Україні та підготовку звітів для подання до Координаційної групи Стамбульського плану дій; забезпечує взаємодію з Координаційною групою Стамбульського плану дій та бере участь у її засіданнях; налагоджує співробітництво з національними органами країн – членів Стамбульського плану дій, що здійснюють координацію робіт, пов'язаних з реалізацією Стамбульського плану дій.

7. Вітчизняні антикорупційні закони:

1) «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки», який відповідно до ст. 5 та 6 Конвенції ООН проти корупції окреслює основні напрями та заходи скоординованої державної антикорупційної політики щодо запобігання та протидії корупції⁵⁷;

2) «Про запобігання корупції»⁵⁸, який визначає правові та організаційні засади функціонування системи запобігання корупції в Україні, зміст та порядок застосування превентивних антикорупційних механізмів, правила щодо усунення наслідків корупційних правопорушень;

3) «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення кінцевих вигодоодержувачів юридичних осіб та публічних діячів»⁵⁹, яким внесено зміни до

⁵⁷ Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки: Закон України від 14 жов. 2014 р. № 1699-VII (за станом на 08 серп. 2015 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1699-18>.

⁵⁸ Про запобігання корупції: Закон України від 14 жов. 2014 р. № 1700-VII (за станом на 03 серп. 2017 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

⁵⁹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення кінцевих вигодоодержувачів юридичних осіб та публічних діячів: Закон України від 14 жов. 2014 р. № 1701-VII. (за станом на 26 трав. 2015 р.) *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1701-18>.

Кодексу України про адміністративні правопорушення⁶⁰, Господарського кодексу України⁶¹, Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців»⁶², Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень»⁶³ щодо визначення кінцевих вигодоодержувачів юридичних осіб та публічних діячів;

4) «Про Національне антикорупційне бюро України»⁶⁴, що визначає правові основи організації та діяльності Національного антикорупційного бюро України як державного правоохоронного органу, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових. Завданням Національного бюро є протидія кримінальним корупційним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці;

5) «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією»⁶⁵, яким вносяться зміни до кодексів України;

⁶⁰ Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон від 7 груд. 1984 р. (за станом на 07 січ. 2018 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.

⁶¹ Господарський кодекс України: Закон від 16 січ. 2003 р. № 436-IV. (за станом на 06 січ. 2018 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

⁶² Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців: Закон від 15 трав. 2003 р. № 755-IV (за станом на 06 січ. 2018 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/755-15>.

⁶³ Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01 лип. 2004 р. № 1952-IV (за станом на 04 черв. 2017 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1952-15>.

⁶⁴ Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14 жов. 2014 р. № 1698-VII (за станом на 05 січ. 2017 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>.

⁶⁵ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами

6) «Про очищення влади»⁶⁶, який визначає правові та організаційні засади проведення очищення влади (люстрації) для захисту та утвердження демократичних цінностей, верховенства права та прав людини в Україні.

7) «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей подання службовими особами декларацій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру у 2016 році»⁶⁷, де визначається обов'язків порядок подання електронних декларацій та передбачена відповідальність за їх неподання та викривлення змісту.

8. Інші закони України, що мають відношення до сфери запобігання та протидії корупції, зокрема:

1) Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю»⁶⁸, який визначає головні напрями загальнодержавної політики та організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю;

2) Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»⁶⁹, який спрямований на захист прав та законних інтересів громадян, суспільства і держави, забезпечення

Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією: Закон України від 18 квіт. 2013 р. № 221-VII (за станом на 26 квіт. 2015 р.) *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/221-18>.

⁶⁶ Про очищення влади: Закон України від 16 вер. 2014 р. № 1682-VII (за станом на 05 січ. 2017 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1682-18>.

⁶⁷ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей подання службовими особами декларацій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру у 2016 році: Закон України від 15 бер. 2016 р. № 1022-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1022-19>.

⁶⁸ Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30 черв. 1993 р. № 3341-XII (за станом на 05 січ. 2017 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3341-12>.

⁶⁹ Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 14 жов. 2014 р. № 1702-VII (за станом на 05 січ. 2017 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>.

національної безпеки шляхом визначення правового механізму протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, а також формування загальнодержавної багатоджерельної аналітичної бази даних для надання правоохоронним органам України та іноземних держав можливості виявляти, перевіряти і розслідувати злочини, пов'язані з відмиванням коштів та іншими незаконними фінансовими операціями;

3) Закон України «Про державну службу»⁷⁰, який регулює суспільні відносини, які охоплюють діяльність держави щодо створення правових, організаційних, економічних та соціальних умов реалізації громадянами України права на державну службу, та визначає загальні засади діяльності, а також статус державних службовців, які працюють в державних органах та їх апараті;

4) Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні»⁷¹, який визначає систему та гарантії місцевого самоврядування в Україні, засади організації та діяльності, правового статусу і відповідальності органів та посадових осіб місцевого самоврядування;

5) закони України: «Про вибори народних депутатів України»⁷², «Про місцеві державні адміністрації»⁷³, «Про службу в органах місцевого самоврядування»⁷⁴, «Про

⁷⁰ Про державну службу: Закон України від 16 груд. 1993 р. № 3723-XII (за станом на 11 жов. 2017 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3723-12>.

⁷¹ Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 трав. 1997 р. № 280/97-ВР. (за станом на 31 груд. 2017 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>.

⁷² Про вибори народних депутатів України: Закон України від 17 листоп. 2011 р. № 4061-VI (за станом на 21 груд. 2017 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4061-17>.

⁷³ Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09 квіт. 1999 р. № 586-XIV (за станом на 01 січ. 2018 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/586-14>.

⁷⁴ Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 07 черв. 2001 р. № 2493-III (за станом на 11 листоп. 2017 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2493-14>.

Національну поліцію»⁷⁵, «Про прокуратуру»⁷⁶ та багато інших законів України (Про службу безпеки України, Про судоустрій та статус суддів, Про адвокатуру та адвокатську діяльність, Про оперативно-розшукову діяльність, тощо), адже корупція у нашій країні існує у всіх сферах суспільних відносин.

9. Укази Президента України⁷⁷, якими створюється консультативно-дорадчий орган при Президентові України, основними завданнями якого є: підготовка та подання Президентові України пропозицій щодо визначення, актуалізації та вдосконалення антикорупційної стратегії; здійснення системного аналізу стану запобігання і протидії корупції в Україні, ефективності реалізації антикорупційної стратегії, заходів, що вживаються для запобігання і протидії корупції; підготовка та надання Президентові України узгоджених пропозицій щодо поліпшення координації та взаємодії між суб'єктами, які здійснюють заходи у сфері запобігання і протидії корупції; оцінка стану та сприяння реалізації рекомендацій Групи держав проти корупції (GRECO), Організації економічної співпраці і розвитку (OECD), інших провідних міжнародних організацій щодо запобігання і протидії корупції, підвищення ефективності міжнародного співробітництва України у цій сфері; сприяння науково-методичному забезпеченню з питань запобігання і протидії корупції.

10. Постанови Кабінету міністрів України (розкриємо основні), зокрема:

1) «Про затвердження Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015–2017 роки»⁷⁸, метою якої є

⁷⁵ Про Національну поліцію: Закон України від 02 лип. 2015 р. № 580 (за станом на 07 січ. 2018 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

⁷⁶ Про прокуратуру: Закон України від 14 жов. 2014 р. № 1697-VII (за станом на 29 груд. 2017 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.

⁷⁷ Про Національну раду з питань антикорупційної політики: Указ Президента України від 14 жов. 2014 р. № 808/2014 (за станом на 29 вер. 2015 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/808/2014>.

⁷⁸ Про затвердження Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на

створення ефективної загальнодержавної системи запобігання та протидії корупції на основі нових засад формування та реалізації антикорупційної політики;

2) «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо діяльності Урядового уповноваженого з питань антикорупційної політики»⁷⁹;

3) «Питання запобігання та виявлення корупції» від 4 вересня 2013 р. № 706⁸⁰

4) Типове положення про уповноважений підрозділ (особу) з питань запобігання та виявлення корупції, затверджене постановою Кабінету Міністрів України «Питання запобігання та виявлення корупції» від 4 вересня 2013 р. № 706⁸¹, де «Урядовий уповноважений з питань антикорупційної політики» в усіх відмінках замінено словами «посадова особа Секретаріату Кабінету Міністрів України, визначена Міністром Кабінету Міністрів України». Уповноважений підрозділ (особа) з питань запобігання та виявлення корупції (далі – уповноважений підрозділ) утворюється (визначається) у порядку, визначеному законодавством. Уповноважена особа визначається у разі недоцільності утворення в органі виконавчої влади, на підприємстві, в установі та організації уповноваженого підрозділу з огляду на структуру, чисельність працівників, у тому числі тих, які є суб'єктами декларування, а також обсяг, характер та складність роботи.

2015–2017 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квіт. 2015 р. № 265 (за станом на 01 вер. 2015 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/265-2015-п>.

⁷⁹ Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо діяльності Урядового уповноваженого з питань антикорупційної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 лип. 2014 р. № 295. (за станом на 31 серп. 2016 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/295-2014-п>.

⁸⁰ Питання запобігання та виявлення корупції: постанова Кабінету Міністрів України від 4 вер. 2013 р. № 706 (за станом на 30 листоп. 2016 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/706-2013-%D0%BF/paran17#n17>.

⁸¹ Типове положення про уповноважений підрозділ (особу) з питань запобігання та виявлення корупції: затв. пост. Кабінету Міністрів України «Питання запобігання та виявлення корупції» від 4 вер. 2013 р. № 706 (за станом на 30 листоп. 2016 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/706-2013-%D0%BF/paran17#n17>.

5) «Про затвердження Порядку проведення службового розслідування стосовно осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та осіб, які для цілей Закону України «Про запобігання корупції» прирівнюються до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування»⁸²;

6) «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про запобігання корупції»⁸³, внесено зміни та визнано такими, що втратили чинність, деякі акти Кабінету Міністрів України, де однією зі змін є внесення змін у Положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ, затверджене постановою Кабінету Міністрів Української РСР від 29 липня 1991 р. № 114⁸⁴ щодо корупції та корупційних правопорушень.

11. Постанови Пленуму Верховного суду України, зокрема: «Про практику розгляду судами справ про корупційні діяння та інші правопорушення, пов'язані з корупцією»⁸⁵ та інші («Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями»; «Про судову практику у справах про перевищення влади або службових

⁸² Про затвердження Порядку проведення службового розслідування стосовно осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та осіб, які для цілей Закону України «Про запобігання корупції» прирівнюються до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування»: Постанова Кабінету Міністрів України від 13 черв. 2000 р. № 950 (за станом на 26 вер. 2017 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/950-2000-p>.

⁸³ Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України у зв'язку з прийняттям Закону України Про запобігання корупції»: Постанова Кабінету Міністрів України від 14 трав. 2015 р. № 301 (за станом на 20 лип. 2017 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/301-2015-p>.

⁸⁴ Про затвердження Положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 лип. 1991 р. № 114 (за станом на 07 листоп. 2015 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/114-91-p>.

⁸⁵ Про практику розгляду судами справ про корупційні діяння та інші правопорушення, пов'язані з корупцією: Постанова Пленуму Верховного суду України від 25 трав. 1998 р. № 13 (за станом на 03 бер. 2000 р.). *Верховна Рада України*. URL:

повноважень»; «Про судову практику в справах про хабарництво»).

12. Кодекси України, зокрема: Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 р. (за станом на 18 грудня 2017 р.)⁸⁶, Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 груд. 1984 р. (станом на 18 грудня 2017 р.)⁸⁷, Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. (за станом на 15 груд. 2017 р.)⁸⁸, Цивільний кодекс України⁸⁹, Господарський кодекс України⁹⁰ тощо.

13. Відомчі накази Мініюсту, Нацдержслужби (Головдержслужб), Мінфіну, МВС, СБУ, МОЗ, прокуратури, митної, податкової, прикордонної, пенітенціарної служб щодо запобігання та протидії корупції в Україні.

Стратегічною метою антикорупційної політики є протидія корупції на рівні державної влади та місцевого самоврядування шляхом підвищення прозорості в їх діяльності, додержання прав і свобод людини і громадянина, створення умов для розвитку економіки, забезпечення європейських соціальних стандартів і добробуту населення. Досягнення цієї мети можливе шляхом реалізації антикорупційної політики, яка передбачає поступове зниження рівня корупції в державі та налагодження дієвого механізму із запобігання та протидії корупції в Україні. Виходячи з цього, мають визначатись стратегічні та тактичні цілі протидії

⁸⁶ Кримінальний кодекс України: Закон від 05 квіт. 2001 р. (за станом на 18 груд. 2017 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

⁸⁷ Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон від 7 груд. 1984 р. (за станом на 07 січ. 2018 р.) *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.

⁸⁸ Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. (за станом на 07 січ. 2018 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

⁸⁹ Цивільний кодекс України: Закон від 16 січня 2003 р. (за станом на 15 груд. 2017 р.) *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>; Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар / за заг. ред. Є. О. Харитонов. Харків: Одиссей, 2006. 1200 с.

⁹⁰ Господарський кодекс України: Закон від 16 січ. 2003 р. № 436-IV. (за станом на 06 січ. 2018 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

корупції, ставитись завдання перед конкретними органами державної влади, обиратись засоби протидії корупції.

Ефективна боротьба проти корупції в Україні, крім наявності відповідної політичної волі, вимагає належного законодавчого забезпечення (комплекс нормативно-правових приписів, що регулюють механізми запобігання корупції, а також відповідальність за вчинення корупційних порушень), формування дієвої системи державних органів, забезпечення належного координування формування та реалізації антикорупційної політики, превентивні заходи запобігання корупції, а також її подолання. Побудова такої інституційної системи повинна відповідати міжнародним стандартам (зокрема, конвенціям Організації об'єднаних націй та Ради Європи проти корупції, а також рекомендаціям ГРЕКО та Стамбульського плану дій антикорупційної мережі ОЕСР (організації економічного співробітництва й розвитку)) і передовій світовій практиці, а також враховувати особливості української юридичної системи.

Отже, підсумовуючи викладене у цьому підрозділі констатуємо, що керівництвом країни поступово вибудовується Антикорупційна політика України – це відмічалось й у результатах моніторингу GRECO, зокрема, крім вищевикладеного, відмічає створення спеціалізованих судів для розгляду касацій (відповідає за формою практиці ЄС), створення Вищої кваліфікаційної комісії суддів (здійснює процедуру першого призначення судді і відповідає за фахову відповідність суддів їхній посаді відповідно до європейських стандартів), набрання чинності антикорупційними законами та іншими законами України («Про судоустрій і статус суддів», «Про доступ до публічної інформації», «Про державні закупівлі», «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму»). Але для її ефективності потрібно: постійно моніторити та удосконалювати чинне законодавство, зокрема усувати недоречності і прогалини; прийняти кодекси поведінки публічних службовців; врегулювати, прийняттям відповідного закону, питання конфлікту інтересів чиновників, пов'язаних спільними родинними або діловими інтересами з бізнесом закон; забезпечити державний фінансовий контроль публічної служби.

Проте лише законодавчого забезпечення не достатньо для ефективної антикорупційної політики в Україні, оскільки потрібна ціла низка й інших надзвичайно важливих антикорупційних заходів, які потрібно здійснити, наприклад, організаційних, політичних, юридичних та ін.

1.6. Механізм реалізації державної антикорупційної політики України

Створення нових засад реалізації державної антикорупційної політики в Україні та належного впровадження нового базового антикорупційного законодавства, вимагає реалізації подальших реформ та усунення однієї з основних причин незадовільного стану справ у цій сфері, зокрема фрагментарності і недосконалості законодавчої та інституційної антикорупційної інфраструктури.

Засади державної антикорупційної політики в Україні, затверджені Антикорупційною стратегією на 2014–2017 роки⁹¹. Метою якої є створення в Україні системи прийняття рішень щодо антикорупційної політики на основі результатів аналізу достовірних даних про корупцію та чинників, які до неї призводять, зокрема статистичних спостережень, моніторингу виконання цих рішень та їх впливу на стан справ з питань запобігання корупції незалежним спеціалізованим органом із залученням представників громадянського суспільства, а також формування суспільної підтримки у подоланні корупції. Механізм реалізації Антикорупційної стратегії на 2014–2017 роки⁹² дасть змогу знизити рівень корупції в Україні, підвищити рівень довіри населення до влади, підвищити рівень іноземних інвестицій в економіку держави, а також створити основу для

⁹¹ Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки: Закон України від 14 жов. 2014 р. № 1699-VII (за станом на 08 серп. 2015 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1699-18>.

⁹² Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки: Закон України від 14 жов. 2014 р. № 1699-VII (за станом на 08 серп. 2015 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1699-18>.

подальшої антикорупційної реформи. Заходами механізму її реалізації передбачається розробка та схвалення деяких законів, зокрема щодо:

- засад організації та діяльності спеціально уповноваженого органу, відповідального за здійснення комплексу заходів з формування та реалізації антикорупційної політики;

- утворення спеціально уповноваженого органу з питань виявлення та розслідування корупційних злочинів;

- виконання рекомендацій Групи держав проти корупції (GRECO) у частині посилення прозорості фінансування політичних партій та виборчих кампаній;

- створення правових засад лобіювання;

- посилення громадського контролю за ухваленням рішень виборними посадовими особами, зокрема через механізм попереднього громадського обговорення суспільно важливих рішень;

- внесення змін до Закону України «Про державну службу», прийнятого у 2011 році, з урахуванням пропозицій програми SIGMA;

- проведення перевірок публічних службовців на доброчесність;

- внесення змін до законів та підзаконних нормативно-правових актів у частині запровадження стандартів Організації економічної співпраці та розвитку з корпоративного управління на державних підприємствах від 22 квітня 2004 року в діяльності державних підприємств в Україні;

- внесення змін до Конституції та законів України, спрямованих на реформування судоустрою та статусу суддів на основі європейських стандартів;

- внесення змін до Конституції та законів України, спрямованих на реформування прокуратури на основі європейських стандартів;

- внесення змін до Кримінального кодексу України в частині усунення можливості для осіб, які вчинили корупційні злочини, бути звільненими від відповідальності та покарання, зокрема з передачею на поруки, у зв'язку з дієвим каяттям, випробуванням; приведення статті 368-2 у відповідність із статтею 20 Конвенції ООН проти корупції та запровадження

цивільно-правових механізмів позбавлення незаконно набутого майна;

– врегулювання питань управління корпоративними правами та іншим майном, на яке накладено арешт, з метою збереження його вартості, а також утворення спеціалізованого підрозділу (органу), уповноваженого на розшук майна, яке може бути конфісковано.

В основних положеннях Закону України «Про запобігання корупції»⁹³ визначено засади формування, моніторингу, координації впровадження антикорупційної політики, залучення інститутів та організацій громадянського суспільства, представників бізнесу до цих процесів, регулює превентивну діяльність державного механізму, спрямовану на усунення можливостей та стимулів для корупційної поведінки як у публічному, так і приватному секторах, а також передбачає утворення Національного агентства з питань запобігання корупції як ключового елемента інституційного забезпечення державної антикорупційної політики. Також, Законом України «Про Національне антикорупційне бюро України»⁹⁴ та Законом України «Про запобігання корупції» вносяться зміни до кримінального законодавства щодо законодавчих підстав для кримінального переслідування найбільш небезпечних проявів корупції. Таким чином, імплементація цих базових антикорупційних актів дасть можливість сформувати систему запобігання та протидії корупції, що, в свою чергу, суттєво зменшить гостроту проблеми корупції.

Механізм реалізації державної антикорупційної політики передбачає створення системи запобігання корупційним проявам на основі нових засад формування та реалізації антикорупційної політики, періодичний перегляд та забезпечення відповідності актуальним корупційним викликам і загрозам. Від ефективності такого механізму залежить: подальше виконання функцій у сфері антикорупційної політики нового органу (Національне агентство

⁹³ Про запобігання корупції: Закон України від 14 жов. 2014 р. № 1700-VII (за станом на 03 серп. 2017 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

⁹⁴ Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14 жов. 2014 р. № 1698-VII (за станом на 05 січ. 2017 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>.

з питань запобігання корупції), що створюється в Україні; якісний аналіз даних про корупцію, які є основою формування антикорупційної політики; ефективне і своєчасне коригування антикорупційної політики, що здійснюється системою уповноважених органів (Верховна Рада України, Національна рада з питань антикорупційної політики при Президенті України, Національне агентство з питань запобігання корупції) на основі моніторингу; участь громадськості у формуванні, моніторингу та реалізації антикорупційної політики.

Створюючи механізм реалізації державної антикорупційної стратегії Кабінет міністрів України своєю постановою затвердив Державну програму щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015–2017 роки⁹⁵, метою якої є створення ефективної загальнодержавної системи запобігання та протидії корупції на основі нових засад формування та реалізації антикорупційної політики. Основними напрямками реалізації якої є:

- забезпечення ґрунтування антикорупційної політики в Україні на основі достовірних даних про корупцію, її періодичного перегляду та відповідності актуальним корупційним викликам та загрозам;

- забезпечення доброчесності органів законодавчої, виконавчої та судової влади шляхом впровадження ефективних антикорупційних стандартів (етичні стандарти, запобігання конфлікту інтересів, декларування майна, доходів, видатків та зобов'язань фінансового характеру, антикорупційні програми, викриття корупції, доступ до інформації тощо) та створення інституційного забезпечення їх дотримання;

- розроблення механізму, який забезпечуватиме ефективне виявлення та розслідування корупційних злочинів, конфіскацію майна, яке було предметом злочинної діяльності або набуто внаслідок такої діяльності, притягнення до відповідальності за вчинення корупційних злочинів;

⁹⁵ Про затвердження Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015–2017 роки: Постанова Кабінету міністрів України від 29 квіт. 2015 р. № 265 (за станом на 01 вер. 2015 р.) *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/265-2015-п>.

– формування у суспільстві ідеї нетерпимості до корупції, перетворення громадянина на ключового носія політичної волі у сфері подолання корупції.

Враховуючи основні напрями здійснення антикорупційної політики у Державній програмі щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015–2017 роки ⁹⁶ передбачено низка перспективних заходів, зокрема:

– створення, розробка (прийняття) законодавчого забезпечення та організація діяльності Національного агентства з питань запобігання корупції (НАПЗК);

– розробка, затвердження та впровадження загальнонаціональної методики оцінки рівня корупції відповідно до стандартів ООН та забезпечення організації щорічних досліджень стану корупції відповідно до загальнонаціональної методики оцінки рівня корупції відповідно до стандартів ООН, затвердженої Кабінетом Міністрів України;

– проведення дослідження кількісних та якісних показників корупції в Україні, стану виконання Закону України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки» та державної програми з її реалізації;

– розроблення та схвалення проекту нової антикорупційної стратегії, на основі аналізу корупційних ризиків, стану виконання чинної стратегії, думки громадськості і висновків міжнародної експертизи, а також затвердження плану заходів на її виконання;

– розробка, схвалення та затвердження спільного з громадськістю меморандуму щодо принципів партнерства у сфері антикорупційної політики та забезпечення його виконання;

– розроблення, прийняття та забезпечення виконання рекомендацій Групи держав проти корупції (GRECO) у частині встановлення обмежень і забезпечення прозорості та підзвітності фінансування політичних партій і виборчих кампаній,

⁹⁶ Про затвердження Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015–2017 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квіт. 2015 р. № 265 (за станом на 01 вер. 2015 р.) *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/265-2015-п>.

запровадження прямого державного фінансування діяльності політичних партій (розроблення відповідного проекту закону);

- приведення виборчого законодавства у відповідність до демократичних міжнародних стандартів щодо наявності корупційних ризиків (антикорупційна експертиза нормативно-правових актів);

- проведення аналізу практики ефективності застосування законодавства щодо врегулювання конфлікту інтересів у діяльності народних депутатів України, депутатів місцевих рад (розробка механізму виникнення й врегулювання конфлікту інтересів, розробка методичних рекомендацій, проведення інформаційної кампанії);

- розробка й прийняття законодавства про лобіювання;

- розробка й прийняття законодавства щодо громадського обговорення суспільно важливих рішень (про публічні консультації);

- підвищення рівня прозорості діяльності Верховної Ради України та місцевих рад, зокрема шляхом практичної реалізації положень про забезпечення доступу громадян до засідань представницьких органів, оприлюднення інформації про діяльність комітетів Верховної Ради України та місцевих рад (зокрема протоколів засідань), оприлюднення в Інтернеті інформації про народних депутатів України та депутатів місцевих рад (про їх фінансування, відрядження, помічників, їх декларації про доходи, майно, витрати і зобов'язання фінансового характеру тощо), забезпечення безперешкодного доступу до інформації про кошториси представницьких органів та звітів про їх використання. Вжиття з цією метою заходів щодо сприяння прийняттю Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення відкритості та доступу до інформації про діяльність Верховної Ради України, її комітетів та народних депутатів України» (реєстраційний номер 1591 від 23 грудня 2014 р.);

- сприяння прийняттю нової редакції Законів України «Про державну службу», «Про службу в органах місцевого самоврядування» та забезпечення їх реалізації;

- розроблення та впровадження методичних рекомендацій щодо виявлення, запобігання та врегулювання конфлікту інтересів;

– забезпечення запровадження в тестовому режимі розділу на офіційному веб-сайті НАПЗК, що дає можливість подавати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, шляхом її заповнення на веб-сайті Агентства;

– забезпечення запровадження Єдиного державного реєстру декларацій (затвердженої форми) осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, а також оприлюднення відповідної інформації та надання доступу до неї згідно із законом;

– затвердження загальних правил поведінки державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування, та підготовка методичних рекомендацій щодо розроблення галузевих кодексів чи стандартів професійної етики;

– розроблення, схвалення та прийняття проекту закону щодо регулювання порядку проведення перевірки на доброчесність осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;

– створення на офіційному веб-сайті НАПЗК розділу для повідомлень про корупцію з інформацією щодо гарантій державного захисту викривачів;

– підготовка методичних матеріалів та організація проведення цільових тренінгів для службовців державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, посадових осіб місцевого самоврядування щодо вимог антикорупційного законодавства (підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації), а також, запровадження електронної системи оцінювання рівня даних знань;

– запровадження виконання антикорупційних програм в органах виконавчої влади відповідно до Закону України «Про запобігання корупції»: затвердження методології оцінювання корупційних ризиків у діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування і рекомендацій щодо усунення типових корупційних ризиків та методичних рекомендацій щодо підготовки антикорупційних програм і типових антикорупційних програм органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування; забезпечення затвердження антикорупційних програм у центральних та місцевих органах виконавчої влади; організація надання методичної допомоги, в тому числі шляхом

оперативного надання роз'яснень найбільш типових проблем, що виникають під час підготовки антикорупційних програм; проведення тренінгів для працівників уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) із запобігання і виявлення корупції щодо аналізу корупційних ризиків та підготовки антикорупційних програм;

- підвищення ефективності проведення антикорупційної експертизи: затвердження на основі результатів аналізу ефективності проведення антикорупційної експертизи нової редакції методології проведення антикорупційної експертизи та забезпечення її періодичного перегляду, запровадження проведення спеціального навчального курсу з питань проведення антикорупційної експертизи;

- впровадження спеціального навчального курсу з питань запобігання і протидії корупції у секторі безпеки та оборони: розроблення програми спеціального навчального курсу з питань запобігання і протидії корупції для працівників сектору безпеки та оборони;

- проведення перевірок організації роботи із запобігання і виявлення корупції у Міноборони, Міненерговугілля, МОЗ, Мінприроди, Мінагрополітики, МОН;

- подання за результатами аналізу світового досвіду діяльності інституту генеральних інспекторів пропозицій щодо запровадження посад уповноважених осіб НАПЗП в центральних органах виконавчої влади або на державних підприємствах, діяльність яких пов'язана із високими ризиками корупції (в межах граничної чисельності працівників таких органів та підприємств);

- сприяння прийняттю та реалізації законів про адміністративну процедуру та про адміністративний збір, у зв'язку з чим: подання до Кабінету Міністрів України проектів Законів України «Про адміністративну процедуру» та «Про адміністративний збір»;

- здійснення практичних заходів щодо усунення корупційних чинників у адміністративних процедурах, зокрема забезпечення: розвитку інтегрованих прозорих офісів – центрів надання адміністративних послуг, визначення за результатами реалізації пілотних проектів доцільності передачі органам місцевого самоврядування повноважень з надання базових

адміністративних послуг, зокрема щодо реєстрації місця проживання та видачі документів, що посвідчують особу, реєстрації суб'єктів господарювання та прав на нерухоме майно, реєстрації транспортних засобів та видачі посвідчень водія;

– забезпечення затвердження антикорупційних програм та призначення уповноважених осіб на державних підприємствах, у господарських товариствах (у яких державна частка перевищує 50 відсотків) відповідно до Закону України «Про запобігання корупції», надання методичної допомоги у затвердженні антикорупційних програм на державних, комунальних підприємствах, у господарських товариствах (у яких державна частка перевищує 50 відсотків), проведення перевірки (під час перевірки відповідних органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування) дотримання Закону України «Про запобігання корупції» в частині затвердження та виконання антикорупційних програм на державних підприємствах, у господарських товариствах (у яких державна частка перевищує 50 відсотків);

– забезпечення запровадження в Україні стандартів та рекомендацій Організації економічної співпраці та розвитку з корпоративного управління на державних підприємствах, з цією метою: подання до Кабінету Міністрів України пропозицій щодо плану дій із запровадження в Україні стандартів та рекомендацій Організації економічної співпраці та розвитку з корпоративного управління на державних підприємствах;

– внесення змін до законодавства в частині поширення на посадових (службових) осіб на державних, комунальних підприємствах, у господарських товариствах (у яких державна частка перевищує 50 відсотків) вимог Закону України «Про запобігання корупції» щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, фінансового контролю, з цією метою: проведення аналізу світового досвіду, розроблення відповідного законопроекту та подання його до Кабінету Міністрів України;

– створення відкритого для публічного доступу реєстру державних підприємств, господарських товариств (у яких державна частка перевищує 50 відсотків) з інформацією про кінцевих вигодонабувачів, результати діяльності підприємств;

– забезпечення доопрацювання проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про здійснення

державних закупівель» (щодо удосконалення системи державних закупівель та електронних закупівель)» з урахуванням пропозицій громадськості та сприяння його прийняттю Верховною Радою України, а також практична його реалізація;

– забезпечення розроблення, прийняття та реалізації стратегії реформування сектору юстиції до 2019 року та державної програми її реалізації за сприяння проекту «Підтримка реформ у сфері юстиції в Україні», який реалізується за фінансової підтримки Європейського Союзу, у зв'язку з цим: підготовка проекту стратегії реформування сектору юстиції до 2019 року, який передбачатиме узгоджений комплекс заходів з реформування судової системи, органів прокуратури та інших органів кримінальної юстиції, зокрема МВС, покращення доступу до правосуддя;

– організація навчання суддів та працівників апарату судів з питань дотримання вимог антикорупційного законодавства на періодичній основі;

– забезпечення проведення дослідження щодо дотримання суддями антикорупційного законодавства, основних корупційних ризиків у всіх формах судочинства;

– затвердження типової антикорупційної програми юридичної особи та методичних рекомендацій щодо запобігання корупції у приватному секторі;

– створення спільної робочої групи з представників НАПЗК та представників бізнесу з метою здійснення співпраці та спільне вжиття заходів щодо: проведення кампанії, спрямованої на інформування представників бізнесу про вимоги нового Закону України «Про запобігання корупції», підготовки пропозицій до стратегії, яка матиме на меті імплементацію антикорупційних стандартів приватним сектором, поширення інформації про антикорупційне законодавство, практику його застосування, створення спеціальних програм, спрямованих на забезпечення доступу підприємців до необхідної інформації, зокрема про адміністративні процедури, права і обов'язки підприємців, формування «нульової толерантності» до корупції, заохочення інформування про факти корупції;

– забезпечення проведення тренінгів для уповноважених з антикорупційних програм осіб;

– подання пропозицій щодо застосування «пактів доброчесності», зокрема в інфраструктурних проектах або інших проектах, що передбачають значні бюджетні витрати, шляхом формування тристороннього (уряд, бізнесу, громадськості) механізму контролю за плануванням та реалізацією таких проектів, цільового та ефективного витрачання відповідних коштів;

– забезпечення проведення моніторингу реалізації Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення кінцевих вигодоодержувачів юридичних осіб та публічних діячів»; подання пропозицій щодо удосконалення законодавства у цій сфері;

– запровадження в Україні стандартів відкритих даних (визначення переліку наборів даних, придатних для подальшої автоматизованої обробки, в тому числі стосовно суспільно важливої інформації (інформація про державні закупівлі, декларації осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, дані Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, Єдиного реєстру об'єктів державної власності, Державного реєстру телерадіоорганізацій тощо) та їх оприлюднення органами влади): сприяння прийняттю Верховною Радою України закону щодо доступу до публічної інформації у формі відкритих даних (реєстраційний номер 2171 від 19 лютого 2015 р.), подання до Кабінету Міністрів України проекту акта, що визначатиме засади оприлюднення в Інтернеті урядових відкритих даних, створення єдиного державного веб-порталу відкритих даних та забезпечення його функціонування;

– вжиття заходів щодо реалізації Закону України «Про відкритість використання публічних коштів», зокрема забезпечення: затвердження порядку адміністрування єдиного веб-порталу використання публічних коштів та визначення суб'єкта, уповноваженого адмініструвати єдиний веб-портал використання публічних коштів, у зв'язку з чим подання проекту акта до Кабінету Міністрів України, створення та функціонування єдиного державного веб-порталу використання публічних коштів;

– вивчення питання підвищення прозорості діяльності Кабінету Міністрів України, зокрема шляхом попереднього

оприлюднення проектів рішень Кабінету Міністрів України та подання пропозицій за результатами вивчення питання;

- проведення аналізу доступності публічних реєстрів, які містять суспільно важливу інформацію, подання пропозицій щодо розкриття даних, які містяться в таких реєстрах, з урахуванням вимог законодавства про захист персональних даних, спрощення доступу (у тому числі шляхом здешевлення);

- подання до Кабінету Міністрів України проекту закону про прозорість видобувних галузей, яким передбачити порядок розкриття інформації про внесення платежів до державного і місцевого бюджетів суб'єктами господарювання, що мають право на видобуток корисних копалин або використання природних ресурсів і доходів, пов'язаних з розробкою національних природних ресурсів, які отримує держава, а також надання іншої інформації для підготовки щорічних звітів відповідно до вимог Стандарту Ініціативи прозорості видобувних галузей (EITI);

- забезпечення участі України у міжнародних ініціативах прозорості та імплементації стандартів міжнародних ініціатив, зокрема: щорічна підготовка та оприлюднення звіту про платежі компаній та доходи держави від видобувних галузей відповідно до Стандарту Ініціативи прозорості видобувних галузей (EITI), імплементація Стандарту Ініціативи прозорості видобувних галузей (EITI), реалізація проектів у рамках Програми Ініціативи із прозорості у будівельній галузі (CoST), подання до Кабінету Міністрів України пропозицій щодо розширення участі України в Ініціативі із прозорості у будівельній галузі (CoST);

- проведення аналізу практики застосування Закону України «Про доступ до публічної інформації», підготовка пропозицій щодо внесення змін до законодавства, зокрема з урахуванням необхідності утворення (визначення) незалежного органу щодо нагляду за дотриманням положень Закону;

- забезпечення внесення змін до законодавства щодо удосконалення режиму спеціальної конфіскації, зокрема імплементації Директиви ЄС від 3 квітня 2014 р. 2014/42/EU про арешт та конфіскацію предметів злочинної діяльності та доходів від неї в ЄС, усунення суперечностей в Кримінальному кодексі України щодо застосування спеціальної конфіскації, повернення в Україну активів, які є предметом злочинної діяльності або

набуті внаслідок такої діяльності: подання проекту закону до Кабінету Міністрів України;

- прийняття нових правил здійснення ефективного управління коштами та майном, на які накладено арешт у кримінальному провадженні: подання проекту закону до Кабінету Міністрів України;

- створення Державного бюро розслідувань як органу, що здійснює заходи у сфері протидії корупції (крім тих, що належать до компетенції Національного антикорупційного бюро), у сфері протидії організованій злочинності та має право ведення досудових розслідувань злочинів у зазначених сферах, а також право досудового розслідування особливо тяжких злочинів та злочинів, вчинених працівниками органів правопорядку (прийняття Закону України «Про Державне бюро розслідувань» та розробка й запровадження плану заходів його реалізації);

- забезпечення ефективного виконання вимог законодавства щодо застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру;

- проведення аналізу законодавства України та практики його застосування в частині відповідності Конвенції Організації економічної співпраці та розвитку про боротьбу з хабарництвом іноземних посадових осіб у міжнародних комерційних операціях та стандартам Робочої групи Організації економічної співпраці та розвитку з боротьби з хабарництвом в міжнародних комерційних операціях;

- опрацювання за результатами аналізу питання щодо приєднання України до Конвенції Організації економічної співпраці та розвитку про боротьбу з хабарництвом іноземних посадових осіб у міжнародних комерційних операціях та Робочої групи Організації економічної співпраці та розвитку з боротьби з хабарництвом в міжнародних комерційних операціях;

- проведення дослідження щодо корупціогенних чинників під час застосування Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України, проведення їх антикорупційної експертизи. Підготовка за результатами дослідження звіту з пропозиціями та проектів відповідних нормативно-правових актів;

- забезпечення внесення змін до Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією

правопорушення, з метою обліку юридичних осіб та забезпечення передачі функцій з його ведення від Мін'юсту до НАПЗП;

- проведення у 2015, 2016 і 2017 роках опитування населення з метою виявлення динаміки у сприйнятті корупції;

- прийняття у співпраці з інститутами громадянського суспільства плану заходів щодо комплексного розв'язання проблеми толерантного ставлення населення до корупції, орієнтованого на різні соціальні та вікові групи;

- забезпечення: регулярного проведення інформаційних кампаній, спрямованих на формування у населення несприйняття корупції як способу розв'язання проблеми, проведення комплексу заходів, спрямованих на підвищення рівня правової свідомості населення, зокрема в частині обізнаності громадян щодо своїх прав і свобод, механізму їх реалізації та правових способів захисту, роз'яснення найбільш важливих антикорупційних заходів, що здійснюються в державі, положень законодавства про запобігання та протидію корупції, зокрема в частині визначення видів та форм корупційної поведінки, щодо моделей правильної поведінки в ситуаціях з можливими корупційними ризиками, проведення заходів, спрямованих на заохочення повідомлення спеціально уповноваженим суб'єктам у сфері протидії корупції про факти вчинення корупційних правопорушень;

- сприяння запровадженню в загальноосвітніх навчальних закладах вивчення питань, пов'язаних з корупцією, її небезпекою та відповідальністю за корупцію, а також проведення тренінгів з питань антикорупційного законодавства для працівників таких закладів: проведення дослідження з метою визначення, з якого віку і в якому обсязі доцільно включати в навчальні програми в загальноосвітніх навчальних закладах надання інформації щодо корупції, підготовка методичних матеріалів для проведення тренінгів для працівників загальноосвітніх навчальних закладів, проведення для працівників загальноосвітніх навчальних закладів тренінгів з питань антикорупційного законодавства, запровадження вивчення в загальноосвітніх навчальних закладах антикорупційного законодавства.

Контрольні запитання до розділу:

1. Поняття та мета державної антикорупційної політики.
2. Принципи та межі державної антикорупційної політики.
3. Цілі та завдання державної антикорупційної політики.
4. Функції державної антикорупційної політики.
5. Соціальна сутність державної антикорупційної політики.
6. Рівні сучасної корупції в Україні.
7. Суспільно небезпечні наслідки корупції.
8. Найбільш корумповані сфери діяльності.
9. Форми прояву корупції.
10. Загрози, що зумовлює корупція, визначено у Законі України «Про основи національної безпеки України».
11. Загрози, що зумовлює корупція, визначено у Законі України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки».
12. Основні напрями антикорупційної політики України.
13. Заходи, передбачені стратегією протидії корупції.
14. Напрями антикорупційної політики України у законодавчій сфері.
15. Громадська участь у державній антикорупційній політиці.
16. Антикорупційна діяльність органів влади.
17. Антикорупційна діяльність структур громадянського суспільства.
18. Механізм реалізації Антикорупційної стратегії на 2014–2017 роки.
19. Основні напрями державної антикорупційної стратегії.
20. Перспективні заходи з реалізації державної антикорупційної політики, передбачені Державною програмою щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015–2017 роки (постанова КМУ від 29.04.2015 р. № 265).

РОЗДІЛ 2. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ

2.1. Поняття корупційних злочинів

Центральним поняттям, з яким кримінальне право пов'язує відповідальність за корупційні правопорушення, є «корупційні злочини». Загалом корупційні злочини є конвенційними, їх існування визнається міжнародним кримінальним правом. Так, про корупційні злочини, а точніше – **«злочини, пов'язані з корупцією»**, зважаючи на офіційний переклад українською мовою, згадує Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173), що прийнята 27 січня 1999 р. у Страсбурзі та ратифікована Україною 18 жовтня 2006 року⁹⁷. Про **«корупційні дії»** згадує Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 174), що прийнята 4 листопада 1999 р. у Страсбурзі та ратифікована Україною 16 березня 2005 року⁹⁸. Також у Конвенції ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 р. (ратифікованій Україною 18 жовтня 2006 р.) зазначається про **«злочини, визнані (визначені) цією Конвенцією»**⁹⁹.

Крім цього, поняття **«корупційний злочин» та похідні від нього** є широко вживаним у законодавстві багатьох держав світу, у т.ч. тих, які виникли на теренах колишнього СРСР і правові системи яких є близькими до правової системи України¹⁰⁰.

⁹⁷ Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією: міжнародний документ Ради Європи від 27 січ. 1999 р. № ETS 173 (ратифікована Україною 18 жов. 2006 р.). *Верховна Рада України*. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_101.

⁹⁸ Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією: міжнародний документ Ради Європи від 04 листоп. 1999 р. (ратифікована Україною від 16 бер. 2005 р.). *Верховна Рада України*. http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_102.

⁹⁹ Конвенція ООН проти корупції від 31 жов. 2003 р. (ратифікована Україною 18 жов. 2006 р.). *Верховна Рада України*. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_c16; Про ратифікацію Конвенції ООН проти корупції: Закон України 18 жов. 2006 р. № 251-16. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/251-16>.

¹⁰⁰ Наумов А. В. Ответственность за коррупционные преступления по законодательству России, европейских стран и США (сравнительно-правовой анализ). *Организованная преступность и коррупция: исследования, обзоры, информация*. 2000. № 1. С. 76–95.

Зокрема, про злочини проти відповідного порядку роботи у публічній сфері (пасивне та активне корумпювання; отримання вигоди від впливу; зловживання владою чи службовим становищем тощо) та корупційні злочини у приватному секторі згадує КК Республіки Молдова. Про корупцію (ст. 303) як створення протиправного стійкого зв'язку однієї чи кількох посадових осіб, що мають владні повноваження з окремими особами або угрупованнями з метою незаконного отримання матеріальних, будь-яких інших благ і переваг, а також надання ними цих благ і переваг фізичним та юридичним особам, що створює загрозу інтересам суспільства або держави зазначає КК Киргизької Республіки. «Корупційні злочини» згадуються у назвах відповідних глав Особливих частин КК Азербайджанської Республіки та КК Республіки Казахстан, хоча фактично під ними розуміються службові та суміжні з ними діяння.

Усе це орієнтує на те, що імплементація терміну «корупційний злочин» у національне кримінальне законодавство є цілком обґрунтованим і необхідним кроком.

Специфікою КК України є те, що він не розглядає відповідальність за корупційні злочини в межах якогось окремого розділу його Особливої частини. Відтак серед двадцяти розділів Особливої частини цього Кодексу не існує розділу, який би мав назву «Корупційні злочини». Натомість законодавець застосував неординарний підхід – визначення корупційних злочинів дається у примітці до ст. 45 «Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям» у розділі IX «Звільнення від кримінальної відповідальності» Загальної частини КК України. Зумовлено це тим, що саме у цій статті вперше згадується про термін «корупційний злочин» (у зв'язку з вирішенням питань про звільнення особи від кримінальної відповідальності), а отже з позиції законодавчої техніки існує потреба в його визначенні в межах зазначеної кримінально-правової норми.

Вперше законодавче визначення корупційних злочинів у національному КК з'явилося на підставі Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14 жовтня 2014

року¹⁰¹. Цей Закон доповнив ст. 45 приміткою такого змісту: **«Примітка.** Корупційними злочинами відповідно до цього Кодексу вважаються злочини, передбачені частиною другою статті 191, частиною другою статті 262, частиною другою статті 308, частиною другою статті 312, частиною другою статті 313, частиною другою статті 320, частиною першою статті 357, частиною другою статті 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також злочини, передбачені статтями 354, 364, 364-1, 365-2, 368-370 цього Кодексу». Однак пізніше, редакція згаданої примітки статті була законодавчо переглянута. На підставі Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції» від 12 лютого 2015 р. примітка до ст. 45 КК України отримала нову редакцію¹⁰².

Наразі **корупційними злочинами** відповідно до КК України вважаються злочини, передбачені ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також злочини, передбачені ст. 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368–369-2 цього Кодексу¹⁰³.

До кола корупційних законодавців відносить такі конкретні види злочинів, про які йдеться у примітці до ст. 45 КК України (при цьому нижче буде наведено їх послідовний перелік, в якому слід розмежовувати ті посягання, які є корупційними тільки у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, та ті, для яких такої специфічної умови законодавцем не передбачено):

¹⁰¹ Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14 жов. 2014 р. № 1698-VII (за станом на 05 січ. 2017 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>.

¹⁰² Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції: Закон України від 12 лют. 2015 р. № 198-VIII (за станом на 25 квіт. 2015 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/198-19>.

¹⁰³ Кримінальний кодекс України: Закон від 05 квіт. 2001 р. (за станом на 18 груд. 2017 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

1. Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України).

2. Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням (ст. 210 КК України).

3. Викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем (ст. 262 КК України).

4. Викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 308 КК України).

5. Викрадення, привласнення, вимагання прекурсорів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 312 КК України).

6. Викрадення, привласнення, вимагання обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, чи заволодіння ним шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем та інші незаконні дії з таким обладнанням (ст. 313 КК України).

7. Порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст. 320 КК України).

8. Підкуп працівника підприємства, установи чи організації (ст. 354 КК України).

9. Викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження (ст. 357 КК України).

10. Зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України).

11. Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 364-1 КК України).

12. Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги (ст. 365-2 КК України).

13. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України).

14. Незаконне збагачення (ст. 368-2 КК України).

15. Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 368-3 КК України).

16. Підкуп особи, яка надає публічні послуги (ст. 368-4 КК України).

17. Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК України).

18. Зловживання впливом (ст. 369-2 КК України).

19. Викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 410 КК України)¹⁰⁴.

Очевидно, що законодавче визначення корупційних злочинів дається не в контексті їх широкого опису з розкриттям специфічних ознак, а шляхом перерахування конкретних статей КК України, де встановлена відповідальність за вчинення таких суспільно небезпечних посягань. Отже, наразі колом корупційних злочинів охоплюються певні суспільно небезпечні посягання, які передбачені 19 (дев'ятнадцятьма) статтями КК України, тобто законодавець навів їх вичерпний перелік.

2.2. Ознаки корупційних злочинів

Щодо ознак корупційних злочинів, то, на думку В.М. Киричка, корупційним злочинам водночас властиві дві групи ознак: а) склад злочину, передбачений КК України; б) ознаки корупційного правопорушення¹⁰⁵. Аналогічну позицію займає й

¹⁰⁴ Кримінальний кодекс України: Закон від 05 квіт. 2001 р. (за станом на 18 груд. 2017 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

¹⁰⁵ Киричко В. М. Кримінальна відповідальність за корупцію. Харків: Право, 2013. 422 с. С. 14.

І.С. Мезенцева, стверджуючи, що під корупційним злочином законодавець розуміє передбачене в Особливій частині КК України суспільно небезпечне діяння, яке містить ознаки корупції та корупційного правопорушення¹⁰⁶. Погоджуючись з цим, варто уточнити, що **типовими ознаками** корупційного злочину є:

1) *суспільна небезпечність* (саме за ступенем суспільної небезпеки корупційний злочин відрізняється від інших корупційних правопорушень, адже його вчинення завжди створює загрозу заподіяння істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі, або фактично заподіює таку шкоду);

2) *протиправність* (передбачення корупційного діяння виключно КК України);

3) *наявність діяння, що містить ознаки корупції, зміст якої розкрито у ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р.* (зокрема, вчинення корупційного злочину завжди пов'язано з використанням особою влади, службового становища чи можливостей, які з такого службового становища випливають, при цьому слід уточнити, що для такого злочину характерно не просто використання службового становища, а зловживання таким становищем, тобто, діяння, що містить ознаки корупції: а) може вчинятися шляхом як дії, так і бездіяльності; б) полягає у використанні особою влади чи своїх службових повноважень; в) суперечить інтересам служби)¹⁰⁷;

4) *вчинення його спеціальним суб'єктом – особою, зазначеною у ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року.* Передусім суб'єктами корупційних злочинів є службові особи як публічного, так і приватного права, та особи, які надають публічні послуги, хоча також суб'єктами зазначених злочинів можуть бути працівники підприємств, установ чи організацій, які не є службовими особами, та загальні суб'єкти;

¹⁰⁶ Мезенцева І. Визначення предмета корупційних злочинів. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 5(38). С. 76–82.

¹⁰⁷ Кримінальний кодекс України: наук.-практ. комент. у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Харків: Право, 2013. Т. 2: Особлива частина. 2013. 824 с. С. 792.

5) *наявність виключно умислу (умисної форми вини)*. При цьому в злочинах, передбачених ст. 364, 364-1 та 365-2 КК України, ставлення до наслідків може виражатися як у формі умислу, так й у формі необережності. Також слід зазначити, що мотиви та мета корупційних злочинів можуть бути різними (переважно такими, що мають корисливу спрямованість або передбачають одержання неправомірної вигоди);

6) *караність*. Покарання за корупційні злочини може бути різним – від штрафу до позбавлення волі на строк до 15 років з конфіскацією майна). Особа, яка запропонувала, пообіцяла або надала неправомірну вигоду, може бути звільнена від кримінальної відповідальності (а отже й від покарання) за злочини, передбачені ст. 354, 368-3, 369-4, 369, 369-2 КК України, за наявності додержання умов і підстав, зазначених у ч. 5 ст. 354 цього Кодексу.

Проте, як буде зазначено далі, з наведених вище положень щодо типових ознак корупційних злочинів можуть бути певні винятки.

Отже, з урахуванням викладеного, в теоретичному плані під корупційними злочинами слід розуміти передбачені виключно КК України, суспільно небезпечні та карані умисні діяння, що містять ознаки корупції та вчиняються спеціальними суб'єктами.

Корупційні злочини повністю не співпадають із жодною групою злочинів у національному КК. Це цілком стосується і злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, з якими найчастіше всього ототожнюють корупційні злочини¹⁰⁸. Очевидно, що не всі так звані «службові» злочини є корупційними (взяти хоча б перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу (ст. 365 КК України) або службову недбалість (ст. 367 КК України)). З іншого боку – корупційні

¹⁰⁸ Савченко А. В., Кришевич О. В. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням професійних послуг: наук.-практ. комент. до розділу XVII Особливої частини Кримінального кодексу України / за заг. ред. В. І. Шакуна. Київ: Алерта, 2012. 160 с. С. 6; Розслідування злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: метод. рек. / В. І. Фаринник, О. Ю. Татаров, А. В. Савченко, С. С. Чернявський та ін. Київ, 2012. 184 с. С. 8.

злочини не зводяться тільки до злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

2.3. Види корупційних злочинів

Якщо говорити про **класифікацію корупційних злочинів (їх види)**, то залежно від послідовності групування корупційних злочинів у примітці до ст. 45 КК України та вчинення чи не вчинення їх шляхом зловживання службовим становищем усі корупційні злочини можна поділити на два види:

а) корупційні злочини, вчинені шляхом зловживання службовим становищем (ст. ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410 КК України);

б) окремі корупційні злочини у сфері господарської діяльності, проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян, а також у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (ст. ст. 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368–369-2 КК України)¹⁰⁹.

Фактично ця класифікація корупційних злочинів є нічим іншим, як класифікацією, що передбачає безумовно корупційну (ст. ст. 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368–369-2 КК України), та умовно корупційну (ст. ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410 КК України) групи.

З цього приводу В.І. Тютюгін і К.С. Косінова зазначають про таке: по-перше, аналіз корупційних злочинів першої групи дозволяє дійти висновку, що вони або завжди пов'язані зі зловживанням владою чи службовим становищем, а також можливостями, які випливають із такого становища особи, або ж пов'язані з одержанням неправомірної вигоди від іншої особи (можливість одержання якої так само пов'язана з обійманням особою певної посади); по-друге, для корупційних злочинів другої групи характерним є те, що діяння як ознака об'єктивної

¹⁰⁹ Savchenko Andrii. Issues of the classification of corruption crimes in Ukraine. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: «Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*: зб. наук. пр. Київ: Нац. авіац. ун-т, 2015. № 4 (37). С. 162–169.

сторони в них передбачається альтернативно (викрадення, привласнення, вимагання, заволодіння в ст. 262 КК України тощо), і тому законодавець прямо вказує, що не будь-яка форма об'єктивної сторони вказаних злочинів дозволяє віднести їх до корупційних, а лише така, яка має своїм способом використання службового становища винного¹¹⁰.

Розмежувати корупційні злочини можливо за іншим критерієм – *за родовим об'єктом посягання*: 1) корупційний злочин проти власності (ст. 191 КК України); 2) корупційний злочин у сфері господарської діяльності (ст. 210 КК України); 3) корупційний злочин проти громадської безпеки (ч. 2 ст. 262 КК України); 4) корупційні злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст. ст. 308, 312, 313, 320 КК України); 5) корупційні злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян (ст. ст. 354 і 357 КК України); 6) корупційні злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (ст. ст. 364, 364-1, 365-2, 368–369-2 КК України); 7) корупційний злочин проти встановленого порядку несення військової служби/корупційний військовий злочин (ст. 410 КК України).

За суб'єктами корупційні злочини можна поділити на ті, що вчиняються: а) службовими особами юридичних осіб публічного права (наприклад, ст. 364 КК України); б) службовими особами юридичних осіб приватного права (наприклад, ст. 364-1 КК України); в) особами, які не є державними службовцями, посадовими особами місцевого самоврядування, але здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг (наприклад, ст. 365-2 КК України); г) працівниками підприємства, установи чи організації, які не є службовими особами, або особами, які працюють на користь підприємства, установи чи організації (наприклад, частини 3 і 4 ст. 354 КК України); ґ) загальними суб'єктами (наприклад, частини 1 і 2 ст. 354 або ст. 369 КК України);

¹¹⁰ Тютюгін В. І., Косінова К. С. Поняття та ознаки корупційних злочинів. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. № 1(4). С. 393–394.

д) військовою службовою особою (наприклад, ст. 410 КК України) тощо.

Також розмежувати корупційні злочини можливо й *за іншими критеріями*, зокрема: *за предметом корупційного злочину* (предметні та безпредметні); *за метою корупційного злочину* (наприклад, ті, що передбачають мету одержання будь-якої неправомірної вигоди, та ті, що її не передбачають), а також *за якими-небудь іншими ознаками складів корупційних злочинів чи іншими критеріями*¹¹¹.

За критерієм підслідності, про яку йдеться у ст. 216 КПК України, можна виділяти такі види корупційних злочинів: ті, досудове розслідування по яким здійснюють слідчі органів Національної поліції; ті, досудове розслідування по яким здійснюють слідчі органів безпеки; ті, досудове розслідування по яким здійснюють слідчі державного бюро розслідувань; ті, досудове розслідування по яким здійснюють детективи Національного антикорупційного бюро України¹¹².

2.4. Кримінально-правові наслідки вчинення корупційних злочинів

Вчинення особою будь-якого корупційного злочину тягне за собою *низку негативних кримінально-правових наслідків*:

– *при звільненні від кримінальної відповідальності*. Зокрема, така особа *не може бути звільнена від кримінальної відповідальності*: у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45 КК України); у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК України); у зв'язку з передачею особи на поруки (ст. 47 КК України); у зв'язку із зміною обстановки (ст. 48 КК України);

¹¹¹ Савченко А. В. Класифікація правопорушень корупційного спрямування. *Державна служба в Україні: досвід, проблеми, перспективи*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 черв. 2015 р.) / за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка і В. Л. Федоренка. Київ: Вид-во Ліра-К, 2015. С. 162–167.

¹¹² Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. (за станом на 07 січ. 2018 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

– *при призначенні покарання.* Зокрема, такій особі не може бути призначено більш м'яке покарання, ніж передбачено законом (ст. 69 КК України);

– *при звільненні від покарання та його відбування.* Зокрема, така особа не може бути за вироком суду звільнена від покарання на підставі ч. 4 ст. 74 КК України, навіть якщо буде визнано, що з урахуванням бездоганної поведінки і сумлінного ставлення до праці цю особу на час розгляду справи в суді не можна вважати суспільно небезпечною.

Крім того, якщо особу засуджено за корупційний злочин, то суд не може звільнити її від відбування покарання з випробуванням на підставі ч. 1 ст. 75 КК України. Неможливо звільнити від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років, якщо вони засуджені за корупційні злочини (ч. 1 ст. 79 КК України).

Якщо ж йдеться про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, то, відповідно до ч. 3 ст. 81 КК України, воно може бути застосоване після фактичного відбуття засудженим:

1) не менше половини строку покарання, призначеного судом за злочин невеликої або середньої тяжкості, *крім корупційних злочинів*, а також за необережний тяжкий злочин;

2) не менше двох третин строку покарання, призначеного судом за корупційний злочин середньої тяжкості, умисний тяжкий злочин чи необережний особливо тяжкий злочин, а також у разі, якщо особа раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі за умисний злочин і до погашення або зняття судимості знову вчинила умисний злочин, за який вона засуджена до позбавлення волі.

Також, на підставі ч. 4 ст. 82 КК України, заміна невідбутої частини покарання більш м'яким можлива після фактичного відбуття засудженим:

1) не менше третини строку покарання, призначеного судом за злочин невеликої або середньої тяжкості, *крім корупційних злочинів*, а також за необережний тяжкий злочин;

2) не менше половини строку покарання, призначеного судом за корупційний злочин середньої тяжкості, умисний тяжкий злочин чи необережний особливо тяжкий злочин, а також у разі, коли особа раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі

за умисний злочин і до погашення або зняття судимості знову вчинила умисний злочин, за який вона була засуджена до позбавлення волі.

І ще одне: *особи, визнані винними у вчиненні корупційних злочинів, вироків стосовно яких не набрали законної сили, не можуть бути звільнені від відбування покарання, а особи, вироків стосовно яких набрали законної сили, – не можуть бути повністю звільнені законом про амністію від відбування покарання. Зазначені особи можуть бути звільнені від відбування покарання після фактичного відбуття ними строків, встановлених ч. 3 ст. 81 КК України (ч. 4 ст. 86 КК України). Крім цього, особи, засуджені за вчинення корупційних злочинів, можуть бути звільнені від відбування покарання в порядку помилування після фактичного відбуття ними строків, встановлених ч. 3 ст. 81 КК України (ч. 3 ст. 87 КК України);*

– *при знятті судимості.* Зокрема, зняття судимості до закінчення строків, зазначених у ст. 89 цього Кодексу, не допускається у випадках засудження за умисні тяжкі та особливо тяжкі, а також *корупційні злочини* (ч. 2 ст. 91 КК України).

На додаток до наведених вище положень слід зазначити, що вчинення корупційного злочину розглядається в якості:

– *підстав до застосування спеціальної конфіскації.* Так, відповідно до ст. 96-1 КК України спеціальна конфіскація (як інший захід кримінально-правового характеру) полягає у примусовому безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна у випадках, визначених цим Кодексом, за умови вчинення умисного злочину або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною цього Кодексу, за які передбачено основне покарання у виді позбавлення волі або штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (далі – н.м.д.г.), а так само передбаченого, з-поміж іншого, ч. 1 ст. 210, ч. 1 ст. 313, ч. 1 ст. 364-1, 365-2 цього Кодексу;

– *підстав для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру.* Зокрема, КК України (ч. 1 ст. 96-3) такими підставами вважає: по-перше, вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених, з-поміж іншого, у *частинах*

1 і 2 ст. 368-3, частинах 1 і 2 ст. 368-4, ст. 369 і 369-2 цього Кодексу; по-друге, незабезпечення виконання покладених на її уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення будь-якого із злочинів, передбачених, з-поміж іншого, у частинах 1 і 2 ст. 368-3, частинах 1 і 2 ст. 368-4, ст. 369 і 369-2 цього Кодексу¹¹³.

Крім цього, **негативні кримінально-правові наслідки** можуть наставати й у контексті визначення чинності закону про кримінальну відповідальність щодо злочинів, вчинених іноземцями або особами без громадянства за межами України. Зокрема, іноземці або особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні, також підлягають в Україні відповідальності згідно з КК України, якщо вони за межами України вчинили у співучасті із службовими особами, які є громадянами України, будь-який із злочинів, передбачених у ст. 368, 368-3, 368-4, 369 і 369-2 цього Кодексу, або якщо вони пропонували, обіцяли, надали неправомірну вигоду таким службовим особам, або прийняли пропозицію, обіцянку неправомірної вигоди чи одержали від них таку вигоду (ч. 2 ст. 8 КК України).

Вчинення корупційного злочину має особливі (більш тяжкі) наслідки не тільки кримінально-правового, а й загальноправового характеру. Так, особи, уповноважені на виконання функцій держави (державні службовці, військовослужбовці тощо), які звільняються з державної (військової) служби у зв'язку із засудженням за корупційні злочини (умисне кримінальне правопорушення, вчинене з використанням свого посадового становища), позбавляються права на одержання спеціальної пенсії. У таких випадках пенсія їм призначається на загальних підставах. Чинним законодавством також передбачено заборону для таких осіб на зайняття певних державних посад або зайняття відповідною діяльністю¹¹⁴.

¹¹³ Savchenko Andrii. Corruption Crimes in Ukraine: Problems of Criminal Legal Understanding. *Scientific Journal of National Academy of Internal Affairs*. 2015. № 3. P. 281–282.

¹¹⁴ Мельник М. І. Корупційні злочини. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. № 2(5). С. 357–365.

2.5. Покарання за корупційні злочини

На особливу увагу заслуговують питання покарання за корупційні злочини¹¹⁵. У пояснювальній записці до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо підвищення відповідальності за порушення, пов'язані з корупційною складовою)» (№ 2614 від 9 квітня 2015 р.) зазначено про таке: «Аналіз судової статистики лише за 2013-2014 роки засвідчив відсутність позитивного ефекту від застосування існуючих видів покарання.

Так, у 2013 році до місцевих судів надійшло 2248 справи кримінального провадження за статтею 191 Кримінального кодексу України (Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем), за результатами розгляду яких засуджено 1337 осіб. У свою чергу у 2014 році надійшло 2078 справ за вказаною статтею, засуджено – 1362 особи. За статтями 364–370 Кримінального кодексу України (Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг) у 2013 році до місцевих судів надійшло 3509 справ, за якими засуджено 1458 осіб, а у 2014 році надійшло 3249 справ за вказаними статтями, засуджено – 1531 особа»¹¹⁶.

Оскільки конкретні корупційні злочини містяться в статтях різних розділів Особливої частини КК України, то покарання за їх вчинення не підпорядковані якийсь системі та репрезентовані різноманітними видами. Аналізуючи покарання за вчинення корупційних злочинів, будемо враховувати такі важливі моменти:

– по-перше, злочини, передбачені частинами першими ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 410 КК України, не є

¹¹⁵ Савченко А. В. Щодо питання про покарання за корупційні злочини. *Актуальні проблеми застосування кримінального законодавства*: матер. круг. столу (Київ, 5 листоп. 2015 р.) / відп. ред. О. С. Стеблинська. Київ: Державна пенітенціарна служба України, Інститут кримінально-виконавчої служби, 2015. С. 30–34.

¹¹⁶ Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо підвищення відповідальності за порушення, пов'язані з корупційною складовою): проект Закону України № 2614 від 9 квіт. 2015 р., внесений народними депутатами України М. А. Поляковим, Д. О. Силантьєвим, Г. Г. Кривошеєю та Ю. М. Македоном URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54747.

корупційними, оскільки вони не вчиняються шляхом зловживання службовим становищем (за винятком ст. 357 цього Кодексу, яка вже в основному складі зазначає про вчинення відповідного злочину шляхом зловживання особою своїм службовим становищем), а отже основні склади цих суспільно небезпечних діянь містяться у частинах других зазначених статей (відповідно їх частини треті, якщо такі є, вказують на кваліфіковані склади, а четверті чи п'яті – на особливо кваліфіковані);

– по-друге, основні склади деяких корупційних злочинів можуть міститися як у частинах перших, так і у частинах третіх відповідних статей (зокрема, коли йдеться про ст. 354, 368-3, 368-4 КК України);

– по-третє, злочин, передбачений ч. 3 ст. 357 КК України, є окремим і не вважається корупційним, а у ч. 5 ст. 354 КК України міститься не заборонювальна, а заохочувальна норма.

Зважаючи на вказані уточнення та з огляду на положення ст. 12 «Класифікація злочинів», слід констатувати про таке:

1) слід розрізняти наступні корупційні злочини за ступенем їх тяжкості та у такий їх кількості:

а) в основних складах – злочини невеликої тяжкості (10) або середньої тяжкості (7), або тяжкі (5);

б) у кваліфікованих складах – злочини середньої тяжкості (8) або тяжкі (8), або особливо тяжкі (5);

в) в особливо кваліфікованих складах – злочини тяжкі (6) або особливо тяжкі (3);

2) найменш суворим є покарання за такі корупційні злочини, як зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (за ч. 1 ст. 364-1 КК України – штраф від 150 до 400 н.м.д.г. або арешт на строк до 3 місяців, або обмеження волі на строк до 2 років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 2 років), та викрадення, привласнення, вимагання документів, штамів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження (за ч. 1 ст. 357 КК України – штраф до 50 н.м.д.г. або обмеження волі на строк до 3 років), тоді як найбільш суворим – за викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових

речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем (за ч. 3 ст. 262 КК України – позбавлення волі на строк від 10 до 15 років з конфіскацією майна);

3) у відповідних частинах 19 статей КК України, що передбачають відповідальність за корупційні злочини, згадано про такі покарання та у такій кількості:

а) основні – штраф (20); громадські роботи (6); виправні роботи (5); арешт (7); обмеження волі (22); позбавлення волі (48);

б) додаткові – штраф (1); позбавлення права обіймати певні або займатися певною діяльністю (28) або без такого (1); конфіскацію майна (18) або без такої (4);

4) у разі вчинення корупційних злочинів, передбачених ст. 191, 210, 308, 312, 313, 320, 354, 364, 364-1, 365-2, 368–369-2 КК України, застосовується спеціальна конфіскація.

Маємо зазначити, що розмір н.м.д.г. для штрафів становить 17 грн.

Щодо особливостей покарання за корупційні злочини, то слід зазначити про покарання, передбачене ч. 1 ст. 365-2 «Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги» КК України, – обмеження волі на строк до 3 років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 10 років. Звертаємо увагу на те, що в основному складі додаткове покарання за цей злочин передбачає позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 10 років, що є нонсенсом, оскільки: по-перше, відповідно до ч. 1 ст. 55 КК України максимальний строк додаткового покарання цього виду за загальним правилом не повинен перевищувати 3 років; по-друге, ні у кваліфікованому, ні в особливо кваліфікованому складах цього злочину про такий «підвищений» строк зазначеного додаткового покарання не згадується і максимальним є позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю лише на строк до 3 років.

2.6. Загальна кримінально-правова характеристика корупційних злочинів

Загальна кримінально-правова характеристика корупційних злочинів передбачає розгляд елементів та ознак їх складів, а також кваліфікуючих (особливо кваліфікуючих) обставин.

Як вже зазначалося вище, *родовими об'єктами* корупційних злочинів можуть виступати: власність (ст. 191 КК України); сфера господарської діяльності (ст. 210 КК України); громадська безпека (ч. 2 ст. 262 КК України); сфера обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст. ст. 308, 312, 313, 320 КК України); авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян (ст. ст. 354 і 357 КК України); сфера службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (ст. ст. 364, 364-1, 365-2, 368–369-2 КК України); встановлений порядок несення військової служби/корупційний військовий злочин (ст. 410 КК України).

Безпосередні об'єкти (як основні, так і додаткові) цих злочинів можуть співпадати з родовими або мати певну специфіку. Наприклад, *основним і безпосереднім об'єктами* злочину, передбаченого ст. 191 КК України, є суспільні відносини власності. Тоді як *основним безпосереднім об'єктом* злочину, передбаченого ст. 210 КК України, є суспільні відносини, що забезпечують легітимне функціонування бюджетної системи України в частині здійснення видатків чи надання кредитів, а *додатковими безпосередніми* – права та свободи громадян, відносини в службовій сфері, авторитет органів державної влади тощо.

Чимало корупційних злочинів у КК України є *предметними* (виняток становлять ті, що передбачені ст. 364, 364-1 та 365-2). Зокрема, предметами цих злочинів можуть виступати: відповідне чуже майно (ст. 191); бюджетні кошти, що включаються до державного і місцевих бюджетів незалежно від джерела їх формування у відповідних розмірах (ст. 210); вогнепальна зброя (крім гладкоствольної мисливської), бойові припаси, вибухові речовини, вибухові пристрої, радіоактивні матеріали (ст. 262); наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналогів (ст. 308); прекурсори (ст. 312); обладнання, призначене

для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 313); снотворний мак і коноплі, а також психотропні речовини, їх аналоги та прекурсори, призначені для виробництва чи виготовлення цих засобів чи речовин (ст. 320); неправомірна вигода (ст. ст. 354, 368, 368-3, 368-4, 369, 369-2); активи у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами (ст. 368-2); документи, штампи, печатки (ст. 357); зброя, бойові припаси, вибухові речовини, інші бойові речовини, засоби пересування, військова та спеціальна техніка, інше військове майно (ст. 410).

Деякі науковці виказують сумніви щодо віднесення законодавцем до групи безумовно корупційних злочинів діяння, передбаченого ст. 210 КК України («Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням»), зважаючи на те, що неправомірна вигода не є ані предметом, ані метою вчинення цього злочину¹¹⁷.

На кваліфікацію корупційних злочинів може впливати не тільки наявність предмета, але і його розмір (сума), який зазвичай обраховується у *н.м.д.г.* Якщо йдеться про кваліфікацію корупційних злочинів, то розміру н.м.д.г. буде відповідати сума, яка становить 800 грн. (у 2017 р.). У деяких складах корупційних злочинів неправомірна вигода може мати різні розміри (зокрема, у злочині, передбаченому ст. 368 КК України, йдеться про такого роду вигоду у значному, великому та особливо великому розмірах). Особливістю поняття «неправомірна вигода» є те, що вона може бути не тільки предметом вчинення протиправних посягань, а й складовою мети відповідного злочину (зокрема, у ст. 364, 364-1, 365-2 КК України).

З об'єктивної сторони окремі корупційні злочини можуть бути вчинені лише шляхом зловживання службовим становищем (ст. ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410 КК України), тоді як для інших такої специфічної умови не встановлено. При цьому, на думку О.К. Маріна, у випадках вчинення окремих корупційних злочинів лише шляхом зловживання службовим становищем

¹¹⁷ Тютюгін В. І., Косінова К. С. Поняття та ознаки корупційних злочинів. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. № 1(4). С. 395.

мова має йти тільки про «викрадення»¹¹⁸. Зазвичай вчинення відповідного злочину службовою особою шляхом зловживання службовим становищем є лише окремою (специфічною) формою (способом) вчинення того чи іншого злочину. У той же час дещо незрозумілим є законодавчий підхід з приводу того, що до корупційних злочинів, які можуть бути вчинені лише шляхом зловживання службовим становищем, не віднесені ті з них, які передбачені ст. 364 і 364-1 КК України, оскільки останні безпосередньо пов'язані зі зловживанням владою чи службовим становищем або відповідними повноваженнями.

Склади корупційних злочинів сконструйовані по-різному, зокрема вони можуть мати: а) *матеріальний склад*, тобто за цих умов злочин вважається закінченим з моменту настання відповідних суспільно небезпечних наслідків (наприклад, корупційні злочини, передбачені ст. 191, 364, 364-1 КК України); б) *формальний склад*, тобто злочин вважається закінченим з моменту вчинення лише самого суспільно небезпечного діяння (наприклад, з моменту нецільового використання бюджетних коштів службовою особою, а так само здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням всупереч Бюджетному кодексу України чи закону про Державний бюджет України на відповідний рік, якщо предметом таких дій були бюджетні кошти у великих розмірах, – ч. 1 ст. 210 КК, або з моменту прийняття службовою особою пропозиції, обіцянки неправомірної вигоди, а так само прохання надати таку вигоду – ч. 1 ст. 368 КК України).

Деякі корупційні злочини вчиняються лише через дію (наприклад, злочин, передбачений ст. 308 КК України), а деякі – як через дію, так і через бездіяльність (наприклад, злочин, передбачений ст. 364 КК України). В якості суспільно небезпечних наслідків відповідного корупційного злочину закон може передбачати, наприклад, такі з них, як великі чи особливо великі розміри чужого майна, заволодіння яким здійснюється (частини 4 і 5 ст. 191 КК України), або істотну шкоду (ч. 1

¹¹⁸ Марін О. Антикорупційні новели кримінального законодавства. Громадський портал Львова. URL: <http://www.gromada.lviv.ua/analytic/936>.

ст. 364, ч. 1 ст. 364-1 КК України), або тяжкі наслідки (ч. 2 ст. 364, ч. 2 ст. 364-2 КК України).

На кваліфікацію вчинених посягань можуть впливати й інші ознаки об'єктивної сторони злочину (наприклад, спосіб при вчиненні корупційного злочину, передбаченого ст. 368-3 КК України, – у поєднанні з вимаганням неправомірної вигоди).

Суб'єктами корупційних злочинів передусім є *спеціальні суб'єкти* (зокрема, службові особи юридичних осіб як публічного, так і приватного права; аудитори, нотаріуси, оцінювачі, уповноважені особи або службові особи Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, інші особи, які не є державними службовцями, посадовими особами місцевого самоврядування, але здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, у т.ч. послуг експертів, арбітражних керуючих, приватних виконавців, незалежних посередників, членів трудових арбітражів, третейських суддів (під час виконання цих функцій), або державних реєстраторів, суб'єктів державної реєстрації прав, державних виконавців, приватних виконавців; працівники підприємства, установи чи організації, які не є службовими особами, або особи, які працюють на користь підприємства, установи чи організації; військові службові особи).

Якщо йдеться про корупційні злочини, які вчиняються службовою особою шляхом зловживання службовим становищем, то на цю ознаку, що обтяжує відповідальність, вказується у частинах других ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 410 КК України (виключення становить лише ст. 357 КК України, де така ознака зазначена в ч. 1 цієї статті), а отже кваліфікація цих злочинів за частинами першими окреслених вище статей буде неможливою. Іншими словами: не можна ставити у вину ті дії, які закон вважає не характерними для протиправної поведінки службової особи, котра зловживає своїм становищем.

Поряд з цим, суб'єктами корупційних злочинів можуть бути і *загальні суб'єкти* (зокрема, в разі підкупу працівника підприємства, установи чи організації (частини 1 та 2 ст. 354) або в разі пропозиції, обіцянки або наданні неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК України)).

При цьому термін «службова особа» у КК України визначається двічі – у п.п. 1 і 2 примітки до ст. 364 та у ч. ч. 3 і 4

ст. 18. Відмінність між ними полягає в тому, що: а) у першому з них згадується про державні чи комунальні підприємства, установи чи організації, тоді як у другому такого обмеження немає; б) перше визначення стосується вузького і вичерпного кола злочинів, а саме тих, що передбачені ст. 364, 368, 368-2, 369, тоді як друге поширюється на решту корупційних злочинів, за виключенням посягання, відповідальність за яке передбачена ст. 410, оскільки в останньому випадку суб'єктом злочину буде військова службова особа, визначення якої дається у п. 1 примітки до ст. 425 КК України.

Так, відповідно до ч. 3 ст. 18 КК України, *службовими особами* є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

Згідно ч. 4 ст. 18 КК України службовими особами також визнаються посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, у тому числі присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства), іноземні третейські судді, особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), а також члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді і посадові особи міжнародних судів.

У контексті розуміння суб'єктів корупційних злочинів цікавим у науково-практичному аспекті є положення постанови судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 8 жовтня 2015 р. (справа № 5-109кс15)¹¹⁹. В ній зазначено, що у 2013 р. вироком Яремчанського міського суду Івано-Франківської області засуджено спеціаліста-юрисконсульта відділу Держкомзему в м. Яремче за ч. 1 ст. 368 КК України в редакції Закону України від 7 квітня 2011 р. до штрафу в розмірі 8500 гривень з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих обов'язків в органах державної влади, місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях всіх форм власності на строк один рік. Особу було визнано винуватою в тому, що вона у своєму службовому кабінеті одержала від іншої особи 2200 доларів США хабара за виготовлення та видачу їй двох довідок: про перелік обмежень на земельну ділянку і наявні земельні сервітути. Рішеннями апеляційного суду Івано-Франківської області та колегії суддів судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ судові вирок щодо цієї особи залишено без змін.

При розгляді справи у суддів трьох судових інстанцій не виникало ніякого сумніву щодо правильності кваліфікації дій винної особи. І тільки 8 жовтня 2015 р. судовою палатою у кримінальних справах Верховного Суду України скасовано ухвалу колегії суддів судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, а зазначену вище справу направлено на новий касаційний розгляд. Ухвалюючи таке рішення судова палата у кримінальних справах Верховного Суду України виходила з такого:

1. Службова особа як спеціальний суб'єкт злочину, крім загальних ознак суб'єкта злочину, характеризується спеціальними ознаками, а саме: а) посадові, які визначають сферу діяльності (де саме виконуються відповідні повноваження); б) функціональні – ті, які визначають коло

¹¹⁹ Постанова Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 8 жов. 2015 р. (справа № 5-109кс15). Архів Верховного Суду України.

повноважень, у зв'язку з наявністю яких особа належить до службових. Отже, для визнання особи службовою необхідно встановити, що вона займає певну посаду, користується правами і наділена обов'язками у зв'язку з тим, що покликана діяти в інтересах певних соціальних груп.

2. На момент учинення інкримінованого діяння основні положення закону про наявність статусу службової особи пов'язувались із виконанням функцій представників влади чи місцевого самоврядування, а також зайняттям постійно або тимчасово посад в органах державної влади, місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях. Як з'ясовано судовою палатою у кримінальних справах Верховного Суду України, головний спеціаліст-юрисконсульт відділу Держкомзему в м. Яремче Івано-Франківської області займала посаду в органі державної влади і цією (посадовою) ознакою службової особи вона була наділена. Однак зайняття посади в органі державної влади ще недостатнє для визнання особи службовою.

3. Зі змісту посадової інструкції головного спеціаліста з юридичного та кадрового забезпечення відділу Держкомзему у м. Яремче не вбачалося наявності будь-яких владних повноважень в особи, яка займає таку посаду, оскільки вона не наділена повноваженнями давати вказівки та розпорядження, обов'язкові для виконання будь-якими громадянами чи установами.

4. Посадовою інструкцією в розділі «Підготовка та видача довідок про перелік обмежень прав на земельну ділянку і наявні земельні сервітути», передбачалося обов'язок особи щодо визначення наявності чи відсутності земельного сервітуту, обмеження у використанні земель та додержання режиму, складання тексту довідки, подання його на затвердження начальнику чи заступнику начальника відділу Держкомзему, реєстрацію довідки та її видачу заявнику. З огляду на це, особа не була наділена повноваженнями «вирішувати питання по суті» – встановлювати коло осіб, яким могла бути видана відповідна довідка, визначати наявність чи відсутність певних охоронних зон, черговість виготовлення довідок тощо. На підставі цього судом зроблено висновок, що головний спеціаліст з юридичного та кадрового забезпечення відділу Держкомзему не мав статусу представника влади.

5. Посадовою інструкцією було визначено, що працівник організовує здійснення контролю за належним станом розгляду звернень громадян спеціалістами Держкомзему. Це вказує, що винна особа мала контрольні та організаційні повноваження щодо інших працівників відділу, здійснювала керівництво їх виробничою діяльністю. Разом з тим, особа має статус службової не у зв'язку з наявністю певних повноважень взагалі, а наявність чи відсутність такого статусу визначається щодо конкретних вчинюваних дій. Особа при підготовці та видачі довідок не користувалася повноваженнями щодо організації здійснення контролю, оскільки не можна бути службовою особою щодо себе самого, не можна керувати самим собою.

У підсумку, судова палата у кримінальних справах Верховного Суду України зробила висновок, що особа як головний спеціаліст з юридичного та кадрового забезпечення відділу Держкомзему у м. Яремче при видачі довідок не була наділена владою і не використовувала службового становища.

Із **суб'єктивної сторони** корупційні злочини – це умисні злочини. Проте дискусійним є віднесення законодавцем до розряду корупційних злочинів тих діянь, які можуть вчинятися з необережності. Прикладом є діяння, передбачене ст. 320 «Порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» КК України, оскільки в кримінально-правових джерелах зазначається, що цей злочин із суб'єктивної сторони характеризується умислом або необережністю щодо дій та завжди необережністю щодо наслідків, передбачених в його кваліфікованому складі¹²⁰. Але ж термін «корупція» (як основоположний компонент при визначенні терміну «кримінальне правопорушення», зважаючи на положення ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р.), на якому вибудовується поняття корупційного злочину, передбачає наявність відповідної мети, а отже й виключно умислу в діянні винної особи.

Більше того, якщо уважно проаналізувати ч. 2 ст. 320 КК України, то в ній конструкція «ті саме дії... якщо вони...

¹²⁰ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 9-те вид., переробл. та допов. Київ: Юрид. думка, 2012. 1316 с. С. 931.

призвели до викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовою особою своїм службовим становищем» є не формою вчинення злочинного діяння, а лише наслідком злочину, передбаченого ч. 1 ст. 320 КК України. Отже, навіть коли порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів призводить до того, що цими предметами заволодівають шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем, не обов'язково, щоб це було вчинено службовою особою шляхом зловживання службовим становищем. Наприклад, вказані дії може вчинити й особа, яка виконує не службові, а професійні обов'язки, тобто працівник аптеки чи матеріально відповідальна особа, уповноважена зберігати наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги або прекурсори. За цих умов вказівка на ст. 320 КК України у переліку корупційних злочинів видається сумнівною.

У злочинах, передбачених ст. 364, 364-1, 365-2 КК України, ставлення до наслідків може бути як умисним, так і необережним. Деяким аналізованим злочинам може бути властиві *корисливий мотив* (наприклад, у злочині, передбаченому ст. 191 КК України) або *спеціальна мета* (наприклад, одержати неправомірну вигоду – у злочині, передбаченому ст. 364 КК України).

Щодо *кваліфікуючих* та *особливо кваліфікуючих обставин* корупційних злочинів, то вони передбачають вказівку в їх складах на: *повторність* (зокрема, у злочині, передбаченому ч. 3 ст. 191 КК України); *попередню змову групи осіб* (зокрема, у злочині, передбаченому ч. 2 ст. 210 КК України); *тяжкі наслідки* (зокрема, у злочині, передбаченому ч. 2 ст. 364-1 КК України); *організовану групу* (зокрема, у злочині, передбаченому ч. 2 ст. 368-3 КК України); *поєднання злочину з вимаганням неправомірної вигоди* (зокрема, у злочині, передбаченому ст. 369-2 КК України) тощо.

2.7. Особливості окремих складів корупційних злочинів

Підкуп працівника підприємства, установи чи організації (ст. 354 КК України).

У ст. 354 КК України описані два основні склади злочину: перший – у ч. 1 цієї статті, а його кваліфікований склад – у ч. 2; другий – у ч. 3, а кваліфікований склад – у ч. 4.

Безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 354 КК України, є *авторитет підприємств, установ чи організацій незалежно від форми їх власності*. **Предметом** злочину є *неправомірна вигода*, під якою слід розуміти грошові кошти чи інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які пропонують, обіцяють, надають чи одержують без законних на те підстав (п. 2 примітки до ст. 354 КК України). Неправомірна вигода може мати не тільки відкриту, а й приховану форму (зокрема, вигляд зовні законної угоди, безпідставного нарахування заробітної плати чи премій, нееквівалентної оплати послуг різного характеру (консультації, експертизи тощо).

Об'єктивна сторона злочину характеризується наявністю таких форм:

1) *пропозиція працівникові підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, або особі, яка працює на користь підприємства, установи чи організації, надати йому (їй) або третій особі неправомірну вигоду за вчинення чи невчинення працівником будь-яких дій з використанням становища, яке він займає, або особою, яка працює на користь підприємства, установи чи організації, в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи; обіцянка надати неправомірну вигоду згаданим вище працівникові чи особі за вказану поведінку та у визначених інтересах; надання неправомірної вигоди згаданим вище працівникові чи особі за вказану поведінку та у визначених інтересах (ч. 1 ст. 354 КК України);*

2) *прийняття пропозиції працівником підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, або особою, яка працює на користь підприємства, установи чи організації, неправомірної вигоди, за вчинення чи невчинення будь-яких дій з використанням становища, яке займає працівник*

на підприємстві, в установі чи організації, або у зв'язку з діяльністю особи на користь підприємства, установи чи організації, в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи; прийняття обіцянки згаданими вище працівником чи особою за вказану поведінку та у визначених інтересах; одержання неправомірної вигоди згаданими вище працівником чи особою за вказану поведінку та у визначених інтересах; прохання згаданими вище працівником чи особою надати неправомірну вигоду за вказану поведінку та у визначених інтересах (ч. 2 ст. 354 КК України).

Відповідно до п. 3 примітки до ст. 354 КК України під пропозицією у ст. 354, 368, 368-3–370 цього Кодексу слід розуміти висловлення працівнику підприємства, установи чи організації, особі, яка надає публічні послуги, або службовій особі наміру про надання неправомірної вигоди, а під обіцянкою – висловлення такого наміру з повідомленням про час, місце, спосіб надання неправомірної вигоди. Надання неправомірної вигоди – це безпосереднє її передавання працівникові підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, або особі, яка працює на користь підприємства, установи чи організації.

Прийняття пропозиції неправомірної вигоди – згода (погодження) працівника підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, або особи, яка працює на користь підприємства, установи чи організації, на її надання. Таке погодження може бути здійснено будь-яким способом (наприклад, усно, письмово, жестом тощо). Прийняття обіцянки неправомірної вигоди – згода (погодження) згаданих вище працівника чи особи на її надання з повідомленням про час, місце, спосіб його вчинення. Одержання неправомірної вигоди – отримання (набуття, приймання) її цілком або хоча б частки такої вигоди згаданими вище працівником чи особою. Прохання надати неправомірну вигоду – звернення згаданих вище працівника чи особи до того, хто потенційно здатний її надати, із клопотанням (закликом) про вчинення таких дій. На відміну від вимагання неправомірної вигоди, про яке йдеться у ч. 4 ст. 354 КК України, при проханні неправомірної вигоди винна особа нічим не погрожує, не створює ніякі умови, щоб примусити надати неправомірну вигоду, а лише просить її надати.

Злочин є *закінченим* з моменту висловлення лише пропозиції надання неправомірної вигоди або обіцянки її надати, або з моменту прийняття пропозиції неправомірної вигоди, або прийняття обіцянки її надати, або з моменту висловлення прохання щодо її надання, або з моменту надання неправомірної вигоди чи з моменту її одержання (*формальний склад*).

Суб'єкт злочину – *загальний*, тобто фізична осудна особа з 16-річного віку (у разі вчинення злочину, передбаченого частинами 1 і 2 ст. 354 КК України), або *спеціальний* – працівник підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, або особа, яка працює на користь підприємства, установи чи організації (у разі вчинення злочину, передбаченого частинами 3 і 4 ст. 354 КК України). При цьому, відповідно до п. 1 примітки до цієї статті, під особою, яка працює на користь підприємства, установи, організації, слід розуміти особу, яка виконує роботу або надає послугу відповідно до договору з таким підприємством, установою, організацією.

Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого частинами 1 і 2 ст. 354 КК України, характеризується *прямим умислом*, а злочину, передбаченого частинами 3 і 4 цієї статті, – *прямим умислом і корисливим мотивом*.

Якщо неправомірну вигоду отримує безпосередньо третя особа, цей факт має усвідомлюватися працівником підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, або особою, яка працює на їх користь. У разі, коли працівник підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, чи особа, яка працює на їх користь, спровокував (спровокувала) надання йому (їй) неправомірної вигоди, яку потім привласнив (привласнила), і при цьому не мав (мала) наміру діяти в інтересах того, хто надав таку вигоду, або в інтересах третьої особи, його (її) дії, за наявності для цього підстав, слід кваліфікувати як підбурювання до підкупу працівника підприємства, установи чи організації (ч. 4 ст. 27 і ч. 1 або ч. 2 ст. 354 КК України) та шахрайство (відповідна частина ст. 190 КК України). Особа, яка надала неправомірну вигоду, підлягає відповідальності за частиною 1 або 2 ст. 354 КК України.

Кваліфікуючими ознаками злочину, передбаченого ст. 354 КК України, є:

1) *за ч. 2* – учинення його *повторно* (відповідно до п. 4 примітки до цієї статті повторним у ст. 354, 368, 368-3, 368-4 і 369 КК України визнається злочин, вчинений особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених зазначеними статтями); *за попередньою змовою групою осіб* (про неї зазначено у ч. 2 ст. 28 КК України);

2) *за ч. 4* – учинення його *повторно* (див. п. 4 примітки до цієї статті); *за попередньою змовою групою осіб* (про неї зазначено у ч. 2 ст. 28 КК України); *у поєднанні з вимаганням неправомірної вигоди* (відповідно до п. 5 примітки до цієї статті у ст. 354, 368, 368-3 і 368-4 КК України під вимаганням неправомірної вигоди слід розуміти вимогу щодо надання неправомірної вигоди з погрозою вчинення дій або бездіяльності з використанням свого становища, наданих повноважень, влади, службового становища стосовно особи, яка надає неправомірну вигоду, або умисне створення умов, за яких особа вимушена надати неправомірну вигоду з метою запобігання шкідливим наслідкам щодо своїх прав і законних інтересів).

У ч. 5 ст. 354 КК України передбачена заохочувальна норма, яка дозволяє звільнити особу від кримінальної відповідальності не тільки за вчинення злочину, передбаченого цією статтею: *«Особа, яка запропонувала, пообіцяла або надала неправомірну вигоду, звільняється від кримінальної відповідальності за злочини, передбачені статтями 354, 368-3, 368-4, 369, 369-2 цього Кодексу, якщо після пропозиції, обіцянки чи надання неправомірної вигоди вона – до отримання з інших джерел інформації про цей злочин органом, службова особа якого згідно із законом наділена правом повідомляти про підозру, – добровільно заявила про те, що сталося, такому органу та активно сприяла розкриттю злочину, вчиненого особою, яка одержала неправомірну вигоду або прийняла її пропозицію чи обіцянку. Зазначене звільнення не застосовується у разі, якщо пропозиція, обіцянка чи надання неправомірної вигоди були вчинені по відношенню до осіб, визначених у частині четвертій статті 18 цього Кодексу»*.

Покарання за злочин: *за ч. 1* – штраф від 100 до 250 н.м.д.г. або громадські роботи на строк до 100 годин, або виправні роботи на строк до 1 року, або обмеження волі на строк до 2 років, або позбавлення волі на той самий строк; *за ч. 2* –

штраф від 250 до 500 н.м.д.г. або громадські роботи на строк від 100 до 200 годин, або виправні роботи на строк до 2 років, або обмеження волі на строк до 3 років, або позбавлення волі на той самий строк; **за ч. 3** – штраф від 250 до 500 н.м.д.г. або громадські роботи на строк від 100 до 200 годин, або обмеження волі на строк до 2 років, або позбавлення волі на той самий строк; **за ч. 4** – штраф від 500 до 750 н.м.д.г. або громадські роботи на строк від 160 до 240 годин, або обмеження волі на строк до 3 років, або позбавлення волі на той самий строк.

Зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України).

Основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 364 КК України, є суспільні відносини, що забезпечують правильну (належну) діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних чи комунальних підприємств, установ, організацій, а також їх службових осіб, а **додатковим безпосереднім** – охоронювані законом права, свободи та інтереси окремих громадян, або державні чи громадські інтереси, або інтереси юридичних осіб.

Об'єктивна сторона зловживання владою або службовим становищем (ч. 1 ст. 364 КК України) має три обов'язкові ознаки: *діяння* – використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби, що полягає у певних діях або бездіяльності суб'єкта; *наслідки*, що виявляються у завданні істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб; *причинний зв'язок* між діянням і наслідками. Відсутність хоча б однієї із зазначених ознак свідчить про відсутність складу злочину, передбаченого ст. 364 КК України.

Використання службовою особою влади чи службового становища – реалізація всупереч інтересам служби тих повноважень і можливостей, якими службова особа наділена у зв'язку з наданою їй владою, зайняттям певної посади чи здійсненням певної службової діяльності. При цьому задіюються владна компетенція службової особи, її службовий авторитет, експлуатується престиж державного органу, державного чи комунального підприємства, установи, організації, де така особа здійснює свою службову діяльність, «підключаються» необхідні

службові зв'язки та можливості, що виникають завдяки займаній посаді, здійснюється вплив на діяльність інших осіб тощо.

Зовні цей злочин може мати такі два прояви: зловживання владою, що завдало істотної шкоди; зловживання службовим становищем, що завдало істотної шкоди. *Зловживання владою* – це вчинене всупереч інтересам служби використання службовою особою, яка є представником законодавчої, виконавчої чи судової влади, своїх повноважень і можливостей щодо пред'явлення вимог та прийняття рішень, обов'язкових для виконання іншими фізичними або юридичними особами. *Зловживання службовим становищем* – це вчинене всупереч інтересам служби використання службовою особою своїх повноважень і можливостей, пов'язаних із займаною посадою.

Отже, при вчиненні зловживання владою або службовим становищем у службової особи наявні як визначені законами та іншими нормативно-правовими актами повноваження (права та обов'язки), так і фактичні можливості, що виникають завдяки авторитету посади (її загальновизнаної вагомості, важливості, впливовості тощо). Тому зловживання можливе не тільки за місцем роботи (служби), а й на інших підприємствах, в установах або організаціях.

Словосполучення «*всупереч інтересам служби*» означає, що службова особа ігнорує покладені на неї чинним законодавством функції, діє на противагу їм, нехтує службовими інтересами чи хибно їх сприймає, підриває авторитет владних органів, престиж державних чи комунальних підприємств, установ, організацій, тобто поводить незаконно та не відповідно до її статусу.

Зловживання владою або службовим становищем може бути кваліфіковане за ст. 364 КК України лише у випадку, якщо відповідальність за такі дії не встановлена іншими статтями (частинами статей) Особливої частини цього Кодексу, згідно з якими службова особа виступає спеціальним суб'єктом відповідного злочину (наприклад, ст. 132, 145, ч. 2 ст. 149, ст. 154, ч. 3 ст. 157, ч. 4 ст. 157, ст. 173, ч. 2 ст. 191, ч. 2 ст. 209-1, статті 212, 212-1, 219, 238, ч. 2 ст. 262, ст. 271, ч. 2 ст. 308, статті 328, 357, 371–375, 381, 428 тощо). Діяння, про які йдеться в зазначених статтях, слід відмежовувати від злочину, передбаченого ст. 364 КК України, за безпосереднім об'єктом,

предметом, потерпілим, об'єктивною стороною, суб'єктом (якщо їх суб'єктом є спеціальна службова особа) та метою.

Для наявності злочину, передбаченого ст. 364 КК України, необхідно також установити, що внаслідок допущеного службовою особою зловживання владою або службовим становищем заподіяно *істотну шкоду* охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб. Виходячи зі змісту визначення цієї ознаки, наведеного у п. 3 примітки до ст. 364 КК України («істотною шкодою у статтях 364, 364-1, 365, 365-2, вважається така шкода, яка в 100 і більше разів перевищує н.м.д.г.»), і зважаючи на те, що її не диференційовано в цьому Кодексі, як це було раніше, на ту, яка полягає в заподіянні матеріальних збитків, і ту, яка має нематеріальний вимір, слід зробити висновок, що істотна шкода має виключно майновий характер. Остання включає в себе: 1) втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки); 2) доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода). Розмір грошового відшкодування моральної шкоди не може включатись у зміст істотної шкоди (а так само й тяжких наслідків).

Для об'єктивної сторони зловживання владою або службовим становищем характерні не тільки суспільно небезпечне діяння та суспільно небезпечні наслідки у вигляді завдання істотної шкоди (у кваліфікованому складі – спричинення тяжких наслідків), а й причинний зв'язок між такими діяннями і наслідками, який має бути необхідним і безпосереднім.

Передбачений ст. 364 КК України злочин є *закінченим* з моменту завдання істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб (ч. 1), або спричинення тяжких наслідків (ч. 2), отже, склад злочину є *матеріальним*.

Суб'єкт злочину – *спеціальний*, тобто службова особа (зміст цього поняття розкрито у пунктах 1 і 2 примітки до ст. 364 КК України).

Так, службовими особами у ст. 364, 368, 368-2, 369 цього Кодексу є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

Для цілей ст. 364, 368, 368-2, 369 цього Кодексу до державних та комунальних підприємств прирівнюються юридичні особи, у статутному фонді яких відповідно державна чи комунальна частка перевищує 50 % або становить величину, що забезпечує державі чи територіальній громаді право вирішального впливу на господарську діяльність такого підприємства.

Службовими особами також визнаються посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, у тому числі присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства), а також іноземні третейські судді, особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді і посадові особи міжнародних судів.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується: щодо діяння – *прямим умислом та спеціальною метою* – одержання

будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи, а щодо наслідків, передбачених ч. 1 або ч. 2 ст. 364 КК України, – *умислом або необережністю*.

У злочині, передбаченому ст. 364 КК України, *мета* являє собою уявлення суб'єкта про той бажаний результат – одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи, якого він прагне досягти як шляхом її погодженого переходу, так і без нього, що визначає спрямованість діяння.

Ознаки «істотна шкода» та «тяжкі наслідки» ставляться службовій особі у вину лише у разі реального настання майнової шкоди в розмірах, передбачених пунктами 3, 4 примітки до ст. 364 КК України. У разі, якщо особа мала умисел на спричинення істотної шкоди або тяжких наслідків, а реально не завдала майнову шкоду чи завдала її у розмірі, що є меншим за той, що передбачений пунктами 3, 4 примітки до ст. 364 КК України, вчинене слід кваліфікувати без урахування змісту умислу особи, тобто як закінчений злочин відповідного виду (за наявності для цього підстав) або як дисциплінарне чи адміністративне правопорушення. Якщо службова особа, маючи єдиний умисел, спричиняє майнову шкоду різним суб'єктам права, то при кваліфікації її діяння слід виходити із загального розміру завданої шкоди.

Кваліфікуюча ознака злочину (ч. 2 ст. 364 КК України) – спричинення ним *тяжких наслідків* (визначення їх поняття наведено у п. 4 примітки до ст. 364 КК України: «тяжкими наслідками у статтях 364–367 вважаються такі наслідки, які у 250 і більше разів перевищують н.м.д.г.»). Так само, як і істотна шкода, тяжкі наслідки означають тільки шкоду майнового характеру.

Покарання за злочин: **за ч. 1** – арешт на строк до 6 місяців або обмеження волі на строк до 3 років, або позбавлення волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років, із штрафом від 250 до 750 н.м.д.г.; **за ч. 2** – позбавлення волі на строк від 3 до 6 років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років, зі штрафом від 500 до 1000 н.м.д.г.

Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України).

Безпосереднім об'єктом цього злочину є суспільні відносини, що забезпечують правильну (належну) діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних чи комунальних підприємств, установ чи організацій, а також їх службових осіб, у частині їх непідкупності та фінансування виключно у порядку, встановленому законодавством.

Предметом злочину є *неправомірна вигода* (див. примітку до ст. 364-1 КК України). Це поняття замінило собою більш вузьке поняття «*хабар*», під яким розумілися блага виключно майнового характеру – *майно, право на майно* (документи, що надають право отримати майно, користуватися ним або вимагати виконання зобов'язань тощо); 3) *будь-які дії майнового характеру* (передача майнових вигод, відмова від них, відмова від прав на майно, безоплатне надання послуг, санаторних або туристичних путівок, проведення будівельних чи ремонтних робіт тощо)¹²¹. Предметом же неправомірної вигоди можуть бути і *нематеріальні блага* (зокрема будь-які послуги).

Оскільки від розміру неправомірної вигоди залежить кваліфікація злочину, предмет такого роду вигоди має отримати грошову оцінку в національній валюті України. Це необхідно і в тих випадках, коли ним є майно, яке з тих чи інших причин не купувалося (викрадене, подароване, знайдене тощо). При визначенні вартості предмета неправомірної вигоди слід виходити з мінімальних цін, за якими в даній місцевості на час вчинення злочину можна було вільно придбати річ або одержати послуги такого ж роду та якості. Якщо передане як неправомірна вигода майно не знайдено, то безпідставно придбане належить стягувати в доход держави. При цьому слід враховувати офіційні дані Державного комітету статистики України про показники рівня інфляції та за необхідності відповідно збільшувати суму, яка підлягає стягненню. У випадках, коли вартість речей, які були

¹²¹ Про судову практику в справах про хабарництво: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квіт. 2002 р. № 5. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-02>.

предметом неправомірної вигоди, на час судового провадження змінилася, розмір грошової суми, що підлягає стягненню, має визначатися за новими цінами.

Оскільки мінімальний розмір неправомірної вигоди у КК України не визначено, кваліфікацію вчиненого за ч. 1 ст. 368 цього Кодексу необхідно здійснювати відповідно до конкретних обставин кримінального провадження та з урахуванням положень про малозначність діяння (ч. 2 ст. 11 КК України). Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання службовою особою неправомірної вигоди (а також пропозиція, обіцянка або надання такої вигоди службовій особі) у вигляді заборонених предметів (наприклад, вогнепальна, крім гладкоствольної мисливської, чи холодна зброя, бойові припаси або вибухові речовини, наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги, отруйні чи сильнодіючі речовини) утворює сукупність злочинів і кваліфікується за відповідною частиною статей 368 чи 369 і тією статтею (частиною статті) КК України, в якій передбачена відповідальність за незаконне поводження із забороненими предметами.

Об'єктивна сторона злочину (ч. 1 ст. 368 КК України) передбачає такі альтернативні дії службової особи: *прийняття пропозиції* неправомірної вигоди; *прийняття обіцянки* такої вигоди; *одержання* неправомірної вигоди; *прохання надати* таку вигоду.

Слід також наголосити, що: по-перше, службова особа при вчиненні цього злочину може приймати пропозицію, обіцянку або одержувати неправомірну вигоду, а так само просити надати таку вигоду *як для себе, так і для третьої особи*; по-друге, цей злочин вчиняється службовою особою *як в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає неправомірну вигоду, так і в інтересах третьої особи*; по-третє, прийняття пропозиції, обіцянки або одержання службовою особою неправомірної вигоди, а так само прохання надати таку вигоду пов'язані із *вчиненням чи невчиненням цією службовою особою будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища*.

Про поняття «пропозиція» та «обіцянка» див. п. 3 примітки до ст. 354 КК України і розглянуті положення щодо цієї статті; про поняття «прийняття пропозиції», «прийняття обіцянки», «одержання» та «прохання надати таку вигоду» – розглянуті

положення щодо ст. 354 КК України. Загалом прийняття пропозиції, обіцянки або одержання службовою особою неправомірної вигоди – самостійні злочинні дії, при цьому також можливий їх послідовний прояв.

Злочин, передбачений ч. 1 ст. 368 КК України, є *закінченим* з моменту, коли службова особа вчинила певні дії: а) прийняла пропозицію чи обіцянку надати їй або третій особі неправомірну вигоду і той, хто її пропонував або обіцяв, усвідомив надану службовою особою згоду; б) одержала неправомірну вигоду чи тільки її частину; в) попросила надати таку вигоду і особа, до якої звернене таке прохання, сприйняла його (*формальний склад*). Якщо ж службова особа лише вчинила певні дії, що були спрямовані на одержання неправомірної вигоди, однак останнього не відбулося з причин, які не залежали від її волі (наприклад, унаслідок вручення їй замість грошей «ляльки», тобто бутафорії, паперових предметів, що імітують справжні гроші), то скоєне є замахом на вчинення цього злочину. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання службовою особою неправомірної вигоди від того, хто діє з метою викриття такої особи і звільняється від кримінальної відповідальності з передбачених законом підстав, є закінченим складом злочину, передбаченого ст. 368 КК України.

Суб'єкт злочину – *спеціальний*, а саме *службова особа* (див. пункти 1 і 2 примітки до ст. 364 КК України).

Суб'єктивна сторона злочину характеризується *прямим умислом і корисливим мотивом*.

Кваліфікований склад злочину (ч. 2 ст. 368 КК України) утворює вчинення діяння, передбаченого ч. 1 цієї статті, предметом якого була *неправомірна вигода у значному розмірі* (відповідно до п. 1 примітки до цієї статті – це вигода, що в 100 і більше разів перевищує н.м.д.г.).

Особливо кваліфікований склад злочину (частини 3, 4 ст. 368 КК України) утворюють: *діяння, передбачене частиною 1 або 2 цієї статті*, якщо: його предметом була *неправомірна вигода у великому розмірі* (відповідно до п. 1 примітки до цієї статті – це вигода, що в 200 і більше разів перевищує н.м.д.г.); воно вчинене *службовою особою, яка займає відповідальне становище* (див. п. 2 примітки до ст. 368 КК України), або за *попередньою змовою групою осіб* (див. нижче), *повторно* (див. п.

4 примітки до ст. 354 КК України), було поєднане з вимаганням неправомірної вигоди (див. п. 5 примітки до ст. 354 КК України); а також діяння, передбачене частинами 1, 2 або 3 цієї статті, якщо його предметом була неправомірна вигода в особливо великому розмірі (відповідно до п. 1 примітки до цієї статті – це вигода, що в 500 і більше разів перевищує н.м.д.г.); воно вчинене службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище (див. п. 3 примітки до ст. 368 КК України).

Відповідно до п. 2 примітки до ст. 368 КК України службовими особами, які займають особливо відповідальне становище (у ст. 368, 368-2, 369 та 382 цього Кодексу) є особи, зазначені у п. 1 примітки до ст. 364 цього Кодексу, посади яких згідно зі ст. 6 Закону України «Про державну службу» належать до категорії «Б», судді, прокурори і слідчі, а також інші, крім зазначених у пункті 3 примітки до цієї статті, керівники і заступники керівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх структурних підрозділів та одиниць.

Відповідно до п. 3 примітки до ст. 368 КК України службовими особами, які займають особливо відповідальне становище (у ст. 368, 368-2, 369 та 382 цього Кодексу) є:

1) Президент України, Прем'єр-міністр України, члени Кабінету Міністрів України, перші заступники та заступники міністрів, члени Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Антимонопольного комітету України, Голова Державного комітету телебачення і радіомовлення України, Голова Фонду державного майна України, його перший заступник та заступники, члени Центральної виборчої комісії, народні депутати України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Директор Національного антикорупційного бюро України, Генеральний прокурор, його перший заступник та заступники, Голова Конституційного Суду України, його заступники та судді Конституційного Суду України, Голова Верховного Суду України, його перший заступник, заступники та судді Верховного Суду України, голови вищих спеціалізованих судів, їх заступники та судді вищих спеціалізованих судів, Голова Національного банку України, його перший заступник та заступники, Секретар

Ради національної безпеки і оборони України, його перший заступник та заступники, Постійний Представник Президента України в Автономній Республіці Крим, його перший заступник та заступники, радники та помічники Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України;

2) особи, посади яких згідно із ст. 6 Закону України «Про державну службу» належать до категорії «А»;

3) особи, посади яких згідно із ст. 14 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» віднесені до першої та другої категорій посад в органах місцевого самоврядування.

Аналізований злочин вважається вчиненим *за попередньою змовою групою осіб*, якщо в його вчиненні як співвиконавці брали участь дві і більше службові особи, які заздалегідь, тобто до його початку, домовилися про це. Домовленість (змова) при вчиненні цього злочину – це передусім згода на спільне з іншими службовими особами використання наданої влади чи службового становища для одержання однієї або декількох форм (предметів) неправомірної вигоди.

Покарання за злочин: *за ч. 1* – штраф від 1000 до 1500 н.м.д.г. або арешт на строк від 3 до 6 місяців, або позбавлення волі на строк від 2 до 4 років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років; *за ч. 2* – позбавлення волі на строк від 3 до 6 років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років; *за ч. 3* – позбавлення волі на строк від 5 до 10 років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років, з конфіскацією майна; *за ч. 4* – позбавлення волі на строк від 8 до 12 років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років, з конфіскацією майна.

Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК України).

Безпосередній об'єкт цього злочину та його *предмет* (неправомірна вигода) співпадають з безпосереднім об'єктом і предметом прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України). Загалом пропозиція чи обіцянка службовій особі надати їй або третій особі неправомірну вигоду, а так само надання такої

вигоди напряму пов'язані з прийняттям пропозиції, обіцянки або одержанням такої вигоди.

Об'єктивна сторона цього злочину (ч. 1 ст. 369 КК України) характеризується трьома альтернативними діями: *пропозицією надати неправомірну вигоду; обіцянкою надати неправомірну вигоду; наданням такої вигоди за вчинення чи невчинення службовою особою в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає неправомірну вигоду, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища.*

Про поняття «пропозиція» та «обіцянка» див. п. 3 примітки до ст. 354 КК України і розглянуті положення щодо цієї статті, про поняття «надання» – розглянуті положення щодо ст. 354 КК України.

Предбачений ст. 369 КК України злочин є *закінченим* з моменту, коли винний лише запропонував чи пообіцяв надати неправомірну вигоду службовій особі, а остання усвідомила цю інформацію або коли службова особа прийняла хоча б частину наданої неправомірної вигоди (*формальний склад*). Якщо службова особа відмовилася прийняти запропоновані, обіцяні чи надані їй гроші, цінності, послуги або з якихось причин не отримала неправомірну вигоду, дії того, хто намагався її надати, належить кваліфікувати як замах на вчинення злочину.

Суб'єкт злочину – *загальний*, тобто фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку. Якщо пропозицію, обіцянку або надання неправомірної вигоди службовій особі вчиняє інша службова особа, то остання теж несе кримінальну відповідальність за ст. 369 КК України, а за наявності до того підстав – і за інший злочин (зловживання владою або службовим становищем, незаконне заволодіння чужим майном тощо).

Із **суб'єктивної сторони** передбачений ст. 369 КК України злочин характеризується лише *прямим умислом*.

Кваліфікуючими ознаками злочину (ч. 2 ст. 369 КК України) є вчинення діянь, передбачених ч. 1 аналізованої статті, *повторно* (див. примітку до ст. 354 КК України і розглянуті положення щодо цієї статті).

Особливо кваліфікований склад аналізованого злочину має місце у разі: вчинення діянь, передбачених частиною 1 або 2 цієї статті, *якщо неправомірною вигодою надавалася службовій особі,*

яка займає відповідальне становище, або за попередньою змовою групою осіб (ч. 3 ст. 369 КК України); вчинення діянь, передбачених частиною 1, 2 або 3 цієї статті, якщо неправомірна вигода надавалася службовій особі, яка займає особливо відповідальне становище, або організованою групою чи її учасником (ч. 4 ст. 369 КК України).

Визначення понять «службова особа, яка займає відповідальне становище» та «службова особа, яка займає особливо відповідальне становище» наведено у пунктах 2 і 3 примітки до ст. 368 КК України. Зміст понять «попередня змова групи осіб» та «організована група» розкрито відповідно у ч. 2 і ч. 3 ст. 28 КК України.

Особа, яка запропонувала, пообіцяла або надала неправомірну вигоду, звільняється від кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст. 369 КК України, якщо для цього існують підстави та умови, визначені у ч. 5 ст. 354 КК України (див. указану норму та розглянуті положення щодо неї).

Покарання за злочин: **за ч. 1** – штраф від 500 до 750 н.м.д.г. або обмеження волі на строк від 2 до 4 років, або позбавлення волі на той самий строк; **за ч. 2** – позбавлення волі на строк від 3 до 6 років із штрафом від 500 до 1000 н.м.д.г., з конфіскацією майна або без такої; **за ч. 3** – позбавлення волі на строк від 4 до 8 років з конфіскацією майна або без такої; **за ч. 4** – позбавлення волі на строк від 5 до 10 років з конфіскацією майна або без такої.

2.8. Перспективи кримінальної відповідальності за корупційні злочини

Питання обговорення змін до КК України завжди будуть актуальними, особливо коли це стосується норм про відповідальність за корупційні злочини. Що ж нового у цьому зв'язку пропонує проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження

кримінальних проступків» (№ 2897 від 19 травня 2015 року)¹²², який, між іншим, у цілому отримав не зовсім втішні висновки від провідних фахівців та установ України (зокрема, Головного науково-експертного управління Верховної Ради України, Верховного Суду України, кафедри кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого)?

Передусім наголосимо на тому, що проект Закону України № 2897 не передбачає створення окремого розділу «Корупційні злочини» в Книзі 1 «Злочини», проте, залишаючи без змін назву чинного Розділу XVII Особливої частини КК України, розробники одночасно пропонують у Книзі 2 «Кримінальні проступки» створити Розділ XIV «Проступки, що сприяють корупції, та інші проступки у сфері службової діяльності». За таких умов буде існувати суперечність між концепцією корупційних злочинів, які охоплюють не тільки сферу службової діяльності, та концепцією корупційних кримінальних проступків (у проекті – «проступки, що сприяють корупції»), які є лише одним із проявів кримінальних проступків у сфері службової діяльності. Проте за логікою речей корупційні кримінальні правопорушення (як злочини, так і кримінальні проступки) не повинні обмежуватися лише кримінальними правопорушеннями у сфері службової діяльності.

Поряд із цим розробники пропонують: по-перше, поняття «корупційні злочини» (без змін у бік розширення їх кола, що логічно було б зробити) перенести з примітки до ст. 45 КК України у новий Додаток 2 до КК України «Визначення термінів»; по-друге, виключити з КК України положення щодо звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із дійовим каяттям (ст. 45), з примиренням винного з потерпілим (ст. 46), з передачею особи на поруки (ст. 47) та у зв'язку із зміною обстановки (ст. 48).

¹²² Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження кримінальних проступків: проект Закону України № 2897 від 19 трав. 2015 р., внесений народними депутатами України Кожем'якіним А. А., Паламарчуком М. П., Мосійчук І. В., Костенком П. П., Купрієм В. М., Бухаревим В. В., Мацолою Р. М., Іщенком В. О., Палатним А. Л., Сотник О. С. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55214.

В останньому випадку позиція розробників уявляється не зовсім обґрунтованою та зрозумілою. У пояснювальній записці до аналізованого законопроекту зазначено, що його метою є реалізація державної політики із гуманізації кримінальної відповідальності, але чи дійсно за вказаних та інших обставин, про які зазначимо далі, йдеться про гуманізацію? Більше того, самі розробники у тій же пояснювальній записці називають чинні положення КК України щодо звільнення від кримінальної відповідальності «корупційними за своїм змістом і не відповідають інтересам потерпілих, а також переважно дублюють статті 468–476 КПК України стосовно угод в кримінальному провадженні». З цим погодитися важко, адже за суттю порівнювані норми КК України та КПК України мають різний зміст, передумови та підстави.

У законопроекті також пропонуються «точкові» зміни до норм щодо наслідків вчинення корупційних злочинів з приводу призначення покарання, звільнення від покарання та його відбування, а також судимості (відповідні частини ст. 69, 74, 79, 81, 82, 86, 87, 91), але у чинному КК України такі зміни вже враховані. У пропонованій Книзі 1 «Злочини» розробники вважають за необхідне у низці статей (у т.ч. і тих, що передбачають відповідальність за корупційні злочини, – ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357) замінити конструкцію «шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем» на іншу – «шляхом використання службовою особою свого службового становища» (виключення становить ст. 410, в якій злочин може бути «по-старинці» вчинено «військовою службовою особою із зловживанням службовим становищем»). Проте такий підхід абсолютно не коригується зі змістом пропонованого поняття «корупційні злочини» у п. 29 Додатку 2 до КК України, яке вимагає, щоб злочини, передбачені зазначеними вище статтями, повинні бути вчиненими тільки «шляхом зловживання службовим становищем». У принципі законопроект ставить знак рівності між категоріями «зловживання» та «використання», адже зловживання – це використання чого-небудь на шкоду інтересам іншої фізичної чи юридичної особи, суспільним або державним інтересам (п. 23 пропонованого Додатку 2 до КК України).

Окремо слід зупинитися на пропонованих змінах до Розділу XVII Особливої частини КК України. Одразу після назви цього Розділу законопроект пропонує визначити примітку, де розкрити зміст чотирнадцяти важливих кримінально-правових термінів. Однак, така спроба є не зовсім вдалою з огляду на одночасне пропонування авторами законопроекту Додатку 2 до КК України «Визначення термінів».

Також важко сприймати зміст деяких пропонованих термінів, що неодноразово вживатимуться у межах цього Розділу Особливої частини КК України, та для їх тлумачення вже треба буде звертатися до Примітки до Розділу III Загальної частини КК України (зокрема, йдеться про терміни «значна шкода», який, з-поміж іншого, охоплюватиме «значну матеріальну (майнову) шкоду» та «інші наслідки», та «тяжкі наслідки», який охоплюватиме «велику або особливу велика матеріальну (майнову) шкоду»).

Законопроектом також не вдосконалено визначення деяких інших проблемних термінів, які сьогодні викликають неоднозначне тлумачення (зокрема, «обіцянки», яку варто було б прописати через «намір надати неправомірну вигоду з повідомленням про час або місце, або спосіб її надання»), або не запроваджено тлумачення нових (зокрема, «прохання»).

Дискусійними моментами є й те, що у проекті вказаного Розділу:

а) не дається визначення «службової особи юридичної особи приватного права», відтак останню не можна ототожнювати з наскрізним визначенням «службової особи» у примітці до цього Розділу;

б) визначення «службових осіб, які займають відповідальне становище» та «службових осіб, які займають особливо відповідальне становище» не коригуються зі змістом нового Закону України «Про державну службу», де, зокрема, згадується про такі категорії, як А, Б, В;

в) передбачено конфіскацію майна (або без такої) за вчинення зловживання владою або службовим становищем (ч. 2 ст. 264 КК України), що не зовсім відповідає принципам гуманізації кримінального законодавства;

г) запропоновано виключити ст. 368-2 «Незаконне збагачення» КК України навіть без перенесення цього діяння до розряду кримінальних проступків тощо.

Щодо запропонованого Розділу XIV у Книзі 2, то в його межах автори законопроекту посилюють кримінально-правову репресію щодо особи, переміщуючи низку «антикорупційних» статей з КУпАП до КК України, коли йдеться про криміналізацію таких «колишніх» адміністративних правопорушень: порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності; порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків; порушення вимог фінансового контролю і декларування недостовірної інформації; порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів тощо.

При цьому, на наш погляд, невиправданим є постійне роз'яснення у примітках до відповідних статей щодо того, хто має вважатися суб'єктом відповідних проступків. Подекуди пропонується просте дублювання норм Закону України «Про запобігання корупції» (зокрема, коли дається визначення терміну «реальний конфлікт інтересів»).

Також законопроект передбачає однакові за назвою, але різні за змістом норми про відповідальність за злочини та кримінальні проступки, якщо йдеться про: 1) зловживання службовою особою владою або службовим становищем; 2) перевищення службовою особою влади чи службових повноважень; 3) службову недбалість.

При цьому діяння буде вважатися кримінальним проступком, якщо відповідне кримінальне правопорушення завдає «істотної шкоди», зміст якої не розкрито у нормах законопроекту. За таких умов йдеться про колізію між нормами про злочини та кримінальні проступки¹²³.

Отже, очевидно, що запропоновані положення проекту Закону України № 2897 щодо «антикорупційних» (як, у принципі, й інших) змін до чинного КК України мають бути переосмислені, уточнені та удосконалені.

¹²³ Савченко А. В. Перспективи змін національного антикорупційного кримінального законодавства: основний зміст. *Актуальні проблеми кримінального права: матеріали VII міжвуз. наук.-теорет. конф.* (Київ, 18 листоп. 2016 р.) / В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 16–19.

Також останнім часом українські парламентарі виступають за значне посилення кримінальної відповідальності за корупційні злочини. Так, у проекті Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо підвищення відповідальності за порушення, пов'язані з корупційною складовою)» (№ 2614 від 9 квітня 2015 р.), внесеному народними депутатами України М.А. Поляковим, Д.О. Силантьєвим, Г.Г. Кривошеєю та Ю.М. Македоном, наголошено на необхідності встановлення довічного позбавлення волі в якості альтернативного виду покарання за окремі корупційні злочини в їх особливо кваліфікованих складах (ч. 4 ст. 191, ч. 2 ст. 364, ч. 4 ст. 368, ч. 4 ст. 369, ч. 3 ст. 369-2 КК України)¹²⁴.

Тоді як у проекті Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо впровадження смертної кари як виду покарання за корупційні злочини)» (№ 2159а від 24 червня 2015 р.), внесеному народним депутатом України С. Капліним, взагалі пропонуються найрадикальніші зміни до КК України в частині запровадження виняткової міри покарання – смертної кари (розстрілу), при цьому виключно за корупційні злочини, передбачені ч. 4 ст. 368 (прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, вчинені в особливо великому розмірі або службовою особою, що займає особливо відповідальне становище) та ч. 3 ст. 368-2 (незаконне збагачення, вчинене службовою особою, що займає особливо відповідальне становище) цього Кодексу¹²⁵. Однак, такі пропозиції, за нашим переконанням, суперечать не тільки положенням ст. 1, 3, 21, 22, 27 та 28 Конституції України, про що наголошував у своєму рішенні № 11-рп/99 від 29 грудня 1999 р. Конституційний Суд України, але й ратифікованому 22 лютого 2000 р. Верховною Радою України протоколу № 6 до Конвенції про захист прав та

¹²⁴ Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо підвищення відповідальності за порушення, пов'язані з корупційною складовою): проект Закону України № 2614 від 9 квіт. 2015 р., внесений народними депутатами України М. А. Поляковим, Д. О. Силантьєвим, Г. Г. Кривошеєю та Ю. М. Македоном URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54747.

¹²⁵ Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо впровадження смертної кари як виду покарання за корупційні злочини: проект Закону України № 2159а від 24 черв. 2015 р., внесений народним депутатом України Сергієм Капліним URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55723.

основоположних свобод людини, яким передбачено повне скасування смертної кари у мирний час.

Таким чином, підсумуємо позиції щодо кримінально-правової характеристики корупційних злочинів:

1. Корупційними злочинами відповідно до примітки до ст. 45 КК України вважаються злочини, передбачені ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також злочини, передбачені ст. 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368–369-2 цього Кодексу.

2. Поряд із законодавчим визначенням поняття «корупційні злочини» існує необхідність у його поглибленій науково-прикладній розробці. Корупційні злочини повинні розглядатися як системоутворюючі компоненти корупції та одночасно мати типові риси суспільно небезпечних діянь, передбачених КК України. Перелік цих злочинів слід розширювати та уточнювати, при цьому корупційними слід визнати і ті злочини, які вчиняються «службовою особою з використанням службового становища» (а не тільки «шляхом зловживання службовим становищем»).

3. Потребує узгодження національний перелік корупційних злочинів та перелік таких злочинів, який передбачений у міжнародних конвенціях (зокрема, слід було б вважати корупційними ті посягання, які пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, – ст. 209, 209-1, 306 КК України), при цьому спірним є віднесення законодавцем до розряду корупційних тих злочинів, які можуть вчинятися з необережності (наприклад, діяння, передбаченого ст. 320 «Порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» КК України).

4. Вчинення особою корупційного злочину тягне за собою широкий спектр кримінально-правових наслідків, що стосуються звільнення від кримінальної відповідальності, призначення покарання, звільнення від покарання та його відбування, зняття судимості, а також підстав для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру.

5. Вагоме теоретичне і прикладне значення має класифікація корупційних злочинів. Зокрема, всіх їх можна

класифікувати за такими критеріями: за наявністю чи відсутності повних ознак корупційності; за послідовністю групування корупційних злочинів у примітці до ст. 45 КК України та вчинення чи невчинення їх шляхом зловживання службовим становищем; за родовим об'єктом посягання; за суб'єктами; за наявністю чи відсутністю предметів; за метою, а також іншими ознаками складів корупційних злочинів чи іншими критеріями.

6. Важливими моментами є стабільність антикорупційного кримінального законодавства, відмова від постійного коригування його норм та забезпечення від політично мотивованого впливу. При створенні нових кримінально-правових положень та удосконаленні чинних законодавців не повинен припускатися технічних помилок.

7. Необхідно припинити практику дублювання у КК України визначення термінів, що мають важливе значення для кваліфікації корупційних злочинів (зокрема, йдеться про терміни «службова особа» та «неправомірна вигода»), а вищим судовим інстанціям варто було б ухвалити відповідну постанову з питань кваліфікації корупційних злочинів. Теорії та практиці потрібно визначитися з єдиним підходом до тлумачення ключових кримінально-правових термінів, які стосуються ознак конкретних корупційних злочинів («істотна шкода», «тяжкі наслідки», «неправомірна вигода», «підкуп», «зловживання», «використання», «повноваження», «пропозиція», «обіцянка», «одержання неправомірної вигоди», «надання неправомірної вигоди», «прохання надати неправомірну вигоду» тощо), а законодавцю варто зберегти норми про відповідальність за корупційні злочини за умови концептуального реформування національного кримінального законодавства у майбутньому. Також необхідно уточнити текст перекладу українською мовою низки термінів, що містяться в міжнародних конвенціях з питань протидії корупції (зокрема, в частині вживання таких спірних та/чи рудиментарних конструкцій, як «хабар», «хабарництво», «розкрадання», «неправомірне привласнення», «участь», «підсобник»). При цьому може мати своє продовження наукова дискусія з приводу оптимальності та прийнятності офіційного перекладу терміну «неправомірна вигода».

8. Оскільки покарання за корупційні злочини є різноманітними та не підпорядкованими якій-небудь системі, це

може негативно позначатися на практиці їх застосування судами України. За цих умов існує потреба в уніфікованому підході щодо призначення покарання, звільнення від покарання та його відбування. Також перегляду потребують певні види покарань за корупційні злочини (зокрема, ті, про які йдеться в абаци другого у ч. 1 ст. 365-2 КК України).

9. Кримінальна відповідальність за корупційні злочини передусім обумовлена специфікою відповідних елементів та ознак їх складів, кваліфікуючих (особливо кваліфікуючих) обставин, а також видів і меж покарань за вчинення таких злочинів.

Контрольні запитання до розділу:

1. Яке співвідношення понять «корупція», «корупційне кримінальне правопорушення» та «корупційний злочин»?

2. Які міжнародні конвенції вказують на необхідність криміналізації корупційних злочинів?

3. Яка специфіка визначення корупційних злочинів у національному кримінальному законодавстві?

4. Що таке корупційний злочин за чинним КК України та які його ознаки?

5. За якими критеріями можна класифікувати корупційні злочини?

6. Які негативні кримінально-правові наслідки тягне за собою вчинення корупційного злочину?

7. Які особливості покарання за корупційні злочини?

8. Виділіть найбільш дискусійні (спірні) питання щодо розуміння корупційних злочинів?

9. Яким чином розраховується розмір неоподатковуваного мінімуму доходів громадян, якщо йдеться про кваліфікацію корупційних злочинів?

10. Дайте стислу кримінально-правову характеристику корупційним злочинам, передбаченим ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410 (у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем), а також передбаченим ст. 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368–369-2 КК України.

РОЗДІЛ 3.

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОРУПЦІЙНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

3.1. Сучасний стан, рівень, структура, динаміка корупційної злочинності

Дослідження стану корупції є важливою складовою антикорупційної політики країни. Разом з певними зрушеннями у цій сфері державні інституції не використали потенціал цього інструменту раціонально. Адже знання про реальний стан речей у цій сфері дасть змогу розробити ефективні запобіжні заходи та мінімізувати передумови корупційної злочинності.

За даними дослідження провідного всесвітнього громадянського руху з протидії корупції «Transparency International», у 2016 році (індекс цього року включає 176 країн і територій) Україна посіла 131 місце (індекс 29 балів з 100 можливих – це лише на три бали вище ніж у 2014 році). Трійкою лідерів у найвідомішому світовому антикорупційному рейтингу CPI 2016 року є Данія, Фінляндія та Швеція із 91, 90 і 89 балами відповідно. Найкорумпованішими країнами світу є Північна Корея та Сомалі із 12 балами.

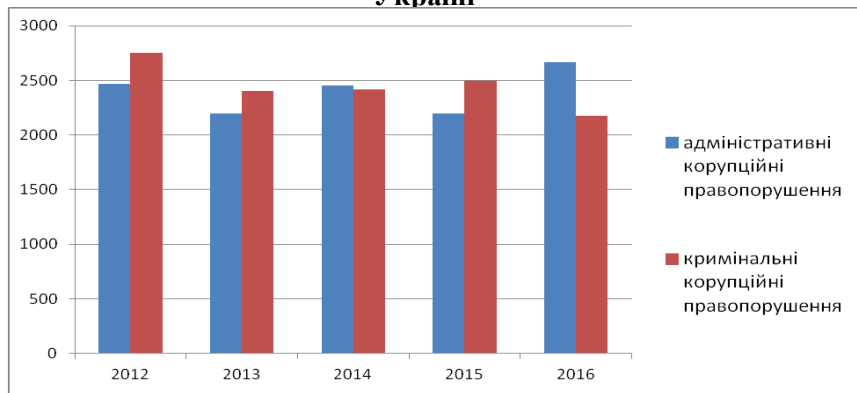
Сусідами України за ганебним антикорупційним індексом 29 балів є Казахстан, Росія, Непал та Іран¹²⁶. Варто зазначити, що державна антикорупційна політика є неефективною, а Україна перебуває перед вибором між суб'єктом та об'єктом міжнародних відносин. Держава вважається корумпованою маючи індекс корумпованості менше 3-х балів у рейтингу корумпованості та з нею перестають рахуватися на міжнародній арені, зокрема відбувається відтік іноземного капіталу, кредитування вітчизняної економіки, відмова іноземних інвесторів вкладати кошти у розвиток економіки держави, тощо.

Відповідно до статистичних даних кількість адміністративних і кримінальних корупційних правопорушень протягом 2012-2016 років залишалась доволі стабільною. Середні щорічні значення правопорушень даної категорії становили: 2479

¹²⁶ Результати дослідження провідного всесвітнього громадського руху з протидії корупції «Transparency International». URL: <http://www.transparency.org>.

— для адміністративних правопорушень та 2341 — для кримінальних правопорушень.

**Співвідношення адміністративних і кримінальних
корупційних правопорушень протягом 2012-2016 років в
Україні**

Мал. 3.1.1

Серед виявлених корупційних злочинів 76,3 % відносились до тяжких та особливо тяжких, 6,8 % – вчинені у складі організованих груп та злочинних організацій.

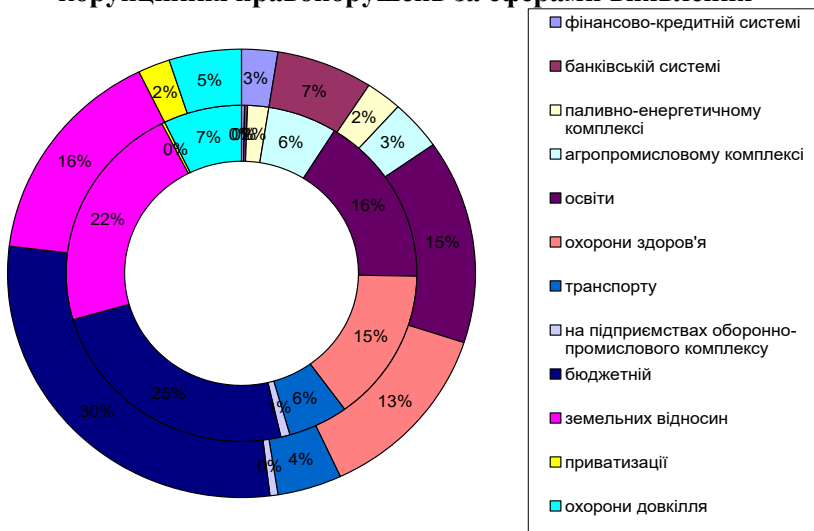
За сферами, де були виявлені корупційні правопорушення, варто відзначити певний десонанс показників розподілу. Так, істотно різняться частки адміністративних і кримінальних правопорушень у фінансово-кредитній і банківській системі, а також сфері приватизації. Доля адміністративних правопорушень становить у цих сферах 0,4 %, 0,1 % та 0,4 % відповідно, а корупційних злочинів – 2,5 %, 6,8 %, 2,0 %. Пояснити такі розбіжності, на наш погляд, можна, по-перше, неспівпадінням змісту диспозицій адміністративних та кримінально-правових норм, що встановлюють відповідальність за корупційні правопорушення, по-друге, виходячи з незначної кількості одиниць вибірки, яку по суті й представляє собою офіційна статистика адміністративних і кримінальних корупційних правопорушень при дослідженні корупції методами статистичного спостереження. Зокрема, за період 2012-2016 років

було виявлено лише 11 адміністративних корупційних правопорушень у фінансово-кредитній і 6 у банківській системах.

Цю тезу підтверджує порівняння більш значних складових об'єкту дослідження. Так, різниця у значеннях питомої ваги правопорушень, що становлять значну частку у структурі корупції, є порівняно незначною. Наприклад, у сферах освіти, охорони здоров'я, бюджетній, земельних відносин, охорони довкілля відповідні частки адміністративних і кримінальних правопорушень становлять: 16,4 % і 14,8 %; 14,9 % і 13,2 %; 24,2 % і 29,0 %; 21,9 % і 15,9 %; 7,1 % і 5,1 %.

Ілюструє вищенаведені дані кільцева діаграма на мал. 3.1.2. Внутрішнє кільце відображає розподіл адміністративних корупційних правопорушень за сферами виявлення, зовнішнє – корупційних злочинів.

Порівняльний розподіл адміністративних і кримінальних корупційних правопорушень за сферами виявлення

Мал. 3.1.2

Так, за результатами соціологічного дослідження, здійсненого Центром Разумкова у 2016 р., корупція, на думку респондентів, найбільше поширена у таких органах державної

влади й окремих сферах: медицина – 84,6 %; правоохоронні органи – 84,0 %; судова система – 83,4 %; державна влада в цілому – 82,3 %; політична сфера загалом – 79,6 %; вища освіта – 77,4 %; органи прокуратури – 76,7 %; податкові органи – 76,6 %; політичні партії – 76,0 %; митна служба – 71,9 %; місцеве самоврядування в цілому – 67,8 %; економічна сфера, діяльність підприємств – 67,3 %; СБУ – 58,0 %; середня освіта – 52,7 %; Збройні сили України – 46,8 %; професійні спілки – 45,2 %; громадські організації – 39,1 % ¹²⁷.

Інтерес також представляє собою статистична інформація, що характеризує суб'єктний склад корупційних правопорушень. Протягом аналізованого періоду щороку в середньому притягалось до адміністративної відповідальності 1829 осіб, до кримінальної – 1909. Відповідні частки державних службовців у структурі всіх корупційних правопорушників становили 9,1 % і 15,4 %.

Варто звернути увагу на мізерні показники притягнутих до відповідальності державних службовців 1-2 категорій. Так, за останні 4 роки до адміністративної відповідальності було притягнуто лише 5 таких осіб, а до кримінальної – 12. Це при тому, що за офіційними даними виявляють державних службовців 1-2 категорій, які вчинили кримінальні корупційні проступки більше 200 осіб щороку.

За типологією О.Ю. Шостко, зазначена категорія осіб є найбільш небезпечним типом корупціонера – особливо злісним (політичним) корупціонером, яка відрізняється від інших категорій обсягами і масштабністю владних можливостей для самозбагачення та отримання інших вигод. Завдяки офіційному статусу, політичному, владному і фінансовому впливу цих осіб нейтралізується діяльність правоохоронних органів із виявлення їх злочинів. Більше того, у своїх протиправних цілях вони активно використовують останні, а також суди (наприклад, у політичній боротьбі за владу, фальсифікуючи результати виборів) ¹²⁸.

¹²⁷ Центр Разумкова.
ukr/poll.php?poll_id=903.

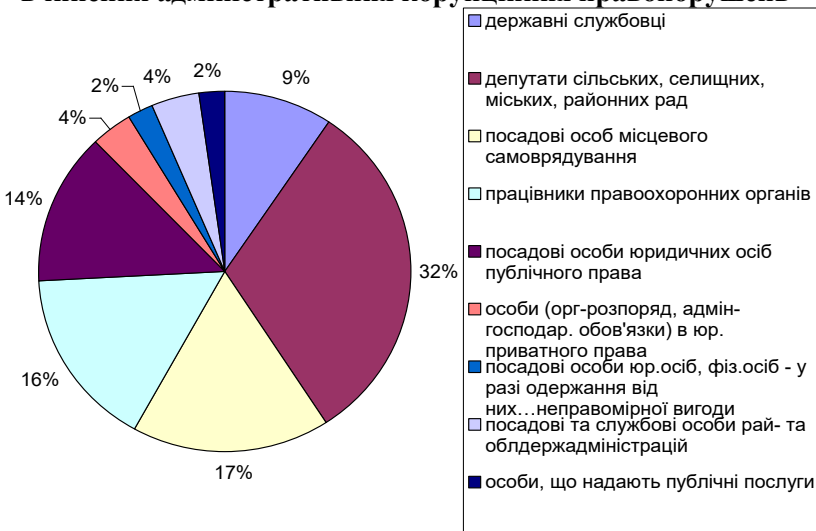
URL: <http://razumkov.org.ua/>

¹²⁸ Шостко О. Ю. Кримінологічна характеристика корупційної злочинності в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2014. Вип. 28. С. 69–78.

Переважну ж більшість з числа притягнутих до відповідальності державних службовців складають службовці 5-7 категорій: 84,1 % – до адміністративної та 85,9 % – до кримінальної відповідальності.

Не притягнуто до відповідальності протягом зазначеного періоду жодного народного депутату України та депутата Верховної Ради АР Крим. Одиначними є факти притягнення до відповідальності депутатів обласних рад: 1 – до адміністративної та 4 – до кримінальної відповідальності.

Структура осіб, притягнутих до відповідальності за вчинення адміністративних корупційних правопорушень

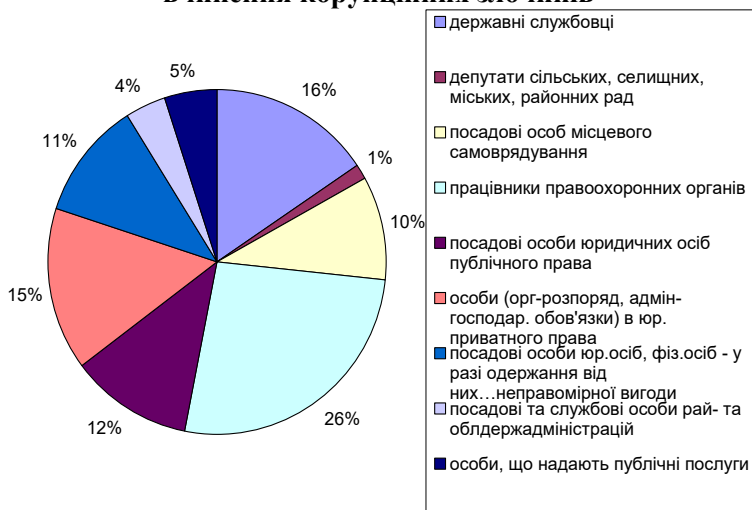

Мал. 3.1.3

На діаграмі не представлено також такої категорії як судді, адже до адміністративної відповідальності було притягнуто лише 4 професійних суддів і 7 інших службових осіб судової гілки влади. За вчинення корупційних злочинів відповідно 71 та 3 особи. Звертає увагу зниження зазначених показників у 2015 році: до кримінальної відповідальності було притягнуто лише 4 судді, а у 2016 всього 1.

Як видно з діаграми на мал. 3.1.3, основну частку (84,9 %) осіб, що були притягнуті до адміністративної відповідальності, складають державні службовці (9,1 %), депутати сільських, селищних, міських, районних рад (30,4 %), посадові особи місцевого самоврядування (16,6 %), працівники правоохоронних органів (15,7 %) та посадові особи юридичних осіб публічного права (13,1 %). Інші категорії мають відносно невелику питому вагу: особи, які виконують організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські обов'язки в юридичних особах приватного права (3,6 %), посадові особи юридичних осіб, фізичних осіб – у разі одержання від них неправомірної вигоди (2,2 %), посадові та службові особи районних та облдержадміністрацій (4,0 %), особи, що надають публічні послуги (2,1 %).

Структура осіб, притягнутих до відповідальності за вчинення корупційних злочинів

Мал. 3.1.4

Дещо інший розподіл осіб, які вчинили корупційні злочини, ілюструє діаграма на мал. 3.1.4. Істотно більшими у порівнянні з адміністративними правопорушеннями є частки таких категорій осіб, як державні службовці (15,4 %), особи, які виконують організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські

обов'язки в юридичних особах приватного права (15,2 %), посадових осіб юридичних осіб, фізичних осіб – у разі одержання від них неправомірної вигоди (10,9 %), працівники правоохоронних органів (16,2 %).

Найбільшу частку серед працівників правоохоронних органів, які були притягнуті до відповідальності за вчинення корупційних злочинів, становлять співробітники органів внутрішніх справ (42,8 %), Збройних Сил України (14,1 %), державної податкової служби (10,8 %). Питома вага працівників прокуратури – незначна (1,4 %).

Водночас, наведені статистичні дані не повною мірою відображають реальної ураженості корупцією зазначених державних органів.

Так, відповідно до результатів соціологічного опитування, проведеного в різних регіонах України у кінці 2015 року компанією «Тейлор Нельсон Софрез Україна» (TNS в Україні)¹²⁹, найбільш корумпованими структурами (оцінка – «дуже корумповані, без грошей вирішити питання неможливо») визначено суди (60 %), прокуратуру (53 %), міліцію (51 %) та митну службу (46 %) (мал. 3.1.5).

Як коментує заступник генерального директора компанії TNS Світлана Винославська¹³⁰, цікавою є оцінка корумпованості поліції, адже для 38 % респондентів було важко відповісти чи є нова поліція корумпованою, мабуть це пов'язано з тим, що багато опитаних ще не мали досвіду спілкування з представниками поліції. Також високий відсоток тих, кому важко оцінити корумпованість Національного Банку України, можливо через те, що ця структура є досить віддаленою від населення і працює лише з юридичними особами.

¹²⁹ На думку українців, суди та митна служба найбільш корумповані структури. URL: <https://tns-ua.com/news/na-dumku-ukrayintsiv-sudi-ta-mitna-sluzhba-naybilsh-korumpovani-strukturi>.

¹³⁰ На думку українців, суди та митна служба найбільш корумповані структури. URL: <https://tns-ua.com/news/na-dumku-ukrayintsiv-sudi-ta-mitna-sluzhba-naybilsh-korumpovani-strukturi>.

Рівень корумпованості сфер та інституцій

К1. На Вашу думку, наскільки корумпованими, на сьогоднішній день, є наступні сфери?
 Вибірка: хвиля 1.3, N=1000

Мал. 3.1.5.

Якщо говорити про оцінку змін у боротьбі з корупцією, то більше половини респондентів не помітили жодного заходу та ще 18% не змогли нічого відповісти з цього приводу. Значуще більше таку точку зору поділяють жителі Західного регіону (60%). Але 19% вказали, що запроваджуються реальні кримінальні справи проти корупціонерів, 12% – що держава призначає покарання для тих, хто дає хабарі, 7% вказали, що держава робить покарання для корупціонерів жорстким і невідворотним¹³¹.

¹³¹ На думку українців, суди та митна служба найбільш корумповані структури. URL: <https://tns-ua.com/news/na-dumku-ukrayintsiv-sudi-ta-mitna-sluzhba-naybilsh-korumpovani-strukturi>.

Що робить держава для подолання корупції

Мал. 3.1.6.

Проект «Моніторинг сприйняття прогресу реформ» був ініційований проектним офісом Національної ради реформ у вересні 2015 року з метою більш повного відображення прогресу реформ. Відповідно до концепції проекту вимірювання громадської думки по загальних запитаннях довіри до органів влади, поінформованості та помітності прогресу реформ здійснюється щомісячно. Крім того, кожного місяця відбувається більш глибоке опитування респондентів по трьох з вісімнадцяти пріоритетних реформах¹³².

Аналізуючи співвідношення направлених до суду з обвинувальним актом і закритих кримінальних проваджень щодо злочинів, учинених працівниками правоохоронних органів, О.Ю. Шостко доходить до висновку, що в ієрархії

¹³² На думку українців, суди та митна служба найбільш корумповані структури. URL: <https://tns-ua.com/news/na-dumku-ukrayintsiv-sudi-ta-mitna-sluzhba-naybilsh-korumpovani-strukturi>.

«недоторканих» першу сходинку займають працівники прокуратури¹³³.

Як зазначають чисельні наукові джерела, корупційні правопорушення характеризуються одним із найвищих рівнем латентності. З огляду на це окремі автори не вважають за доцільне при кримінологічному аналізі корупції використовувати дані офіційної статистичної звітності надаючи перевагу «аналітичному скринінгу»¹³⁴. Також, важко погодитись з висловлюванням О.М. Костенко про те, що кількісна характеристика вітчизняної злочинності має другорядне значення, а першорядного набуває в сучасних умовах її якісна характеристика¹³⁵.

На нашу думку, тільки на основі кількісних характеристик корупції можливе отримання достовірної якісної інформації щодо її стану. Щодо ж впливу самого факту існування та розміру латентної складової на досягнення цілей кримінологічного аналізу злочинності (зокрема й корупції) варто навести слушне висловлювання з цього приводу Г.А. Аванесова: «наявність латентної злочинності не може суттєво впливати на уявлення про неї, адже зареєстрована злочинність являє собою репрезентативну вибірку, яка представляє всю генеральну сукупність – фактичну злочинність»¹³⁶.

Очевидно, що абсолютно точне відображення стану корупції у статистичних звітах можливе лише теоретично, для її кримінологічного аналізу досліджувати всі відомості про її прояви нереально і не потрібно. Відомості статистичної звітності щодо корупції можна оцінювати як вибірккову сукупність, на основі якої можливо скласти достатньо повну характеристику всього (з урахуванням латентної складової) об'єкту дослідження.

¹³³ Шостко О. Ю. Кримінологічна характеристика корупційної злочинності в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2014. Вип. 28. С. 69–78.

¹³⁴ Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні в контексті сучасної антикорупційної стратегії: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2015. 479 с.

¹³⁵ Костенко О. Як розв'язати вузол із політики, економіки та моралі. URL: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/cuspilstvo/problema-no1-zlochinnist>.

¹³⁶ Аванесов Г. А. Криминология: ученик. 2-е изд., перераб. и доп. М., 1984. 500 с. С. 177.

Водночас, з метою отримання найбільш репрезентативної інформації щодо реального стану корупції офіційна статистика має бути доповнена альтернативними видами кримінологічної інформації – соціологічними дослідженнями громадської думки, що проводяться як національними, так і зарубіжними організаціями, експертними оцінками, контент-аналізами матеріалів преси та ін.

Проведений на основі офіційних статистичних джерел кримінологічний аналіз стану корупції дозволив визначити її основні кількісні характеристики за період 2012–2016 років, зокрема рівень, структуру, динаміку корупції, а також співвідношення окремих параметрів, що характеризують адміністративні та кримінальні корупційні правопорушення. **Дослідження статистичної інформації, що характеризує суб'єктний склад корупційних правопорушень, засвідчило ситуацію щодо спрямованості головних зусиль правоохоронних органів на притягнення до відповідальності не самих небезпечних корупційних правопорушників. Разом з тим, корупціонери найвищого рівня залишаються, як правило, безкарними.**

В офіційній статистиці, що оприлюднює ДІАЗ МВС України, обліковуються окремі види корупційних злочинів. Аналізуючи злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, зокрема вчинені за статтями 364-370 КК України, які є складовими корупційної злочинності, розкриємо характерні напрями існування сучасної корупційної злочинності. Отже, за останні 10 років в Україні (2006-2016 рр.) спостерігається тенденція щодо зменшення показників кількості зареєстрованих злочинів даної категорії, про що свідчать статистичні дані МВС України, зокрема у: 2005 році зареєстровано 17922 злочини, питома вага 2,3 % від загальної кількості вчинюваних злочинів у державі; 2006 р. – 16396 злочинів (3,9 %); 2007 р. – 15555 злочинів (3,8 %); 2008 р. – 15495 злочинів (4 %); 2009 р. – 14159 злочинів (3,3 %); 2010 р. – 17980 злочинів (найбільший показник, питома вага 3,6 %); 2011 р. – 15965 злочинів (3,1 %); станом на 20.11.2012 р. – 9667 злочинів (зменшення на 40,5 %, порівняно з аналогічним періодом 2011 року, питома вага 2,2 %); 2013 р. – 16586 злочинів

(2,9 %); 2014 р. – 15560 злочинів (2,9 %); 2015 р. – 14997 (2,7 %) ¹³⁷.

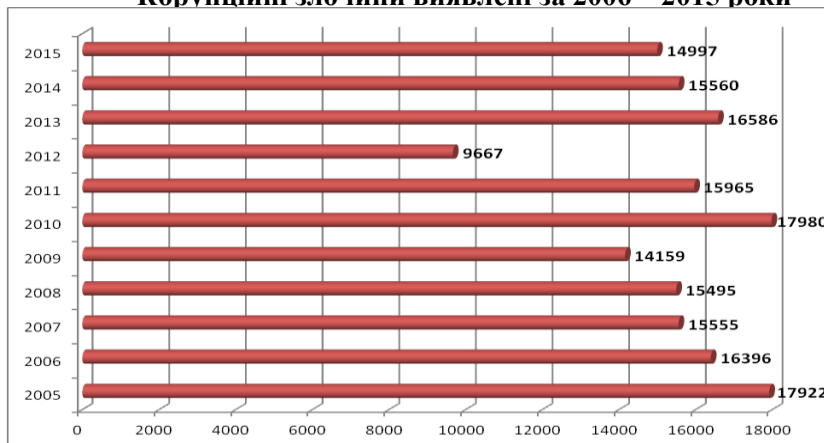
Таблиця 1

**Дані для аналізу динаміки корупційних злочинів
виявлених за 2006–2015 роки**

Роки	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
К-сть злочинів	9179 22	1163 96	2155 55	2154 95	3141 59	2179 80	2159 65	2966 7	2165 86	3155 60	3149 97

Незважаючи на незначну частку таких злочинів у структурі всієї злочинності, уявляється вкрай важкою недооцінка негативного впливу корупції на економічний розвиток держави і навіть на сам факт подальшого існування останньої.

Корупційні злочини виявлені за 2006 – 2015 роки

Мал. 3.1.7.

¹³⁷ Статистичний звіт стану злочинності 2005–2016 рр. ДІАЗ МВС України. URL: <http://www.mvs.gov.ua/mvs/control>.

Аналіз кількісних показників зареєстрованих злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, свідчить про їх відносно невисокий рівень в структурі злочинності (не більше 4 %). Якщо розглядати кількість вчинених злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, за територіальним розподілом, то можна простежити наступну закономірність. На протязі 2005 – 2016 років найвищий рівень зазначених злочинів утримується у областях – Донецька, Дніпропетровська, Луганська, Київська та Одеська (близько 7 % від загальної кількості злочинів у сфері службової діяльності); середній рівень – АР Крим, Вінницька, Закарпатська, Запорізька, Сумська, Харківська, Черкаська; низький рівень – Волинська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Рівненська, Хмельницька, Чернігівська, Чернівецька (менше 3 % від загальної кількості злочинів у сфері службової діяльності).

За домінуванням у структурі злочинності у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, виокремлюються три найбільш характерні блоки корупційних злочинів ¹³⁸:

– перший (питома вага 10,8 %) – включає склади злочинів, передбачені ст. 364, 364¹ КК України, зокрема: перевищення влади або службових повноважень (ст. 364 КК України) та зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 364¹ КК України);

– другий (питома вага 14,3 %) – включає склади злочинів, передбачені ст. 368-370 КК України, зокрема: прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України), незаконне збагачення (ст. 368² КК України), підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 368³ КК України), підкуп особи, яка надає публічні послуги (ст. 368⁴ КК України), пропозиція, обіцянка або надання

¹³⁸ Розрахунки проводились на основі статистичного звіту стану злочинності за 2014 рік – ДІАЗ МВС України. URL: <http://www.mvs.gov.ua/mvs/control>.

неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК України), зловживання впливом (Стаття 369² КК України), провокація підкупу (ст. 370 КК України);

– третій (питома вага 9 %) – включає склади злочинів, передбачені ст. 365, 365² КК України, зокрема: перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу (ст. 365 КК України) та зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги (ст. 365² КК України).

Таблиця 2

**Динаміка окремих видів корупційних злочинів
виявлених
за 2013–2015 роки**

Окремі види корупційних злочинів	Кількість виявлених злочинів		
	2013	2014	2015
Ст. 364. Зловживання владою або службовим становищем	3810	2567	3078
Ст. 365. Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу	1525	1326	1336
Ст. 366. Службове підроблення	6477	7160	6092
Ст. 367. Службова недбалість	2010	1766	1755
Ст. 368. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою	1683	1535	1588

Узагальнення представленої інформації дає підстави стверджувати, що в цілому рівень основних злочинів корупційної спрямованості протягом 2013 – 2015 рр. знижується. Зокрема, з 2013 по 2015 р. рівень злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг, скоротився на 9,6 %. Загалом подібна ситуація простежується й щодо рівня окремих корупційних кримінальних правопорушень за вказаний період часу. Із статистичних відомостей випливає, що рівень злочинів, передбачених ст. 364 КК України, скоротився на 23,8 %; ст. 365 КК України – на 14,1 %; ст. 366 КК України – на 6,3 %; ст. 367 КК України – на 14,5 %; ст. 368 КК України – на

6,0 %. Наведені дані демонструють, що у 2013 – 2015 рр. має місце нібито стійка тенденція до скорочення як динаміки сучасної корупційної злочинності в цілому, так і динаміки її найбільш поширених проявів. На думку окремих кримінологів, зміна рівня корупційної злочинності скоріше свідчить про формальні і популістські показники¹³⁹.

Переважає більшість викритих фактів прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою стосувалася посадових осіб нижньої ланки (керівників структурних підрозділів підприємств, голів чи секретарів сільських рад, спеціалістів установ районного рівня, оперативних уповноважених, слідчих, інспекторів тощо).

Стівідношення злочину і покарання за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою також не дає позитивних вражень. Наприклад, із 840 кримінальних проваджень про хабарництво направлених до суду у 2016 році притягнуто до кримінальної відповідальності у вигляді позбавлення волі 34 особи, тобто лише кожного 25¹⁴⁰.

Лише до кожного четвертого посадовця, засудженого за хабарництво, суд застосовує передбачену законом додаткову міру покарання, як позбавлення права обіймати певні посади чи займатись певною діяльністю.

У характеристиці хабарників відзначаються наступні тенденції (період 2005-2016 рр.), це:

- 1) зменшення кількості жінок (з 41 % до 20 %);
- 2) підвищення освітнього рівня хабарників;
- 3) зменшення кількості хабарників, які раніше вчиняли злочини (з 3,2 % до 1,1 %);
- 4) незначні коливання у віці хабарників (зменшення хабарників у віці 25-29 років та відповідно їх збільшення у віці 30 років і старше, де особливо відмічається вік 55-60 років).

¹³⁹ Машуба М. О. Корупційна злочинність в Україні: сучасний стан та основні стратегії протидії. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. пр. 2016. Вип. 31. С. 123–134. С. 123.

¹⁴⁰ Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції в 2016 р. (за даними судової статистики). URL: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf>.

При винесенні вироків за ст. 364–365² КК України вказуються такі ознаки диспозиції зазначених статей, як корисливий мотив чи інші особисті інтереси, але у матеріалах справ не розкриваються діяння, які засвідчували б корупційні мотиви винних осіб. А це, у свою чергу не сприяє правдивому висвітленню у статистичній звітності корупційної злочинності в Україні.

Особливістю сучасного стану злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, залишається низький відсоток виявлення вчинення даного виду злочинів групою осіб, а також організованими групами, хоч кількість їх виявлення саме з корумпованими зв'язками збільшується. Адже корумповані зв'язки стають у нагоді при вирішенні питань безпеки існування організованих злочинних груп, розширення масштабів злочинної діяльності, впливу на державні органи під час прийняття рішень у важливих для організованої злочинності питаннях. На підставі викладеного можна зробити висновок, що спостерігається постійне і стабільне зростання організованих злочинних груп з корумпованими службовими особами органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Надати структуру корупційної злочинності можна й **за тяжкістю злочинів корупційної спрямованості**. Так, у 2016 р. органами кримінальної юстиції було обліковано 50,1 % корупційних кримінальних правопорушень невеликої тяжкості, 23,5 % – середньої тяжкості, 25,3 % – тяжких і 0,4 % – особливо тяжких злочинів. Однак при цьому спостерігається негативна тенденція, що відбивається в якісній характеристиці корупційної злочинності. Протягом 2013–2016 рр. відбувається скорочення питомої ваги корупційних злочинів невеликої тяжкості та паралельне збільшення частки особливо тяжких злочинів та злочинів середньої тяжкості. Зокрема, питома вага особливо тяжких злочинів корупційної спрямованості збільшилась у чотири рази (з 0,1 % до 0,4 %), а злочинів середньої тяжкості – відповідно з 17,7 % до 23,5 %.

Зазначені показники мають обов'язково враховуватись антикорупційними органами під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, що має бути, в першу чергу, спрямована не на так званих дрібних корупціонерів, які одержують незначні

суми від неправомірних вигод, а передусім на тих службових осіб, які створили організовані злочинні групи й злочинні організації, винні у розкраданні сотень мільйонів Державного бюджету України. Звідси для дослідження корупційної злочинності набуває особливої актуальності питання рівня її латентності. За оцінками вчених, у поле зору правоохоронних органів потрапляє не більше 1-5 % злочинів корупційної спрямованості. Решта є латентними, за якими винні залишаються безкарними, оскільки не притягуються до відповідальності та продовжують злочинну діяльність. При цьому найбільший ступінь прихованості мають злочинні дії так званих VIP-корупціонерів¹⁴¹.

Наведений кримінологічний аналіз лише частини корупційних злочинів свідчить про латентність та поширеність корупційної злочинності, а також неефективність діяльності правоохоронних органів у виявленні, розкритті, розслідуванні даної категорії злочинів. Залежно від її рівня, структури та динаміки необхідно планувати та втілювати системну профілактику даного виду злочинності, яка в сучасних умовах набуває особливого значення.

3.2. Регіональні особливості корупційної злочинності

Науковці і практичні працівники постійно звертають увагу на потребу регіонального підходу до дослідження злочинності та боротьби з нею. На нашу думку, це є закономірним процесом, оскільки злочинність виникає саме під впливом явищ та процесів, що мають свої особливості в кожному регіоні і їх аналіз сприяє розробці ефективніших заходів профілактики.

Дослідження особливостей злочинності в її показниках (як якісних так і кількісних) на території різних регіонів мають свою історію і проводились ще в другій чверті XIX століття. У їх витоках стоять представники т.з. картографічної школи, що надавали основну увагу аналізу географічної залежності

¹⁴¹ Машуба М. О. Корупційна злочинність в Україні: сучасний стан та основні стратегії протидії. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. пр. 2016. Вип. 31. С. 123–134. С. 124.

злочинності – міністр юстиції Франції Андре-Мішель Геррі та бельгійський професор математики та астрономії Ламбер Адольф Жак Кетле. У 1827 р. у Франції опублікували перший кримінально-статистичний щорічник, укладачем якого був А.-М. Геррі. Він виявив парадоксальний факт: у найбідніших департаментах Франції рівень злочинності був найнижчим. Щоправда, із міністерського кабінету цей факт найлегше було інтерпретувати як аргумент на користь відсутності зв'язку між бідністю та злочинністю, але все ж таки йому вдалось внести сумніви в припущення про взаємозв'язок рівня життя та злочинності. В той же час Геррі вдалось встановити зв'язок між злочинністю та дефектами системи виховання¹⁴².

А. Кетле проаналізувавши дані кримінальної статистики Франції за 1825–1830 рр. склав карту розподілу злочинності по території країни. Основними причинами відмінності інтенсивності злочинів у різних регіонах він виділяв неоднакову густоту населення, різницю в рівні життя та освіти, деякі демографічні характеристики (вік, стать), а також моральний рівень населення і різну поведінку потенційних жертв. У 1826 році в Міністерстві внутрішніх справ Бельгії А. Дюпен виступив з доповіддю «Про залежність між розповсюдженням аморальності і ступенем добробуту»¹⁴³.

У XIX столітті були виявлені суттєві відмінності в стані злочинності в різних регіонах, розташованих на території однієї країни. Е.М. Тарновський, досліджуючи залежність динаміки майнових злочинів у Росії від коливань у розмірах врожаїв та цін на хліб у різних губерніях, прийшов до висновку, що різний рівень злочинності тісно пов'язаний з цими економічними факторами: де вище коливаються ціни на пшеницю, там більше коливається злочинність.¹⁴⁴

Значним внеском у вивчення цієї проблеми є дослідження злочинності в рамках окремо взятого міста, яке провели

¹⁴² Иншаков С. М. Зарубежная криминология. М.: ИНФРА-М-НОРМА, 1997. 374 с. С. 34–35.

¹⁴³ Гернет М. Н. Избранные произведения / отв. ред. А. Б. Сахаров. М.: Юрид. лит., 1974. 637 с. С. 371.

¹⁴⁴ Тарновский Е. Н. Влияние хлебных цен и урожаев на движение преступлений против собственности в России. *Журнал Министерства юстиции*. 1898. № 8. С. 102–106. С. 102.

Берджесс, Кліффорд Шоу та Генрі Маккей в 20-40 рр. XX століття в США. Дослідники, аналізуючи злочинність у різних районах міста, сконцентрували його зміст на специфічних питаннях: «Де, які і як часто вчиняються злочини?», «Де проживають злочинці і в яких умовах?». В результаті було зроблено висновок, що різний рівень злочинності в мікрорайонах тісно пов'язаний із структурою міста (центр, прилеглі території і т.ін.), з його соціально-економічними та іншими факторами ¹⁴⁵.

Як зазначив А. Б. Сахаров, основне – це регіональні дослідження. Загальний аналіз потрібний завжди, він обов'язковий, але в той же час важливо виявляти особливості злочинів, вчинених у різних регіонах ¹⁴⁶. Ведучи мову про «структуру статистики злочинності», Г.М. Міньковський зазначав, що «всі зусилля мусять бути спрямовані на проведення конкретних соціологічних досліджень і збір відповідного матеріалу про злочини, вчинювані в регіонах» ¹⁴⁷.

На думку М.М. Бабаєва, існування відмінностей злочинності не лише можна пояснити, а це є безумовна закономірність. Статистичні показники, відображаючи територіальну диференціацію злочинності, не можуть бути завжди рівновеликими. Злочинність, як соціально детерміноване явище, залежить від характеру умов соціального життя, що складається в регіонах та чутливо реагує на їх зміни та відмінності в цих умовах. А вони (умови) різні в регіонах ¹⁴⁸.

Аналіз особливостей злочинності в регіональному розрізі передбачає дослідження та вивчення специфіки місцевих економічних, політичних, соціальних та інших умов, які так чи інакше впливають на спосіб життєдіяльності людини, а також тих, що впливають на вчинення різного роду злочинів і на

¹⁴⁵ Криминология. Словарь-справочник / сост. Х.-Ю.Кернер.; пер. с немецкого; отв. ред. перевода А. И. Долгова. М.: НОРМА, 1998. 912 с. С. 38.

¹⁴⁶ Сахаров А. Б. Умышленные убийства (криминологические исследования). *Регionalная преступность*: материалы конф. Вильнюс, 1978. С. 44–50. С. 44.

¹⁴⁷ Миньковский Г. М. Ориентация и цели криминологических исследований. *Вопросы борьбы с преступностью*. М., 1977. Вып. 17. С. 26–30. С. 26.

¹⁴⁸ Бабаев М. М. Демографические процессы и проблемы территориальных различий преступности. *Вопросы борьбы с преступностью*. М., 1974. Вып. 21. С. 3–4.

практику боротьби з ними, яка склалася в регіональних правоохоронних органах. Цей аналіз є тією фактологічною базою, спираючись на яку кримінологи можуть запропонувати як окремим регіонам, так і країні в цілому досить ефективну та економічно виправдану комплексно – цільову програму дій¹⁴⁹.

Вчені – кримінологи у зв'язку з вивченням злочинності в цьому (територіальному) напрямку, використовують різні терміни: «географія злочинності»¹⁵⁰, «територіальні відмінності злочинності»¹⁵¹, «територіальні особливості злочинності», «регіональні відмінності злочинності»¹⁵² та «регіональні особливості злочинності»¹⁵³.

Згідно визначення А.Мергена, географія злочинності – це наука, що займається проблемами просторово-часового розподілу злочинності в світі, в країнах, у великих містах¹⁵⁴.

Деякі інші німецькі вчені вважають, що поняття географія злочинності ще не наповнене конкретним змістом і воно включає в себе найрізноманітніші аспекти. З одного боку, під географією злочинності розуміється облік та розподіл вчинюваних злочинів та місце проживання злочинців у межах окремої адміністративно-територіальної одиниці та складання карт. З іншого ж – робиться змога пов'язати характеристики злочинності з конкретними

¹⁴⁹ Кондратюк Л. В. Криминологические проблемы, вытекающие из региональных различий преступности. *Изучение территориальных особенностей насильственной преступности*. М., 1983. С. 11–14.

¹⁵⁰ Габиани А. А., Гачечиладзе Р. Г. Некоторые вопросы географии преступности. Тбилиси: изд-во Тбил. ун-та, 1982. 143 с.; Криминология: учебник / под ред. В. Н. Кудрявцева и В. Е. Эминова. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юрист, 2000. 678 с. С. 112; Литвак О. М. Злочинність, її причини та профілактика. Київ: Україна, 1997. С. 20; Зелинский А. Ф. Криминология: учеб. пособие. Харків: Рубікон, 2000. 240 с. С. 30.

¹⁵¹ Теоретические проблемы изучения территориальных различий преступности: учеб. пособие. Тарту, 1985. Вып. 725. ВНИИ МВД СССР, 1983. 116 с.

¹⁵² Повышение эффективности деятельности органов внутренних дел с учетом территориальных особенностей преступности: материалы науч.-практ. сем. М.: ВНИИ МВД СССР, 1983. 116 с.

¹⁵³ Криминология: учебник / под общ. ред. А. И. Долговой. М.: ИНФРА-М-Норма, 1997. 784 с. С. 753–770.

¹⁵⁴ Mergen A. Die Kriminologie. Munchen, 1978. 409 s.

демографічними, соціальними, економічними, культурними умовами¹⁵⁵.

В перекладі з грецького, *географія* – це *землеопис*. Тобто, якщо йдеться мова про географію злочинності, то це треба розуміти як опис чи фіксація злочинності на певній території. Так, у кримінології поняття «географія злочинності» використовується досить часто як синонім поняття «розподіл злочинності в територіальному розрізі» (Кримінологія, 1976), «розподіл злочинності по різних регіонах (територіях) країни» (Курс радянської кримінології, 1985).

На нашу думку, географія злочинності – це кількісно-якісна характеристика злочинів та осіб, які їх вчиняють, в окремо взятих територіях або регіонах.

Вивчення географії злочинності дозволяє з'ясувати специфіку причин та умов злочинності в різних географічних районах з точки зору впливу на них місцевих особливостей та врахувати ці особливості при розробці системи профілактики. З точки зору А.І. Долгової, з якою ми погоджуємося, поняття «географія злочинності» і «територіальні відмінності злочинності» – суміжні, але не ідентичні. Ці поняття спираються на вивчення регіональних особливостей злочинності, але під географією злочинності розуміється порівняльний аналіз її особливостей у конкретних адміністративно-територіальних утвореннях, тоді як територіальні відмінності злочинності, як ширше поняття, охоплює всі можливі підстави (фактори), що впливають на такі відмінності. Вивчення географії злочинності (тобто, порівняння злочинності в конкретних областях та інших географічно позначених населених пунктах) є лише частиною аналізу територіальних відмінностей злочинності¹⁵⁶.

Разом з тим, за основу аналізу територіальних відмінностей злочинності беруться загальні соціально-економічні, демографічні, соціально-культурні, географічні, історичні і т.п. властивості, а також стан правовиховної та правоохоронної

¹⁵⁵ Кримінологія. Словарь-справочник / сост. Х.-Ю.Кернер.; пер. с немецкого; отв. ред. перевода А. И. Долгова. М.: НОРМА, 1998. 912 с. С. 37.

¹⁵⁶ Российская криминологическая энциклопедия / под общ. ред. А. И. Долговой. М.: НОРМА, 2000. 767 с. С. 572–573.

діяльності¹⁵⁷, в яких здійснюється реалізація однієї із специфічних неадекватних форм людської поведінки. Тому справедливіше було б використовувати термін «регіональна злочинність», яка саме і відображає територіальні, історичні, соціальні, економічні і т.п. особливості (відмінності) тих же самих явищ, процесів та їх властивостей, що відображають злочинність взагалі.

В кримінологічній літературі під «регіоном» розуміється певна частина території країни з однорідними соціально-економічними, соціально-психологічними та демографічними ознаками, що обумовлюють особливості злочинності в даному територіально-просторовому формуванні¹⁵⁸.

Конституція України не визначає поняття «регіон», проте закріплює територіальний устрій країни, що ґрунтується, окрім іншого, на збалансованості соціально-економічного розвитку регіонів з урахуванням їхніх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій. Водночас, у розділі «Місцеве самоврядування» закріплюється право територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання в сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України¹⁵⁹. Виділення регіонів у межах тієї чи іншої держави історично було викликане потребою підвищення ефективності виконання владних функцій і передусім удосконалення системи збору податків, військової справи. Воно складалося під впливом географічних, лінгвістичних, етнокультурних, економічних та інших особливостей.

Поняття «регіональна злочинність» означає такий підхід до проблеми злочинності, який зводиться до кримінологічного аналізу територіально-просторових систем, виявленню

¹⁵⁷ Повышение эффективности деятельности органов внутренних дел с учетом территориальных особенностей преступности: материалы науч.-практ. сем. М.: ВНИИ МВД СССР, 1983. 116 с. С. 3–8. С. 3.

¹⁵⁸ Беляев Н. А., Цалиев В. М. Вопросы методологии регионального подхода к исследованию преступности. Вестн. Ленингр. ун-та. Сер. 6. История КПСС, науч. коммунизм, философия, право. 1986. Вып. 3. С. 59–64.

¹⁵⁹ Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. (за станом на 30 вер. 2016 р.). Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

дестабілізуючих факторів в них, джерел дезорганізації та соціального напруження в результаті взаємодії та взаємовпливу всіх основних компонентів і сфер соціальної системи, яка розглядається¹⁶⁰. А вона, як живий організм, функціонує в досліджуваних територіях і проявляючи свої специфічні властивості і продукує регіональну злочинність.

А.І. Долгова визначає регіональні особливості злочинності як специфічні риси кількісних та якісних характеристик злочинності, що пов'язані з відмінностями порівнюваних регіонів¹⁶¹.

Організація боротьби з корупцією вимагає виявлення низки кримінологічних особливостей регіонів, різних соціальних груп та сфер їх життєдіяльності. Комплексне дослідження кримінологічного розвитку регіонів є важливим етапом у визначенні його якісного стану до протистояння злочинним прошаркам у їх протиправних намірах і є базою проектування його оновлення. Спільність території проживання діалектично взаємопов'язана з багатьма аспектами спільної діяльності людей, вирішення ними своїх проблем, іноді і кримінальним шляхом, а також з особливостями реагування на злочинні прояви з боку правоохоронних органів.

Кримінологія, як наука, має за мету дослідження причин виникнення злочинних проявів. Тобто виявлення та вивчення тих негативних явищ та процесів, що сприяють виникненню нових чи розповсюдженню існуючих видів злочинів.

Вивченням регіону, як складного соціально-економічного та політичного утворення, займається ряд суміжних наук – регіональна економіка, регіональна географія, регіональна етнографія, регіональна соціологія, регіональне природокористування і т.д.

Основним напрямком кримінології в розробці стратегії боротьби зі злочинністю в країні і, зокрема, в регіоні має бути не лише взаємодія з науками, що вивчають вищезгадані показники

¹⁶⁰ Раска Э. Э. Преступность как показатель состояния социального пространства. *Теоретические проблемы изучения территориальных различий в преступности*. Тарту, 1987. С. 28–33.

¹⁶¹ Российская криминологическая энциклопедия / под общ. ред. А. И. Долговой. М.: НОРМА, 2000. 767 с. С. 577.

регіону, а їх інтеграція в межах існуючої галузі в науці кримінології – як регіональна кримінологія.

Під регіональною кримінологією варто розуміти напрямок кримінологічних досліджень, предметом яких є вивчення територіальної структури злочинності, регіональних особливостей, відмінностей у кримінологічній ситуації, що складається, а також вивчення закономірностей та причин цих відмінностей¹⁶².

В державі відбувається активний процес децентралізації в багатьох сферах суспільного життя. Першочергово висуваються завдання якісного оновлення суспільства, проведення нових реформ в економіці, політиці, правоохоронній діяльності.

А тому для підвищення рівня боротьби з корупцією в Україні особливе значення має комплексне вивчення та глибокий аналіз специфіки і особливостей усіх територіальних утворень країни, зокрема глибоке наукове дослідження історії регіонів, культури, традицій і звичаїв, матеріальних і духовних потреб, інтересів населення регіонів.

Регіональна наука вивчає просторові аспекти соціальних, економічних, політичних та культурних явищ з урахуванням теорії та методики регіонального аналізу. Його метою є визначення найраціональніших шляхів розвитку району та здійснення регіонального прогнозу. Кінцевим результатом регіонального аналізу є програма регіонального розвитку, яка, в свою чергу, може бути основою для розробки регіонального плану¹⁶³.

Регіональна кримінологія:

- досліджує статистичні показники злочинності в регіонах («географію» злочинності), їх особливості, а також пояснює причини їх розходжень;

- включає в себе порівняльні характеристики стану злочинності в різноманітних адміністративно-територіальних одиницях;

¹⁶² Кондратюк Л. В. Криминологические проблемы, вытекающие из региональных различий преступности. *Изучение территориальных особенностей насильственной преступности*. М., 1983. С. 14–18.

¹⁶³ Географический энциклопедический словарь. Понятия и термины / гл. ред. А.Ф. Трешников; ред. кол.: Э. Б. Алаев, П. М. Алампиев, А. Г. Воронов и др. М.: Сов. энц., 1988. С. 261–262.

– проводить вивчення і порівняння міської та сільської злочинності, а також злочинності мегаполісів та столичного регіону;

– вивчає злочинність на території військових формувань;

– вивчає злочинність на території АТО;

– вивчає злочинність на територіях, де активно освоюються природні ресурси (ліс, бурштин і т.ін.) і де розташовані підприємства, побудовані біля потужних джерел енергії або біля джерел сировини і пов'язані технологією (Донецький вугільний басейн), що відмічаються, як правило, напливом робочої сили з інших регіонів;

– вивчає злочинність у портових містах, курортних зонах та зонах відпочинку;

– вивчає злочинність в економічних районах (Донецький, Карпатський, Південний, Подільський, Поліський, Придніпровський, Східний, Центральний), тобто районах, які об'єднують ряд адміністративно-територіальних одиниць, згрупованих згідно врахування ряду показників ¹⁶⁴;

– вивчає злочинність вільних економічних зонах та на територіях пріоритетного розвитку;

– виділяє депресивні регіони, тобто такі проблемні регіони, які не в змозі самостійно наявними силами правоохоронних органів, без допомоги з боку держави або зовнішньої допомоги, вирішувати свої власні гострі проблеми з питання боротьби зі злочинністю.

На сьогоднішній день не можна однозначно негативно стверджувати про відсутність заходів, програм, планів і т.п. протидії, боротьби чи запобіганню корупції як в регіонах країни, так, і виходячи із сукупності – в Україні в цілому. Але є велике питання до.. і відстань між заходами і т.п. і станом, а тим більше реальністю їх реалізації, та, в тому числі, ефективністю і, напевно, бажанням вилікувати від цієї хвороби наше суспільство. Існує така народна мудрість, – що риба гниє з голови. Але, напевне, вона тому й вживається в даному випадку, що легше перекласти відповідальність на чийось голову, а самим при цьому

¹⁶⁴ Продуктивні сили економічних районів України / Данилишин Б. М., Чернюк Л. Г., Горська О. В., Фащевський М. І., Антоньєва Л. С., Щедрова І. М., Нікітюк М. П., Клиновий Д. В. Київ: ЗАТ «НІЧЛАВА», 2000. С. 99–497.

нічого не робити, а лише критикувати і бідкатися у відсутності політичної волі, бажання зверху і т.д. Ніяким чином, не заперечуючи вагомого впливу найвищих ешелонів влади, розпочинаючи з гаранта Конституції, на стан справ у сфері боротьби з корупцією слід розглянути і проблему з іншої сторони – від виконавців та реалізаторів заходів боротьби з корупцією на регіональному рівні, окремих громадян та, як не дивно, а майже аксіоматично – від усталених і традиційно сформованих поглядів як «місцевих князьків» так і простих громадян на побудову суспільних відносин та вирішень будь-яких питань на міському, територіальному, а в подальшому називатимемо його – регіональному рівні. На сьогодні майже усталеним у деяких морально викривлених індивідуумів склався погляд на формування заробітної плати. Яка, на їхню думку складається з офіційної, в деяких галузях, наприклад, медицині, і з неофіційної, ту суму, яку можуть принести пацієнти. Тим більше суми всім відомі і прийом лікаря має мінімальну «таксу» без якої, ну майже ніяк. Хоча справа кожного і виключно добровільна, але...

До речі, ідеалізовані думки про те, що Європейські країни (не плутати з Європейськими цінностями) подолали корупцію в повному обсязі досить за рано, хоча й стан корупційних проявів набагато нижчий, ніж в Україні. Так, польський науковець А. Койдер підкреслює, що ставлення поляків до корупції неоднозначне¹⁶⁵. Воно має три точки зору – сприйняття, згода і неприйняття – найчастіше є згода. Поляки згодні на «маленьку» форму корупції, таку як дрібний хабар (іноді їм важко відійти від так званої вдячності), протекціонізм, посередництво в не юридичних легальних операціях. На цій підставі існує переконання, що корупція є найбільш поширеною в інституціях, з якими кожен мешканець найчастіше пересікається. «Важка» категорія корупції – хабарництво, платна протекція, зловживання владою – як правило, засуджуються, бо в результаті порушується справедливість і тому не виправдовується отриманий результат. Обурення, які супроводжують такі розкриті справи, свідчать про те, що на «важку» корупцію не має в Польщі суспільного

¹⁶⁵ Kojder A., Marianski J. Korupcja i poczucie moralne Polakow. *Kondycja moralna społeczeństwa polskiego*. Krakow, 2002. S. 242–246. S. 242.

дозволу. Тим не менше люди переконані, що не існує сили, яка могла б бути ефективною опозицією корупції.

Регіональна специфіка організації діяльності інституцій, а також усталені традиції населення та ставлення їх до різних процесів глибоко закріплюються в пам'яті і діях людей і тому, як правило, є характерною особливістю тієї чи іншої особи з прив'язкою до місця постійного мешкання.

Польський дослідник А. Койдер зазначає, що загроза хабарництва в Польщі є в кілька разів вищою ніж в країнах Західних, але все рівно нижчою ніж на територіях бувшого Радянського Союзу (за винятком Естонії і Литви). З аналізу міжнародних даних видно, що на територіях посткомуністичного впливу вищий рівень корупції. Звертається увага на те, що низький рівень доходів населення прямо впливає на рівень корупції¹⁶⁶.

Некомерційна міжнародна громадська організація по боротьбі з корупцією – Трансперенсі Інтернешнл (англ. *Transparensi Internacional*), у рейтингу за 2015 рік надала інформацію про сприйняття корупції у 167 країнах за шкалою від 100 (не має корупції) до 0 (сильна корупція). В новому Індексі корупції 2015 Україна отримала 27 балів та зайняла 130 місце серед 168 країн, пропустивши вперед такі країни, як наприклад, Киргизстан (123), Гватемала (123), Росія (119), Мозамбік (112), Молдавія (103), Нігерія (99). Найнижчий рівень корупції в Данії (1), Фінляндії (2), Швеції (3), Новій Зеландії (4), Голандії (5), а найвищий – в Сомалі (167), Північний Кореї (167) і Афганістані (166). В 2014 році наша країна мала 26 балів та займала 142 позицію серед 175 країн.

Здобути підвищення рейтингу у 2015 році Україні вдалося завдяки більш критичному ставленню суспільства до корупціонерів, створенню антикорупційних органів (НАБУ, НАЗК, САП) та появі руху викривачів корупції, про що свідчать дані дослідження Bertelsmann Foundation Transformation Index, які враховуються при визначенні CPI¹⁶⁷.

¹⁶⁶ Brunon Holzst. Krzminologia. Warszawa, 2016. S. 287.

¹⁶⁷ Електронний ресурс.

https://uk.wikipedia.org/wiki/Трансперенсі_Інтернешнл.

URL:

Позитивно оцінюючи діяльність новостворених антикорупційних органів – НАБУ, САП, НАЗК не слід забувати про доцільність, на наш погляд і вже досить обґрунтовану різними вітчизняними і зарубіжними експертами, створити нові структури – Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, а також Державне бюро розслідувань і Вищий антикорупційний суд України (або ж Антикорупційна палата, про що спори точаться вже певний час, але мова має йти про швидкість організації і ефективність діяльності), адже без завершення формування всього структурованого циклу антикорупційних органів сподіватися на ефективність діяльності окремо кожного, напевно, не варто.

На сьогоднішній день ситуація з е-декларуванням в деяких областях призвела до того, що самі можновладці не відаючи про те, зафіксували свої незаконні збагачення і в результаті проведених перевірок НАЗК та роботи Генеральної прокуратури України були притягнуті до відповідальності.

За 6 місяців 2017 року слідчими органів прокуратури України розслідувалось 123 кримінальних провадження за ознаками злочину, передбаченого статтею 366-1 Кримінального кодексу України (декларування недостовірної інформації, умисне неподання декларації).

За результатами досудового розслідування:

- 8 кримінальних проваджень з обвинувальними актами скеровані до суду;

- 22 закрито у зв'язку з відсутністю події або складу кримінального правопорушення;

- у 93 провадженнях тривають слідчі дії.

Наприклад, слідчими Генеральної прокуратури України скеровано до суду обвинувальний акт відносно заступника керівника відділу Офісу великих платників податків ДФС України, яка умисно не подала е-декларацію за 2015 рік. Справа перебуває на розгляді у Печерському районному суді міста Києва.

Робота на даному напрямку триває (*санкція статті передбачає штраф від двох тисяч п'ятисот до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин,*

або позбавлення волі на строк до двох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років)¹⁶⁸.

Слідчим управлінням ГУНП Херсонської області під процесуальним керівництвом прокуратури Херсонської області здійснюється досудове розслідування у кримінальному провадженні за ст. 368-2 КК України за фактом незаконне збагачення старостою с. Дудчине Тавричанської сільської ради Каховського району Херсонської області.

У ході слідства встановлено, що відповідно до щорічної е-декларації за 2016 рік сумарні статки сім'ї старости с. Дудчине Тавричанської сільської ради Каховського району Херсонської області склали менше 137 800 грн.

Незважаючи на це, у травні поточного року він придбав автомобіль FORD RANGER 2016 року випуску вартістю 1 021 060 грн., про що 23.05.2017 він повідомив Національне агентство з питань запобігання корупції.

За клопотанням слідчого на вказаний вище транспортний засіб накладено арешт. Досудове розслідування триває¹⁶⁹.

Під увагою та контролем громадськості (Всеукраїнського руху проти політичної корупції «ПІД КОНТРОЛЕМ») з 15.08.2017 року прокуратурою Полтавської області здійснюється досудове розслідування за фактом недостовірного внесення до е-декларації відомостей депутатами Полтавської обласної ради.

Так, один з депутатів не зазначив про наявність у нього 9 земельних ділянок вартістю понад 1 млн. грн, інший депутат – дохід у сумі понад півмільйона¹⁷⁰.

Галицьким районним судом м. Львова за протоколом про правопорушення, пов'язане з корупцією, складеним працівниками УЗЕ ДЗЕ НПУ в області, визнано винною начальника відділу Управління Пенсійного фонду у Львівській області (державний службовець категорії Б) Журавель О.С.

¹⁶⁸ Електронний http://www.gp.gov.ua/ua/adminkor.html?_m=publications&_t=rec&id. ресурс.

URL:

¹⁶⁹ Електронний http://www.gp.gov.ua/ua/adminkor.html?_m=publications&_t=rec&id. ресурс.

URL:

¹⁷⁰ Електронний http://www.gp.gov.ua/ua/adminkor.html?_m=publications&_t=rec&id. ресурс.

URL:

Так, остання у вересні 2016 року набувши у власність автомобіль Opel Astra вартістю 511 тис. грн. не повідомила про суттєві зміни у майновому стані суб'єкта декларування, на офіційному веб-сайті Національного агентства з питань запобігання корупції, чим вчинила адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією, передбачене ч. 2 ст. 172-6 КУпАП (порушення вимог фінансового контролю).

За наслідками судового розгляду до винної особи застосовано стягнення у вигляді штрафу.

Крім цього, обставини придбання транспортного засобу є предметом перевірки у межах досудового розслідування у кримінальному провадженні за фактом незаконного збагачення та подання завідомо недостовірних відомостей у декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Так, при відсутності готівкових коштів у неї та членів її сім'ї станом на 31.12.2015, при отриманих доходах упродовж 2016 року загальною сумою 177 671 грн., набула у власність автомобіль Opel Astra вартістю 511 тис. грн. та відкрила рахунок у банку на суму 10 тис. доларів США, не надавши доказів, які б підтверджували законність набуття прав на вказані грошові кошти та даний транспортний засіб, чим вчинила незаконне збагачення.

Досудове розслідування на даний час триває (відповідно до вимог статті 84 Закону України «Про державну службу» суб'єкт призначення зобов'язаний звільнити державного службовця у триденний строк з набрання законної сили рішенням суду щодо притягнення державного службовця до адміністративної відповідальності за пов'язане з корупцією правопорушення)¹⁷¹.

За результатами опрацювання даних сайту Національного агентства з питань запобігання корупції встановлено недостовірні відомості в е-декларації депутата Львівської обласної ради.

Так, депутатом у 2016 році отримано дохід у вигляді заробітної плати та дохід від продажу (обміну) нерухомого майна в сумі понад 300 тисяч гривень. Водночас, у декларації особи,

¹⁷¹ Електронний
http://www.gp.gov.ua/ua/adminkor.html?_m=publications&_t=rec&id.

уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування за 2016 рік відомості щодо вищезгаданих доходів не зазначив. Також, останнім не відображено ¼ частки квартири, що перебуває на праві приватної власності.

Відтак, прокуратурою області за вказаним фактом розпочато кримінальне провадження за статтею 366-1 КК України (*статтею 366-1 КК України передбачено кримінальну відповідальність за подання суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей у декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, якщо такі відомості відрізняються від достовірних на суму понад 250 прожиткових мінімумів для працездатних осіб*)¹⁷².

Нове антикорупційне законодавство дозволяє виявляти факти вчинення не тільки корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, а й факти порушення іншого законодавства.

Так, Господарським судом Херсонської області 26.07.2017 депутата Херсонської міськради, одночасно підприємця, визнано банкрутом, який заборгував до бюджету понад 1,6 мільйонів гривень.

Однак, при таких боргах перед державою у власній е-декларації вказує наявність 725 000 гривень готівкових коштів.

Завдяки виявленому прокуратурою Херсонської області факту 07.09.2017 Господарським судом області скасовано рішення про визнання підприємця банкрутом та поновлено провадження у справі про ліквідацію¹⁷³.

Без виключень усі облдержадміністрації та облради розробляють і затверджують антикорупційні програми, проводять засідання Комісій з оцінки антикорупційних ризиків (наприклад, Вінницька обласна Рада – 13.09.17) але, чи такими дієвими вони є – так це питання. Неодноразово на сайтах державних органів, в соціальних мережах можна зустріти заклики і прохання повідомляти про корупційні діяння, але всі повідомлення базуються, як правило, на догадках і не об'єктивних фактах. А якщо проаналізувати регіональні

¹⁷² Електронний [песуpec.](http://www.gp.gov.ua/ua/adminkor.html?_m=publications&t=rec&id.)
[URL:](http://www.gp.gov.ua/ua/adminkor.html?_m=publications&t=rec&id.)

¹⁷³ Електронний [песуpec.](http://www.gp.gov.ua/ua/adminkor.html?_m=publications&t=rec&id.)
[URL:](http://www.gp.gov.ua/ua/adminkor.html?_m=publications&t=rec&id.)

специфіку призначень на посади в державні органи так з'ясовується що кум, брат, сват і т.д. Особливо це видно в Закарпатській області. І тоді виникає цілком закономірне питання – хто буде надавати розголосу фактам корупції, якщо скрізь, в тому числі і в правоохоронних органах, кругова порука.

Окремого аналізу вимагає стан корупції в м. Київ, яке є важливим територіальним утворенням, що увібрало в себе весь спектр соціально-економічних та політичних процесів, характерних для держави в складний період, відрізняється особливою кримінологічною специфікою, що визначається його роллю як столиці держави та центру соціально-політичного та економічного життя країни.

Корупційні складові мегаполісів звичайно незрівнянні у сумах в порівнянні з регіональними дріб'язками і торкаються практично усіх сфер життєдіяльності країни. Наприклад, чого варті гучні затримання високопосадовців високого державного рангу в м. Києві.

Так, за інформацією Генерального прокурора України Ю.В. Луценка 14 вересня 2017 року оперативниками СБ України був затриманий на місці злочину перший заступник начальника департаменту аудиту і контролю ПАТ «Українська залізниця» Джакелі Вахтанг при отриманні першої частини неправомірної вигоди в розмірі 70 000 доларів США за вирішення питання про призначення на одну з керівних посад у ПАТ «Українська залізниця». Взагалі Джакелі планував отримати хабар у розмірі 300 000 доларів США. Пікантності даній ситуації додає ще й те, що Джакелі Вахтанг є громадянином Польщі.

Досить заплутана і без чіткої відповіді склалася ситуація у серпні 2017 року в Міністерстві юстиції України, а саме – в Державній виконавчій службі України, що пов'язана з виплатою шалених премій в розмірах 2, 4, чи навіть 7 мільйонів гривень. У цій ситуації питань досить як до громадян, які після виплат премій посадовцям почали бити тривогу, як це так може бути і чому такі суми. В такому випадку питання – а де були раніше, коли обговорювалися законодавчі ініціативи. І з іншого боку – питання до посадових осіб Мінюсту – чому при підготовці проекту закону не підрахували і не озвучили суми ймовірних премій виходячи з преміальних процентів і сум відшкодованих за попередні періоди. Чи це сплановані акції і на даний час нібито

ситуацію намагаємося виправити встановленням граничних обмежень преміювання, але за попереднє преміювання держава необґрунтовано втратила великі суми і хтось мав би понести за це відповідальність. Будь це приватний сектор такого б ніколи не трапилося, адже власник обов'язково прорахував наслідки запровадження даної ініціативи при нарахуванні премії. Оформлення ж доручення на користування зарплатними рахунками саме премійованих осіб, на встановлену фізично чи не встановлену особу в даному випадку не важливо, але викликає власне ряд питань, які під собою мають безумовно корупційний смак. Адже, не пригадується з практики отримання як власної так і знайомих осіб, що хтось із них когось надавав повноваження користуватися зарплатним рахунком, та ще й з такими сумами. Власне, уповноваження іншу особу користуватися зарплатним рахунком це так зване ноу-хау сучасних модернових і креативних керівників і нічим не відрізняється і нагадує старий метод, коли керівники державних, особливо великих підприємств, могли оформити на роботу десь у дальній район працівника (звичайно, мова йде про якісь об'єднання з Центром в області, чи щось подібне по структурі), при цьому на роботу (за попередньою домовленістю) він і не збирався ходити, а заробітну плату забирали собі.

Окремого розгляду вимагає питання корупції в поліції та її розподіл по регіонах України. Нажаль, офіційний сайт МВС України не містить повної інформації про хабарництво в поліції і це додає ще більше туманності і невіри громадян в їх діяльність. Однак, Інтернет-ресурси на основі проведеного аналізу повідомлень у мас-медіа та статистики Генпрокуратури наводять наступну статистику за I півріччя 2017 року ¹⁷⁴.

Корупція в поліції за I півріччя 2017 року		
Всього	випадків	96
	кількість затриманих	118
	сума хабарів	6 742 045 грн
Категорії хабарників	керівники різного рівня	30 %(35)
	оперативні працівники	24 %(29)
	слідчі	12 %(14)

¹⁷⁴ Хабарі у поліції. Хто, за що і скільки брав. Інфографіка. Інтернет-альманах «Антидот». URL: <https://youtu.be/XtIF6GQhLoA>.

За що брали	патрульні	7 %(8)
	дільничні	6 %(7)
	співробітники інших служб	21 %(25)
	за перекваліфікацію чи закриття кримінального провадження	50 %(48)
	за не притягнення до адмін. відповідальності	27 %(26)
	за повернення вилученого майна	8 %(8)
	за оформлення дозволів та документів за не перешкоджання підприємницькій діяльності	8 %(8) 7 %(7)

Лідерами за кількістю затриманих поліцейських-хабарників є:

- Дніпропетровська область 11 поліцейських;
- Львівська область – 10 поліцейських;
- Донецька область – 9 поліцейських;
- Харківська область – 8 поліцейських;
- м. Київ – 8 поліцейських.

Одночасно, якщо проаналізувати рівень злочинності по регіонах України то ми побачимо, що найвищий рівень злочинності у розрахунку на 10 тис. жителів саме у цих регіонах. Швидше за все мова йде про те, що там де вища корупція в правоохоронних органах – в тих регіонах і більша кількість злочинів.

На різний рівень корупції в регіонах України впливають наступні чинники:

1. Рівень забезпеченості населення (заробітна плата, можливість додаткових заробітків, допомога близьких родичів, які працюють за кордоном і ін.);
2. Економічний розвиток регіону (інвестиційно-привабливий, сезонні заробітки і т.ін.);
3. Вплив зовнішніх факторів та формування на їх фоні певних традицій в регіонах, особливо тих, що межують з іншими країнами;
4. Рівень свідомості і громадської активності щодо неприпустимості хабарництва;
5. Ефективність проведення пропагандистської роботи серед населення з питань корупційних проявів;

6. Організації діяльності державних регіональних органів з мінімальними ризиками щодо провокації корупційних дій;

7. Діяльність правоохоронної системи, яка має результативність по так званому замкнутому колу, а саме, затриманий корупціонер після закінчення слідства отримує покарання, про що обов'язково інформується населення;

8. Урбанізаційні процеси;

9. Нестабільність політичної і економічної ситуації в країні в цілому;

10. Проблемні питання тимчасово окупованих територій;

11. Моральне виправдання корупції;

12. Слабкий контроль за діяльністю чиновників;

13. Тотальне приховування інформації про діяльність державних органів.

Для ефективної організації боротьби з корупцією велике значення має аналіз як загальних для України даних, так і кримінологічних особливостей регіонів, різних соціальних груп та сфер їх життєдіяльності. Спільність території, про що вище згадувалось, діалектично взаємопов'язана з багатьма аспектами спільної життєдіяльності громадян, вирішенням ними своїх проблем тощо.

А тому головними завданнями регіональних кримінологічних досліджень корупції є:

- кількісний та якісний аналіз територіального розподілу корупційних злочинів;

- вивчення причин та умов локалізації корупційної злочинності чи її видів в окремих частинах регіону;

- вивчення сукупності демографічних, політичних, економічних та інших умов, що здійснюють негативний вплив на соціальний стан у регіоні, а також аналіз регіональних закономірностей між соціальним станом та корупцією;

- просторовий аналіз та оцінка впливу соціальних умов на кількісно-якісні показники корупційної ситуації в регіонах;

- виявлення відмінностей у кримінологічній характеристиці регіонів України, які:

- а) відображають суттєву регіональну специфіку корупційної злочинності;

б) вимагають диференційованого підходу до організації боротьби з корупцією в регіоні та корегування регіональної політики в цій сфері;

- розробка за результатами досліджень кримінологічної класифікації регіонів України та проведення їх ранжирування;

- прогноз корупційних ризиків та розробка пропозицій і рекомендацій соціально-економічного та політичного характеру з метою поліпшення соціального стану в регіоні;

- розробка пропозицій для комплексних програм боротьби з корупцією та пропозицій стосовно регіональної стратегії цієї боротьби силами та засобами місцевих органів влади, а також правоохоронних органів;

- висунення пропозицій щодо ефективного розподілу сил та засобів правоохоронних органів, удосконалення системи профілактики;

- розробка рекомендацій відносно формування управлінських рішень, пов'язаних з правовим, організаційним, матеріальним та іншим забезпеченням боротьби з корупцією в регіонах України.

До сьогодні, не існує єдиного універсального показника, який би комплексно характеризував корупцію у багатогранності її проявів. Залежно від завдань дослідження використовується класифікація регіонів за окремими ознаками, чи типологія – за їх сукупністю. Зокрема, за природними умовами, демографічними характеристиками, головними функціями в народному господарстві країни, провідними сферами та видами життєдіяльності людей і т.п.

Найбільш популярною, на наш погляд, виходячи з сфер діяльності, які формують і впливають на рівень та види корупції може бути наступна класифікація регіонів України:

- прикордонні;

- регіони проведення АТО;

- курортні (туристичні);

- підвищеної політичної активності (свідомості);

- сільськогосподарські;

- промислові;

- підвищеної банківської діяльності;

- скупчення державних управлінських органів.

Також регіони України можна класифікувати за детермінантами корупції, за кількістю населення, за впливом традицій та культурних цінностей населення, за рівнем корупції, за галузями діяльності та ін.

Виходячи з сукупності показників, які продукують корупцію пропонуємо розрізняти наступні типи регіонів:

Соціально-економічні макрорегіони України

Макрорегіон	Центр макрорегіону	Області, що входять до складу макрорегіону
Центральний	Київ	Вінницька, Житомирська, Київська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська
Донецький	Донецьк	Донецька, Луганська
Західний	Львів	Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька
Придніпровський	Дніпро	Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська
Причорноморський	Одеса	Миколаївська, Одеська, Херсонська
Харківський	Харків	Полтавська, Сумська, Харківська

Таким чином, у якості головних методологічних вимог при дослідженні регіональних криміногенних процесів можна сформулювати так. Регіон – це невід’ємна частина країни. Це означає, що він є типовою для даного суспільства соціальною структурою і тому тут діють ті ж закономірності, що і в соціумі в цілому. Разом з тим, регіон не є зменшеним варіантом суспільства чи зменшеною його подібністю. Будь-які суспільні відносини та процеси специфічним чином відбиваються та проявляються в конкретному регіоні в силу його економічних, демографічних, етнічних, кримінологічних та інших особливостей.

Вивчення корупції на регіональному рівні у взаємозв’язку з соціальним середовищем, економічними, політичними, культурними та іншими факторами дає можливість виявляти та прогнозувати відмінності в стані та динаміці корупції по регіонах, відпрацьовувати ефективні заходи попередження корупції шляхом цілеспрямованого впливу на фактори, що

детермінують криміногенну активність населення регіону, диференціювати боротьбу з цим явищем в конкретних умовах.

Основними заходами запобігання корупції в регіонах мають бути:

- скорочення кількості держслужбовців, з одночасним підняттям заробітної плати іншим;
- зменшення кількості дозвільних документів і спрощення процедури їх отримання;
- проведення цілісної політики щодо виявлення та запобігання конфлікту інтересів службовців;
- продовження роботи щодо декларування, і як наслідок, виявлення незаконно набутого майна та отриманих доходів службовців. Реальне притягнення за такі дії до відповідальності;
- забезпечення захисту особам, які надають інформацію щодо корупційних проявів;
- оприлюднення та доступ до інформації про використання коштів, якими розпоряджаються державні установи;
- оприлюднення інформації про платежі до державного та місцевих бюджетів, які сплачують суб'єкти господарювання за видобуток чи використання природних ресурсів;
- формування у населення морального засудження будь-яких проявів корупції;
- засудження проявів корупції в ЗМІ, а не лише інформування населення про них і т.ін.

Не менш важливі і теоретичні результати, що дають змогу глибше зрозуміти механізм детермінації корупції та її змін, встановлювати закономірності, виділяти загальне та специфічне в функціонуванні корупції в різних за своїми соціальними, економічними, культурними та іншими характеристиками регіонах.

В цьому плані регіон може розглядатись як відносно локалізований криміногенний простір, який формується на основі територіальних відмінностей, зумовлених особливостями протікання економічних, політичних, соціальних та інших процесів. Він характеризується певними умовами соціально-економічного життя населення регіону, спільністю інтересів, соціокультурного розвитку, способу життя та психології, що створюють криміногенний ефект в системі суспільних відносин

даної територіальної спільноти. Тому кримінологічний аналіз корупції передбачає вивчення її взаємозв'язків з усім спектром політичних, економічних, демографічних, соціальних та інших процесів, що проходять в тому чи іншому регіоні.

3.3. Прогнозування корупційної злочинності

У сучасному світі людство прагне передбачити та прогнозувати майбутнє, щоб планувати, програмувати, проектувати свою соціальну діяльність щодо майбутнього, зокрема: формувати цілі, висувати задачі, приймати рішення. Прогнозування являється однією із функцій соціального управління, а його методи, що використовуються у практичній діяльності людства, сприяють підвищенню ступеня обґрунтованості прийнятих управлінських рішень. Особливо важливу роль прогнозування відіграє у плануванні заходів протидії злочинності, зокрема й корупційної, соціально-економічні, політичні, технологічні, фінансові та інші наслідки якої можуть бути незворотними для інноваційного світового розвитку країн світу та геополітичного світового балансу. При цьому проблема прийняття правильних державних управлінських рішень у запобіганні корупційній злочинності ускладнюється відсутністю формальних критеріїв оцінки її ступеня у суспільстві та негативності соціальних наслідків завданої шкоди, що призводить до суб'єктивності цілей прогнозування такої злочинності та зростання відповідальності того хто здійснює прогноз щодо його права на втручання у систему запобігання злочинності у державі.

На думку деяких науковців основними принципами прогнозування корупційної злочинності мають виступати ¹⁷⁵:

– принцип системності, що потребує взаємоузгодженості, взаєморозуміння і пов'язаності об'єкту прогнозування (корупційних злочинів), прогнозного фону (корупційної

¹⁷⁵ Расюк Е. В. Проблеми прогнозування корупційної злочинності в Україні. *Корупційна злочинність у міжнародному вимірі: форми, методи та засоби протидії*: матеріали Міжнар. круг. столу (Київ, 9–10 листоп. 2017 р.) / редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. 328 с. С. 207–209.

злочинності) й їх елементів з урахуванням обраних зв'язків між ними;

- принцип варіантності, що потребує розробки варіантів прогнозу, виходячи з особливостей робочої гіпотези, поставленої мети і варіантів прогнозного фону;

- принцип безперервності, що потребує корекції прогнозів по мірі надходження нових даних;

- принцип верифікованості, що потребує визначення достовірності, точності і обґрунтованості прогнозів;

- принцип рентабельності, що потребує підвищення економічного або соціального ефекту від використання прогнозу над витратами на його розробку.

Прогнози поділяються на три види – пошуковий (визначає можливість стану об'єкту прогнозування у майбутньому при умові збереження існуючих факторів), нормативний (визначає шляхи і умови досягнення можливого стану об'єкту прогнозування у майбутньому) і комплексний (включає у себе елементи пошукового і нормативного). Найбільш важливими, на думку окремих кримінологів¹⁷⁶, є два параметри прогнозу, зокрема: перший – період попередження – проміжок часу від сьогодення до майбутнього, на який розробляється прогноз; другий – період заснування – проміжок часу, на базі якого здійснюється власне прогноз. Також, за об'єктом дослідження виділяємо наступні прогнози: природознавчі (метеорологічні, гідрологічні, геологічні, біологічні, космологічні), науково-технічні (охоплюють перспективи розвитку науково-технічного прогресу), соціальні (охоплюють різні сфери діяльності людства і взаємозв'язки між людьми). Одним із соціальних прогнозів є юридична сфера, яка включає у себе кримінологічне прогнозування.

Кримінологічне прогнозування поки одне з найменш розроблених напрямів у кримінології. Тим часом це вкрай складна проблема, яка потребує системно-структурного підходу, розгляду тенденцій злочинності в контексті змін суспільства та її

¹⁷⁶ Расюк Е. В. Проблемы прогнозирования коррупционной злочинності в Україні. *Коррупційна злочинність у міжнародному вимірі: форми, методи та засоби протидії*: матеріали Міжнар. круг. столу (Київ, 9–10 листоп. 2017 р.) / редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. 328 с. С. 209–210.

самої. Водночас, А. Зелінський визначає кримінологічне прогнозування як процес отримання, обробки й аналізу інформації з метою визначення майбутнього стану злочинності або ймовірності вчинення конкретного злочину, а кримінологічний прогноз – це висновок, який отримують у результаті прогнозування, тобто судження про майбутній рівень, структуру і динаміку злочинності, а також про небезпеку вчинення злочину конкретною особою. Але така позиція науковця, що ототожнює дефініції кримінологічного прогнозування та прогнозування злочинності, суперечить своїй власній позиції про наявність індивідуального прогнозування злочинної поведінки осіб, які в минулому вже вчинили злочини або припускалися антигромадської поведінки. Таке індивідуальне прогнозування, на думку А. Зелінського, повинно виходити з психології особи та її минулої діяльності¹⁷⁷. Тому, підтримуючи думку київських кримінологів, визначимо **кримінологічне прогнозування** як процес наукового передбачення змін тенденцій і закономірностей злочинності, категорій і груп злочинів, особи злочинця, причин злочинності, діяльності щодо профілактики злочинності в майбутньому, а також перспектив розвитку науки кримінології. Таке визначення у широкому розумінні містить у собі увесь обсяг змісту кримінологічного прогнозування, а у вузькому розумінні кримінологічне прогнозування – це процес передбачення змін тенденцій і закономірностей злочинності у майбутньому (**прогнозування злочинності**).

При прогнозуванні корупційної злочинності, зазначає доцент Расюк Є.В., варто використати різні методи прогнозування як експертні (інтуїтивні) так й формалізовані (фактографічні). Тобто найефективнішим, на думку згаданого кримінолога, є метод експертних оцінок, що базується на основі раціональних доводів і інтуїтивному знанню експертів. Даний метод, що дає довгостроковий прогноз та вимагає залучення до формування оцінок корупційної злочинності кваліфікованих спеціалістів, має поділятися на дві складових, зокрема: індивідуальні експертні оцінки (метод складання сценаріїв, метод

¹⁷⁷ Зелінський А. Ф. Кримінология: учеб. пособие. Харьков: Рубикон, 2000. 240 с.

«інтерв'ю», метод аналітичних доповідних записок), колективні експертні оцінки (метод анкетних опитувань, метод «комісій», мето «мозкових атак», метод Делфі). Але, зазначає Расюк Е.В., не варто відмежовуватись від формалізованих методів оцінки корупції в цілому та корупційної злочинності зокрема. До такої групи методів варто віднести наступні методи: екстраполяції трендів, кореляційного і регресійного аналізів, математичного моделювання¹⁷⁸.

Оцінюючи сьогодишню ситуацію у державі (коли кожен другий (не фаховий) вважає себе експертом у оцінці й запобіганні корупції), відмітимо недієвість методу застосування методу експертних оцінок у прогнозуванні корупційної злочинності в українському суспільстві. Водночас, Трансперенсі Інтернешнл (має більше 100 національних осередків), авторитетна міжнародна громадська організація по боротьбі з корупцією та дослідженні питань корупції у світі, вивчає і формує щорічний Індекс сприйняття корупції (ІСК) у багатьох країнах світу, зокрема й Україні. Так, у світовому Індексі сприйняття корупції (CPI) за 2016 рік Україна отримала 29 балів зі 100 можливих, що на 2 бали більше, ніж минулого року, але недостатньо для країни, влада якої назвала боротьбу з корупцією головним пріоритетом. Покращенню нашої позиції у світовому рейтингу сприяло просування антикорупційної реформи, проте відсутність дієвої судової системи та фактична безкарність корупціонерів не дає Україні зробити потужний ривок уперед і подолати 30-бальний бар'єр. У всесвітньому рейтингу CPI Україна цього року посідає 131 місце зі 176 країн та розділяє цю «ганебну для нації» сходинку з Казахстаном, Росією, Непалом та Іраном¹⁷⁹.

Іншою міжнародною інституцією з потужними експертами, що прогнозують розвиток корупції в Україні є Група держав проти корупції (GRECO), яка, завітавши великою потужною оціночною місією у 2017 році до України, надала свій невтішний

¹⁷⁸ Расюк Е. В. Проблеми прогнозування корупційної злочинності в Україні. *Корупційна злочинність у міжнародному вимірі: форми, методи та засоби протидії*: матеріали Міжнар. круг. столу (Київ, 9–10 листоп. 2017 р.) / редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. 328 с. С. 210–212.

¹⁷⁹ Індекс корупції CPI -2016. URL: <https://ti-ukraine.org/research/indexs-koruptsiyi-cpi-2016>.

прогноз щодо корупції. Але через декілька місяців GRECO у Страсбурзі на своєму 76 пленарному засіданні затвердила «Оціночний звіт щодо України»¹⁸⁰, відмітивши позитивні поштовхи у цьому напрямі (організацію основних антикорупційних реформ та напрямів їх здійснення) та вказавши на недоліки (подальше зміцнення та посилення координації антикорупційних інститутів держави, передусім НАЗК і НАБУ; посилення контролю з питань запобігання конфлікту інтересів, отримання подарунків та щодо дотримання професійної етики народними депутатами України, суддями і прокурорами; звернуто увагу на необхідність поширення знань в цій сфері; внесення зміни до Кримінального і Кримінального процесуального кодексів України, законодавства про статус народних депутатів, про судоустрій і статус суддів та про прокуратуру)¹⁸¹. Отже, GRECO, звернувши увагу на необхідність поширення знань у сфері запобігання корупції, фактично визнала відсутність фахових експертів, що долучаються до такої сфери, а тому ефективність методу експертних оцінок корупційної злочинності у середині держави піддається величезному сумніву.

Основними, якщо неєдиними, методами оцінки корупції в цілому та корупційної злочинності, є формалізованих методи, що є ефективними тільки для короткострокових прогнозів. Натомість, два з них (кореляційного і регресійного аналізу та математичного моделювання) потребують, на погляд доцента Расюка Е.В., колективної роботи, спеціальних знань та серйозного системного підходу до збору інформації щодо зв'язків багатьох показників об'єкту прогнозу й прогностичного фону. А от метод екстраполяції, який засновується на статистичному спостереженні динаміки корупційної злочинності й визначенні тенденції (тренду) її розвитку та продовження тенденції для періоду випередження, є більш-менш ефективним. Більш-менш тому, що офіційна статистика, оприлюднена Генеральною

¹⁸⁰ Оціночні звіти та їх рекомендації завжди містять не лише авторитетні думки та враження експертів GRECO щодо зусиль кожної з держав у сфері антикорупційної політики, законодавства та практики, а також і колективний досвід боротьби з корупцією в країнах Європи та США.

¹⁸¹ Група держав проти корупції (GRECO) затвердила оціночний звіт щодо України. Офіс віце-прем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтерпації. 04.08.2017. URL: <https://www.eu-ua.org/news-49>.

прокуратурою України (держатель єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР)), не виділяє із загальної кількості злочинів особливої частини Кримінального кодексу України (КК України) частку корупційних, перелічених у ст. 45 КК України. Водночас, проведемо прогнозування лише частки таких злочинів, зокрема у сфері службової діяльності, які Кримінальним законом віднесені до корупційних.

Співвідношення виявлених злочинів у сфері службової діяльності свідчить про переважне застосування норм, що передбачають відповідальність за перевищення влади або службових повноважень (ст. 364 КК України) та зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 364¹ КК України), які становлять найбільшу частку (див. мал. 6, 7) ¹⁸².

Прогноз корупційних злочинів, передбачених ст. 364 ККУ

Мал. 3.3.1.

¹⁸² Прогнозування здійснювалось на основі статистичних про стан злочинності та результати судово-слідчої практики за 2012–2016 роки. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>.

Прогноз корупційних злочинів, передбачених ст.364 - 1 ККУ

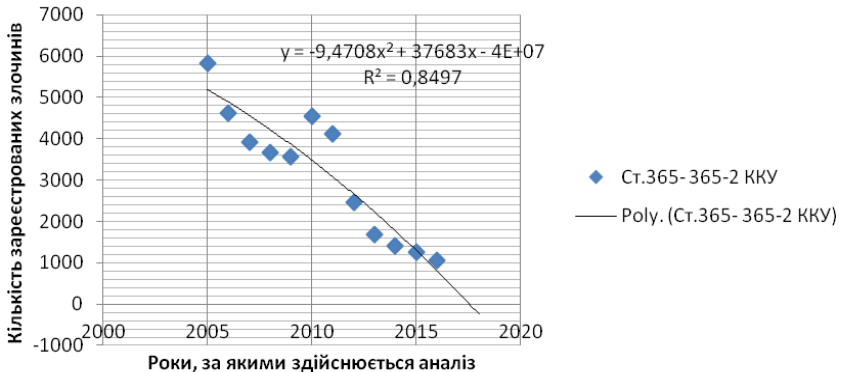

Мал. 3.3.2.

Наступне коло злочинів, що розглядаються нами, перевищення влади або службових повноважень, які, на протязі останніх двох років (2013,2014 років), займають третю позицію у структурі даної злочинності. Тенденції дещо інші, зокрема зареєстровані злочини даного виду й надалі будуть поступово зменшуватись, про що свідчить здійснений нами прогноз. Прогнозування здійснювалось на основі статистичних даних МВС України за 2005–2014 роки, зокрема статистичного звіту стану злочинності 2005–2009 рр. (див.мал.8)¹⁸³.

¹⁸³ Департамент інформаційних технологій МВС України та статистичного звіту стану злочинності 2010–2014 рр. ДІАЗ МВС України – URL: <http://www.mvs.gov.ua/mvs/control>. Прогнозування здійснювалось на основі статистичних про стан злочинності та результати судово-слідчої практики за 2012–2016 роки. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>.

Прогноз корупційних злочинів, передбачених ст.365 - 365-2 ККУ

Мал. 3.3.3.

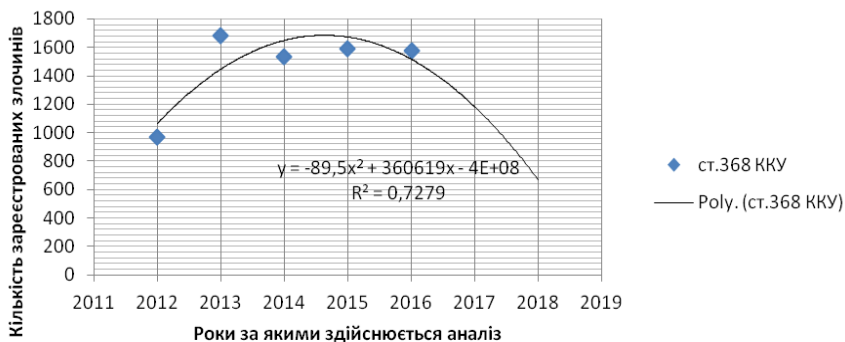
При чому злочини, передбачені ст. 365 КК України «Зловживання владою або службовими повноваженнями» з недавнього часу не входять до переліку корупційних злочинів, визначених Кримінальним законом України, а ст. 365-² КК України «Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги», яка, згідно ст. 45 КК України, знаходиться у переліку корупційних злочинів, є складною до практичного застосування, про що свідчить кількість виявлених злочинів у 2015 році – 2; а у 2016 році – 8.

При винесенні вироку за злочини, передбачені ст. 364 – 365-² КК України вказуються такі ознаки диспозиції зазначених статей, як корисливий мотив чи інші особисті інтереси, але у матеріалах справ не розкриваються діяння, які засвідчували б корупційні мотиви винних осіб. А це, у свою чергу не сприяє правдивому висвітленню у статистичній звітності корупційної злочинності в Україні.

Черговими злочинами, що містяться у переліку корупційних, є прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, ст. 368 КК України. З точки зору практичної реалізації даної норми викликає дуже

багато проблем з доказовою базою, тобто іншими словами злочин, передбачений цією статтею, вимагає від правоохоронців неабияких зусиль у плані збору доказової бази та супроводження у суді (див.мал.9)¹⁸⁴.

Прогноз корупційних злочинів, передбачених ст.368 ККУ

Мал. 3.3.4.

Тенденції зареєстрованих злочинів, передбачених ст. 368 КК України свідчать про кількісне їх зменшення у найближчому майбутньому.

Дещо іншими проглядаються прогнозовані тенденції щодо незаконного збагачення, ст. 368-² КК України, адже поліноміальна лінія тренду свідчить саме збільшення кількості зареєстрованих злочинів у найближчому майбутньому (див. мал.10)¹⁸⁵.

¹⁸⁴ Прогнозування здійснювалось на основі статистичних про стан злочинності та результати судово-слідчої практики за 2012–2016 роки. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>.

¹⁸⁵ Прогнозування здійснювалось на основі статистичних про стан злочинності та результати судово-слідчої практики за 2012–2016 роки. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>.

Мал. 3.3.5.

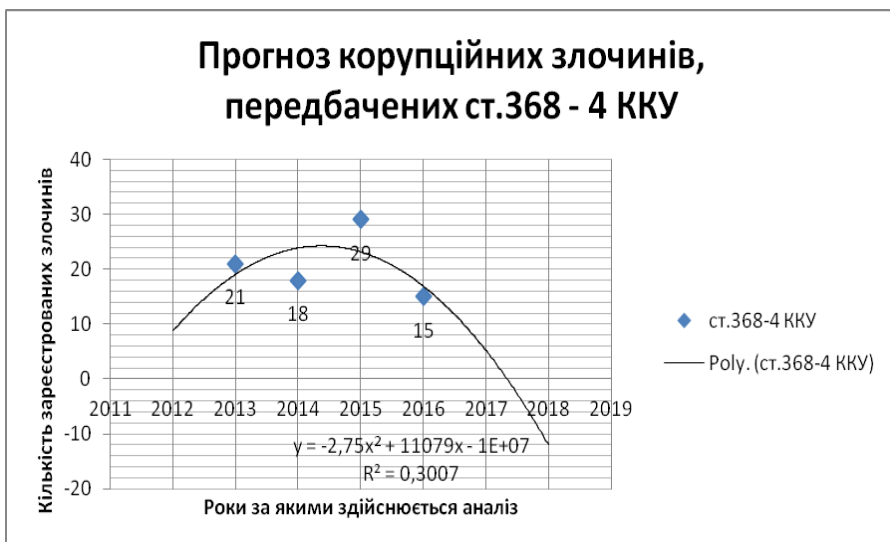
Можемо стверджувати, що зміни у 2013 році до Кримінального законодавства щодо запровадження норми, яка передбачає відповідальність за незаконне збагачення (ст. 368² КК України) є дієвими з точки зору практики протидії корупційній злочинності.

Наступне коло злочинів з точки зору практичного застосування є не настільки дієвим як попередня, адже ситуація з їх реєстрацією і судовою практикою незадовільна, – мова йде про ст. 368-3 КК України «Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми» та ст. 368-4 КК України «Підкуп особи, яка надає публічні послуги» (див.мал.11,12) ¹⁸⁶.

¹⁸⁶ Прогнозування здійснювалось на основі статистичних про стан злочинності та результати судово-слідчої практики за 2012–2016 роки. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>.

Мал. 3.3.6.

Мал. 3.3.7.

Хоч законодавець й виконав взяті на себе зобов'язання перед міжнародною спільнотою, запровадивши вищезазначені норми у Кримінальний кодекс України, але, як бачимо з прогнозу, тенденції та й сама кількість зареєстрованих злочинів не вселяють оптимізму щодо дієвості практики протидії корупційній злочинності.

Також хотілося б відмітити щодо практичної дієвості давно діючу у Кримінальному законі України норму, що передбачає відповідальність за пропозицію, обіцянку або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК України), та відносно нової норми, що прийнята у відповідність міжнародного законодавства, що передбачає кримінальне покарання за зловживання впливом (ст. 369-² КК України). Про це свідчить здійснений прогноз (див. мал. 13,14) ¹⁸⁷.

Мал. 3.3.8.

¹⁸⁷ Прогнозування здійснювалось на основі статистичних про стан злочинності та результати судово-слідчої практики за 2012–2016 роки. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>.

Прогноз корупційних злочинів, передбачених ст.369-2 ККУ

Мал. 3.3.9.

Як бачимо з прогнозів, тенденції та й сама кількість зареєстрованих злочинів свідчать про позитивні, хоч й невеличкі, зрушення у плані дієвості практики застосування кримінально-правової норми.

Особливістю сучасного стану злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, залишається низький відсоток виявлення вчинення даного виду злочинів групою осіб, а також організованими групами, хоч кількість їх саме з корумпованими зв'язками збільшується. Корумповані зв'язки стають у нагоді при вирішенні питань безпеки існування організованих злочинних груп, розширення масштабів злочинної діяльності, впливу на державні органи під час прийняття рішень у важливих для організованої злочинності питаннях. На підставі викладеного можна зробити висновок, що спостерігається постійне і стабільне зрощення організованих злочинних груп з корумпованими

службовими особами органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Наведений неповний, у силу вищезазначених обставин, короткостроковий кримінологічний прогноз деяких корупційних злочинів та його декотрий аналіз не дає змоги говорити про реальну картину корупційної злочинності та дієвість заходів, що здійснюються кримінальною юстицією у державі. Також, проаналізована частка злочинів, яка є лише частиною корупційної злочинності, не дає підстав відзначити повноту, вірогідність, об'єктивність, всебічність, взаємоузгодженість, неупередженість, обов'язковість до виконання здійсненого прогнозу, адже прогнозування здійснювалось лише одним з методів – екстраполяції. Скоріше всього зроблений прогноз частки корупційних злочинів свідчить про латентність та їх поширеність, а також неефективність діяльності правоохоронних органів у виявленні, розкритті, розслідуванні даної категорії злочинів. Насамкінець, розвиваючи дієву систему запобігання корупційній злочинності у державі, варто створити її обов'язків елемент – якісно-кількісний аналіз і прогнозування злочинності, де використовувались би усі дієві перелічені вище методи прогнозування корупції, що у сучасних умовах набуває особливого значення.

3.4. Особливості кримінологічної характеристики осіб, що вчиняють корупційні злочини

Корупційним правопорушенням визнають умисне діяння, що містить ознаки корупції, вчинене суб'єктом відповідальності за корупційні правопорушення, за яке законом встановлено кримінальну, адміністративну, цивільно-правову та дисциплінарну відповідальність. Закон «Про запобігання корупції» (ст. 3) передбачає категорії осіб, які можуть бути суб'єктами відповідальності за корупційні правопорушення¹⁸⁸.

Метою Закону є комплексне реформування системи запобігання корупції у відповідності до міжнародних стандартів та успішних практик іноземних держав. Отже до даних суб'єктів належать: – особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; – Президент України, Голова Верховної Ради, його заступники, Прем'єр-міністр та міністри КМУ, керівники центральних органів виконавчої влади, Голова Служби безпеки, Генеральний прокурор, Голова Національного, Голова Рахункової палати, Уповноважений Верховної Ради з прав людини; – народні депутати України та депутати всіх інших рівнів, а також міські голови; – державні службовці та посадові особи місцевого самоврядування; військові посадові особи Збройних Сил; – судді всіх судів, члени вищої ради юстиції; – особи рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ, державної кримінально-виконавчої служби, податкової міліції; – посадові особи органів прокуратури, Служби безпеки, та інших державних служб; – члени Національного агентства з питань запобігання корупції; – члени Центральної виборчої комісії; – посадові та службові особи інших державних органів; – особи, які прирівнюються до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; – посадові особи юридичних осіб публічного права; – особи, які не є державними службовцями, посадовими особами місцевого самоврядування, але надають публічні послуги; – особи, які постійно або тимчасово обіймають посади, пов'язані з

¹⁸⁸ Про запобігання корупції: Закон України від 14 жов. 2014 р. № 1700-VII (за станом на 03 серп. 2017 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків у юридичних особах приватного права незалежно від організаційно-правової форми, а також інші особи, які не є службовими особами та перебувають з підприємствами, установами, організаціями в трудових відносинах, у випадках, передбачених цим Законом «Про запобігання корупції». Як бачимо перелік є достатньо широкий, та такий, охоплює не тільки вище зазначених державних службовців і посадових осіб будь-якого рівня, але також осіб, які не є державними службовцями, посадовими особами місцевого самоврядування, але надають публічні послуги. Сферу публічних послуг становлять послуги, що надаються органами державної влади і місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, які перебувають в їх управлінні. Тобто ми можемо говорити про всіх службовців державних та комунальних підприємств, установ та організацій. До суб'єктів відповідальності за корупційні правопорушення також належать наступні особи: аудитори, нотаріуси, оцінювачі, а також експерти, арбітражні керуючі, незалежні посередники, члени трудового арбітражу, третейські судді під час виконання ними своїх повноважень та інші особи, визначені законодавчими актами інших галузей права. Слід зазначити що не тільки особи публічного, державного права підпадають під дію вищезазначеного закону. Під його дію попадають і особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми: приватні підприємства, ТОВ та СПД. І це як керівники відповідних приватних установ, так і інші особи, які не є службовими особами, але перебувають з підприємствами, установами, організаціями в трудових відносинах. Отже, з наведеного переліку вбачається, що під дію чинного закону «Про запобігання корупції» підпадають не тільки всі вищі посадові особи держави, депутати, судді, прокурори всіх рівнів, державні і місцеві службовці, а також і особи, які є керівниками або працівниками підприємств, установ, організацій приватного права.

Актуальність даної теми полягає в тому, що практична діяльність із виявлення та розкриття корупційних злочинів, притягнення винних до кримінальної відповідальності неможлива без з'ясування особи, яка вчинила злочин. Вивчення особи злочинця відіграє значну роль у встановленні взаємозв'язків між

окремими елементами кримінологічної характеристики злочину, які дозволяють виявити способи його вчинення, способи приховування та інші обставини справи. Крім того система особистісних характеристик особи має важливе значення для аналізу причин злочинної поведінки, а відтак і для профілактики корупційних злочинів.

Особа злочинця, в тому числі і посадових злочинців, є предметом наукових пошуків багатьох вчених: М.І. Мельника, І.М. Даньшина, О.М. Джужи, А.Ф. Зелінського, А.П. Закалюка, Г.Л. Шведової та ін. Проте, беручи до уваги важливість та складність досліджуваної проблеми, вона ще залишається дуже актуальною.

Особа злочинця – це складне інтегруюче поняття, що включає в себе і біологічні, і психологічні, і соціальні сторони людини. Більшість сучасних кримінологів схиляються до того, що зміст і цілісність людини визначаються не стільки її природними, скільки соціальними якостями і властивостями. Саме останні є головними, домінуючими, які обумовлюють поведінку людини в суспільстві. Адже людина не народжується особою, вона стає нею в процесі свого розвитку, входження в соціальне середовище, засвоєння поведінки, поглядів, норм моралі і звичок, властивих соціуму, до якого вона належить. Особа – це продукт і суб'єкт суспільних відносин¹⁸⁹. Процес, протягом якого особа розвивається і змінюється, отримуючи конкретне соціальне обличчя, називається соціалізацією. Дефектом соціалізації є особа злочинця. Варто погодитися з думкою багатьох вітчизняних вчених, які вважають, що немає людей, приречених на вчинення злочинів, злочинцями вони стають внаслідок дефектів їх соціалізації¹⁹⁰.

Особі злочинця притаманний комплекс ознак, які можуть бути використані в процесі розслідування. Ці ознаки накопичуються поступово, тривалий час, коли кількісні показники негативних рис перетворюються у нові негативні

¹⁸⁹ Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська; за ред. В. В. Голіни. 2 вид., перероб. і доп. Харків: Право, 2009. 288 с. С. 96.

¹⁹⁰ Курс кримінології: Загальна частина: підручник. у 2 кн. / О. М. Джужа, П. П. Михайленко, О. Г. Кулик та ін.; за заг. ред. О. М. Джужи. К. Юрінком Інтер, 2001. 352 с. С. 94.

якості, що набувають суспільної небезпечності, зумовлюють криміногенну мотивацію і у певний момент реалізуються у вчиненні злочину¹⁹¹.

Виділяють такі основні групи ознак:

- 1) соціально-демографічні;
- 2) кримінально-правові;
- 3) соціальні ролі і статус;
- 4) морально-психологічні характеристики.

Оскільки корупційна злочинність є різновидом злочинності, то осіб, що здійснюють ці злочини можна характеризувати за всіма переліченими ознаками.

До соціально-демографічних ознак особи злочинця належать вік, стать, освіта, місце народження і проживання, громадянство та інші відомості демографічного характеру. Ці ознаки характерні будь-якій особі і самі по собі не мають кримінологічного значення. Але взяті у великій сукупності на рівні злочинності взагалі або на рівні окремого виду злочинів і піддані статистичній обробці у порівнянні з даними офіційної демографічної статистики, вони містять цінну кримінологічну інформацію про особу злочинців¹⁹².

Так, аналізуючи таку ознаку, як стать, можна побачити, що більшу частину осіб, що вчиняють корупційні злочини, становлять чоловіки, оскільки переважна більшість відповідальних посад займається саме ними. Проте особливістю корупційних є відносно велика питома вага жінок (їх частка у цих злочинах у 4-6 разів перевищує загальні тенденції цього показника серед інших видів злочинів). Це пов'язано з переважною кількістю жінок серед працівників сфери господарського управління, торгівлі, освіти, медичного та побутового обслуговування тощо, де вчиняється велика кількість службових злочинів.

Для корупційних злочинів характерною є та обставина, що їх вчиняють особи у більш зрілому віці, переважно старше 30

¹⁹¹ Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика. У 3 кн. Київ: Ін Юре, 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 2007. 424 с.

¹⁹² Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська; за ред. В. В. Голіни. 2 вид., перероб. і доп. Харків: Право, 2009. 288 с. С. 97.

років. Це пояснюється віковою зайнятістю осіб, що працюють на відповідних посадах. Зокрема, особи призначаються на посаду, пов'язану з матеріальною відповідальністю, тільки тоді, коли вони мають достатній трудовий стаж і життєвий досвід. Крім того саме для цієї вікової групи, що складає основну масу державних службовців, найбільш гостро стоять різні майнові питання, які вони намагаються вирішити шляхом незаконного використання можливостей своєї посади.

Як правило, у суб'єктів корупційних злочинів спостерігається досить високий освітній та інтелектуальний рівні, що обумовлюється характером службової діяльності та особливостями посад, які вони обіймають. В даному аспекті, як бачимо, спірною є теза про те, що «чим вищий освітній і культурний рівень населення, тим нижчий рівень злочинності». Крім того, в багатьох випадках підвищення професійного рівня, яке вимагається потребами ефективного виконання посадових обов'язків, може мати також негативний наслідок, а саме: удосконалення способів вчинення корупційних злочинів, підвищення характеру та ступеня їх суспільної небезпеки.

Кримінально-правова характеристика особи злочинця – це дані не лише про склад вчиненого злочину, а й про спрямованість і мотивацію злочинної поведінки, одноособовий чи груповий характер злочинної діяльності, форму співучасті (виконавець, організатор, підмовник, пособник), інтенсивність кримінальної діяльності, наявність судимостей тощо¹⁹³.

Оскільки корупційні злочини характеризуються в більшості випадків (окрім недбалості) як корисливі злочини, то цілі і мотиви осіб, що вчиняють ці діяння, направлені на особисте збагачення, отримання матеріальних і нематеріальних благ, задоволення іншого майнового інтересу.

Як правило, корупційні злочини мають одноособовий характер, але враховуючи те, що останнім часом корупція та хабарництво стали невід'ємними елементами організованої злочинності, можна констатувати все частіше залучення злочинними організаціями службовців державних органів,

¹⁹³ Курс кримінології: Загальна частина: підручник. у 2 кн. / О. М. Джужа, П. П. Михайленко, О. Г. Кулик та ін.; за заг. ред. О. М. Джужа. К. Юрінком Інтер, 2001. 352 с. С. 97.

посадових осіб приватних структур у свою протиправну діяльність.

Якщо говорити про судимість, то за даними кримінологічних досліджень для даної категорії злочинних діянь властиво вчинення злочину вперше. Так, раніше засуджені, наприклад, за хабарництво серед усіх засуджених не перевищують 5 %. Поясненням цього, з одного боку, може бути встановлення законодавчих обмежень для посадових осіб різних рівнів при зайнятті ними певних посад. З іншого боку, зважаючи на високий рівень латентності корупційних злочинів, можна припустити, що ця цифра є сумнівною, оскільки за деякими даними кожний засуджений за такого роду діяння був викритий в середньому лише на двадцятому випадку одержання хабара.

Розглядаючи таку ознаку як соціальний статус особи, її становище та соціальні функції у системі суспільних відносин, слід сказати, що корупційні злочини вчиняються лише при наявності у суб'єкта злочину владних повноважень. Тобто особа може зловжити владою або службовим становищем, використати їх в особистих інтересах або інтересах третіх осіб, лише будучи офіційно наділеною ними. При цьому залежно від посади, яку особа обіймає, сфери її діяльності, рівня органу, в якому вона працює, характеру повноважень безпосередньо залежить характер злочинного діяння та його наслідки, а також реальна можливість притягнення особи до відповідальності за вчинений посадовий злочин. Адже особа, наділена владними повноваженнями, має можливість не лише зловживати ними для задоволення своїх чи потреб інших осіб, а й використовувати їх для захисту від дії закону, застосування правоохоронними органами антикорупційного законодавства щодо неї або інших осіб. При цьому чим вищу посаду особа обіймає, тим більше можливостей у неї є для нейтралізації заходів соціального контролю¹⁹⁴.

Також слід пам'ятати, що у посадових осіб індивідуальні психічні якості тісно переплітаються з набутими соціальними характеристиками, до яких відносяться посадові функції, повноваження, фактори групового спілкування.

¹⁹⁴ Мельник М. І. Кримінологічна характеристика особи корупціонера. *Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ*. 2002. № 2. С. 158–167. С. 158.

На думку А.Н. Халикова, незважаючи на єдність внутрішньої структури психології людини, названі два напрями – психіка людини та її професійні функціональні властивості – по-різному взаємодіють один з одним. В одному випадку домінянтою може стати психічна сутність людини, в іншому будуть переважати його функціональні (корупційні) якості. Ідеальною звичайно ж є ситуація, коли психологічні якості особи повністю відповідають її соціальній ролі, виконуваним посадовим функціям, вимогам певної соціальної групи (держави, правоохоронного органу, окремої установи або її підрозділу). Проте динаміка розвитку суспільства в цілому та особистості зокрема не дає можливості людині постійно знаходитися в такому досконалому мікросвіті. Нерідко виникають суперечності, які диктуються невідповідністю внутрішніх стремлень особи та її службових функцій, тобто посадові функції особи відповідають вимогам закону, але не відповідають уявленням про них самої посадової особи та визначеної групи (її оточення). Саме в такий момент особа найбільш схильна до вчинення корупційного злочину.

Аналізуючи звіт Міністерства юстиції України році завдяки зусиллям органів внутрішніх справ та прокуратури до кримінальної відповідальності за вчинення корупційних злочинів найбільше було притягнуто посадових осіб органів виконавчої влади та місцевого самоврядування. Характерною особливістю є те, що більшість із них (55,6 %) притягнуто за хабарництво.

Ще однією негативною тенденцією боротьби з корупційними злочинами в сучасній Україні є її спрямованість переважно на низові ланки державного апарату та місцевого самоврядування. Турбота працівників поліції в першу чергу про показники своєї діяльності, а не про підвищення ефективності боротьби зі злочинністю, а також корупція в самих правоохоронних органах, призводять до того, що до відповідальності притягуються в основному посадові особи нижчих рівнів державних чи приватних структур, які мають найменший посадовий імунітет, і яким не завжди вистачає владних та інших повноважень для того, щоб уникнути відповідальності. Справи ж стосовно народних депутатів, міністрів, заступників, керівників в Україні порушуються дуже рідко. Це як правило або дуже резонансні справи, які важко

приховати від суспільства та ЗМІ, або справи, які навмисно порушуються для усунення «конкурентів».

Соціальний статус посадовця також впливає на характер вчинюваного ним злочину. Іншими словами, чим вищу посаду обіймає особа і значнішими повноваженнями вона наділена, тим не безпечнішим може бути вчинене нею протиправне діяння. Серед суб'єктів посадових злочинів нижчих рівнів перше місце займають працівники, які безпосередньо несуть матеріальну відповідальність за майно, що їм доручене. Представники низових ланок державного апарату та місцевого самоврядування найбільш схильні до незаконного одержання матеріальних благ, незаконного сприяння з використанням свого службового становища в отриманні субсидій, дотацій, кредитів або пільг.

Також сюди можна віднести корупційні відносини на побутовому рівні громадян у сфері обслуговування, медицини, освіти, які як правило проявляються у формі хабарництва у вигляді грошей чи матеріальних предметів – подарунків, матеріалізованих «подяк»¹⁹⁵.

Представники середнього рівня найчастіше незаконно сприяють фізичним або юридичним особам у здійсненні ними підприємницької діяльності, надають переваги під час підготовки і прийняття нормативно-правових актів чи рішень тощо. Дуже часто на цьому рівні хабарництво не обмежується грошовою чи матеріальною формою, йому притаманні вже інші, більш завуальовані форми «подяк», зустрічних дій, виражених у формі послуг, пріоритетних пропозицій, привабливих вакансій і т.д. Такі послуги (звичайно ж не зовсім законні) важче ідентифікувати та кваліфікувати як корупційні злочини, а відповідно важче і розслідувати їх.

Нарешті, корупційні особи вищих щаблів політичної влади та суспільства вчиняють злочинні діяння, характерною ознакою яких є надання незаконного доступу до влади через високі посади, політичне лідерство тощо. При цьому не слід думати, що для такого рівня посадовців гроші зникають зі схем корупційних відносин, навпаки, гроші тут стають не просто великими, а дуже

¹⁹⁵ Шведова Г. Л. Окремі питання характеристики суб'єктів корупційних злочинів: політико-кримінологічний аспект. *Юридичний вісник*. 2010. № 3. С. 215–218.

великими. Змінюються тільки технології їх отримання: від примітивних безпосередніх через хабар до завуальованих схем пропозицій, послуг, преференцій та опосередкованих форм у вигляді важелів влади. Такі дії важче піддаються кримінальній кваліфікації і ступінь їх небезпеки є набагато вищим, ніж у попередніх випадках.

Морально-психологічна характеристика особи злочинця представлена особливостями її інтелектуальних, емоційних і вольових якостей. Так, інтелектуальні властивості передбачають рівень розумового розвитку, обсяг знань, життєвий досвід, широту поглядів, різноманітність інтересів тощо. Як правило корупційні злочини вчиняються особами, які мають достатньо високий рівень інтелекту і обсяг знань, який допоміг зайняти відповідну посаду, а також великий життєвий і професійний досвід. Лише у випадках службової недбалості можна говорити про недостатню кваліфікацію кадрів, відсутність належної професійної підготовки чи компетентності.

Моральні властивості включають переконання, духовність, погляди, установки та цінності особи. Кримінологічні дослідження показують, що дуже часто особи, які вчиняють корупційні злочини, характеризуються високим рівнем пристосованості до різноманітних соціальних ситуацій та їх змін, краще орієнтуються в соціальних нормах і вимогах, добре контролюють свою поведінку. їм не властива агресивність та імпульсивність поведінки, вони комунікабельні, здатні ефективно встановлювати соціальні контакти, у багатьох із них зустрічаються такі риси як прагнення до лідерства, потреба у суспільному визнанні, їх особистісний профіль суттєво не відрізняється від законослухняних громадян. Такі особи позитивно характеризуються у суспільстві, ведуть «гідний» спосіб життя, займаються доброчинністю, користуються повагою громадян. Та попри це зловживають наданими їм повноваженнями, беруть, а іноді і самі дають хабарі тощо. В. Лазаренко досить точно й об'єктивно охарактеризував риси правової і моральної свідомості, зазначивши, що за останні півтора десятиріччя етичні орієнтири нашого суспільства дуже змінилися. Словосполучення «суспільне благо», «громадський обов'язок», «чесне служіння Батьківщині» втратили значення для сучасних українських громадян. Особисте благо, індивідуальні

потреби (інколи егоїстичні), користолюбство – саме це є сьогодні метою багатьох громадян, у тому числі і чиновників ¹⁹⁶.

З кримінологічною метою можна здійснити певну класифікацію осіб, що вчиняють корупційні злочини, виділивши певні їх типи, які характеризуються єдністю однієї або кількох найбільш суттєвих ознак.

Найбільш поширеними критеріями побудови типології особи злочинця є характер антисуспільної спрямованості особи злочинців та ступінь глибини цієї антисуспільної спрямованості.

За характером антисуспільної спрямованості виділяють два типи корупційних злочинців: корисливий та необережний. Корисливий тип характеризується умисним вчиненням злочину з метою отримання матеріальної вигоди. Необережний передбачає вчинення злочину в силу недостатньої компетенції посадової особи, безвідповідального, легковажного ставлення до роботи.

За глибиною і стійкістю антисуспільної спрямованості особи виділяють ситуативних і злісних злочинців. Ситуативний тип характеризується слабкою схильністю до протиправної діяльності. Його злочинна поведінка зумовлена як правило збігом життєвих обставин. Цьому типу не властиві негативні етико-психологічні якості, характерні для «справжніх» злочинців. Цей тип поведінки полягає у поступовому відхиленні особи, уповноваженої на виконання владних повноважень, у своїй службовій діяльності від норм, установлених нормативно-правовими актами. Йдеться про зміну мотивації діяльності, ціннісних орієнтацій, поступового перетворення законотворчої особи на злочинця.

Злісний тип є особливо небезпечним, оскільки характеризується стійкою корисливою спрямованістю та неодноразовістю вчинення. Як правило, зайнявши відповідну посаду, особа вже зорієнтована на протиправне використання своєї посади для незаконного одержання матеріальних цінностей, задоволення інших інтересів або інтересів третіх осіб. Крім того, часто посадовець такого типу може бути одним з елементів функціонування злочинних організацій.

¹⁹⁶ Лазаренко В. Кримінологічна характеристика особи працівника кримінально-виконавчої установи, який вчиняє злочини у сфері службової діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2008. № 2. С. 89–95.

З огляду на істотні відмінності в ознаках службових осіб, які вчинили злочини, пов'язані та не пов'язані з отриманням незаконної вигоди, можливо виділити два самостійні «портрети» злочинця: корупціонера і кримінального кар'єриста, причому поділяючи особу корупціонера на ситуативного та злісного, а кримінального кар'єриста на того, який усвідомлює свої дії, і афектного.

Отже, слід сказати, що розглянуті вище ознаки лише схематично окреслюють портрет особи, яка вчиняє корупційні злочини. Проте завдяки їм можна глибше з'ясувати характер злочинця, причини та мотиви його поведінки, а відтак ефективніше застосовувати заходи запобігання корупційним злочинам.

Для підтвердження актуальності нашого дослідження вважаємо за доцільне навести статистичні відомості про осіб які вчинили корупційні правопорушення в Україні за останній статистичний рік, тобто 2016 рік.

Таблиця 3

Розділ 3. Відомості про осіб, які вчинили кримінальні корупційні правопорушення у 2016 році

			Усього	з них за статтями КК України										
				ч.ч. 2-4 ст. 189	ч.ч. 2-5 ст. 191	ч. 3 ст. 206	ст. 232	ч.ч. 2, 3 ст. 262	ст. 353	ч.ч. 2, 3 ст. 358	ст. 364	ст. 364-1		
А			Б	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
Усього осіб			1	1974		382			2		1	158	31	
з н и х	державних службовців		2	231		16					1	26		
	з них	1-2 категорій (I	3	8		3						1		
		3 категорій (II групи)	4	10		4								
		4 категорій (III	5	25		2						4		
		5-7 категорій (IV, V	6	188		7				1		21		
	народних депутатів України		7	1										
	депутатів Верховної Ради АР Крим		8											
	депутатів обласної ради		9											
	депутатів сільських, селищних, міських,		10	23		3						3		
	посадових осіб місцевого самоврядування		11	118		26						34		
	з них	1-2 категорій	12	2		1						1		
		3 категорій	13	2								2		
		4 категорій	14	61		16						13		
		5-7 категорій	15	53		9						18		
	посадових та службових осіб	райдержадміністрацій	16	59		15						5		
		облдержадміністрацій	17	24		7						2		
	професійних суддів		18	13								2		
	інших службових осіб судової гілки влади		19											
	з н и х	службових осіб і працівників	органів прокуратури	20	26		1						2	
			органів внутрішніх	21	268		3			2			11	
			податкової міліції	22	7							1		
			державної	23	82		7						11	
			державної	24	35		2						1	
			Служби безпеки	25	19									
			Збройних Сил	26	64		3							
			державної	27	68								1	
			інших утворених	28	8									
			митної служби	29	61		1						11	
			органів та	30	21									
			посадових та службових осіб інших	31	152		18						14	
			посадових осіб іноземних держав та	32										
			осіб, що надають публічні послуги	33	69		9						4	3
			посадових осіб юридичних осіб	34	274		106						20	8
			осіб, які виконують організаційно-	35	224		98						22	10
	посадових осіб юридичних осіб, фізичних	36	248		58						5	10		
	осіб, які вчинили правопорушення у системі	фінансово-кредитній	37	8		5							1	
		банківській системі	38	13		10								
		паливно-	39	34		18						4	1	
		агропромислового	40	34		15						2	4	
		освіти	41	112		40						7		
		охорони здоров'я	42	62		7						2		
		транспорту	43	33		8						1	2	
		на підприємствах	44	5		3								
		бюджетній	45	195		117						32	7	
		земельних відносин	46	93		3						31	1	
		приватизації	47	5								1		
		охорони довкілля	48	39		5						8		
		Контрольний рядок			49	5051		1028			4		4	480

Промисли

		з них за статтею КК України												
		ст. 365	ст. 365-1	ст. 365-2	ч. 2 ст. 366	ст. 368	ст. 368-2	ст. 368-3	ст. 368-4	ст. 368-2	ч. 2 ст. 375	чч. 2, 3 ст. 410	ст. 423	чч. 1, 3 ст. 424
А		Б	В	Г	Д	Е	Ж	З	И	Й	К	Л	М	Н
Усього осіб		1			6	4	886	6	28	12	242		31	
державні службовці		2			1	161			1		25			
з них	1-2 категорій (I групи)	3				4								
	3 категорій (II групи)	4				3					1			
	4 категорій (III групи)	5				17		1			2			
	5-7 категорій (IV, V групи)	6				135					20			
	наказів, депутатів України	7				1								
депутати Верховної Ради АР Крим		8												
депутати обласних рад		9												
депутати сільських, селищних, міських, районних рад		10				9					4			
посадовці осіб місцевого самоврядування		11				1	50				8			
з них	1-2 категорій	12												
	3 категорій	13												
	4 категорій	14					27				5			
	5-7 категорій	15				1	25				3			
посадовці та службовці осіб райдержадміністрацій		16					33				7			
обласних адміністрацій		17					11				3			
професійних суддів		18					11				1			
інших службовців осіб судової гілки влади		19												
з них	органів прокуратури (включаючи військову)	20					16	1			6			
	органів внутрішніх справ	21					185	1			49			
	податкових органів	22					6							
	державних податкових служб	23					55				6			
	державної промислово-кооперативної служби	24					20				4			
	Служби безпеки України	25					13				5		1	
	Збройних Сил України	26					23	1			12		23	
	державної прикордонної служби	27					45	1			12		2	
	інших утворених відповідно до законів військових формувань	28					3						5	
	інших служб	29					45				4			
	органів та підрозділів цивільного захисту	30					15				4			
посадовці та службовці осіб інших органів державної влади		31				1	102				12			
посадовців осіб інспекції держав та міжнародних організацій		32												
осіб, що надають рубіжні послуги		33			5		13	1		5	9			
посадовців осіб юридичних осіб рубіжного типу		34				2	85		5	5	20			
осіб, що виконують організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські обов'язки в юридичних особах рубіжного типу		35					61		10	1	13			
посадовців осіб юридичних осіб, фізичних осіб - урядових органів від інт. ...персоналії митни		36			1		20	1	13	1	42			
з них	фінансово-кредитні системи	37					1		1					
	енергетичні системи	38							2					
	навіго-енергетичному комплексу	39				1	6		1		2			
	аеропротекційному комплексу	40					11				1			
	систем	41					30		7		13			
	інформаційних систем	42					26	1	1	2	7			
	транспортних систем	43					12			1	5			
	на підприємствах оборонно-промислового комплексу	44									1			
	видобувної	45				1	1	20			1			
	сесійських відділів	46					3	41			13			
	приватизації	47								1	2			
	інформаційних систем	48					19				3			
Митрополитський рід		49			12	19	225	13	71	24	301		62	

Підсумовуючи слід також зазначити, що корупція є особливо гострою проблемою для тих країн, які перебувають на етапі трансформації (переходу) від одного типу політичної системи до іншої (від соціалістичної системи до демократичної країни з ринковою економікою). Цей перехідний період відзначається розбалансованістю різних елементів державного механізму, які перебувають або в стані стагнації, або у стані періодичних криз і конфліктів. Тому для запобігання корупційній злочинності слід продовжувати демократичні зміни, які відбуваються в Україні. Такі зміни, насамперед, мають бути відображені в новій антикорупційній політиці Української держави, яка має передбачати ефективні механізми запобігання та протидії корупційним діям, що безумовно сприятиме розвитку у суспільства «нульової» толерантності до проявів активної і пасивної корупції, а також становленню України, як демократичної, правової та соціальної держави.

Контрольні запитання до розділу:

1. Сучасний стан, динаміка корупційної злочинності.
2. Структура та структурні зрушення корупційної злочинності.
3. Кількісне співвідношення корупційних злочинів та корупційних правопорушень.
4. Обрахування ціни, як кількісного показника корупційної злочинності для держави і суспільства.
5. Регіональні особливості корупційної злочинності.
6. Поняття та сутність прогнозування корупційної злочинності.
7. Найбільш ефективні методи прогнозування корупційної злочинності.
8. Результати аналізу прогнозування корупційної злочинності у державі методом екстраполяції.
9. Ефективність і проблеми вітчизняного прогнозування корупційної злочинності.
10. Особливості кримінологічної характеристики осіб, що вчиняють корупційні злочини.

РОЗДІЛ 4.

ПРИЧИНИ ТА УМОВИ КОРУПЦІЙНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

4.1. Правові причини та умови корупційної злочинності

Проблема ефективності запобігання корупції є актуальною для будь-якої держави і саме виявлення детермінант, що сприяють вчиненню злочинів є необхідною для розробки ефективних запобіжних заходів. Причинний ланцюжок, який пояснює злочинну поведінку, є доволі складним й різноманітним, тому його можна зрозуміти лише аналізуючи процеси, що відбуваються в державі. Проблема детермінації злочинності – центральна і чи не найскладніша з усіх в кримінологічній науці, її важливість обумовлюється тим, що, в разі розкриття причин злочинності у сучасному суспільстві, з'явиться можливість розробити та здійснити ефективні заходи боротьби з цим негативним явищем. Однак, ця проблема й до цього часу не знайшла однозначного вирішення через наявність багатьох чинників, які обумовлюють таке явище як корупційна злочинність.

З'ясування причин та умов, які детермінують корупційні правопорушення, є необхідною умовою ефективної профілактики цих діянь, а також дозволяє зрозуміти обумовленість такого антисоціального явища, як корупція і, відповідно, визначати її поширеність та характер. Розгляд даного питання є важливим ще й з огляду на те, що корупція є явищем, яке саморозвивається і самодетермінується в межах загальної системи – суспільства в цілому, а також детермінує цілу низку інших негативних соціальних явищ. Корупційні правопорушення, як й інші види посягань, обумовлює ціла система причин та умов.

Зазначимо, що питання детермінантів корупційної злочинності раніше вже розглядалися такими вченими, як О.Г. Кальман, О.А. Мартиненко, М.І. Мельник, О.С. Новаков, О.В. Ткаченко, І.О. Томчук, О.В. Шевченко, О.В. Шемякін та іншими. Саме тому виявлення причинного комплексу корупційної злочинності, безпосередньо позначається на спрямуванні та змісті профілактичної діяльності, що здійснюється у порядку реалізації правоохоронної функції

держави спеціально уповноваженими органами. Маємо зауважити, що діяльність означених суб'єктів запобігання корупційної злочинності, у першу чергу, спрямовано на виявлення та усунення причин і умов не тільки конкретних проявів корупційних злочинів, але і всієї корупційної злочинності, зважаючи на можливі відмінності¹⁹⁷. Але не зважаючи на такий високий рівень досліджень та застосованих заходів, корупція, як явище, не зменшується у своїх масштабах, і, на жаль, відбувається її проникнення у всі сфери життя. Це пов'язано з тим, що практичних зрушень у боротьбі з корупцією не відбувається як у світі в цілому, так і в окремих країнах¹⁹⁸. Міжнародна організація Transparency International оприлюднила черговий Індекс сприйняття корупції, в якому Україна, з 176 досліджених країн, посіла 144-те місце, поряд з Бангладеш, Камеруном, Центральнопівденноафриканською республікою, Республікою Конго та Сирією. Між заявами представників влади про їх прагнення безкомпромісно боротися з корупцією та корупційними реаліями велика прірва, яка все більше збільшується. Класифікація та обсяг корупційних діянь, що пропонуються у міжнародних документах, не зовсім співвідносяться з традиційним розумінням цього явища в кримінальному праві України. Вітчизняна корупція зростається з іншими економічними злочинами та організованою злочинністю. У зв'язку з цим причини та умови корупційної злочинності повинні досліджуватися не тільки і не стільки як правове, скільки як кримінологічне та соціально-правове явище, що охоплює сукупність суспільно небезпечних діянь, як криміналізованих, так і по різних причинах не криміналізованих, але визнаними такими у світовій практиці.

Детермінація корупції та корупційних проявів, включаючи злочинні, як зазначає проф. А.П. Закалюк, розглядаються загалом на тих самих теоретичних засадах, за тією ж методологічною

¹⁹⁷Шевченко О. В. Причини та умови корупційної злочинності. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2011. № 3 (7). URL: http://www.vru.gov.ua/content/article/visnik07_10.pdf.

¹⁹⁸ *Transparency International* URL: <http://docs.rferl.org/uk-UA/2012/12/04/981f9017-4157-4da4-9b34-8656b34df946.pdf>.

схемою, що і стосовно злочинності та злочинних проявів¹⁹⁹.

Криміногенні фактори, які виступають у ролі детермінант корупційної злочинності, досить численні, різноманітні й зумовлені суттєвими протиріччями в соціально-економічному житті суспільства. З точки зору їх змістовної характеристики, вони можуть бути представлені у вигляді декількох груп: правові, економічні, організаційно-управлінські та соціальні, фактори²⁰⁰.

Правовими факторами, що обумовлюють корупційну злочинність є недоліки чинного законодавства, що не передбачає цілісної системи заходів протидії корупційній злочинності, не передбачає вплив на її причини та умови, а окремі чинні правові норми безпосередньо сприяють корупції. Також необхідно зазначити, що мають місце значні недоліки в діяльності правоохоронних органів щодо виявлення, розслідування та судового розгляду фактів вчинення корупційних злочинів²⁰¹. А саме, це проявляється у відсутності системного підходу у процесах підготовки законопроектів (зокрема, аналізу стану і

¹⁹⁹ Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Київ: Ін Юре, 2007. Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. 712 с. С. 200–201; Шемякін О. В. Протидія і запобігання корупційним злочинам у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2013. 242 с.

²⁰⁰ Бойко А. М. Детермінація економічної злочинності в Україні в умовах переходу до ринкової економіки (теоретико-кримінологічне дослідження): монографія. Львів: Видавн. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. 380 с. С. 171; Кальман О. Г. Стан і головні напрямки попередження економічної злочинності в Україні: теоретичні та прикладні проблеми: монографія. Харків: Гімназія, 2003. 352 с. С. 113; Медицький І. Б. Вплив соціальних факторів на злочинність в умовах становлення незалежної Української держави: монографія. Івано-Франківськ: Львівський ДУВС, 2007. 360 с. С. 54–106; Шемякін О. В. Протидія і запобігання корупційним злочинам у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2013. 242 с.

²⁰¹ Новаков О. С. Кримінологічна характеристика та профілактика злочинів, які вчиняються працівниками міліції у сфері службової діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2003. 19 с.; Шемякін О. В. Протидія і запобігання корупційним злочинам у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2013. 242 с.

тенденцій корупції, врахування результатів досліджень у цій сфері тощо), що призводить до незадовільної якості підготовлених законопроектів або ж їх положення містять корупціогенні фактори. Часткове, а, інколи і непослідовне коригування антикорупційного законодавства призводить до негативного впливу на антикорупційну політику в державі і накладає свій відбиток на процеси державотворення.

Яскравим прикладом є ситуація, що склалась довкола законопроекту № 3755 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей подання службовими особами декларацій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру у 2016 р.». 16.02.2016 року Парламент проголосував за прийняття закону, а 12.03.2016 року під тиском громадськості Президентом було застосовано право вето та надано пропозиції щодо доопрацювання його тексту. Початкова редакція цього закону, подана під соусом «лібералізації ЄС візового режиму», не лише не відповідала вимогам ЄС²⁰².

Під час проведення експертизи проектів нормативно-правових актів на наявність корупціогенних норм Міністерство юстиції виявляє корупціогенні фактори у кожному сьомому акті. Минулого року на правову експертизу в Міністерство юстиції надійшло 1575 проектів нормативно-правових актів. У 216 з них були виявлені норми, які містили корупційні ризики. Більшість таких норм були виявлені у проектах актів у сфері земельного, цивільного та фінансового законодавства. При цьому менше таких норм виявили у проектах законів, а найбільше – у проектах підзаконних нормативно-правових актів. Під час антикорупційної експертизи у проектах нормативно-правових актів найбільше було виявлено недоліків техніко-юридичного характеру, які також сприяють вчиненню корупційних правопорушень.

Досить часто проекти містять такий корупціогенний фактор, як неналежне визначення функцій, прав, обов'язків органів державної влади та місцевого самоврядування, наслідком чого може бути невиправдане встановлення чи надмірне

²⁰² Офіційний веб-сайт Центру політико-правових реформ. URL: <http://pravo.org.ua/ua/news/20872035-1.6.-spetsialno-upovnovageeni-institutsiyi-z-pitan-antikoruptsiynoyi-politiki..>

розширення дискреційних повноважень, створення умов для виникнення конфлікту інтересів та можливостей для зловживання наданими їм повноваженнями.

Суттєвим недоліком діючого антикорупційного законодавства є те, що воно приймається без кримінологічної експертизи. Експертиза повинна бути комплексною, а до експертних груп входить юристи різних галузей права, економісти, політологи, правозахисники, співробітники правоохоронних органів. Оскільки значними можливостями по контролю за корупцією та її запобіганню володіють різні галузі права: конституційне, банківське, митне, цивільне, процесуальне та ін. Саме в цих галузях утворюються можливості для «правомірної» корупції і таким чином формується «корупційне» законодавство. Питання про необхідність організації кримінологічної експертизи ставиться протягом останніх десяти років, а саме така експертиза могла б виявити не тільки можливості для корупції, але й запропонувати заходи, що не дають можливість вчинити корупційні діяння, підвищити ризик при їх вчиненні та зниження потенційної вигоди.

На другому місці за кількістю виявлених корупціогенних факторів є відсутність у проектах нормативно-правових актів, якими регулюється реалізація суб'єктивних прав та виконання юридичних обов'язків фізичними та юридичними особами, адміністративних процедур або наявність у проекті нормативно-правового акта нечіткостей встановленої адміністративної процедури, що здатні створити умови для здійснення корупційних дій або виникнення корупційних відносин.

На сьогоднішній день, у кримінальному законодавстві повинні бути криміналізовані всі найбільш суспільно небезпечні форми корупційної злочинності, які необхідно викласти в одній або декількох статтях. Після цього необхідно точно визначити перелік корупційних діянь для систематичного аналізу корупційної злочинності з метою розробки більш ефективних форм боротьби з нею та її запобігання.

Зрозуміло, що криміналізація діянь не панацея у боротьбі з корупцією, оскільки тисячі форм корупційних діянь визначити у конкретній правовій формі практично неможливо. Тому, сьогодні потрібно узагальнення за мотивацією діяння та сумарним наслідкам. Правове, частково узагальнююче та частково

конкретизоване поняття корупції, було викладено у Законі України «Про запобігання корупції», як «використання особою, зазначеною в наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей». Це визначення корупції, як і інші положення Закону, не доповнює КК України і не викликає протиріч. Більш того, зазначене поняття корупції не повністю охоплює увесь спектр реальних корупційних діянь. Реальні види таких діянь в нашій країні, на жаль, на знаходять цілісного відображення в даних офіційної статистики, не досліджуються вони і в аналітичних документах правоохоронних органів. В силу цього відбувається вимушене обмеження кримінологічного аналізу окремими видами найбільш розповсюджених корупційних діянь: злочини проти власності (одержання хабара, привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, зловживання владою або службовим становищем, перевищення влади або службових повноважень, службове підроблення та ін.).

Комітетом Верховної Ради України з питань запобігання і протидії корупції було підготовлено близько тисячі висновків антикорупційної експертизи на законопроекти, з яких тільки 9 % визнані такими, що містять корупціогенні фактори та не відповідають вимогам антикорупційного законодавства²⁰³. Основна проблема роботи Комітету – це неспроможність у певних ситуаціях протистояти механізму спротиву, що формувався у ВР роками, та впливати на її діяльність. У багатьох випадках ВР, керуючись, очевидно, політичними, а не правовими ідеями, продовжує ухвалювати законопроекти, які містять суттєві

²⁰³ Офіційний веб-сайт Комітету Верховної Ради України з питань запобігання і протидії корупції. URL: <http://crimecor.rada.gov.ua/komzloch/control/uk/index>.

корупційні ризики²⁰⁴. Саме по собі проведення антикорупційної експертизи Комітетом не здатне змінити ситуацію з лобіюванням корупційних законопроектів до того часу, поки не буде змінено менталітет самих суб'єктів права законодавчої ініціативи²⁰⁵.

Сьогодні існує потреба у розробленні законопроекту про внесення змін до Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» щодо врегулювання окремих правових питань організації та діяльності Національного антикорупційного бюро України: особливості набору та реалізації повноважень працівників, які здійснюють оперативнорозшукову діяльність; конкретизація положень в частині критеріїв недопуску осіб до участі у конкурсах на зайняття вакантних посад у Національному антикорупційному бюро України; чітке визначення повноважень Національного антикорупційного бюро України в частині забезпечення протидії корупційним правопорушенням, у тому числі в питаннях міжнародного співробітництва; врегулювання питань представницьких функцій Національного антикорупційного бюро України під час реалізації повноважень в частині визнання правочинів недійсними; врегулювання правових основ діяльності Національного антикорупційного бюро України під час реалізації повноважень в частині витребування майна, здобутого злочинним шляхом; вирішення правових питань матеріально-технічного забезпечення Національного антикорупційного бюро України; врегулювання питань оплати праці працівників Національного антикорупційного бюро України²⁰⁶.

Також, є необхідність розроблення законопроекту про внесення змін до деяких законодавчих актів з питань забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України, пов'язаних з внесенням змін до ст. 216 Кримінального процесуального кодексу України в частині уточнення

²⁰⁴ Офіційний веб-сайт Комітету Верховної Ради України з питань запобігання і протидії корупції. URL: <http://crimcor.rada.gov.ua/komzloch/control/uk/index>.

²⁰⁵ Офіційний веб-сайт Центру політико-правових реформ. URL: <http://pravo.org.ua/ua/news/20872035-1.6.-spetsialno-upovnovageeni-institutsiyi-z-pitan-antikoruptionsynoyi-politiki>.

²⁰⁶ Офіційний веб-сайт Комітету Верховної Ради України з питань запобігання і протидії корупції. URL: <http://crimecor.rada.gov.ua/komzloch/control/uk/index>.

підслідності Національного антикорупційного бюро України, розмежування повноважень з іншими правоохоронними органами, зокрема до Кодексу адміністративного судочинства України, Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України в частині визначення процесуальних прав та обов'язків Національного антикорупційного бюро України при розгляді справ у судах загальної юрисдикції, до законів України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про радіочастотний ресурс України», «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», «Про публічні закупівлі» в частині надання прав і повноважень Національному антикорупційному бюро України, наданих іншим правоохоронним органам (Національній поліції, Службі безпеки України)²⁰⁷.

Сьогодні вітчизняним законодавством не визначено порядок розкриття банківської таємниці на вимогу Національного агентства з питань запобігання корупції, а саме потребує внесення змін до статті 62 Закону України «Про банки і банківську діяльність» з метою удосконалення такої діяльності²⁰⁸.

4.2. Економічні причини та умови корупційної злочинності

Економічні фактори, що сприяють корупційній злочинності, обумовлені тривалою економічною кризою, яка призвела до значної деформації соціально-економічних відносин. Економічними факторами, які можуть виступати загальними причинами і умовами корупції та причинами й умовами корупційних діянь, перш за все, є: відсутність сприятливого режиму діяльності підприємств та підприємців, особливо щодо

²⁰⁷ Офіційний веб-сайт Комітету Верховної Ради України з питань запобігання і протидії корупції. URL: <http://crimecor.rada.gov.ua/komzloch/control/uk/index>.

²⁰⁸ Офіційний веб-сайт Комітету Верховної Ради України з питань запобігання і протидії корупції. URL: <http://crimecor.rada.gov.ua/komzloch/control/uk/index>.

сплати податків; відсутність прозорості процесів роздержавлення власності, вирішення різних економічних та господарських питань²⁰⁹.

Особливість розвитку економічної системи держави характеризується як нерівномірністю розвитку галузей господарства, помилки у стратегії й тактиці економічних реформ, нестійка економічна ситуація, нераціональний розподіл бюджетних асигнувань, незайнятість населення, ріст майнової диференціації, співвідношення свободи ринку та обсягів державного регулювання і т.д. Разом із зазначеним вище, факторами економічного характеру злочинності також називають загальну економічну кризу, протиріччя між економічними потребами населення і можливостями суспільства в їх задоволенні, безробіття, інфляцію, поляризацію населення за рівнем доходів, наявність і поширення тіньової економіки, недостатню інтегрованість національної економіки у світову²¹⁰. На думку вітчизняних вчених, однією із ключових економічних детермінантів є більш високий рівень прибутковості злочинної економічної діяльності порівняно з рівнем прибутковості легальної економічної діяльності. При цьому, у даному разі вчинення корупційних злочинів під впливом означених факторів економічного характеру відбувається не тільки в межах такого явища об'єктивної дійсності як корупційна злочинність, але й економічна злочинність. З огляду на соціальну зумовленість злочинності, в основі причин якої є об'єктивні негативні соціальні явища та процеси, безперечно, що перше місце у причинному комплексі корупційної злочинності займають фактори соціального, у тому числі й соціально-культурного і соціально-демографічного характеру. Вважаємо, що такі обставини, як життєвий рівень населення, забезпеченість відповідними соціально-побутовими благами (житлом, товарами, послугами тощо), рівень доходів населення, безпосередньо позначається на формуванні у злочинності корисливої

²⁰⁹ Корупція в Україні: причини поширення та механізми протидії / С. В. Дрьомов, Ю. Г. Кальниш, Д. Б. Клименко, Г. О. Усатий, Л. М. Усаченко; за ред. Ю. Г. Кальниша. Київ: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2010. 88 с. URL: <http://sd.net.ua/2012/03/08/korupciya-v-ukrayini.html>.

²¹⁰ Криминология: учебник / под ред. В. Д. Малкова. 2-е изд., перераб. и доп. М.: «Юстицинформ», 2006. 528 с. С. 47.

спрямованості. При цьому, до однієї з іманентно властивих ознак корупційної злочинності й відноситься її корисливий характер, який виявляється у використанні певною особою наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди²¹¹.

Причини корупції та її умови створюють підґрунтя для корупційних правопорушень в економічній та фінансових сферах. Вони сприяють виникненню та розвитку негативних явищ та процесів, коли розвиваються негативні явища і процеси, порушуються механізми ринкової конкуренції, оскільки виграє не той, хто є конкурентоспроможний а той хто зміг отримати преференції. Це сприяє виникненню монополістичних тенденцій в економіці та зниженню ефективності її функціонування й дискредитації вільної конкуренції.

Неефективний розподіл державного бюджету особливо при виділенні державних замовлень та кредитів не дає можливості ефективно реалізовувати соціальні та економічні програми.

Необхідно звернути увагу на те, що приватизація в будь-якій державі може стати джерелом корупції. Ситуація погіршується масштабістю приватизації, слабкістю контролю за її рухом. Найбільш розповсюдженим правопорушенням є привласнення грошових коштів, знецінення об'єктів, що приватизуються по заниженим цінам, маніпуляції умовами конкурсу, купівля підприємств чиновниками за допомогою довірених осіб.

У банківській сфері співробітництво чиновників з комерційними банками полегшує отримання ними пільгових кредитів.

Викриття економічних злочинів є складним завданням. Адже крім тиску, який зазнає орган досудового розслідування з боку політичних сил, чий інтерес зачіпають розслідування НАБУ, важливою перешкодою є складний механізм встановлення збитків, завданих ДП через корупцію. По-перше, підприємства-монополісти, здійснюючи закупівлі, зазвичай апелюють Загальна сума угод, які НАБУ вимагає визнати недійсними, лише на

²¹¹ Шевченко О. В. Причини та умови корупційної злочинності. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2011. № 3 (7). URL: http://www.vru.gov.ua/content/article/visnik07_10.pdf.

підприємствах ПЕК становить майже 1 млрд. грн. до своїх потреб в отриманні унікального обладнання, яке можуть поставити, як правило, одиниці постачальників. Наскільки обґрунтованими є ці вимоги, визначити без проведення експертизи неможливо. Проте цій експертизі має передувати повна перевірка з боку Аудиторської служби. Всі ці перевірки та експертизи розтягуються на довгі місяці, знижуючи ефективність розслідувань. По-друге, встановлення збитків в розслідуванні економічних злочинів є одним із найбільш контраверсійних аспектів – через відсутність належного правового унормування. Це призводить до того, що суд може відмовитися вважати за збиток недоотримані вигоди чи прибутки держкомпаній внаслідок реалізації корупційної схеми. Так само вкрай складно переконати суд у завданні шкоди інтересам ДП через тендери, якщо слідчі не назбирають прямих доказів, які б свідчили про порушення законодавства в сфері держзакупівель. Варто зазначити, що наведена проблематика є актуальною для більшості державних підприємств, завдання збитків яким викрито й розслідується детективами НАБУ. Проте на прикладі підприємств ПЕК вона є найбільш відчутною.

Особливу увагу привертає діяльність підприємств, кожне із яких є унікальне. Більшість із них займає на своїх ринках монополіне положення і є складовою національної безпеки: будь-які зміни, які відбуватимуться в діяльності цих об'єктів, є відчутними у решті галузей. Через рахунки підприємств ПЕК проходять багатомільярдні потоки. Вони є найбільшими платниками податків і в більшості випадків, бюджетоутворюючими у регіонах діяльності. Відтак, спроби взяти під контроль такі об'єкти чиняться постійно. Можливості, які відкриває контроль над такими підприємствами, яскраво демонструє приклад ПАТ «Укргазвидобування» (УГВ), найбільшого видобувника газу та газового конденсату в Україні. Три роки спільної діяльності ПАТ «УГВ» із фірмами, підконтрольними народному депутату Олександру Онищенку, принесли держкомпанії всього 25 млн. грн. прибутку. Менш ніж за рік після викриття та припинення зусиллями НАБУ цієї корупційної схеми, прибутки «УГВ» від реалізації сировини, видобутої на тих самих об'єктах, зросли більш ніж у 20 разів – до 560 млн. грн. (станом на початок липня 2017 р.). Суттєво

потерпають від корупції держпідприємства із видобутку нафти. Сировина продається заздалегідь визначеним компаніям, а ті чомусь «забувають» розрахуватися. За такою схемою у 2015 р., приміром, завдано збитків ПАТ «Укрнафта» (50 % + 1 акція належать державі). Наразі детективи Бюро з'ясовують обставини скоєння злочину із не законного заволодіння майном (нафтою) та грошовими коштами ПАТ на загальну суму понад 7 млрд. грн. Ще одна корупційна схема реалізована на низці обленерго. Вона передбачала перерахунок коштів за поставлену і спожиту електроенергію не напряду постачальнику, а через посередника – приватну компанію. Детективи НАБУ не тільки викрили цю схему, а й ініціювали позовну роботу, результатом якої є повернення, зокрема, на рахунки ВАТ «Запоріжжяобленерго» більше 40 млн. грн.²¹².

Головним об'єктом корупції сьогодні в державі є земля. За даними НАБУ земельне питання – одне з ключових в рамках розслідувань корупційних злочинів у сфері АПК. Наразі детективи НАБУ розслідують незаконні оборудки щодо майже 8 тис. га земель сільськогосподарського призначення, власником яких є держава. У який спосіб державу намагаються позбавити одного з її найцінніших активів? Крім рішень на кшталт того, яке ухвалило керівництво НААН, є й більш «витончені» методи. Одним із таких є незаконне вилучення земельних ділянок в процесі реорганізації державних підприємств, приміром, коли підприємство змінює свій статус із «державно-виробничого комплексу» на «державне підприємство». В процесі юридичного переоформлення може виявитися, що на частину землі буцімто немає державних актів на право постійного користування, отже формально вона є «вільною» – віднесена до земель запасу, що дозволяє прийняти рішення про передачу її в оренду зацікавленим юридичним та фізичним особам. Зазвичай, йдеться про довгострокову оренду – строком на 49 років, що, фактично, для держави в особі підприємств державної форми власності означає втрату активу та доходів від використання землі. Реалізація подібної схеми потребує участі в ній не тільки керівництва самих державних підприємств, а й службових осіб

²¹² Звіт НАБУ за перше півріччя 2017 р. Офіційний веб-сайт НАБУ. URL: https://nabu.gov.ua/sites/default/files/reports/zvit_sayt_10.08.2017.pdf.

Держгеокадастру, а інколи і державних адміністрацій. У провадженні детективів НАБУ є низка справ, в яких розслідуються злочини, скоєні за наведеною схемою, у Запорізькій та Харківській областях. Загальна сума ймовірних збитків, в результаті втрати активів, за версією слідства, склала понад 170 млн. грн. Водночас зазначимо, що наведена сума є орієнтовною: методологічні та правові засади з визначення збитків в Україні не встигають за механікою скоєння корупційних злочинів²¹³.

Також більшість корупційних схем існують у транспортній сфері, які переважно пов'язані із придбанням робіт та послуг за завищеними цінами. Зазвичай це відбувається шляхом змови між приватними структурами-учасниками тендерів та керівництвом державних підприємств в обмін на отримання останнім певного «заохочення». У результаті відбувається штучне обмеження конкуренції на користь компаній, які або пов'язані з керівництвом державного підприємства, або перебувають у змові із ним. Деякі викриті детективами НАБУ схеми діяли у державних компаніях впродовж багатьох років. В ході досудового розслідування закупівель на низці державних компаній транспортної сфери детективи НАБУ виявили, що керівництво підприємств часто не здійснює належний моніторинг ринкових цін на товари та послуги, які закуповує, а обґрунтування вартості закупівель є суто формальним і непереконливим²¹⁴.

Недостатнє фінансування правоохоронних і судових органів автоматично спричинило такі негативні наслідки, як систематична затримка у виплаті заробітної плати, скорочення обсягу соціального захисту правоохоронців, відміна пільг з оплати житлово-комунальних послуг, проїзду в громадському транспорті, незабезпеченість житлом. Погіршення матеріального забезпечення правоохоронних органів і судів призвело до різкого збільшення фактів хабарництва, корупції, *службового* підроблення, перевищення влади або службових повноважень при здійсненні правосуддя. За даними антикорупційної

²¹³ Звіт НАБУ за перше півріччя 2017 р. Офіційний веб-сайт НАБУ. URL: https://nabu.gov.ua/sites/default/files/reports/zvit_sayt_10.08.2017.pdf

²¹⁴ Звіт НАБУ за перше півріччя 2017 р. Офіційний веб-сайт НАБУ. URL: https://nabu.gov.ua/sites/default/files/reports/zvit_sayt_10.08.2017.pdf.

громадської організації GRECO, найбільш корумпованими органами в Україні є поліція (міліція), прокуратура, податкові органи і суди²¹⁵.

4.3. Організаційно-управлінські причини та умови корупційної злочинності

Нинішня антикорупційна діяльність Української держави не адекватна сучасному стану корупції. Вона зводиться до маніпулювання змінами в законодавстві (що має вигляд його вдосконалення) й хаотичних дій з «вдосконалення» інституцій кримінальної юстиції (правоохоронних органів). Вже досить тривалий досвід такої протидії в Україні свідчить про її малу результативність. Аналіз практики протидії корупції в Україні показує, що вона не заснована на адекватних уявленнях про причини та ключові проблеми поширення корупції, чільне місце серед яких посідають недоліки організаційно-управлінської діяльності.

Непрозорість системи державного управління, процесів вироблення політики та прийняття рішень на національному, регіональному й місцевому рівнях. Формування й закріплення в суспільній свідомості уявлення про державну систему як своєрідну «чорну скриньку», продукт діяльності якої є результатом дії непізнаних, часто ірраціональних, механізмів і процесів, є прямим наслідком її не транспарентності та мінімізації участі громадян у справах держави. За таких умов, корупція стає органічним елементом державної системи, більше того, корупційні діяння стають невід'ємною сполучною ланкою між етапами процесів вироблення політики та прийняття рішень²¹⁶.

²¹⁵ Дослідження корупції в судовій системі України: суди загальної юрисдикції та апеляційні суди. Звіт за результатами соціологічних досліджень. Київ, 2008–2009. 78 с.; Шемякін О. В. Протидія і запобігання корупційним злочинам у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2013. 242 с.

²¹⁶ Корупція в Україні: причини поширення та механізми протидії / С. В. Дрьомов, Ю. Г. Кальниш, Д. Б. Клименко, Г. О. Усатий, Л. М. Усаченко; за

Це проявляються в нерішучості та непослідовності виконання функцій і повноважень представниками різних гілок влади, у проведенні суспільних перетворень, безсистемному й нерішучому впровадженні демократичних засад у різні сфери суспільного життя і управління, гальмуванні реформи політичної системи, в підміні реальної антикорупційної політики антикорупційною риторикою та імітацією боротьби з корупцією показовими акціями тощо.

Серед головних політико-ідеологічних факторів, які обумовлюють корупційну злочинність, ми розглядаємо явища, які стосуються сфери розробки і реалізації кримінально-правової антикорупційної політики держави, ідеологічних засад службової та професійної діяльності, політики держави щодо **реалізації службових функцій і ряду інших**, що найбільш інтенсивно впливають на стан та зміни у детермінації цього виду злочинної поведінки.

Більшість політичних документів у сфері протидії корупції, прийнятих протягом останніх років, не були реалізовані певною мірою. Відсутність механізмів відповідальності перед суспільством за невиконання цих планів та слабка політична воля приводять до того, що документально розробляються засади власне процесу розробки і не доходять до етапу реалізації.

Сьогодні поступово приходить розуміння того, що авторитет органів управління, влади залежить не так від показників їх роботи, як від довіри до них населення як до захисників індивідуальних і суспільних інтересів, підпорядкування правовим антикорупційним нормам.

Необхідно звернути увагу на такі організаційно-управлінські фактори:

- відсутність чіткої регламентації діяльності державних службовців щодо процедури здійснення службових повноважень;
- наявність у службових осіб надто широких розпорядчо-дозвільних повноважень для прийняття рішень на свій розсуд;
- відсутність порядку спеціальної перевірки, тестування на відповідність професійним та моральним якостям;
- дублювання споріднених функцій органами державної

влади, неузгодженість дій різних владних структур;

– низька виконавча дисципліна, відсутність належної відповідальності за доручену ділянку роботи та результати діяльності;

– низький престиж державної служби²¹⁷.

Однією з проблем, яка виникла у 2016 році, є неналежна взаємодія Міністерства юстиції України з НАЗК. Неодноразовими були випадки затягування процесу реєстрації нормативно-правових актів, прийнятих НАЗК, що значно ускладнювало роботу агентства. Так, тривалим і складним був процес погодження тексту документа, яким регламентується порядок проведення контролю та повної перевірки декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (13 лютого 2017 р. МЮ нарешті зареєструвало відповідне рішення НАЗК «Про затвердження Порядку проведення контролю та повної перевірки декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» від 10 лютого 2017 р. № 56)²¹⁸. МЮ відмовило НАЗК у наданні доступу до трьох реєстрів для забезпечення роботи системи Реєстру електронних декларацій та проведення перевірок. Відсутність конструктивної співпраці з ключовою інституцією у питаннях антикорупційної політики (НАЗК) негативно впливає на процес антикорупційної реформи²¹⁹. А в лютому 2017 р. міністр юстиції П. Петренко публічно заявив про необхідність ліквідації НАЗК²²⁰.

Тим більше викликає питання ефективності діяльності органів на які покладені завдання щодо виявлення і недопущення вчинення корупційних злочинів, а саме: НАЗК та НАБУ.

²¹⁷ Корупція в Україні: причини поширення та механізми протидії / С. В. Дрьомов, Ю. Г. Кальниш, Д. Б. Клименко, Г. О. Усатий, Л. М. Усаченко; за ред. Ю. Г. Кальниша. Київ: ДП «НБЦ «Пріоритети», 2010. 88 с. URL: <http://sd.net.ua/2012/03/08/korupciya-v-ukrayini.html>.

²¹⁸ Офіційний веб-сайт Центру політико-правових реформ. URL: <http://pravo.org.ua/ua/news/20872035-1.6-spetsialno-upovnovageeni-institutsiyi-z-pitan-antikorupsiynoyi-politiki>.

²¹⁹ Офіційний веб-сайт Центру політико-правових реформ. URL: <http://pravo.org.ua/ua/news/20872035-1.6-spetsialno-upovnovageeni-institutsiyi-z-pitan-antikorupsiynoyi-politiki>.

²²⁰ Петренко відверто заговорив про ліквідацію НАЗК. URL: <http://znaj.ua/news/politics/92725/petrenko-zagovoriv-pro-likvidaciyu-nazk.html>.

Наприклад, на виконання вимог пункту 2 розділу II Порядку проведення перевірок рішенням Національного агентства від 02.12.2016 р. № 125 затверджено План проведення перевірок НАЗК на 2017 рік. У звітному році (2016 р.) Національним агентством ініційовано та проведено 5 позапланових перевірок дотримання антикорупційного законодавства. Станом на 31 грудня 2016 року за результатами проведення планових та позапланових перевірок керівникам органів державної влади та органів місцевого самоврядування внесено 6 приписів про усунення порушень Закону України «Про запобігання корупції»²²¹. І за результатами цих перевірок складено тільки 2 приписи про порушення вимог законодавства, які вже виконані, також до суду направлено 5 протоколів про адміністративні право порушення, пов'язані з корупцією. За результатами розгляду 2 протоколів судом прийнято рішення про притягнення винної особи до відповідальності²²².

А результатом півторарічної роботи НАБУ і Спеціалізованої антикорупційної прокуратури є 16 обвинувальних вироків, які набрали законної сили. Темпи, з якими справи НАБУ розглядаються в судах, не витримують жодної критики. Станом на кінець червня 2017 року в роботі детективів було 370 проваджень, статус підозрюваних в яких мали 220 осіб. До суду було скеровано обвинувальні акти стосовно 120 осіб. З моменту початку розслідувань НАБУ вдалося відшкодувати близько 136 мільйонів гривень збитків та домогтися судових рішень, за якими у другому півріччі 2017 року буде зараховано ще, як мінімум, 215 мільйонів²²³.

Застосовуючи визначені у роботах вітчизняних і зарубіжних кримінологів²²⁴ фактори корупційної злочинності, необхідно звернути увагу і нестабільність та непослідовність

²²¹ Звіт про діяльність Національного агентства з питань запобігання корупції за 2016 р.ст. Офіційний веб-сайт НАЗК. URL: http://91.142.175.4/nazk_files/zvity/NAPK_annual-report_2016.pdf.

²²² Звіт про діяльність Національного агентства з питань запобігання корупції за 2016 р.ст. Офіційний веб-сайт НАЗК. URL: http://91.142.175.4/nazk_files/zvity/NAPK_annual-report_2016.pdf.

²²³ Звіт НАБУ. Офіційний веб-сайт НАБУ. URL: https://nabu.gov.ua/sites/default/files/reports/zvit_sayt_10.08.2017.pdf

²²⁴ Кримінологія: учебник / под ред. В. Д. Малкова. 2-е изд., перераб. и доп. М.: «Юстицинформ», 2006. 528 с. С. 11.

організаційно-управлінських рішень та кадрової політики, нерозвиненість системи антимонопольної політики, практику лобіювання інтересів окремих соціальних груп, відмежування більшості населення від участі у державному управлінні, несформованість інститутів громадянського суспільства, а також бюрократизацію та корумпованість управлінського апарату і системи правосуддя. При цьому, у профілактиці та протидії корупційній злочинності слід враховувати, що дія причин правового характеру прямо пов'язана з відповідними умовами злочинності, а саме недосконалістю законодавства, недоліками правозастосовної практики, неефективністю правового виховання та профілактики. Все це виступає підґрунтям того, що деякі вчені основною причиною розквіту корупції узагальнено називають незабезпечення державою потрібного реформування суспільства²²⁵, із чим на концептуальному рівні не можна не погодитись. Поряд із політико-правовими факторами корупційної злочинності дещо подібними за своєю природою є організаційно-управлінські детермінанти корупції. Їх можна розглядати як результат дії таких правових причин і умов злочинності, як недосконалість законодавства та низька правова культура суспільства в цілому і окремого громадянина зокрема²²⁶.

До числа таких організаційних факторів, які сприяють корупційній злочинності, Л.С. Анохіна²²⁷ пропонує відносити порушення в підборі і розстановці кадрів, порушення в організації та низьку якість контрольно-ревізійної діяльності, відсутність вимогливості з боку вищих посадових осіб стосовно дотримання підлеглими правових норм службової діяльності, неналежні умови для виконання службових обов'язків на окремих ділянках. При цьому, зважаючи на організаційний характер даних факторів злочинності, вони мають усуватись, насамперед, на рівні організаційних форм діяльності відповідних

²²⁵ Бандурка А. М. Давыденко Л. М. Преступность в Украине: причины и противодействие: монография. Харків: Гос. спец. изд-во «Основа», 2003. 368 с.

²²⁶ Шевченко О. В. Причини та умови корупційної злочинності. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2011. № 3 (7). URL: http://www.vru.gov.ua/content/article/visnik07_10.pdf.

²²⁷ Анохіна Л. С. Кримінологічні питання дослідження: детермінанти хабарництва. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского*. 2007. Т. 20 (59). № 1. С. 73–76.

інституцій. Протидія організаційним факторам корупційної злочинності, як на нас, має зосереджуватись у напрямі підвищення якості роботи відповідних службових осіб і посилення відповідальності їх керівництва за точним й неухильним дотриманням приписів правових норм, що, у свою чергу, також вимагає забезпечення належного нормативного регулювання. Таким чином, причини і умови корупційної злочинності являють собою складну сукупність криміногенних обставин, які різною мірою у взаємодії з особистістю особи злочинця й іншими факторами детермінують вчинення корупційних злочинів²²⁸. Кримінологічно значущою є диференціація факторів корупційної злочинності залежно від їх природи на об'єктивні та суб'єктивні; зовнішні та внутрішні; політичні, економічні, організаційно-управлінські, соціально-психологічні, правові та ідеологічні. Відповідно до цього, заходи протидії корупційній злочинності мають спрямовуватись на подолання її причини і умов з урахуванням специфіки їхнього формування та дії, а також рівня взаємозв'язку з іншими факторами злочинності.

Система спеціально уповноважених органів з питань антикорупційної політики, яка існувала до початку створення НАЗК (16.08.2016 р.), характеризувалась певною невідповідністю міжнародним стандартам, зокрема: нечіткістю у розмежуванні спеціалізації, функціональних обов'язків та відсутністю гарантій незалежності таких органів.

У компетенції жодного зі спеціалізованих органів не передбачалось здійснення на постійній основі оцінки стану корупції, залучення громадськості до процесів формування, реалізації та моніторингу антикорупційної політики, формування у громадян негативного ставлення до корупції.

У 2016 р. відбулась своєрідна трансформація: якщо раніше окремі повноваження щодо формування та реалізації антикорупційної політики виконувались (не у повному обсязі та не завжди належно) Верховною Радою, Кабінетом Міністрів, Міністерством юстиції, то наразі здійснення цих функцій чітко

²²⁸ Шевченко О. В. Причини та умови корупційної злочинності. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2011. № 3 (7). URL: http://www.vru.gov.ua/content/article/visnik07_10.pdf.

закріплено Законом «Про запобігання корупції» за спеціально уповноваженим органом з питань запобігання корупції – НАЗК. Законодавство, яке регламентує статус та засади діяльності НАЗК, його повноваження та гарантії незалежності (чи не вперше в Україні у контексті діяльності такого органу), відповідає міжнародним стандартам. Однак процес реалізації його положень іноді ускладнюється численними перепонами у вигляді «затягування» процесу запуску органу (з жовтня 2015 р. до серпня 2016 р.), процесу обрання членів НАЗК, запуску системи електронного декларування, матеріально-технічного забезпечення та інших питань. НАЗК

До економічних факторів існування корупційної злочинності доцільно віднести: масштабну криміналізацію та тінізацію економіки, значну деформацію соціально-економічних умов життєдіяльності суспільства, наявність глибоких протиріч у реалізації економічних потреб людей. Важливим фактором є і низька заробітна плата державних службовців.

Слід зазначити також про криміналізацію економіки та політики – руйнування і зубожіння виробничого сектору економіки, захоплення спекулятивного ринку, фактичне панування «сірої» та «чорної» економіки, активними функціонерами якої стали представники криміналітету. Здійснюється лобіювання їх інтересів на різних рівнях влади. Цьому сприяє зубожіння державних службовців, грошове утримання яких не дає можливості ані їм, ані їх родинам пристойно жити ²²⁹.

Бізнес-середовище в Україні не є сприятливим для вільного підприємництва. Надмірне і суперечне законодавче регулювання, політична нестабільність, значний обсяг дискреційних повноважень державних службовців та вибіркове застосування законів створюють серйозні перешкоди на шляху доброчесного ведення підприємницької і професійної діяльності з надання послуг, обумовлюють поширення хабарництва в цих сферах, прояви підкупу. Приватний сектор в Україні глибоко вражений корупцією. За даними опитування, рівень корупції у приватному

²²⁹ Шемякін О. В. Протидія і запобігання корупційним злочинам у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2013. 242 с.

секторі становить 4,3 бала із 5, які відповідають надзвичайній корумпованості; 3,2 % річного обороту підприємці витрачають на хабарі²³⁰.

Фактори економічного характеру домінуючі у системі факторів детермінації корупційних злочинів²³¹. Деструктивні процеси в сфері економіки, її нестабільність і розбалансованість здійснили суттєвий вплив на стан законності та правопорядку в державі. Особливо відчувається вплив факторів економічного характеру в період загострення економічної кризи в Україні за останні роки.

Основні недоліки в діяльності правоохоронних органів з протидії корупції полягають в тому, що: кримінально-правові та адміністративні засоби протидії корупції спеціально-уповноваженими суб'єктами застосовуються неповною мірою, а їх зусилля спрямовані на викриття дріб'язкових корупційних проявів; немає оперативних напрацювань у спецпідрозділах щодо злочинної корупційної діяльності, а також низька ефективність вжитих заходів; наявна велика кількість закриття кримінальних справ (більше половини від усіх закритих) за реабілітуючими підставами; низький рівень виявлення організованих форм хабарництва (у 22 регіонах такі злочини не виявлені); недостатня спрямованість оперативно-розшукової діяльності спецпідрозділів МВС та СБУ на протидію кримінально-караній корупції; низька якість досудового слідства; високий рівень повернення справ цієї категорії на додаткове розслідування; неправильна кваліфікація діянь винних осіб; зменшення кількості виявлених адміністративних правопорушень; невжиття належних заходів щодо викриття корупціонерів на соціально важливих напрямках; низький рівень виявлення правопорушень, пов'язаних з одержанням дарунка; порушення вимог щодо неповідомлення про конфлікт інтересів, використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових повноважень; поверхове проведення перевірок; закриття судами адмінпровадження за протоколами, які не погоджувались з прокурором; низький рівень відомчого контролю за діяльністю

²³⁰ Національна система доброчесності в Україні: результати оцінювання. Київ, 2010. 102 с. С. 27.

²³¹ Многоликая коррупция: выявление уязвимых мест на уровне секторов экономики и государственного управления / под. ред. Э. Компоса и С. Продхана; пер. с англ. М.: Альпина Паблишерз, 2010. 551 с.

працівників спецпідрозділів; невжиття заходів щодо звільнення корупціонерів із займаних посад; відсутня системна протидія корупції і в бюджетній сфері, сфері земельних відносин, органах виконавчої влади та місцевого самоврядування; викриття корупційних правопорушень у центральних органах влади й управління, контролюючих, правоохоронних органах, судовій гілці влади; низький рівень результативності роботи у відшкодуванні збитків, завданих вчиненням злочинів з ознаками корупції²³².

Фактори, що обумовлюють корупційну злочинність, виявляються насамперед у організаційно-управлінських відносинах будь-якої соціальної системи, протиріччях її функціонування, незбалансованості механізму, вадах і недоліках діяльності органів влади й управління. У цілому в умовах сучасної України корупція стала елементом системи управління здебільшого пов'язаним із іншими соціальними інститутами – політичними, економічними, культурологічними. Про інституалізацію корупції свідчать наявність регулярних довготривалих соціальних практик²³³.

Неефективність управління багатьма дослідниками виділяється як один із основних факторів криміналізації суспільства, що стимулює службові зловживання і корупційні прояви²³⁴. Як зазначає В.М. Дрьомін, кримінальність влади стала її самостійною властивістю, а у багатьох випадках і функцією, реальною ознакою²³⁵.

Організаційно-управлінські прорахунки в системі

²³² Шемякін О. В. Протидія і запобігання корупційним злочинам у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2013. 242 с.

²³³ Гилинский Я. Девиантология: социология преступности, наркотизма, проституции, самоубийств и других «отклонений». СПб: Издательство «Юридический центр Пресс», 2004. 520 с. С. 258; Шемякін О.В. Протидія і запобігання корупційним злочинам у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2013. 242 с.

²³⁴ Мельник М. І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії): монографія. Київ: Юрид. думка, 2004. 400 с. С. 198.

²³⁵ Дремин В. Н. Преступность как социальная практика: институциональная теория криминализации общества: монография. Одесса: Юрид. лит., 2009. 613 с. С. 272.

правоохоронних органів, до яких насамперед належать численні реорганізації, скорочення штатів, кадрові чистки, негативно вплинули на якісні характеристики співробітників, внаслідок чого значна частина основних кадрів не відповідає професійним і морально-психологічним вимогам для роботи в цих органах²³⁶.

Проведене дослідження свідчить, що умовами, які сприяють вчиненню корупційних злочинів, в основному є безконтрольність у діяльності службових осіб, незадоволення існуючою системою просування по службі, низький рівень у системі підбору та розстановки кадрів, низький рівень інформаційно-правового забезпечення службової діяльності, організаційного та матеріально-технічного забезпечення, недостатня соціальна захищеність службовців, недостатність професійних навичок.

²³⁶ Національна система доброчесності в Україні: результати оцінювання. Київ, 2010. 102 с.; Шемякін О.В. Протидія і запобігання корупційним злочинам у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2013. 242 с.

4.4. Соціальні причини та умови корупційної злочинності

Доречно буде зазначити, що майже кожний п'ятий громадянин України основною причиною корупції вважає моральний занепад суспільства, який породжує апатію, песимізм, падіння довіри до влади та інші негативні емоції.

Соціологічні дослідження свідчать, що значна частина громадян України не оцінює корупцію негативно і вважає для себе за можливе за допомогою корумпованих відносин (давання хабарів, використання службових можливостей родичів, друзів, знайомих, які перебувають на державній службі тощо) вирішувати особисті питання. За деякими опитуваннями, приблизно 75,0 % жителів України переконані, що для позитивного вирішення питань у державних органах потрібно обов'язково давати хабарі.

Викладене свідчить про невисоку морально-психологічну готовність населення до рішучої протидії як корупції взагалі, так і корупційним правопорушенням, зокрема, тобто за такої морально-психологічної ситуації суспільство не тільки змиралося з існуючою ситуацією, пристосовувавши до неї правила поведінки, але й визнає корупційні відносини припустимими з точки зору моралі й ефективними – з позиції досягнення результату.

Зазначені вище фактори не є сталими і вичерпними, вони лише є частиною основних детермінант, які обумовлюють існування корупції в Україні. Але і вони свідчать про те, що даний перелік обставин є породженням не однієї чи кількох, а цілої системи різних за характером, силою детермінуючого впливу та сфер прояву соціальних передумов, корупції.

Соціально-психологічні фактори корупційної злочинності проявляються у деморалізації суспільства, недостатній сформованості та організованості громадян, пасивності громадян по відношенню до всездозволеності влади. Це сприяє формуванню у членів суспільства «подвійних стандартів» моралі та поведінки і призводить до того, що виміром всього стають гроші, а значимість людини визначається розміром її статків. Відбувається девальвація та знищення соціальних регуляторів: норма моралі, права, релігії, громадської думки.

Корупція сприяє несправедливому перерозподілу життєвих благ на користь окремих олігархічних груп, збільшення

майнового розшарування населення, збіднілості значної частини суспільства і зростання соціальних протиріч. У суспільній свідомості відбувається формування уяви про неможливість захисту громадян перед владою та злочинністю.

Неефективність достойного забезпечення державних службовців та осіб, що виконують функції покладені на них державою формує відчуття невпевненості у завтрашньому дні та сприяють зростанню низової корупції. Чиновники, що не мають ніяких гарантій самозбереження, значно легше піддаються корупції. До вчинення корупційних правопорушень штовхають:

- відчуття нестабільності;
- низька заробітна платня, що не відповідає кваліфікації та відповідальності роботи;
- несправедливість при проходженні служби.

Соціально-психологічними факторами є нерозвиненість у значної частини службовців високого рівня громадянської свідомості, поширення корисливої спрямованості в діяльності державних службовців, їх готовності до порушення закону, норм моралі, професійної честі тощо. Професійна та моральна деформація частини керівників і службових осіб виявляється у вчиненні або поблажливому ставленні до порушень службових обов'язків, службової етики.

Морально-психологічні фактори значного поширення корупції в Україні пов'язані з такими основними моментами, як:

- втрата моральних засад свого колишнього статусу і значення у функціонуванні суспільства та регулюванні суспільних відносин;

– соціально-економічна і політична нестабільність суспільства;

– послаблення імунітету суспільства до корупції та антикорупційної мотивації суспільства;

– корінні зміни світогляду, ідеологічних орієнтацій громадян; – поширення корисливої спрямованості у діяльності працівників публічної (недержавної) сфери ²³⁷.

²³⁷ Корупція в Україні: причини поширення та механізми протидії / С. В. Дрьомов, Ю. Г. Кальниш, Д. Б. Клименко, Г. О. Усатий, Л. М. Усаченко; за ред. Ю. Г. Кальниша. Київ: ДП «НБЦ «Пріоритети», 2010. 88 с. URL: <http://sd.net.ua/2012/03/08/korupciya-v-ukrayini.html>.

Моральним фактором, який відіграє роль соціальної передумови корупції в нашій країні, є відсутність чітко визначеної і впровадженої в практику системи цінностей Української держави та національної ідеології державної служби²³⁸.

Ми підкреслили антисуспільну спрямованість особи, оскільки злочинна поведінка особи, яка вчинила корупційний злочин, полягає у протиставленні своїх корисливих потреб суспільним інтересам, порушенні норм і правил поведінки і тому досягає ступеня антисуспільного рівня, тобто повного протиставлення своїх потреб суспільству. Це має місце, як у випадках вчинення активної, так і пасивної кримінальної корупції.

Схематично ланцюг причинно-наслідкових зв'язків, що обумовлюють вчинення корупційного злочину, можна навести в такому вигляді: умови антисуспільного формування особистості, наявність антисуспільної спрямованості особи, внутрішні психофізіологічні умови, зовнішні обставини, які сприяють вчиненню злочину, мотиви вчинення злочину, конкретна життєва ситуація вчинення злочину, досягнення відповідного результату.

Отже, причини й умови вчинення корупційного злочину мають свої особливості як за формою, так і змістом. До формальної сторони можна віднести наявність декількох криміногенних джерел, одне з яких знаходиться у свідомості самої винної особи, друге – у найближчому оточуючому середовищі, третє – поза межами цих структур у суспільній свідомості, четверте – у свідомості окремих осіб, які пропонують, надають, передають службовій особі неправомірну вигоду²³⁹.

При дослідженні ефективності кримінальної відповідальності були опитані громадяни. Їм було поставлено питання – Як Ви поставилися б до пропозиції запровадження смертної кари для державних службовців, які вчинили корупційні дії? Підтримав би – 41,5 %, Не підтримав би – 42, важко

²³⁸ Шемякін О.В. Протидія і запобігання корупційним злочинам у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2013. 242 с.

²³⁹ Шемякін О.В. Протидія і запобігання корупційним злочинам у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2013. 242 с.

відповісти – 16,6. Дослідження проведене соціологічною службою Центру Разумкова з 22 по 27 трав. 2015 р. Було опитано 2007 респондентів віком від 18 років у всіх регіонах України, за винятком Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей за вибіркою, що репрезентує доросле населення України за основними соціально-демографічними показниками. Вибірка опитування будувалася як багатоступенева, випадкова із квотним відбором респондентів на останньому етапі. Теоретична похибка вибірки (без врахування дизайн-ефекту) не перевищує 2,3% з імовірністю 0,95²⁴⁰. Ці відповіді свідчать про те, що громадяни вважають, що не тільки посилення відповідальності буде сприяти подоланню корупції.

Таким чином, результати дослідження дають усі підстави для такого висновку: безпосередньою причиною вчинення конкретними особами корупційного злочину є антисуспільна спрямованість особистості, яка проявляється у зневажливому ставленні, потуранні вимогам щодо виконання службових обов'язків і потреб суспільства у раціональній формі управління.

Контрольні запитання до розділу:

1. Дайте визначення детермінант корупційної злочинності.
2. Назвіть недоліки в діяльності державних органів, які спрямовують, керують запобіжною діяльністю щодо корупційної злочинності у державі та розробляють заходи протидії їй.
3. Розкрийте сутність факторів, що обумовлюють недоліки в діяльності правоохоронних органів з протидії корупції.
4. Назвіть суб'єкти запобігання корупції та їх функції відповідно до законодавства.
5. Перерахуйте та проаналізуйте соціальні процеси, що обумовлюють існування корупції та корупційної злочинності в Україні.
6. Назвіть правові причини та умови корупційної злочинності.
7. Розкрийте економічні причини та умови корупційної злочинності.
8. Перерахуйте нормативно-правові акти якими керуються

²⁴⁰ Центр
ukr/poll.php?poll_id=903.

Разумкова.

URL:

<http://razumkov.org.ua/>

в своїй діяльності правоохоронні органи у запобіганні корупції.

9. Які організаційно-управлінські відносини обумовлюють корупційну злочинність у державі ?

10. Назвіть основні морально-психологічні фактори поширення корупційної злочинності в українському суспільстві.

РОЗДІЛ 5.

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЙНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

5.1. Сучасний стан та тенденції корупційної злочинності у зарубіжних країнах

Сьогодні корупція є транснаціональним явищем і в зв'язку з цим становить загрозу всій світовій спільноті. Протидія їй в різних країнах здійснюється з різних ефектом і за різними напрямками, але, очевидним є те, що необхідна міжнародна антикорупційна стратегія протидії, що складається з різних профілактичних заходів і репресивних заходів.

Ідея виокремлення антикорупційних програм, які довели на практиці свою ефективність, представляє великі перспективи для запозичення позитивного зарубіжного досвіду, особливо в умовах практичної відсутності вітчизняного реально діючого механізму протидії корупції, а також для вироблення єдиної міжнародної антикорупційної політики.

Саме тому вивчення зарубіжного досвіду запобігання корупції є одним з найважливіших напрямків отримання інформації про те, якими засобами, методами, в яких формах можливо створити обстановку нетерпимості до корупції і знизити рівень корупційної злочинності держави. Вивчення і облік практики зарубіжних країн дозволяють уникнути помилок, суперечностей в антикорупційній діяльності та вибрати правильні підходи в стратегії боротьби з корупцією.

Значення закордонного досвіду протидії корупції на державній службі, що включає різноманітні за своїм змістом заходи для вирішення завдання формування антикорупційного правосвідомості державних службовців, зумовлено тим, що правосвідомість – це особливий правовий феномен, який розвивається під впливом комплексу різнобічних факторів, що включають особливості історичного розвитку країни, специфіку функціонування інститутів держави, цілеспрямовану діяльність по формуванню антикорупційного ми світогляду і свідомості, соціальну обстановку. Процес його формування передбачає вплив на особистість і суспільство в цілому з різних сторін, які

зачіпають усунення правових, соціальних, економічних, духовно-моральних та інших причин і умов корупції.

Однією зі складових вивчення зарубіжного досвіду запобігання корупції є дослідження сучасного стану та тенденцій корупції у зарубіжних країнах.

Аналізуючи сучасну ситуацію розвитку корупції в світі можна прийти до висновку, що проблема корупції є одним з злободенних питань для більшості країн світу. Сьогодні, оцінюючи рівень корупції в світі, можна говорити про умовну градації всіх країн на дві великі категорії – ті, які успішно справляються з цією проблемою, і ті, для яких корупція є небезпечною проблемою.

Досить низьким рівнем корупції характеризуються країни, що входять в першу двадцятку держав, що характеризуються сформованістю на державному рівні антикорупційної стратегії, – Фінляндія, Данія, Нова Зеландія, Ісландія, Сінгапур, Швеція, Канада, Нідерланди, Люксембург, Норвегія, Австралія, Швейцарія, Японія, Ізраїль і ряд інших країн.

Особливості організації антикорупційної діяльності в вищевказаних країнах полягають у тому, що корупція усвідомлюється урядами цих країн як серйозна загроза національній безпеці та розглядається як зовнішня і внутрішня проблема. Тому зусилля з обмеження корупції в цих країнах масштабні і, як правило, інституціолізовані.

Достатньо об'єктивну інформацію щодо стану корупції у зарубіжних країнах дають дані соціологічних опитувань. Так, згідно з «Індексом сприйняття корупції-2014» сьогодні 70 % країн мають серйозні проблеми, пов'язані з корупцією. При цьому гострота проблеми корупції суттєво відрізняється в регіональному розрізі. Так, в Америці 66 % країн мають рівень сприйняття корупції нижче 50 балів. Найбільш високу позицію в рейтингу займає Канада з індексом 81 – 10 місце, нижчу – Гаїті (19) -161 місце.

В Азії та Океанії 64 % країн мають індекс нижче 50 балів. Найменш розвинена корупція в Новій Зеландії (91) – 2 місце, найнижчі позиції у Афганістану (12) – 172 місце і Північної Кореї (8) -174 місце.

У Східній Європі і Центральній Азії 95 % країн належить до групи з високим рівнем корупції. Можна вважати, що корупція

є фактором, що стримує зростання економічного потенціалу цього регіону, а тісна система взаємовідносин обмежує ефект антикорупційних високий рівень корупції в регіоні – в Узбекистані (18 балів, 166 місце) і Туркменістан (17 балів, 167 місце).

В Європейському Союзі і Західній Європі більше 20 % країн мають високий рівень корупції. Лідером за індексом сприйняття корупції виступає Данія (92 бали, 1 місце), замикає список Греція – (43 бали, 69 місце).

На Близькому Сході та Північній Африці більше 80 % країн мають індекс сприйняття корупції нижче 50 балів. Найменш корумпована країна – ОАЕ (70 балів, 25 місце). Замикає цю групу Судан (11 балів, 173 місце).

У субекваторіальній Африці 90 % країн мають індекс сприйняття корупції менше 50 балів. Очолює групу Ботсвана (63 бали, 31 місце), а замикає Сомалі – (8 балів, 174 місце).

Наявність великого масиву даних про корупцію дозволяє зробити висновок про те, що країни, що відносяться до однієї моделі розвитку корупції з рівними економічними умовами, схожими культурними традиціями, можуть мати як низький, так і високий рівень корупції (таблиця 4).

Таблиця 4

Моделі сприйняття корупції

Показники	Європейська модель	Азійська модель	Африканська модель	Латиноамериканська модель
Рівень корупції	Відносно невисокий, майже відсутня	Високий	Високий	Високий
Особливості	Інституційні, організаційні та правові превентивні заходи, традиції, культура, розвинені інститути громадянського суспільства.	Тотальний контроль держави над усіма сторонами життя, звичне культурне і економічне явище	Влада економічних кланів і олігархії	Влада тіньового і кримінального сектора, протистояння держави, антикорупційна боротьба
Індекс сприйняття корупції				
Висока прозорість (індекс 51-100)	Данія (92), Фінляндія (89)	Сінгапур (84), Японія (76), Південна Корея (55) Малайзія (52)	Ботсвана (63)	Уругвай (73), Чилі (73)

Висока корупція (0-50)	Греція (43), Італія (43)	Афганістан (12), Узбекистан (18), Туркменістан (17)	Сомалі (8) Судан (11), Чад (22), Уганда (26)	Бразилія (43), Гондурас (29) Гаїті (19) Венесуела (20)
------------------------	-----------------------------	---	---	---

У літературі прийнято виділяти чотири найбільш яскравих моделей сприйняття корупції, кожна з яких заснована на спільності системи ознак, характерних для відповідних груп країн. До таких моделей належать: азіатська, африканська, латиноамериканська, європейська.

Для азіатської моделі характерно ставлення суспільства до корупції як до звичного явища, зумовленого культурними традиціями і економічною необхідністю, прийнятного для всієї структури державного управління і всіх верств населення. В рамках даної моделі корупція не сприймається як явище протизаконне і найчастіше розцінюється як атрибут функціонування держави.

Африканська модель відрізняється тим, що тут превалює клановий підхід, при якому влада продається групі основних економічних кланів, які домовляються між собою про розподіл сфер впливу і контролю і потім, шляхом застосування політичних заходів і засобів, утримують ці сфери і забезпечують надійність їх існування і функціонування.

Для латиноамериканської моделі важливим є визначення найбільш сильних і впливових тіньових секторів економіки, а також кримінальних авторитетів. При цьому названі два нелегальних вектора знаходяться в стані постійного суперництва і конкуренції не між собою, а між державним сектором економіки і легальними політичними силами. Як вважають кримінологи, таким чином створюється «матрьошка», де верхня оболонка – це офіційне держава з усіма атрибутами влади, а під нею – кримінальне формування, нелегальне тіньовий «держави», яка претендує на зайняття ключових позицій на політичному та економічному полях життя і діяльності країни.

Європейська модель характеризується відносно невисоким рівнем корупції при майже повній відсутності низової корупції. Низький рівень корупції підтримується комплексом заходів –

інституційних, організаційних, правових поряд з ефективною дією традиції, культури і інститутів громадянського суспільства. Слід підкреслити, що країни, в яких реалізується ця модель, проходять, як правило, етап історичного розвитку, що характеризується досить високим рівнем корупції.

Пострадянські країни складно віднести до тієї чи іншої моделі сприйняття корупції, можна говорити лише про певний синтез наведених моделей, що пов'язано з низкою причин локального характеру. У міжнародних індексах корупції такі країни традиційно відносяться до високо корумпованих. Так, згідно з дослідженнями Transparency International у 2014 р Вірменія займала 94 місце, Білорусь – 119, Казахстан – 126, РФ – 136 з 175 країн світу (таблиця 5).

Таблиця 5

Індекс сприйняття корупції у пострадянських країнах

Країни	2012 г.		2013 г.		2014 г.	
	Місце	Індекс	Місце	Індекс	Місце	Індекс
Арменія	105	34	94	36	94	37
Білорусь	123	31	123	29	119	31
Казахстан	133	28	140	26	126	29
РФ	133	27	127	28	136	27

Більшість пострадянських країн знаходяться приблизно на одному рівні інституційного розвитку. Слабкими місцями інституційного середовища в них залишається залежність судової системи, надійність послуг поліції, фаворитизм у рішеннях державних органів, організована злочинність. Для інститутів характерно посилення бюрократії та корупції, значна частка тіньової економіки, розрив між правовими нормами та соціальною практикою.

В умовах нестабільності інституційного середовища, що формується незалежно або в порушення формальних інститутів, творчий потенціал набуває інші форми і розвивається відповідно до системи антисоціальних цінностей. Нестабільність інституційного середовища і можливість порушувати кордону інституційних норм є сприятливим середовищем для корупції. Розвиток корупції може стимулюватися або обмежуватися інституціональним середовищем, що сформувалася і розвивається в цьому середовищі системою інститутів.

5.2. Нормативно-правове забезпечення Європейського Союзу в сфері запобігання корупційній злочинності

Реакцією світової спільноти на глобалізацію проблеми пов'язаних з існуванням та поширенням корупції стало ухвалення цілого комплексу міжнародно-правових актів (обов'язкових і рекомендованого характеру), підготовлених та прийнятих в ООН, Організації економічного співробітництва та розвитку, Організації американських держав, Раді Європи, Європейському Союзу та інших організаціях. Міжнародні юридичні інструменти відрізнялися за сферою застосування, проте в усіх було на меті одне – встановити загальні стандарти боротьби з корупцією шляхом забезпечення виконання антикорупційних законів на національному рівні.

Визначення Україною стратегічного курсу на інтеграцію до ЄС передбачає й системне вдосконалення і приведення у відповідність з європейською правовою, нормативно-методичною та інституціональною базою заходів щодо протидії злочинності, у тому числі й корупційною.

З метою ефективного вдосконалення сучасного українського законодавства, що регламентує відповідальність у цій сфері, необхідно в рамках інтеграційного процесу на постійній основі проводити моніторинг та порівняльний аналіз європейського законодавства у сфері протидії й запобігання корупції.

Кримінальне законодавство (як загальне, так і те, що встановлює відповідальність за корупційні правопорушення) більшості держав континентальної Європи складається з двох шарів: із національного кримінального законодавства тих чи інших держав та загальноєвропейського кримінального законодавства, створеного в межах РЄ та ЄС, що у значній частині має пряму дію і є пріоритетним щодо національного законодавства держав-членів цих інституцій, а частково також держав, які претендують на членство в них, до яких варто віднести й Україну.

Основою загальноєвропейського кримінального законодавства у цій сфері є Конвенція Ради Європи про кримінальну відповідальність за корупцію, прийнята 4 листопада 1998 року на 103 сесії Комітету міністрів Ради Європи та яка

стала результатом тривалої роботи європейських інституцій. В основу розробки даної Конвенції були покладені двадцять керівних принципів боротьби з корупцією, затверджені Комітетом міністрів Ради Європи 6 листопада 1997 на 101 сесії Резолюцією (97) 24. Оскільки для її вступу в силу потрібно 14 ратифікацій, Конвенція Ради Європи про кримінальну відповідальність за корупцію набула чинності 1 липня 2002 р. Із закріплених в даній Резолюції принципів, які мають значення для кримінального права, необхідно виділити такі:

1) прийняття ефективних заходів для попередження корупції і в зв'язку з цим заохочення етичної поведінки;

2) забезпечення скоординованої криміналізації корупції на національному та міжнародному рівнях;

3) забезпечення незалежності осіб, які здійснюють функції щодо запобігання, розслідування, обвинувачення і правосуддя щодо корупції, надання їм засобів для ефективного збирання доказів, захист осіб, які співпрацюють з правосуддям в боротьбі з корупцією, і забезпечення таємниці розслідування;

4) прийняття адекватних заходів щодо запобігання використанню юридичних осіб для здійснення корупційних злочинів;

5) обмеження імунітету посадових осіб від кримінальної відповідальності до ступеня, мінімально необхідної в демократичному суспільстві.

До інших керівних принципів Резолюція відносить облік антикорупційних вимог в законодавстві про державну службу, податковому законодавстві, забезпечення свободи преси у сфері інформуванні громадян про корупцію, заохочення наукових досліджень корупції та ін.

Заключний, двадцятий керівний принцип наголошує на важливості розвитку в будь-якій можливій мірі міжнародного співробітництва у всіх областях боротьби з корупцією. Зазначені принципи отримали закріплення і розвиток в тексті прийнятої Конвенції.

У преамбулі Конвенції наголошується на необхідності проведення загальноєвропейської кримінальної політики, спрямованої на захист суспільства від корупції, включаючи ухвалення відповідного законодавства і профілактичних заходів. У гл. II Конвенції міститься великий перелік заходів, які повинні

бути прийняті на національному рівні державами – учасницями Конвенції. Перш за все це відноситься до криміналізації відповідних діянь корупційного характеру.

До таких Конвенція відносить:

- активний і пасивний підкуп національних державних посадових осіб (ст. 2, 3);
- активний і пасивний підкуп в приватному секторі (ст. 7, 8);
- підкуп членів національних представницьких органів (ст. 4);
- підкуп іноземних державних посадових осіб (ст. 5);
- підкуп членів іноземних представницьких органів (ст. 6);
- підкуп посадових осіб міжнародних організацій (ст. 9);
- підкуп членів міжнародних парламентських асамблей (ст. 10);
- підкуп суддів і членів міжнародних судів (ст. 11);
- використання службового становища в корисливих цілях (ст. 12);
- відмивання доходів здобутих злочинним шляхом, пов'язаних з корупцією (ст. 13).

Оскільки Конвенція не містить визначення поняття «корупція», саме перелік діянь, що підлягають криміналізації, визначає розуміння корупції в цьому документі. В основному Конвенція визначає корупцію як підкуп. Поняття активного і пасивного підкупу єдине для всіх його різновидів.

Під активним підкупом у Конвенції розуміється «обіцянка, пропозиція або надання будь-якою особою, прямо чи опосередковано будь-якої неправомірної вигоди відповідній особі, для них особисто чи для інших осіб, з метою заохочення такої особи до виконання чи невиконання наданих їй повноважень при здійсненні своїх функцій, коли це зроблено навмисно» (ст. 2).

Під пасивним підкупом розуміється «пряме або непряме вимагання чи одержання відповідною особою будь-якої неправомірної переваги безпосередньо для цієї особи або прийняття пропозиції чи обіцянки такої переваги, з тим щоб ця особа вчинила або утрималась від виконання наданих їй повноважень при здійсненні своїх функцій, коли це зроблено навмисно» (ст. 3).

У даних визначеннях звертає на себе увагу гранично широке визначення об'єктивної сторони підкупу. Криміналізації підлягають не тільки дії з передачі і прийняття неправомірних переваг, але і «обіцянка, пропозиція, вимагання та прийняття пропозиції». Конвенція криміналізує корупцію як в державному, так і в приватному секторі. Суб'єктом пасивного «державного» підкупу є «державна посадова особа». Такою особою згідно п. «А» ст. 1 Конвенції вважається «особа, визначена як «посадова особа», «державний службовець», «мер», «міністр» або «суддя» в національному праві держави, в якій ця особа виконує цю функцію, як вона визначається в кримінальному праві». Таким чином, Конвенція залишає питання про поняття посадової особи на розсуд національного кримінального законодавства.

Щодо суб'єктів «приватної» корупції такого роду відсилання в тексті Конвенції відсутня. Статті 7, 8 Конвенції передбачають криміналізацію дій щодо підкупу «будь-яких осіб, які обіймають керівні посади у приватних підприємствах або працюють на них у будь-якій якості». Таким чином, в Конвенції даний суб'єкт трактується гранично широко. Єдина обставина, що дещо звужує обсяг криміналізації «приватної корупції», – вказівка на те, що неправомірну перевагу приватним управлінням має бути надано, з тим «щоб ці особи вчинили дії або утримались від їх вчинення в порушення своїх обов'язків».

Для «публічної» корупції вимога порушення обов'язків по службі відсутня (посадова особа вчиняє дії або утримується від їх вчинення під час здійснення своїх функцій). Слід зазначити, що за змістом ст. 4 Конвенції суб'єктами підкупу членів національних представницьких органів можуть бути не тільки депутати і члени представницьких установ, оскільки «публічні збори» – це будь-які збори, що мають законодавчі або виконавчі повноваження. Йдеться про відповідальність членів будь-колегіальних органів, наділених певними повноваженнями.

Положення Конвенції криміналізують також транснаціональну та міжнародну корупцію. Так, статті 5 і 6 Конвенції передбачають криміналізацію підкупу іноземних державних посадових осіб, а також членів іноземних представницьких органів. Відповідно до ст. 9 Конвенції держава приймає «такі законодавчі заходи, які можуть знадобитися для того, щоб кваліфікувати як кримінальні правопорушення

відповідно до національного права поведінку, яка підпадає під активний чи пасивний підкуп, коли за змістом положень про персонал це стосується будь-якої посадової особи чи іншого найнятого за контрактом співробітника будь-якої міжнародної чи наднаціональної організації чи органу, членом якої є ця держава, а також будь-якою відрядженою або невідрядженою особою, яка здійснює повноваження, що відповідають повноваженням таких посадових осіб або агентів».

Відповідно до ст. 10 Конвенції криміналізації підлягає підкуп членів міжнародних парламентських асамблей міжнародних або наднаціональних органів, ст. 11 – підкуп суддів і посадових осіб міжнародних судів. У ст. 13 Конвенції міститься вимога встановлення відповідальності за відмивання доходів здобутих злочинним шляхом, пов'язаних з корупцією. Поняття відмивання (легалізації) міститься в Європейській конвенції про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом 1990 р.

Відповідно до ст. 15 Конвенції криміналізації підлягають випадки співучасті в скоєнні будь-якого зазначеного в Конвенції злочину. Конвенція висуває до країн-учасниць певні вимоги по пеналізації корупційних злочинів. «Беручи до уваги серйозність кримінальних правопорушень, визнаних такими відповідно до цієї Конвенції, – підкреслюється в п. 1 ст. 19, – кожна Сторона передбачає ефективні, адекватні та стримуючі санкції і заходи, включаючи, коли правопорушення вчинено фізичними особами, покарання, що передбачають позбавлення волі із подальшою можливістю видачі правопорушника». У п. 3 зазначеної статті міститься вимога вжити законодавчих заходів щодо забезпечення можливості конфіскації знарядь і доходів від корупційних злочинів або майна, вартість якого відповідає таким доходам.

Окрема стаття Конвенції присвячена питанню про відповідальність юридичних осіб. У ст. 18 міститься вимога прийняття законодавчих та інших заходів щодо забезпечення відповідальності юридичних осіб в зв'язку з вчиненням корупційних злочинів. Відповідальність повинна наступати у випадках, коли злочин, передбачений Конвенцією, скоєно в інтересах юридичної особи будь-яким фізичним особою, яка діє від себе особисто або у складі органу юридичної особи та яка займає керівну посаду в юридичній особі. Відповідальність

юридичних осіб не виключає можливості кримінального переслідування фізичних осіб, які вчинили, підбурюють до них або брали участь в корупційних злочинах.

Особливу важливість мають положення Конвенції, що стосуються встановлення підсудності передбачених нею злочинів. Відповідно до ст. 17 країни-учасниці вживають законодавчі та інші заходи для встановлення юрисдикції у випадках, коли:

а) правопорушення вчиняється повністю або частково на її території;

б) правопорушник є її громадянином, одним з її державним посадовим особам або членом одного з її національних представницьких органів;

с) в правопорушення залучені одне з її державних посадових осіб, або член її національних представницьких органів, або будь-яка особа, згадана в ст. 9 – 11, яка одночасно є її громадянином.

Виходячи з тексту наведеної норми, можна зробити висновок, що Конвенція передбачає два юрисдикційних принципів: територіальний і принцип громадянства.

Глава IV Конвенції присвячена міжнародному співробітництву. Держави зобов'язуються в максимально можливій мірі співпрацювати один з одним в проведенні розслідувань та переслідування корупційних злочинів, і забезпечувати негайну обробку запитів, що надходять від органів, які проводять розслідування або здійснюють провадження у кримінальних справах (ст. Ст. 25, 26). У наданні взаємної правової допомоги може бути відмовлено, якщо запитувана сторона вважає, що виконання прохання про надання такої допомоги може завдати шкоди її національним інтересам, національному суверенітету, національній безпеці або громадському порядку (п. 3 ст. 26).

У розділі III Конвенції передбачено здійснення контролю за виконанням положень Конвенції. Згідно ст. 24 Конвенції, функції контролю покладені на Групу держав проти корупції (GRECO). До складу GRECO входять автоматично все держави, що ратифікували Конвенцію. Статут GRECO був прийнятий Комітетом міністрів у травні 1999 р. Мета діяльності даної організації, відповідно до цього документа, визначається таким

чином: «підвищувати здатність своїх членів боротися з корупцією шляхом спостереження за дотриманням ними своїх зобов'язань у цій галузі, використовуючи динамічний процес взаємної оцінки і контрольного тиску» (ст. 1). GRECO здійснює постійний моніторинг імплементації Конвенції державами-учасницями на основі поданих ними на регулярній основі звітів про виконання Конвенції, вносить пропозиції щодо вдосконалення норм Конвенції, доповнення її додатковими протоколами. У складі GRECO утворено бюро на чолі з президентом.

5.3. Позитивний зарубіжний досвід запобігання і протидії корупційній злочинності

Аналіз різноманітних джерел, що стосуються зарубіжного досвіду протидії корупції, дозволяє виділити дві основних моделі антикорупційної діяльності:

- **вертикальну стратегію** протидії корупції зі швидкими результатами (сінгапурська або азіатська модель – Сінгапур, Японія, Південна Корея, КНР), наслідками якої є не повна ліквідація корупції, а досягнення певного прийняттого для влади та суспільства рівня корупції;

- **горизонтальну стратегію**, що орієнтована на поступову, засновану на антикорупційних стимулах, довготривалу антикорупційну діяльність (шведська або скандинавська модель – Швеція, Данія, Фінляндія, Нідерланди).

У Сінгапурі (Індекс сприйняття корупції – 84, займає 7 місце з 175 держав). Протидія корупції складалася з системи заходів, які можна визначити у два етапи.

Перший етап стосувався зміни законодавства – прийняття Акту про запобігання корупції з чітким переліком корупційних діянь і встановленням відповідальності за їх вчинення, а також створення спеціального органу з протидії корупції – Бюро з розслідування випадків корупції з розширеними повноваженнями.

Так, кримінальне законодавство Сінгапуру передбачає, що за доведеності вини у отриманні хабара до винного застосовується позбавлення волі або штраф (відповідно 5 років

ув'язнення або 100 тисяч доларів). Якщо ж стосовно держслужбовця мало місце завідомо неправдиве повідомлення щодо вчинення відповідних незаконних діянь, то особі, яка вчинила поширення недостовірної інформації, за завідомо неправдиві свідчення загрожує покарання у виді 1 року ув'язнення або штраф у 10 тисяч доларів. Стосовно іноземних осіб, які були викриті у корупції, застосовується позбавляються права здійснення господарської діяльності на території Сінгапуру.

Другий етап полягав у підвищенні якості підбору кадрового державного апарату. Реалізація таких заходів була також пов'язана із застосуванням жорстких, репресивних методів у боротьбі з корупцією, що мало прояв у численних звільненнях працівників митниці та інших державних служб. Крім того, запровадження елементів електронного урядування дозволило забезпечити функціонування органів влади в режимі реального часу та зробило максимально простим і доступним щоденне спілкування з громадянами, юридичними особами, організаціями. Зокрема, у Сінгапурі на основі активного використання інформаційно-комунікаційних технологій надавалось 1600 видів послуг населенню.

Визначальна складова антикорупційної діяльності полягала у її спрямованості на мінімізацію впливу або нейтралізацію умов, що сприяють вчиненню корупційних правопорушень. Зокрема серед ефективних заходів впливу на корупцію є:

1) визначення оплати праці державних службовців формулою наближеною до показників середньої заробітної плати успішного працівника у приватному секторі;

2) щорічна звітність держслужбовців про майно, їх активи і борги з наданням широких повноважень для перевірки прокуророві.

Стосовно осіб, щодо яких існувала підозра у вчиненні корупційних злочинів, прокурором застосовувались перевірки банківських, акціонерних та розрахункових рахунків; 3) широкий доступ громадян до інформації щодо корупції високопосадовців, а також створення позитивного іміджу та моральної підтримки непідкупних політичних лідерів; 4) ліквідація адміністративних бар'єрів для розвитку бізнесу та економіки в цілому. Результати застосування зазначених заходів

у Сінгапурі засвідчили, що протидія корупції є одним із ключових факторів його економічного успіху.

Перелік вжитих заходів впливу антикорупційної діяльності засвідчує наявність жорсткої вертикальної стратегії протидії з корупцією у Сінгапурі, яка виправдала спрямовані зусилля і є взірцем для більшості країн світу.

В Японії (Індекс сприйняття корупції – 76, займає 15 місце з 175 держав) одним із найважливіших напрямків боротьби з корупцією вважається кадрова політика. Державне адміністрування побудоване на принципі меритократії (принцип управління, згідно з яким керівні пости повинні займати найбільш здібні особи, незалежно від їхнього соціального чи економічного походження) та орієнтованої на службу. Гідний рівень матеріального забезпечення є складовою престижу державної служби в Японії.

Вагомим кроком у антикорупційній діяльності у Японії вважають прийняття у 2001 р. Закону «Про розкриття інформації». Положення цього Закону гарантують громадянам цієї держави доступ до офіційної інформації, яка зберігається в органах влади. З можливістю вимоги розкриття інформації, яка адресується Раді з контролю за розкриттям інформації, у разі обмеження доступу до певного її виду.

В Японії існує у відкритому доступі реєстр осіб, яким висунуто обвинувачення у корупції або причетні до організованої злочинності, що надає можливість громадськості здійснювати контроль за притягнення винних до відповідальності. Детально регламентується та контролюються суворі обмеження щодо джерел фінансування виборчих кампаній, політичних партій та організацій в країні.

У Південній Кореї (Індекс сприйняття корупції – 55, займає 43 місце з 175 держав) серед заходів антикорупційної спрямованості пропагується «культура прозорості» серед населення країни. Програма «OPEN» відома у всьому світі, це он-лайн-система за розглядом заяв громадян чиновниками міської адміністрації. Забезпечення доступу до інформації про хід розгляду справи і прийняте рішення виключає особисті контакти з державними службовцями. Таким чином значно скорочують можливість впливу на прийняття рішення незаконними способами.

Важливість антикорупційної діяльності як пріоритетного напрямку діяльності держави та значимого завдання для громадськості визначено у Законі Республіки Кореї «Про боротьбу з корупцією» від 2002 р. Згідно його положень право починати розслідування факту корупції надається будь-якому повнолітньому громадянину країни. Спеціалізований орган у протидії корупції Південної Кореї є Комітет з аудиту і інспекції. Відповідний компетентний орган зобов'язаний розпочинати розслідування обвинувачень у корупції з будь-якої заяви громадян.

Протидія корупції у Китайській Народній Республіці формується на прикладі вертикальної моделі протидії корупції. Проблема корупції пов'язана з існуванням тисячолітньої історії привілейованої бюрократії, що вважається невід'ємною частиною функціонування всього китайського механізму. Протидія корупції координується спеціалізованим органом – Національним бюро з запобігання корупції.

У Китаї привалюють репресивні методи, суть яких визначається на основі жорсткого антикорупційного кримінального законодавства. Санкції за вчинення корупційних злочинів передбачають вищу міру покарання: з 2000 р. були розстріляні за корупцію біля 10 тисяч чиновників. Китай за Індексом сприйняття корупції має показник 36, займаючи 100 місце із 175 держав, це доводить, що найжорсткіші заходи кримінально-правового впливу не можуть визнаватися абсолютним заходом викорінення корупційної злочинності.

Ефективними заходами антикорупційної спрямованості у Китайській Народній Республіці визнаються:

- удосконалення процедур взаємодії з громадянами і організаціями з метою виключення бюрократичних перепон;
- забезпечення прозорості відомчого контролю у різних сферах;
- проведення ротації чиновників для виключення формування стійких корумпованих зв'язків;
- заборона для дітей і родичів займатися бізнесом у сфері, де особа займає керівні посади;
- оперативне реагування на виклики, що надходять на гарячу телефонну лінію для анонімного повідомлення про факти одержання-дачі хабара або зловживання службовим становищем.

В основі антикорупційної політики скандинавських країн лежить концепція державного управління «Добре управління» (GoodGovernace). Даний термін з'явився у 1997 році в рамках програми розвитку ООН та поєднує механізми, процеси та інститути, через які громадяни і групи виражають свої інтереси, реалізують законні права. До ключових антикорупційних компонентів концепції «Добре управління» належать: участь громадян у прийнятті рішень; прозорість доходів, рішень, дій; своєчасна реакція на потреби громадян та підзвітність державних структур громадськості. «Добре управління» очолює розвинену систему етичних цінностей, які беззаперечно наслідують і держслужбовці, і звичайні громадяни.

Горизонтальна стратегія, орієнтована на поступову діяльність, ґрунтована на антикорупційних стимулах. Поетапна протидія з корупцією у Швеції має такі результати: держава займає 4 місце з 175 держав, Індекс сприйняття корупції – 87. Сутність протидії визначалося встановленням високих етичних стандартів для державних службовців. Супроводжувався відповідний процес встановленням високої заробітної плати державним службовцям, яка перевищувала заробіток робочих у 12-15 разів. Обов'язковими заходами були визначено: відкритий внутрішній державний доступ до документів і створена незалежна система правосуддя.

За результатами дослідження Transparency International Данія є лідером серед країн у яких мінімальний рівень корупції, що свідчить про фактичну її відсутність. Індекс сприйняття корупції у Данії у 2014 р. становить 92, займає 1 місце з 175 країн світу. Характерним є те, що у Данії не існує спеціалізованого органу, який очолює діяльність у протидії корупції. Данії притаманна інформаційна прозорість діяльності державних структур і свобода доступу преси до документів, на яких ці рішення ґрунтуються. У цій країні лише запроваджено ключові державні та приватні антикорупційні ініціативи, пов'язані з введенням бізнесу, що контролюється суспільними організаціями.

Відповідний досвід є актуальним і для України, оскільки, питання залучення інвестицій у державу є кропітким і тривалим процесом формування іміджу держави.

У Данії антикорупційна діяльність переважно спрямовано на превентивні заходи. Створення культури «абсолютної нетерпимості» корупції. Danida – датське Агенство міжнародного розвитку, розвиває політику абсолютної нетерпимості в межах компанії та у процесі співпраці з зовнішніми партнерами. Всі контракти Danida включає антикорупційне Положення, що стосується усіх умов контракту, тобто компанії повинні підписувати декларацію про заборону хабарництва як прояву корупції. Порушення відповідного положення призводить до розірвання контракту і відмови від подальшого партнерства.

Цей інформаційний портал містить бізнес-характеристики у ряді Європейських і азійських державах. Так, стосовно України у публікації «Бізнес і корупція в Україні» зазначена така характеристика: «високий рівень корупції серед вищих посадових осіб України, політична нестабільність і волатильність (переклад з англ. *мінливість* – статистичний показник, що характеризує тенденцію ринкової ціни або доходу змінюватися з часом) ринку є головною перепорою для іноземних компаній в Україні. Вимагання платежів за спрощення формальностей поширені серед українських посадових осіб, ускладнюючі процеси, пов'язані з реєстрацією бізнесу та торговельними процедурами міжнародних компаній. Ускладнені процедури оформлення документів і фаворитизм заважають справедливій конкуренції на Українському ринку (публікація станом на червень 2015 р. інформацію підтверджено GanIntegritySolutions).

До країн скандинавської моделі протидії корупції належить і Фінляндія. Інші дослідники заперечують наявність моделі протидії корупції у Фінляндії як такої. Пояснюючи, що головною причиною низького рівня корупції є соціально-економічний розвиток відповідної країни і формування умов, які не створюють сприятливого середовища для корупції. На нашу думку, автором відповідної позиції не враховано, що корупція є комплексною проблемою і соціально-економічний розвиток є не єдиною складовою впливу на корупцію, хоча переважно домінуючою. Інші дослідники, навпаки, за напрямками антикорупційної діяльності у Фінляндії виокремлюють «фінську модель у протидії корупції». Головним у «фінській моделі протидії з корупцією» визнають формування умов, які не утворили сприятливого середовища для корупції і суттєво мінімізували суспільно-

небезпечні наслідки від такого соціально-економічного явища як корупція. За дослідженнями Transparency International Індекс сприйняття корупції у Фінляндії – 89, займає 3 місце з 175 держав. Це свідчить про відсутність для цієї держави такої проблеми як корупція в цілому.

Досягнення високих результатів антикорупційної діяльності стало можливим за безкомпромісної судової системи що, виключає вплив осіб з великими статками, тих, хто має депутатські мандати, осіб, які мають високий соціальний статус.

Державна служба у Фінляндії характеризується високим ступенем професійності та постійністю складу держслужбовців. Оскільки існує гарантована система високого матеріального та соціального забезпечення державних чиновників. Фінляндія належить до тих європейських країн, де відсутні спеціальні антикорупційні органи. Їх роль виконують Канцлер юстиції та Омбудсмен Парламенту, що наділені широкими процесуальними повноваженнями щодо розслідування та застосування заходів впливу.

До *шведської (скандинавської) моделі* доречно віднести за характером заходів протидії корупції, таку державу як Нідерланди, яка має високі рейтинги у цій сфері. Так, Індекс сприйняття корупції у Нідерландах – 83, займає 8 місце з 175 держав.

Основні антикорупційні заходи у Нідерландах 18, с. 136-137; 6, с.196; 19, с. 180–181] полягають у:

- створені жорсткого громадського контролю за діяльністю чиновників;
- вагому роль у боротьбі з корупцією відіграють засоби масової інформації, котрі обнародують випадки корупції і часто проводять незалежні розслідування;
- матеріали, пов'язані з корупційними діями, якщо вони не стосуються системи національної безпеки, в обов'язковому порядку стають відомі широкому загалу громадськості;
- створення особливо типу спеціальної поліції, що має широкі повноваження у розкритті корупційних злочинів.
- заборона займати посади на державній службі у випадках викриття у корупційних діях. Супроводжується це втратою всіх соціальних пільг, які гарантується на державній службі (пенсійного та соціального обслуговування). – система заохочень

позитивних діянь посадових осіб, спрямованих на те, щоб чиновнику було вигідно і в матеріальній та моральній сфері поводити себе належно і відповідально.

Відтак, аналіз основних заходів, які застосовувалися у сингапурській і скандинавській моделі антикорупційної діяльності доводить, що за сутністю вони були спрямовані на три групи факторів. Серед основних факторів, що заважають зрушити антикорупційну діяльність у напрямку мінімізації рівня корупції в Україні є такі:

1) соціально-економічний розвиток, який перебуває у безпосередньому формуванні умов для поширення такого явища як корупція;

2) культурно-історичний розвиток держави, а саме дотримання традицій і етичних норм поведінки, особливості менталітету населення (у державах, для яких характерний патерналізм: населення переважно вірить в те, що високопосадовці самі вирішують всі проблеми і тому не вважають доречним втручатися в політичне та правове життя);

3) традиційне сприйняття представників влади як престижної привілейованої групи з великими можливостями та імунітетом до відповідальності, що дбають про вузькокорпоративні та сімейні інтереси на противагу загальним інтересам громади.

Дослідження зарубіжних стратегій (моделей) протидії корупції дозволило дійти висновку, що акцентувати увагу лише на репресивному підході (на прикладі, КНР) у антикорупційній діяльності, посилюючи заходи кримінально-правового впливу є не виправдано одностороннім підходом. У зарубіжних країнах основні зусилля у протидії корупції, як правило, зосереджені у реалізації адміністративно-правових і організаційних заходів запобігання корупції.

Україна робить спроби мінімізувати високий рівень корупції застосовуючи заходи антикорупційної діяльності, які визнані як ефективні серед країн сингапурської та скандинавської моделей протидії корупції. Однак, перевага при цьому надається заходам, притаманним *вертикальній стратегії* протидії корупції зі швидкими результатами, наслідками якої є не повна ліквідація корупції, а досягнення хоча б певного прийняттого для суспільства рівня корупції. Перевага ж скандинавської моделі

полягає у широкому залученні громадськості та підвищення рівня правової свідомості та правової культури населення, де поширена нетерпимість до корупції.

Контрольні запитання до розділу:

1. Які країни характеризуються мінімальним рівнем корупції?

2. Охарактеризуйте рівень корупції в країнах Азії та Океанії, Східній Європі і Центральній Азії, в Європейському Союзі і Західній Європі, на Близькому Сході та Північній Африці, у субекваторіальній Африці.

3. Надайте характеристику азіатській, африканській, латиноамериканській, європейській моделям сприйняття корупції.

4. Розкрийте основні положення Конвенції Ради Європи про кримінальну відповідальність за корупцію

5. Охарактеризуйте дві основних моделі антикорупційної діяльності.

6. Якими особливостями характеризуються антикорупційні заходи у Нідерландах?

7. Які країни належать до скандинавської моделі протидії корупції?

8. Наведіть приклади репресивного підходу у антикорупційній діяльності.

9. Якою, на Ваш погляд, має бути стратегія антикорупційної діяльності в Україні?

10. Розкрийте успіх європейських країн щодо мінімізації рівня корупційної злочинності.

РОЗДІЛ 6.

СУБ'ЄКТИ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЙНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

6.1. Класифікація та координація суб'єктів запобігання корупції в Україні

Для забезпечення дієвості та ефективності антикорупційної політики держави, досягнення поставленої мети та виконання основних завдань, надзвичайно важливим є чітке визначення суб'єктів та засад її реалізації.

Серед суб'єктів, яких держава уповноважує вживати заходи із запобігання корупції та щодо яких вона окреслює загальні напрями здійснення їхніх повноважень, можна виділити три групи:

- 1) суб'єкти із загальними повноваженнями;
- 2) суб'єкти зі спеціальними повноваженнями;
- 3) суб'єкти з повноваженнями учасника антикорупційних заходів.

Перша група суб'єктів, які здійснюють заходи щодо запобігання і протидії корупції, включає суб'єкти із загальними повноваженнями, не створені спеціально для безпосередньої боротьби з корупцією, проте уповноважені протидіяти корупції:

– Президент України – у межах своїх повноважень він затверджує загальнонаціональні програми, концепції тощо;

– Верховна Рада України – єдиний орган законодавчої влади в Україні;

– Кабінет Міністрів України – як вищий орган у системі органів виконавчої влади (прикладом нормативної координаційної діяльності Уряду є встановлення та зміна структурних підрозділів органів виконавчої влади, зокрема й підрозділів, діяльність яких спрямована на запобігання і протидію корупції);

Другу групу суб'єктів зі спеціальними повноваженнями складають спеціально уповноважені суб'єкти у сфері протидії корупції, визначені Закону України «Про запобігання корупції», які здійснюють заходи щодо запобігання і протидії їй, безпосередньо виявляють, припиняють або розслідують корупційні правопорушення чи пов'язані з ними:

- органи прокуратури;
- органи Національної поліції України;
- Національне антикорупційне бюро України;
- Національне агентство з питань запобігання корупції.

Третя група складається з суб'єктів, які мають право лише брати участь у запобіганні та протидії корупції. Однак у певних випадках вони мають право здійснювати заходи щодо припинення корупційних правопорушень, сприяти відновленню порушених прав чи інтересів держави, фізичних і юридичних осіб, брати участь в інформаційному й науково – дослідному забезпеченні проведення заходів щодо запобігання і протидії корупції, залучатися до таких заходів:

- державні органи;
- органи місцевого самоврядування ;
- підприємства, установи, організації незалежно від підпорядкованості та форми власності, їхні посадові та службові особи;
- посадові та службові особи юридичних осіб публічного права, їх структурних підрозділів ;
- громадяни, об'єднання громадян (за їх згодою).

У державних органах, органах влади та органах місцевого самоврядування рішенням керівника центрального органу виконавчої влади утворено уповноважені підрозділи (особи) з питань запобігання та виявлення корупції, в тому числі в центральних органах виконавчої влади та їх територіальних органах.

Варто зазначити, що у правовому механізмі запобігання корупційної злочинності необхідним елементом є координація діяльності правоохоронних органів. Координація притаманна будь-якій формі організованого управління. Вона може здійснюватися за горизонталлю, між організаційно не підпорядкованими суб'єктами управління, і тоді формується організаційна структура міжгалузевого управління. Коли координація здійснюється серед підпорядкованих суб'єктів

управління, вона стає однією з форм організації управлінських зв'язків у галузевому управлінні²⁴¹.

Правовий термін «координація» має такі словникові тлумачення:

1) погодження, зведення до відповідності, установлення взаємозв'язку, контакту в діяльності людей, між діями, поняттями тощо;

2) узгодженість рухів.

Тож під координацією розуміємо взаємоузгоджену діяльність кількох суб'єктів для досягнення ними спільної мети.

На законодавчому рівні координація діяльності правоохоронних органів визнана одним із основних напрямів державної політики з питань національної безпеки. Так, відповідно до ст. 8 Закону України «Про основи національної безпеки» такими напрямками є: реформування правоохоронної системи з метою підвищення ефективності її діяльності на основі оптимізації структури, підвищення рівня координації діяльності правоохоронних органів, покращення їхнього фінансового, матеріально-технічного, організаційно-правового і кадрового забезпечення²⁴².

В Україні правовий зміст терміну «координація» був застосований 2000 року в п. 1 Положення про координацію діяльності правоохоронних органів по боротьбі зі злочинністю, схваленого Координаційним комітетом по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президентові України 17 липня 2000 року.

У ньому зазначалося, що координація – це спрямовані на зміцнення законності та правопорядку спільне розроблення та практична реалізація узгоджених заходів зі своєчасного виявлення, розкриття, припинення та попередження злочинів і

²⁴¹ Литвинов О. М. Адміністративно-територіальна координація діяльності суб'єктів профілактики злочинів в Україні на місцевому рівні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків: Нац. ун-т внутр. справ, 2002. 200 с.

²⁴² Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 черв. 2003 р. № 964-IV (за станом на 30 листоп. 2017 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.

корупційних діянь, усунення причин та умов, які сприяють їхньому вчиненню²⁴³.

У подальшому правове визначення цієї діяльності було закріплено в галузевому наказі Генерального прокурора України № 1/1гн «Про координацію діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності та корупції» від 16 січня 2013 року та Положенням про координацію діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності та корупції, затвердженого спільним наказом № 5/132/21/4/84/82/ОД13/1 Генеральної прокуратури, Міністерства внутрішніх справ, Служби безпеки, Міністерства оборони, Міністерства доходів і зборів, Державної пенітенціарної служби та адміністрації Державної прикордонної служби.

У даному наказі було виділено такі завдання координації із запобігання і протидії корупції

- визначення основних напрямів запобігання і протидії корупції на основі аналізу структури, динаміки та прогнозування тенденцій розвитку цього негативного явища;

- розроблення, узгодження і виконання спільних заходів, спрямованих на своєчасне виявлення, розкриття, припинення та попередження корупційних проявів, усунення причин та умов, що їм сприяли;

- підготовка пропозицій з удосконалення законодавства, спрямованих на підвищення ефективності правоохоронної діяльності, протидії корупції.²⁴⁴

25 квітня 2015 року Верховна Рада прийняла нову редакцію Закону України «Про прокуратуру», п. 2 ст. 25 якого передбачає координаційну діяльність органів прокуратури під час здійснення нагляду за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство, та

²⁴³ Кальман О. Г., Гладун О. З. Координация деятельности правоохранительных органов по предотвращению и противодействию коррупции: требования нового законодательства. *Прокурорский надзор за соблюдением антикоррупционного законодательства Украины и Казахстана: Сборник научных трудов*. Київ: Нац. акад. прокуратуры Украины, 2014. С. 38–48.

²⁴⁴ Про координацію діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності та корупції: Наказ Генерального прокурора України № 1/1гн від 16 січ. 2013 р. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/gl.html?_m=publications&_t=rec&id=94102.

координацію діяльності правоохоронних органів відповідного рівня у сфері протидії злочинності. У законі визначено, що координаційні повноваження прокурори здійснюють шляхом проведення спільних нарад, створення міжвідомчих робочих груп, а також проведення узгоджених заходів, здійснення аналітичної діяльності.

Визначення поняття «правоохоронні органи» міститься у ч. 1 ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів»²⁴⁵. До правоохоронних органів віднесено: органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції.

Проте прокурор має координувати діяльність не всіх зазначених органів, а лише тих, завданням яких є протидія злочинності та корупції, а насамперед – спеціально уповноважених суб'єктів у цій сфері.

Отже, координаційна діяльність органів прокуратури в сфері протидії корупційної злочинності є однією з важливих передумов ефективного запобігання, оскільки дає можливість об'єднати зусилля державних органів та налагодити координацію між ними для досягнення найефективніших результатів.

Саме координації належить ключова роль у консолідації зусиль правоохоронних органів, забезпеченні узгоджених, цілеспрямованих, спільних дій правоохоронних органів з протидії злочинності та корупції, зміцнення законності й правопорядку. Належним чином організована координація протидії корупції покликана усунути дублювання повноважень, роз'єднаність, забезпечити ефективне виконання правоохоронними органами завдань у цій сфері, що не передбачає змішування їх функцій, підміну одних органів іншими.

²⁴⁵ Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23 груд. 1993 р. № 378-ХІІ (за станом на 03 серп. 2017 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3781-12>.

Основними напрямками діяльності прокуратури у цій сфері є:

- кримінологічний аналіз злочинності та участь прокурора на цій підставі в розробленні заходів щодо її запобігання;
- контроль за виконанням правоохоронними органами заходів щодо усунення причин і умов, які сприяли вчиненню конкретного злочину;
- активізація діяльності громадськості із запобігання злочинності, зокрема корупційного спрямування;
- організація роботи з поінформованості населення про результати протидії злочинності та правової пропаганди й участі прокурора у цих заходах;
- координація запобіжної діяльності правоохоронних органів, що надає їй необхідну цілеспрямованість і результативність, уміло поєднує їх можливості та ресурси ²⁴⁶.

У широкому розумінні мету координації можна визначити як спрямування зусиль правоохоронних органів на запобігання корупції в публічній і приватній сферах суспільних відносин, відшкодування завданих унаслідок вчинення корупційних правопорушень збитків, поновлення порушених прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав чи інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

Однак попри це координаційна діяльність у сфері запобігання корупції може бути врегульована й під час виконання всіх без винятку інших функцій нагляду, передбачених вимогами ст. 121 Конституції України.

Основними принципами координації, слід визначити:

- законність;
- рівність суб'єктів координаційної діяльності у визначенні проблемних питань щодо запобігання і протидії злочинності та корупції, розробленні пропозицій стосовно заходів, спрямованих на їх подолання;
- самостійність кожного правоохоронного органу при реалізації узгоджених рішень;

²⁴⁶ Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська; за ред. В. В. Голіни. 2 вид., перероб. і доп. Харків: Право, 2009. 288 с.

– відповідальність керівників правоохоронних органів у межах їх компетенції за якісне і своєчасне виконання узгоджених заходів;

– гласність щодо проведення координаційних заходів, висвітлення результатів проведеної роботи у засобах масової інформації в межах, які не суперечать вимогам законодавства про захист прав, свобод людини і громадянина, державної та іншої таємниці.

Діяльність органів виконавчої влади у сфері національної безпеки у мирний час і в умовах воєнного або надзвичайного стану та при виникненні кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці України координує Рада національної безпеки і оборони України згідно з ч. 2 ст. 107 Конституції України, ст. 3 Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони»²⁴⁷.

Також потрібно мати на увазі й те, що повноваження з координації заходів із запобігання корупції в межах компетенції реалізується державними органами, наділеними функціями формування та реалізації державної антикорупційної політики.

6.2. Верховна Рада України, Президент України та Кабінет Міністрів України як суб'єкти запобігання корупційній злочинності

Визначення Президента України, Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України суб'єктами протидії корупції, пов'язане із тим, що саме зазначені суб'єкти наділені конституційними повноваженнями щодо формування державної політики, визначення її основних напрямків та загальної стратегії розвитку.

Так, відповідно до пункту 28 частини першої статті 106 Конституції України Президент створює у межах коштів, передбачених у Державному бюджеті України, для здійснення

²⁴⁷ Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 05 бер. 1998 р. № 183/98-ВР (за станом на 31 груд. 2014 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/183/98-вр>.

своїх повноважень консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи і служби.

Згідно ст. 107 Конституції України, з метою реалізації своїх функцій і повноважень у сфері національної безпеки і оборони, а також боротьби з корупцією Президент утворює та очолює РНБОУ.

Також, указом Президента України Про Національну раду з питань антикорупційної політики від 14.10.2014 № 808/2014 створено Національну раду з питань антикорупційної політики як консультативно-дорадчий орган при Президентові України.

Основними завданнями Національної ради є:

1) підготовка та подання Президентові України пропозицій щодо визначення, актуалізації та вдосконалення антикорупційної стратегії;

2) здійснення системного аналізу стану запобігання і протидії корупції в Україні, ефективності реалізації антикорупційної стратегії, заходів, що вживаються для запобігання і протидії корупції;

3) підготовка та надання Президентові України узгоджених пропозицій щодо поліпшення координації та взаємодії між суб'єктами, які здійснюють заходи у сфері запобігання і протидії корупції;

4) оцінка стану та сприяння реалізації рекомендацій Групи держав проти корупції (GRECO), Організації економічної співпраці і розвитку (ОЕСР), інших провідних міжнародних організацій щодо запобігання і протидії корупції, підвищення ефективності міжнародного співробітництва України у цій сфері;

5) сприяння науково-методичному забезпеченню з питань запобігання і протидії корупції.²⁴⁸

Національна рада відповідно до покладених на неї основних завдань:

1) здійснює комплексну оцінку ситуації і тенденцій у сфері запобігання і протидії корупції в Україні, аналізує національне антикорупційне законодавство та заходи щодо його виконання;

²⁴⁸ Про Національну раду з питань антикорупційної політики: Указ Президента України від 14 жов. 2014 р. № 808/2014 (за станом на 29 вер. 2015 р.). *Верховна Рада України.* URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/808/2014>.

2) здійснює моніторинг та аналіз ефективності реалізації антикорупційної стратегії, вносить пропозиції щодо поліпшення взаємодії органів, відповідальних за її імплементацію;

3) бере участь у підготовці для внесення Президентом України на розгляд Верховної Ради України законопроектів у сфері запобігання і протидії корупції;

4) готує пропозиції щодо законопроектів, проектів інших нормативно-правових актів у сфері запобігання і протидії корупції;

5) бере участь у підготовці послань Президента України до народу, щорічних і позачергових послань до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України в частині реалізації антикорупційної політики;

6) організовує вивчення громадської думки з питань, що розглядаються Національною радою, забезпечує висвітлення у засобах масової інформації результатів своєї роботи;

7) сприяє науково-методичному забезпеченню з питань запобігання і протидії корупції, проведенню аналітичних досліджень, розробленню методичних рекомендацій у цій сфері;

8) готує пропозиції щодо підвищення ефективності міжнародного співробітництва України у сфері запобігання і протидії корупції.

Національну раду очолює голова, який призначається Президентом України. Виконавчим секретарем Національної ради є за посадою Заступник Глави Адміністрації Президента України, до відання якого віднесено питання протидії корупції. Президент України затверджує персональний склад Національної ради.

Основною організаційною формою роботи Національної ради є засідання, які проводяться за потребою, але не рідше одного разу на два місяці та є правомочним, якщо на ньому присутні більше половини від її складу.

Результати діяльності національної ради реалізуються шляхом видання в установленому порядку актів Президента України, внесення Президентом України на розгляд Верховної Ради України відповідних законопроектів. Діяльність Національної ради є відкритою і гласною.

Особливе місце серед суб'єктів запобігання корупції відведено Верховній Раді України, від якої як єдиного

законодавчого органу в нашій державі залежить якість забезпечення правового регулювання протидії корупції.

Відповідно до п. 3 та 6 ч. 1 ст. 85 Конституції України до повноважень Верховної Ради України належить визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, затвердження загальнодержавних програм економічного та соціального розвитку, а згідно з п. 12, 14, 17, 22 ч. 1 ст. 92 Конституції України виключно згідно із законами України визначаються: організація і діяльність органів виконавчої влади, основи державної служби; організація і діяльність прокуратури, органів дізнання і слідства; основи національної безпеки; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них. Згідно з Конституцією України Президент України є Главою держави і гарантом додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина (ст. 112), забезпечує національну безпеку держави, здійснює керівництво у сфері національної безпеки, очолює Раду національної безпеки і оборони України (п. 1, 17, 18 ч. 1 ст. 106).

Отже, антикорупційна функція Верховної Ради України, реалізується через формування державної антикорупційної політики, прийняттям пакету законів України: «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 рр.», «Про запобігання корупції», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення кінцевих вигодоодержувачів юридичних осіб та публічних діячів», «Про Національне антикорупційне бюро України», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією» та ін.

Верховною Радою України відповідно до п. 2 ст. 18. Закону України «Про запобігання корупції щороку не пізніше 1 червня проводить парламентські слухання з питань ситуації щодо корупції, затверджує та оприлюднює щорічну національну доповідь щодо реалізації засад антикорупційної політики.

Вищим органом у системі органів виконавчої влади в Україні є Кабінет

Міністрів України. Він здійснює всю повноту виконавчої влади у державі безпосередньо та через міністерства, інші

центральні органи виконавчої влади, а також їх територіальні органи, Раду міністрів Автономної Республіки Крим і місцеві державні адміністрації, спрямовує, координує та контролює діяльність цих органів.

Відповідно до п. 1 та 7 ст. 116 Конституції України Кабінет Міністрів України забезпечує внутрішню і зовнішню політику держави, здійснює заходи щодо забезпечення національної безпеки України, боротьби зі злочинністю. Антикорупційну політику реалізовано у відповідних законодавчих актах цих органів – законах, постановах, указах.

Разом з тим, ст. 19 Закону «Про Кабінет Міністрів України» передбачено, що «діяльність Кабінету Міністрів України спрямовується на забезпечення інтересів Українського народу шляхом виконання Конституції та законів України, актів Президента України, а також Програми діяльності Кабінету Міністрів України, схваленої Верховною Радою України, вирішення питань державного управління у сфері економіки та фінансів, соціальної політики, праці та зайнятості, охорони здоров'я, освіти, науки, культури, спорту, туризму, охорони навколишнього природного середовища, екологічної безпеки, природокористування, правової політики, законності, забезпечення прав і свобод людини та громадянина, запобігання і протидії корупції, розв'язання інших завдань внутрішньої і зовнішньої політики, цивільного захисту, національної безпеки та обороноздатності».

Кабінетом Міністрів України відповідно до Конституції України, зазначеного закону та інших законів України створюється Національне агентство. Агентство є підзвітним Верховній Раді України, підконтрольним та відповідальним перед Кабінетом Міністрів України.

Згідно положенням Закону України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері виявлення та розшуку активів, на які може бути накладено арешт у кримінальному провадженні, та/або

з управління активами, на які накладено арешт або які конфісковано у кримінальному провадженні.

Правовою основою діяльності Національного агентства є Конституція України, міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, цей та інші закони України, а також прийняті відповідно до них інші нормативно-правові акти. Закон України «Про центральні органи виконавчої влади», інші закони, що регулюють діяльність органів виконавчої влади, а також Закон України «Про державну службу» застосовуються до Національного агентства та його працівників у частині, що не суперечить цьому Закону. Національне агентство складається з центрального апарату і територіальних управлінь, є юридичною особою публічного права.

Кабінетом Міністрів України призначається на посаду голова Національного агентства строком на п'ять років за результатами конкурсу. Одна і та сама особа не може обіймати цю посаду два строки підряд.

Отже, зміст антикорупційної функції Кабінету Міністрів України полягає насамперед у формуванні, забезпеченні та реалізації державної антикорупційної політики, а також у забезпеченні координації та контролю за діяльністю органів виконавчої влади щодо запобігання і протидії корупції.

Слід зазначити, що Парламент, глава держави та уряд наділені повноваженнями щодо формування і реалізації державної антикорупційної політики. І тому ефективна та узгоджена діяльність Верховної Ради України, Президента України і Кабінету Міністрів України у даній сфері буде гарантом ефективного функціонування інших суб'єктів запобігання корупції в Україні.

6.3. Національне антикорупційне бюро України як суб'єкт запобігання корупційній злочинності

Національне антикорупційне бюро України (НАБУ) є державним правоохоронним органом, на який покладається запобігання, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також недопущення вчинення нових. Воно, на відміну від деяких

інших правоохоронних органів України, не входить до будь-якої із гілок влади, але водночас наділено важливими повноваженнями для ефективної реалізації державної антикорупційної політики. Правові основи організації та діяльності НАБУ визначено Законом України «Про Національне антикорупційне бюро України»²⁴⁹.

Завданням Національного бюро є протидія кримінальним корупційним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці. При цьому поняття «кримінальні корупційні правопорушення» (тобто «корупційні злочини») наведено у Законі України «Про запобігання корупції» і КК. Щодо визначення «вищих посадових осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» Закон України «Про запобігання корупції» надає лише перелік осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування²⁵⁰, відповідно до Закону України «Про звернення громадян» вищі посадові особи держави – це Президент України, Голова Верховної Ради України, Прем'єр-міністр України²⁵¹.

Національне бюро утворюється Президентом України відповідно до цього та інших законів України. Правову основу діяльності НАБУ становлять Конституція України, міжнародні договори України, Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» та інші закони (зокрема кримінальні процесуальні аспекти реалізації повноважень цього органу визначено КПК, оперативно-розшукові – Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», порядок доступу до інформації, що містить банківську таємницю, – законами України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 № 2121-III та

²⁴⁹ Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14 жов. 2014 р. № 1698-VII (за станом на 05 січ. 2017 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>.

²⁵⁰ Про запобігання корупції: Закон України від 14 жов. 2014 р. № 1700-VII (за станом на 03 серп. 2017 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

²⁵¹ Про звернення громадян: Закон України від 02 жов. 1996 № 393/96-ВР (за станом на 05 жов. 2016 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр>.

«Про депозитарну систему України» від 06.07.2012 № 5178-VI, а підстави та процесуальний порядок притягнення осіб до адміністративної відповідальності за невиконання законних вимог його посадових осіб – КУпАП), а також прийняті відповідно до них інші нормативно-правові акти.

НАБУ є юридичною особою публічного права, складається із центрального і територіальних управлінь. Для забезпечення виконання завдань Національного бюро його Директор утворює своїм рішенням не більше семи територіальних управлінь Національного бюро, юрисдикція яких охоплює області України, Автономну Республіку Крим, міста Київ та Севастополь. Компетенція Національного бюро поширюється лише на ту частину корупційних злочинів, які є найбільш суспільно небезпечними та становлять загрозу національній безпеці.

Слідчі Національного антикорупційного бюро України здійснюють досудове розслідування злочинів, передбачених статтями 191, 206-2, 209, 210, 211, 354 (стосовно працівників юридичних осіб публічного права), 364, 368, 368-2, 369, 369-2, 410 Кримінального кодексу України, якщо наявна хоча б одна з таких умов:

– злочин вчинено вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (згідно з ЗУ № 889 – категорія А), або спеціальними суб'єктами (судді, народні депутати, депутати обласних рад, військовослужбовці вищого офіцерського складу Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Державної спеціальної служби транспорту, Національної гвардії України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, слідчі та прокурори Генеральної прокуратури України, особи вищого начальницького складу органів внутрішніх справ, державної кримінально-виконавчої служби, органів та підрозділів цивільного захисту, посадовою особою митної служби III рангу і вище, посадовою особою органів державної податкової служби, керівником суб'єкта великого підприємництва, у статутному капіталі якого частка державної або комунальної власності перевищує 50 відсотків і т.д.);

– розмір предмета злочину чи завданої ним шкоди дорівнює чи перевищує в 500 разів мінімальну заробітну плату,

встановлену на відповідний рік (якщо злочин вчинено службовою особою державного органу, правоохоронного органу, військового формування, органу місцевого самоврядування, суб'єкта господарювання, у статутному капіталі якого частка державної або комунальної власності перевищує 50 відсотків);

– корупційне правопорушення, передбачене статтею 369, частиною першою статті 369 2 Кримінального кодексу України (пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі та зловживання впливом) вчинено щодо іноземних посадових осіб або становить загрозу національній безпеці.

Разом з тим прокурор, який здійснює нагляд за досудовими розслідуваннями, які проводяться слідчими Національного антикорупційного бюро України, своєю постановою може віднести кримінальне провадження у злочинах, передбачених абзацом першим цієї частини, до підслідності слідчих Національного антикорупційного бюро України, якщо відповідним злочином було заподіяно або могло бути заподіяно тяжкі наслідки охоронюваним законом свободам та інтересам фізичної або юридичної особи, а також державним чи суспільним інтересам.

Під тяжкими наслідками слід розуміти загрозу заподіяння або заподіяння шкоди життєво важливим інтересам суспільства та держави, зокрема державному суверенітету, територіальній цілісності України, реалізації конституційних прав, свобод і обов'язків трьох і більше осіб»²⁵².

У випадках виявлення порушення вимог цього Закону щодо етичної поведінки, запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та прирівняних до них осіб або іншого порушення Закону України «Про запобігання корупції» Національне агентство вносить керівнику відповідного органу, підприємства, установи, організації припис щодо усунення порушень законодавства, проведення службового

²⁵² Державна антикорупційна політика і запобігання та протидія корупції на публічній службі в органах державної влади і органах місцевого самоврядування: монографія / В. В. Василевич, Т. Е. Василевська, В. Ф. Нестерович, Е. В. Расюк, А. В. Савченко, В. Л. Федоренко (кер.) та ін.; заред. Ю.В. Ковбасюка і проф. В. Л. Федоренка. Київ: Ліра-К, 2016. 524 с.

розслідування, притягнення винної особи до встановленої законом відповідальності. Припис Національного агентства є обов'язковим для виконання. Про результати виконання припису Національного агентства посадова особа, якій його адресовано, інформує Національне агентство упродовж десяти робочих днів з дня одержання припису. У разі виявлення ознак адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією, уповноважені особи Національного агентства складають протокол про таке правопорушення, який направляється до суду згідно з рішенням Національного агентства.

У разі виявлення ознак іншого корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення, Національне агентство затверджує обґрунтований висновок та надсилає його іншим спеціально уповноваженим суб'єктам у сфері протидії корупції. Висновок Національного агентства є обов'язковим для розгляду, про результати якого воно повідомляється не пізніше п'яти днів після отримання повідомлення про вчинене правопорушення. Державні органи, органи влади Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи зобов'язані надавати запитувані Національним агентством документи чи інформацію упродовж десяти робочих днів з дня одержання запиту.

Також Законом України «Про Національне антикорупційне бюро України» передбачено, що НАБУ виконує такі обов'язки:

1) здійснює оперативно-розшукові заходи з метою запобігання, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень, віднесених законом до його підслідності, а також в оперативно-розшукових справах, витребуваних від інших правоохоронних органів;

2) здійснює досудове розслідування кримінальних правопорушень, віднесених законом до його підслідності, а також проводить досудове розслідування інших кримінальних правопорушень у випадках, визначених законом;

3) вживає заходів щодо розшуку та арешту коштів та іншого майна, які можуть бути предметом конфіскації або спеціальної конфіскації у кримінальних правопорушеннях, віднесених до підслідності НАБУ, здійснює діяльність щодо зберігання коштів та іншого майна, на яке накладено арешт;

4) взаємодіє з іншими державними органами, органами місцевого самоврядування та іншими суб'єктами для виконання своїх обов'язків;

5) здійснює інформаційно-аналітичну роботу з метою виявлення та усунення причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності НАБУ;

6) забезпечує особисту безпеку працівників НАБУ та інших визначених законом осіб, захист від протиправних посягань на осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, у підслідних йому кримінальних правопорушеннях;

7) забезпечує на умовах конфіденційності та добровільності співпрацю з особами, які повідомляють про корупційні правопорушення;

8) звітує про свою діяльність у порядку, визначеному Законом України «Про Національне антикорупційне бюро України», та інформує суспільство про результати своєї роботи;

9) здійснює міжнародне співробітництво у межах своєї компетенції відповідно до законодавства України та міжнародних договорів України.

Для виконання своїх обов'язків щодо запобігання, виявлення, припинення та розслідування кримінальних правопорушень НАБУ надається право: витребувати від інших правоохоронних органів оперативно-розшукові справи та кримінальні провадження, що стосуються корупційних кримінальних правопорушень; одержувати в установленому законом порядку від інших правоохоронних та державних органів, органів місцевого самоврядування інформацію, у тому числі відомості про майно, доходи, видатки, фінансові зобов'язання осіб, які ними декларуються у встановленому законом порядку, відомості про використання коштів Державного бюджету України, розпорядження державним або комунальним майном; знайомитися в державних органах, органах місцевого самоврядування із документами та іншими матеріальними носіями інформації, у тому числі такими, що містять інформацію з обмеженим доступом; отримувати від банків, депозитарних, фінансових та інших установ, підприємств та організацій незалежно від форми власності інформацію про операції, рахунки, вклади, правочини фізичних та юридичних осіб, яка необхідна для виконання обов'язків НАБУ; на підставі

відповідного рішення суду на строк до 10 діб опечатувати архіви, каси, приміщення (за винятком жилих) чи інші сховища, брати їх під охорону, а також вилучати предмети і документи у порядку, передбаченому КПК; здійснювати співробітництво з фізичними особами, у тому числі на договірних засадах, дотримуючись умов добровільності та конфіденційності цих відносин, матеріально і морально заохочувати осіб, які надають допомогу в запобіганні, виявленні, припиненні і розслідуванні кримінальних правопорушень та ін.

НАБУ може створювати та брати участь у міжнародних слідчих групах відповідно до Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» та інших законодавчих актів та міжнародних договорів України, залучати до роботи іноземних експертів у боротьбі з корупцією, мати інші повноваження, пов'язані з виконанням ним своїх обов'язків.

Законом передбачено, що працівники НАБУ мають право застосовувати заходи фізичного впливу, спеціальні засоби та вогнепальну зброю під час виконання службових обов'язків у випадках, на умовах та в порядку, передбачених законодавством.

НАБУ створюється спеціальна телефонна лінія для отримання заяв і повідомлень, у тому числі анонімних, про кримінальні правопорушення в та забезпечується можливість подання таких повідомлень через офіційний веб-сайт НАБУ в мережі інтернет та засобами електронного зв'язку. Анонімні заяви і повідомлення про кримінальні правопорушення розглядаються НАБУ за умови, що відповідна інформація стосується конкретної особи, містить фактичні дані та може бути перевірена. Порядок реєстрації, обліку та розгляду заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, віднесені законом до підслідності НАБУ, визначається Директором НАБУ.

Законом також передбачено, що працівники НАБУ в межах своїх повноважень самостійно приймають рішення. Вони зобов'язані відмовитися від виконання будь-яких наказів, розпоряджень або вказівок, які суперечать законодавству, а також вжити інших заходів, передбачених законом. Працівники НАБУ за свої протиправні дії чи бездіяльність несуть дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність. У разі порушення працівником НАБУ під час виконання своїх службових обов'язків прав чи свобод особи

НАБУ вживає в межах своєї компетенції заходів із поновлення цих прав і свобод, відшкодування завданої матеріальної і моральної шкоди, притягнення винних до юридичної відповідальності.

Отже, на підставі аналізу повноважень НАБУ можливо визначити, що даний орган наділено адміністративно-правовими, кримінальними процесуальними, оперативно-розшуковими, інформаційно-аналітичними, профілактичними, представницькими, контрольними та деякими іншими повноваженнями щодо боротьби з корупцією.

6.4. Національне агентство з питань запобігання корупції як суб'єкт запобігання корупційній злочинності

Розділом II Закону України «Про запобігання корупції» серед спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції визначено Національне агентство з питань запобігання корупції, якому надано статус центрального органу виконавчої влади зі спеціальним статусом, який забезпечує формування та реалізує державну антикорупційну політику. Правовий статус державного органу закріплює його завдання, визначає місце в системі органів державного управління, межі та порядок реальної взаємодії держави з особою чи суспільством в цілому в певній сфері суспільних правовідносин. Однак Закон України «Про запобігання корупції» визначає лише основні засади діяльності Національного агентства. Крім зазначеного Закону правове регулювання діяльності Національного агентства унормовується законами України «Про центральні органи виконавчої влади», «Про державну службу», «Про Рахункову палату», «Про доступ до публічної інформації», «Про національну поліцію», тощо. Відповідно до Закону «Про центральні органи виконавчої влади» Національне агентство є юридичною особою публічного права.

Законом України «Про запобігання корупції» визначено, що Національне агентство є відповідальним перед Верховною Радою України і підконтрольним їй та підзвітний Кабінету Міністрів України. Відповідно до ст. 11. Закону України «Про запобігання корупції» до повноважень Національного агентства належить «підготовка та подання в установленому законом

порядку до Кабінету Міністрів України проекту національної доповіді щодо реалізації засад антикорупційної політики». Парламентський контроль передбачено забезпечити, зокрема, за допомогою Рахункової палати, яка від імені Верховної Ради здійснює контроль шляхом проведення аудиту один раз на два роки. Національна доповідь щодо реалізації засад антикорупційної політики підлягає оприлюдненню на офіційному веб-сайті Верховної Ради України.

Правову основу діяльності Національного агентства становлять Конституція України, міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, цей та інші закони України, а також прийняті відповідно до них інші нормативно-правові акти.

Закон України «Про центральні органи виконавчої влади» та інші нормативно-правові акти, що регулюють діяльність органів виконавчої влади, а також Закон України «Про державну службу» застосовуються до Національного агентства, його членів, службовців та працівників його апарату, а також до його повноважень стосовно уповноважених підрозділів в частині, що не суперечить цьому Закону.

Відповідно статті 5 Закону України «Про запобігання корупції», Національне агентство є колегіальним органом, до складу якого входить п'ять членів. Національне агентство приймає рішення після обговорення питань на його засіданнях. Члени несуть солідарну відповідальність за результати діяльності Національного агентства як колегіального органу виконавчої влади. З числа членів Національного агентства обирається його Голова, який не може обіймати цю посаду понад два роки.

Стаття 8 Закону України «Про запобігання корупції» визначає загальні засади організації діяльності Національного агентства. Так, основною формою роботи Національного агентства є засідання, що проводяться не рідше одного разу на тиждень.

Так на підставі Рішень Національного агентства з питань корупції прийнято та зареєстровано в Міністерстві юстиції України нормативно-правових документів, що регламентують та визначають питання пов'язані із вжиттям заходів щодо запобігання корупції. А саме: рішенням НАЗК від 22.09.2016 44 зареєстровано від 21 жовтня 2016 р за № 1371/29501 «Порядок

фактичних витрат на копіювання або друк документів, що надаються за запитом на інформацію, розпорядником якої є Національне агентство з питань запобігання корупції»; рішенням від 25.08.2016 № 10 зареєстровано від 19 вересня 2016 р. за № 1265/29395 «Про внесення змін до Порядку оформлення протоколів про адміністративні правопорушення та внесення приписів Національним агентством з питань запобігання корупції»; рішенням від 02.12.2016 № 126 зареєстровано від 28 грудня 2016 р. за № 1718/29848 «Методологію оцінювання корупційних ризиків у діяльності органів влади».

Також, у Національному агентстві можуть застосовуватися й інші форми роботи, зокрема скликання нарад, що належать до компетенції Національного агентства, організація семінарів, координація та надання методичної допомоги, організація підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації з питань, пов'язаних із запобігання корупції, працівників державних органів та посадових осіб місцевого самоврядування; надання роз'яснень, методичної та консультаційної допомоги з питань застосування актів законодавства з питань етичної поведінки, запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та прирівняних до них осіб; інформування громадськості про здійснювані Національним агентством заходи щодо запобігання корупції, реалізація заходів, спрямованих на формування у свідомості громадян негативного ставлення до корупції; залучення громадськості до формування, реалізації та моніторингу антикорупційної політики, а також інші форми діяльності.

Повноваження Національного агентства, визначено статтею 11 Закону: проведення аналізу: стану запобігання та протидії корупції в Україні, діяльності державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування у сфері запобігання та протидії корупції; статистичних даних, результатів досліджень та іншої інформації стосовно ситуації щодо корупції; розроблення проєктів Антикорупційної стратегії та державної програми з її виконання, здійснення моніторингу, координації та оцінки ефективності виконання Антикорупційної стратегії; організація проведення досліджень з питань вивчення ситуації щодо корупції;

затвердження розподілу коштів, виділених з державного бюджету на фінансування статутної діяльності політичних партій, відповідно до закону; забезпечення ведення Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення; затвердження правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування; здійснення співпраці із особами, які добросовісно повідомляють про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інформування громадськості про здійснювані Національним агентством заходи щодо запобігання корупції, реалізація заходів, спрямованих на формування у свідомості громадян негативного ставлення до корупції; залучення громадськості до формування, реалізації та моніторингу антикорупційної політики; обмін інформацією з компетентними органами іноземних держав та міжнародними організаціями та інші повноваження, визначені законом.

Окремо слід відмітити, що пунктом 8 частини першої даної статті до повноважень Національного агентства з питань запобігання корупції віднесено здійснення в порядку, визначеному Законом № 1700-VII, контролю та перевірки декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, зберігання та оприлюднення таких декларацій, проведення моніторингу способу життя осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Законом також передбачено, що Національне агентство проводить щодо декларацій, поданих суб'єктами декларування, такі види контролю: щодо своєчасності подання; щодо правильності та повноти заповнення; логічний та арифметичний контроль.

Порядок проведення зазначених видів контролю, а також повної перевірки декларації має бути відповідно до вимог Закону № 1700-УІІ визначений Національним агентством з питань запобігання корупції. окрім того, Національне агентство зобов'язане забезпечити ведення Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Повна перевірка декларації здійснюється протягом дев'яноста днів з дня подання декларації і полягає у з'ясуванні достовірності задекларованих відомостей, точності оцінки задекларованих активів, перевірці на наявність конфлікту інтересів та ознак незаконного збагачення.

Згідно пункту 2 розділу XIII «Прикінцеві положення» цього Закону № 1700-VII до початку роботи системи подання та оприлюднення декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, суб'єкти декларування подають декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру в порядку, встановленому Законом України № 3206-VI від 07 квітня 2011 року «Про засади запобігання і протидії корупції». Зазначені декларації підлягають оприлюдненню також в порядку, встановленому Законом № 3206-VI. Рішення про початок роботи системи подання та оприлюднення відповідно до цього Закону декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, приймається Національним агентством з питань запобігання корупції.

Разом з тим Національне агентство наділене правом здійснювати вибірковий моніторинг способу життя суб'єктів декларування з метою встановлення відповідності їх рівня життя наявним у них та членів їх сім'ї майну і одержаним ними доходам згідно з декларацією особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, що подається відповідно до цього Закону. Моніторинг способу життя суб'єктів декларування здійснюється Національним агентством з питань запобігання корупції на підставі інформації, отриманої від фізичних та юридичних осіб, а також із засобів масової інформації та інших відкритих джерел інформації, яка містить відомості про невідповідність рівня життя суб'єктів декларування задекларованим ними майну і доходам.

Відповідно до вимог статті 51 Національне агентство з питань запобігання корупції визначає порядок здійснення моніторингу способу життя суб'єктів декларування цього Закону.

Відповідно до Закону особи, зазначені у пункті 1, підпункті «а» пункту 2 частини першої статті 3 цього Закону, зобов'язані щорічно до 1 квітня подавати шляхом заповнення на офіційному веб-сайті Національного агентства декларацію особи,

уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (далі – декларація), за минулий рік за формою, що визначається Національним агентством. Подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Особи, які припиняють діяльність, пов'язану з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, подають декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, за період, не охоплений раніше поданими деклараціями.

Особи, які припинили діяльність, пов'язану з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, зобов'язані наступного року після припинення діяльності подавати в установленому частиною першою цієї статті порядку декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, за минулий рік.

У випадку виявлення суб'єктом декларування помилок у поданій ним декларації Національне агентство за його письмовим зверненням надає можливість їх виправити протягом десяти календарних днів.

Притягнення суб'єкта декларування до відповідальності за неподання, несвоєчасне подання декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, або за подання у ній завідомо недостовірних відомостей не звільняє суб'єкта декларування від обов'язку подати відповідну декларацію з достовірними відомостями.

Також, пунктом 9 частини першої 11 статті закону повноваження Національного агентства з питань запобігання корупції передбачають забезпечення ведення Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення.

Пунктом 13 частини першої зазначеної статті до повноважень Національного агентства віднесено здійснення співпраці з особами, які добросовісно повідомляють про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень цього Закону (викривачі), вжиття заходів щодо їх правового та іншого захисту, притягнення до відповідальності

осіб, винних у порушенні їх прав, у зв'язку з таким інформуванням.

Особа, яка надає допомогу в запобіганні і протидії корупції (викривач), – особа, яка за наявності обґрунтованого переконання, що інформація є достовірною, повідомляє про порушення вимог цього Закону іншою особою.

Зазначеним Законом визначено, що особа або член її сім'ї не може бути звільнена чи примушена до звільнення, притягнута до дисциплінарної відповідальності чи піддана з боку керівника або роботодавця іншим негативним заходам впливу (переведення, атестація, зміна умов праці, відмова в призначенні на вищу посаду, скорочення заробітної плати тощо) або загрози таких заходів впливу у зв'язку з повідомленням нею про порушення вимог цього Закону іншою особою.

Національне агентство з питань запобігання корупції зобов'язане здійснювати постійний моніторинг виконання закону у сфері захисту викривачів, проводить щорічний аналіз та перегляд державної політики у цій сфері.

Особи, які надають допомогу в запобіганні і протидії корупції (викривачі), перебувають під захистом держави. За наявності загрози життю, житлу, здоров'ю та майну осіб, які надають допомогу в запобіганні і протидії корупції, або їх близьких осіб, у зв'язку із здійсненням повідомленням про порушення вимог цього Закону, правоохоронними органами до них можуть бути застосовані правові, організаційно-технічні та інші спрямовані на захист від протиправних посягань заходи, передбачені Законом України № 3782-XII від 23 грудня 1993 року «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», а саме:

- особиста охорона, охорона житла і майна;
- видача спеціальних засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку;
- використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження;
- заміна документів та зміна зовнішності;
- зміна місця роботи або навчання;
- переселення в інше місце проживання;

- поміщення до дошкільної виховної установи або установи органів соціального захисту населення;
- забезпечення конфіденційності відомостей про особу;
- закритий судовий розгляд.

З урахуванням характеру і ступеня небезпеки для життя, здоров'я, житла та майна осіб, взятих під захист, можуть здійснюватися й інші заходи безпеки.

Отже, Національне агентство з питань запобігання корупції виконує превентивну функцію, зокрема щодо перевірки декларацій державних службовців і способу їх життя, розкриття будь-якої інформації з приводу фактів корупції чи зловживання посадою.

6.5. Спеціалізована антикорупційна прокуратура, Національна поліція, Служба безпеки України як суб'єкти запобігання корупційній злочинності

Відповідно до ч. 1 ст. 7 Закону України «Про прокуратуру» до системи прокуратури України входить Спеціалізована антикорупційна прокуратура як спеціальний антикорупційний орган, який згідно зі ч. 5 ст. 8 утворюється у Генеральній прокуратурі України на правах самостійного структурного підрозділу, а особливості її організації і діяльності – ст. 8-1 цього Закону.

Утворення Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, визначення її структури і штату здійснюються Генеральним прокурором України за погодженням з Директором Національного антикорупційного бюро України.²⁵³

Крім того, на виконання вимог ст. 9 Закону України «Про прокуратуру» наказом Генерального прокурора України від 12 квітня 2016 року № 149 затверджено Положення про Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру Генеральної прокуратури України (на правах самостійного структурного підрозділу) у складі управління процесуального керівництва,

²⁵³ Про прокуратуру: Закон України від 14 жов. 2014 р. № 1697-VII (за станом на 29 груд. 2017 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.

підтримання державного обвинувачення та представництва в суді, а також двох відділів: аналітично-статистичного та документального забезпечення.

Реалізація запобіжних повноважень Спеціалізованої антикорупційної прокуратури та її структурних підрозділів і посадових осіб щодо зниження рівня корупційної злочинності, забезпечується в рамках виконання нормативних вимог основних завдань та функцій, зокрема крім закріплених у законі під час:

- здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування Національним антикорупційним бюро України;

- приймання, реєстрації, розгляду та вирішення заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, своєчасне внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

- забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування Національним антикорупційним бюро України кримінальних правопорушень та оскарження незаконних судових рішень на стадії досудового розслідування і судового розгляду;

- підтримання державного обвинувачення в суді у кримінальних провадженнях, розслідуваних Національним антикорупційним бюро України;

- забезпечення в межах компетенції відшкодування збитків, завданих кримінальними правопорушеннями;

- забезпечення застосування належної правової процедури до кожного учасника кримінального провадження;

- представництва інтересів громадянина або держави в суді у випадках, передбачених Законом України «Про прокуратуру» і пов'язаних із корупційними або пов'язаними з корупцією правопорушеннями;

- здійснення у межах реалізації функцій Спеціалізованої антикорупційної прокуратури міжнародного співробітництва;

- участі у плануванні роботи Генеральної прокуратури України та контролі за своєчасним і якісним виконанням запланованих заходів;

- підготовки матеріалів на розгляд нарад, організацію та контроль за виконанням прийнятих рішень з питань, що належать до компетенції Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;

- підготовки в межах повноважень наказів та інших організаційно-розпорядчих документів;

- здійснення аналітичної та методичної роботи;
- опрацювання проектів законів та інших нормативно-правових актів, внесення пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства;
- виконання в межах компетенції вимог Закону України «Про доступ до публічної інформації»;
- розгляду, у межах компетенції, і вирішенні звернень громадян, запитів і звернень народних депутатів України, представників державних, громадських організацій, інших осіб, а також скарг учасників кримінального провадження на дії та рішення детективів і прокурорів;
- виконання вимог закону про невідворотність відповідальності за вчинене кримінальне правопорушення;
- запобігання незаконному притягненню особи до кримінальної відповідальності та необґрунтованому застосуванню до неї заходів процесуального примусу;
- захисту у суді прав і законних інтересів громадян у випадках, визначених законом, а також захисту інтересів держави за наявності порушень, пов'язаних із корупційними або пов'язаними з корупцією правопорушеннями, у межах реалізації своїх функцій. Здійснення заходів щодо поновлення порушених прав громадян або законних інтересів держави;
- забезпечення підозрюваним, обвинуваченим безоплатної правової допомоги у випадках, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України;
- організації первинного обліку роботи, ведення та складання в межах компетенції статистичної звітності;
- ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань в межах компетенції;
- підготовки матеріалів щодо результатів діяльності Спеціалізованої антикорупційної прокуратури для висвітлення у засобах масової інформації та розміщення на офіційному веб-сайті Генеральної прокуратури України;
- ведення діловодства, додержання режиму секретності, збереження інформації з обмеженим доступом.

Зміст зазначених положень, дає можливість констатувати, що на сьогодні, спеціальна норма із чинного Закону України «Про прокуратуру», яка б закріплювала обов'язок, як прокуратури України, загалом, так і спеціалізованої антикорупційної, зокрема,

здійснювати заходи, спрямовані на запобігання корупційній злочинності, на жаль, вилучена. Водночас, перелік спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії (запобігання) корупції, у тому числі й органи прокуратури, а значить і спеціалізовані антикорупційні її підрозділи, зокрема – безпосередньо визначений у Законі України «Про запобігання корупції»²⁵⁴.

Запобігання корупційним злочинам здійснюється підрозділами спеціалізованої антикорупційної прокуратури в межах кожної із виконуваних ними функцій. Фактично вся їх діяльність пронизана запобіжним змістом, і обов'язок виявляти причини й умови вчинення таких злочинів притаманний усім без винятку напрямом: прокурорського нагляду за додержанням законів органами, що проводять оперативно-розшукову діяльність, досудове слідство; підтримання державного обвинувачення в суді; представництва інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених цим Законом.

Законом України «Про запобігання корупції» визначено як спеціально уповноваженим суб'єкт реалізації державної антикорупційної політики в Україні у сфері протидії корупції Національну поліцію (НП).

Правові засади організації та діяльності поліції, статус поліцейських, а також порядок проходження служби в поліції визначено Законом України «Про Національну поліцію».

Національна поліція України – центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. Діяльність поліції спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України згідно із законом²⁵⁵.

На підставі Закону Національна поліція протидіє зовнішнім і внутрішнім корупційним проявам, зокрема:

²⁵⁴ Про запобігання корупції: Закон України від 14 жов. 2014 р. № 1700-VII (за станом на 03 серп. 2017 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

²⁵⁵ Про Національну поліцію: Закон України від 02 лип. 2015 р. № 580 (за станом на 07 січ. 2018 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

1) згідно з п. 9 ч. 1 ст. 26 наповнює та підтримує в актуальному стані бази (банки) даних, що входять до єдиної інформаційної системи МВС, стосовно зареєстрованих кримінальних та адміністративних корупційних правопорушень, осіб, які їх учинили, та результатів розгляду цих правопорушень у судах;

2) на підставі п. 9 ч. 8 ст. 51 повноваження члена поліцейської комісії припиняються у разі застосування до нього заходів адміністративної відповідальності за вчинення адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією;

3) якщо йдеться про конкурс на посаду поліцейського, то особа, яка бажає взяти участь у такому конкурсі, подає у визначеному порядку до поліцейської комісії документи, у тому числі: письмову заяву про участь у конкурсі, в якій також зазначається про надання особою згоди на проведення спеціальної перевірки відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» і на обробку персональних даних відповідно до Закону України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 № 2297-VI; декларацію за формою, визначеною Законом України «Про запобігання корупції» (ч. 1 ст. 54);

4) на поліцейських поширюються обмеження, визначені Законом України «Про запобігання корупції», Законом України «Про Національну поліцію» та іншими законами України, зокрема не може бути поліцейським особа, до якої було застосовано заходи адміністративної відповідальності за вчинення адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією (ч. 1 та п. 5 ч. 2 ст. 61);

5) поліцейський звільняється зі служби в поліції, а служба в поліції припиняється у разі набрання законної сили рішенням суду щодо притягнення до відповідальності за вчинення адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією, або кримінального правопорушення (п. 10 ч. 1 ст. 77).

Слід уточнити, що реалізація повноважень у сфері запобігання корупційній злочинності здійснюється Національною поліцією не тільки на підставі Закону України «Про Національну поліцію», але й КПК, низки інших законів і підзаконних нормативно-правових актів. Такі повноваження передусім забезпечують: по-перше, органи досудового розслідування у

процесі розслідування корупційних та інших злочинів; по-друге, підрозділи внутрішньої безпеки²⁵⁶.

Зокрема, відповідно до п. 5 Положення про Національну поліцію від 28.10.2015 вона забезпечує в межах повноважень, передбачених законом, здійснення заходів щодо запобігання корупції, порушень законності, службової дисципліни і контроль за їх реалізацією в центральному органі управління Національної поліції, територіальних органах, на підприємствах, в установах та організаціях, що належать до сфери її управління²⁵⁷. Фактично аналогічні норми наведено у п. 5 Положення про Міністерство внутрішніх справ України від 28.10.2015 (МВС з метою організації своєї діяльності забезпечує в межах повноважень, передбачених законом, здійснення заходів щодо запобігання і протидії корупції, контроль за їх реалізацією в апараті МВС, територіальних органах, закладах, установах і на підприємствах, що належать до сфери управління МВС)²⁵⁸.

Також, зважаючи на положення ч. 1 ст. 216 КПК, слідчі органів Національної поліції здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, у тому числі й корупційних, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, крім тих, які віднесені до підслідності інших органів досудового розслідування²⁵⁹.

Значний обсяг роботи у сфері запобігання корупційним злочинам здійснює Департамент захисту економіки (ДЗЕ) Національної поліції України. Відповідно до п. 3 розділу II

²⁵⁶ Державна антикорупційна політика і запобігання та протидія корупції на публічній службі в органах державної влади і органах місцевого самоврядування: монографія / В. В. Василюк, Т. Е. Василюк, В. Ф. Нестерович, Е. В. Рясюк, А. В. Савченко, В. Л. Федоренко (кер.) та ін.; заред. Ю. В. Ковбасюка і проф. В. Л. Федоренка. Київ: Ліра-К, 2016. 524 с.

²⁵⁷ Про затвердження Положення про Національну поліцію : постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовт. 2015 р. № 877 (за станом на 20 лип. 2017 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/877-п>.

²⁵⁸ Положення про Міністерство внутрішніх справ України: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 жов. 2015 р. № 878 URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/ru/cardnpd?docid=248608057>.

²⁵⁹ Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. (за станом на 07 січ. 2018 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

Положення про Департамент від 07.11.2015 року № 81²⁶⁰, одним із основних завдань підрозділу є боротьба з корупцією й хабарництвом у сферах, які мають стратегічне значення для економіки держави, та серед посадових осіб органів державної влади і самоврядування; протидія корупційним правопорушенням і правопорушенням, пов'язаним з корупцією.

Департамент відповідно до компетенції передбачені Кримінальним процесуальним кодексом України, Кодексом України про адміністративні правопорушення, Законами України «Про Національну поліцію», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», «Про запобігання корупції» та іншими нормативно-правовими актами, має право складати адміністративні протоколи про виявлені факти порушення антикорупційного законодавства та направляти їх до судових органів у встановленому законодавством порядку.

Служба безпеки України (СБУ) як державний правоохоронний орган спеціального призначення, який забезпечує державну безпеку України²⁶¹, відповідно до ст. 1 Закону України «Про Запобігання корупції» не віднесено до спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції.

Разом з тим, положення закону України «Про Службу безпеки України» прямо вказують, що до основних завдань правоохоронного органу спеціального призначення, входить, також, попередження, виявлення, припинення та розкриття корупції та організованої злочинної діяльності у сфері управління і економіки. Для виконання зазначених завдань в структурі центрального апарату СБУ створено спеціальний функціональний підрозділ боротьби з корупцією та організованою злочинною діяльністю.

Служба безпеки, як і Національна поліція, відповідно до Закону протидіє зовнішнім і внутрішнім корупційним проявам, зокрема:

²⁶⁰ Положення про Департамент захисту економіки Національної поліції України: Наказ національної поліції України від 07 листоп. 2015 р. № 81 URL: <http://tranzit.ltd.ua/nakaz>.

²⁶¹ Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 № 2229-XII (за станом на 28 груд. 2015 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2229-12>.

1) згідно з ч. 4 ст. 19 стосовно осіб, які претендують на службу в органах Служби безпеки України, за їх письмовою згодою проводиться спеціальна перевірка в порядку, встановленому Законом України «Про засади запобігання корупції»;

2) на підставі ч. 5 ст. 19 особи, які претендують на службу в органах Служби безпеки України, до призначення на відповідну посаду подають за місцем майбутньої служби декларацію про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за формою і в порядку, що встановлені Законом України «Про засади запобігання корупції», та зобов'язані повідомити керівництву органу, на посаду в якому вони претендують, про працюючих у цьому органі близьких їм осіб;

3) відповідно до ч. 8 ст. 19 на співробітників Служби безпеки України поширюються інші вимоги та обмеження, встановлені Законом України «Про засади запобігання корупції»;

4) на виконання положень п. 11 ст. 25 Службі безпеки України, її органам і співробітникам для виконання покладених на них обов'язків надається право направляти військовослужбовців Служби безпеки України для роботи на штатних посадах в інших установах, підприємствах і організаціях на час виконання конкретних завдань в інтересах контррозвідки, боротьби з корупцією та організованою злочинною діяльністю.

6.6. Громадськість як суб'єкт запобігання корупційній злочинності

Громадськість у сфері запобігання корупції можна визначити як соціальне утворення протилежне державі, що спонукає останню до створення умов, необхідних для всебічного розвитку та існування членів такого суспільства у відносинах із приводу запобігання та запобігання корупції на підставі та у спосіб, передбачені чинним законодавством України. Інакше кажучи, громадськість виступає своєрідною противагою державі, що однак орієнтується на взаємовигідне та безконфліктне існування з нею. Зазначена форма взаємостосунків, у свою чергу, вимагає формування інституту їх кореспондуючих прав та обов'язків із приводу запобігання та запобігання корупції,

оскільки у протилежному випадку члени громадянського суспільства будуть розглядатися в якості підпорядкованих державі суб'єктів, а не повноправних учасників відповідних відносин²⁶².

Народ як суб'єкт народовладдя здійснює свою владу шляхом реалізації громадянами України свого конституційного права брати участь в управлінні державними та місцевими справами в безпосередній та опосередкованій формах²⁶³. Громадськість як складова суб'єктів народовладдя може реально брати участь у запобіганні корупції за таких підстав: легальні (матеріальні) передумови (конституційна чи законодавча регламентація компетенції); функціональні (процесуальні) передумови (реальна можливість приймати обов'язкові для виконання рішення).

Разом з тим, на конституційному рівні існує неузгодженість стосовно «процесуальних» передумов повноважень громадськості з питань запобігання корупції. Так, в Конституції України взагалі немає правових норм, які б врегульовували таку ознаку рішень Українського народу, як їхня обов'язковість до виконання (принагідно зауважимо, що в Основному Законі України не передбачено й припису про обов'язковість законів, прийнятих Верховною Радою України та підписаних Президентом). У цьому аспекті необхідно зауважити, що в практиці Конституційного Суду України йдеться про те, що «результати народного волевиявлення, отримані через вибори й референдуми, є обов'язковими»²⁶⁴ і «рішення всеукраїнського референдуму щодо прийняття законів (внесення до них змін або скасування законів) є остаточним і не потребує затвердження або

²⁶² Глушко Є. В. Адміністративно-правове забезпечення участі громадськості у протидії корупції: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2015. 249 с.

²⁶³ Мірошніченко Ю. Р. Конституційно-правові засади визначення категорії «народ» як основного суб'єкта народовладдя в Україні. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 12. С. 34–39.

²⁶⁴ Рішення Конституційного Суду України від 05 жов. 2005 р. у справі № 6-рп/2005 про здійснення влади народом. *Офіц. вісн. України*. 2005. № 41. С. 31. Ст. 2605.

схвалення Верховною Радою України чи будь-якими іншими органами державної влади України»²⁶⁵.

Тому за аналогією наведену вище позицію Конституційного Суду України щодо обов'язковості результатів народного волевиявлення можна застосовувати й по відношенню до форм і процедур участі громадськості в запобігання корупції²⁶⁶.

Таким чином компетенція громадськості в системі суб'єктів, задіяних у запобігання корупції, не може обмежуватися вичерпним переліком повноважень, повинна передбачати широкий спектр питань (відкритий перелік) у сфері управління державними (суспільними) справами (крім регламентованих на рівні ст. 74 Конституції України²⁶⁷).

Спираючись на сформульований вище підхід стосовно доцільності включення громадськості в систему суб'єктів запобігання корупції, необхідно деталізувати структуру самої громадськості у відповідному аспекті. Відповідна структура обумовлює прояви громадської участі в запобігання корупції. У цьому контексті важливу роль відіграють організовані та неорганізовані форми громадськості, оскільки реалізація процедур у межах антикорупційної діяльності обумовлена компетенційними характеристиками структурних елементів громадськості й об'єктним критерієм (публічною адміністрацією та суспільними стратами, протидія корупції в яких здійснюється з боку запропонованих вище форм громадськості). Так, неорганізовані форми стосуються участі окремих фізичних осіб (насамперед громадян) із власними інтересами повністю або частково приватного характеру чи ситуативно-спільними інтересами публічного спрямування представників визначеної соціальної страти, жителів окремої громади і т.п. Організовані ж форми представлені групами фізичних осіб, громадськими

²⁶⁵ Рішення Конституційного Суду України від 16 квіт. 2008 р. у справі № 6-рп/2008 про прийняття Конституції та законів України на референдумі. *Офіц. вісн. України*. 2008. № 32. С. 35. Ст. 1056.

²⁶⁶ Глушко С. В. Адміністративно-правове забезпечення участі громадськості у протидії корупції: дис...канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2015. 249 с.

²⁶⁷ Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. (за станом на 30 вер. 2016 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

об'єднаннями, громадськими ініціативами та рухами, юридичними особами приватного права, професійними спілками, товариствами захисту прав споживачів, різноманітними асоціаціями, науковими організаціями та установами, освітніми установами та організаціями, творчими спілками, національно-культурними товариствами, благодійними фондами, волонтерськими організаціями, самоврядними структурами, політичними партіями на перших етапах свого існування, поки вони не входять до механізмів здійснення влади, релігійними організаціями в межах відповідних конфесій тощо²⁶⁸.

Для більш активної участі окремих громадян, груп фізичних осіб, громадських об'єднань, ініціатив і рухів у запобігання корупції в аспекті сприяння підвищенню прозорості та справедливості необхідно створити платформу для такої участі та структурувати участь громадськості. У корупційних схемах зазвичай радіюються владні структури та приватний сектор, а перераховані вище категорії суб'єктів є потерпілою стороною та протидіють корупції на цих обох рівнях (горизонтальна підзвітність). Прикладами останніх можна вважати такі неурядові організації, як Transparency International, Integrity Action, Global Organisation of Parliamentarians against Corruption (GOPAC), Publish What You Pay (PWYP), Global Infrastructure Anti Corruption Centre (GIACC) та ін.

В дійсності найбільш вагому роль у запобіганні та запобігання корупції відіграють саме громадські організації, які взаємодіють із публічною адміністрацією на вертикальному та горизонтальному рівнях. Взаємодія правоохоронних органів та громадських організацій у сфері запобігання корупції має такі особливості:

- 1) це відносини, пов'язані з виконанням правоохоронних функцій;
- 2) існування двох суб'єктів, які не підпорядковані один одному;
- 3) погодженість спільних заходів за метою, місцем та часом;

²⁶⁸ Глушко Є. В. Адміністративно-правове забезпечення участі громадськості у протидії корупції: дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2015. 249 с.

4) спрямованість зусиль взаємодіючих суб'єктів на протидію корупції на всіх рівнях публічної влади;

5) врегулювання переважно нормами адміністративного права;

6) врахування при організації взаємодії раціонального розподілу сил, засобів та можливостей кожного суб'єкта²⁶⁹.

На теренах європейських країн існує інспектор незалежної комісії по боротьбі з корупцією (ІСАС), який виступає незалежною посадовою особою, чия роль і повноваження полягають у тому, що він здійснює функцію нагляду. Ця посадова особа може залучатися до проведення перевірок, щоб гарантувати відповідність із законом; розглядати скарги на дії посадових і службових осіб публічної адміністрації; оцінювати ефективність і доцільність процедури, проводити розслідування в якості Королівського комісара²⁷⁰. Тобто інститут громадських інспекторів є формою реалізації права громадян на участь у державному управлінні та формою здійснення громадського контролю, який може бути реалізованими лише тими суб'єктами, які є повністю незалежними від об'єктів контролю (суб'єктів публічного управління). Звідси необхідно прийняти підзаконний нормативно-правовий акт (наприклад, указ Президента України, враховуючи зацікавленість глави держави в модернізації волонтерського контролю), який би чітко визначив правовий статус і повноваження громадських інспекторів із запобігання корупції.

Громадським контролем є діяльність громадськості (окремих приватних осіб та (або) громадських об'єднань), яка має на меті перевірку або спостереження з метою перевірки для протидії, попередження або припинення протиправних дій, рішень чи бездіяльності суб'єктів публічного управління. Характерними рисами громадського контролю є те, що він здійснюється як окремими приватними особами, так і

²⁶⁹ Завгородній В. А. Адміністративно-правове регулювання взаємодії органів внутрішніх справ та громадських організацій у протидії корупції: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2010. 268 с.

²⁷⁰ Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини 1950 р., Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17.07.1997 № 475/97-ВР: із зм. і доп. станом на 13 бер. 2006 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 40. Ст. 263.

громадськими об'єднаннями, які є організаційно та функціонально незалежними від об'єктів контролю, в якості яких виступають суб'єкти публічного управління. Громадський контроль може існувати лише за наявності громадянського суспільства, яке, у свою чергу, формується та розвивається за наявності двох основних передумов: по-перше, визнання прав, свобод та законних інтересів приватних осіб та, по-друге, існування демократично орієнтованого адміністративного права, покликаного створювати приватним особам необхідні можливості для реалізації наданих їм правомочностей і, перш за все, у взаємовідносинах останніх з державою ²⁷¹.

Така участь може бути більш ефективною за умови:

а) посилення прозорості й сприяння залученню населення до процесів прийняття рішень;

б) забезпечення для населення ефективного доступу до інформації;

в) проведення заходів щодо інформування населення, які сприяють створенню атмосфери неприйняття корупції, а також реалізація програм державної освіти, у тому числі навчальних програм у школах й університетах;

г) поваги, заохочення та захисту викривачів, свободи пошуку, отримання, опублікування та поширення інформації про корупцію ²⁷²;

д) завершення судової реформи й створення ефективної системи правосуддя.

Контрольні запитання до розділу:

1. Зазначте класифікацію суб'єктів, уповноважених вживати заходи із запобігання корупції ?

2. Визначте поняття координації суб'єктів запобігання корупції?

3. Які основні завдання та принципи координації суб'єктів із запобігання і протидії корупції ?

²⁷¹ Глушко Є. М. Громадськість у системі запобігання і протидії корупції в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія Юридичні науки. 2014. Вип. 6-1. Т. 2. С. 137–140.

²⁷² Участь громадськості у заходах щодо запобігання корупції як запорука успішної антикорупційної політики: Роз'яснення Міністерства юстиції України від 26.08.2011 URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/n0059323-11>.

4. Зазначте основні завдання Національної ради з питань антикорупційної політики ?

5. Визначте антикорупційні функції Верховної Ради України ?

6. Визначте повноваження Національного агентства як антикорупційного органу Кабінету міністрів України ?

7. Зазначте обов'язки Національного антикорупційного бюро України (НАБУ) ?

8. Визначте основні повноваження Національного агентства з питань запобігання корупції ?

9. Визначте основні запобіжні повноваження Спеціалізованої антикорупційної прокуратури ?

10. Зазначте повноваження Національної поліції і Служба безпеки України, як суб'єктів запобігання корупційної злочинності ?

РОЗДІЛ 7. ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЙНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

7.1. Загальносоціальні заходи запобігання корупційній злочинності

У кримінології під загальносоціальними заходами запобігання злочинам розуміють комплекс перспективних соціально-економічних і культурно-виховних заходів, спрямованих на подальший розвиток і вдосконалення суспільних відносин і усунення або нейтралізацію разом з тим причин та умов злочинності²⁷³.

Як у зв'язку з цим зауважив О.М. Джужа, даний рівень запобігання злочинам характерний тим, що його складові є невід'ємною частиною соціально-економічного розвитку, поліпшення морально-психічної і духовної сфер суспільства²⁷⁴. При цьому, на переконання В.В. Голіни, основними цілями зазначеного запобіжного напрямку є подолання або обмеження криміногенно небезпечних протиріч у суспільстві, поступове викорінення відомих ще з біблійських часів негативних явищ, створених політичними, економічними, психологічними, ідеологічними та іншими чинниками виникнення кримінального потенціалу в суспільстві (економічні й політичні кризи, небезпечне майнове розшарування населення, необґрунтоване, навіть злочинне запобігання певних кіл громадян, безробіття, затримка заробітної плати, існування на межі виживання переважної частини населення, занепад моралі, проституція, наркоманія, алкоголізм, безпритульність тощо)²⁷⁵.

Іноді межі здійснення загальносоціальних заходів запобігання злочинам помилково розширюють та ототожнюють

²⁷³ Кримінологія: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головіна. Харків: Право, 2014. 440 с. С. 143.

²⁷⁴ Кримінологія: навч. посіб. / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Г. Колб та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ: Прецедент, 2009. 348 с. С. 53–54.

²⁷⁵ Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. / Голіна В. В. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с. С. 19.

їх з «ефективним функціонуванням усіх позитивних інститутів соціальної правової держави» і в такому розумінні стверджують, що «загальносоціальне запобігання не є предметом кримінальної науки», хоча відразу всупереч наведеному заявляють, що «не враховувати ці заходи при організації протидії злочинності не можна, тому що вони створюють умови для усунення чи послаблення кримінологічних факторів, які детермінують злочинність»²⁷⁶.

Ключ до розв'язання цієї суперечливої позиції «знайшов» А.П. Закалюк, який у своїх наукових працях довів, що заходи загально соціального запобігання мають своїм об'єктом явища, факти, прояви тощо, які мають із злочинністю, хоч і не спричинюючий чи обумовлюючий, але інші детермінуючі, здебільшого кореляційний зв'язок або зв'язок станів. У такому разі запобіжний вплив на них, хоч і не цілеспрямований, належить до загальносоціального запобігання їй²⁷⁷.

Виходячи із зазначених наукових підходів, Ю.Ю. Орлов обґрунтовано зробив висновок про те, що загально соціальне запобігання злочинам – це позитивний ефект продуманої соціальної політики, яка здійснюється не тільки і не стільки з метою безпосереднього запобігання злочинам, а спрямована передусім на вирішення загальних економічних і соціальних завдань держави²⁷⁸.

Саме ці наукові позиції, поряд з іншими результатами досліджень пов'язаних із з'ясуванням змісту запобіжної діяльності, склали методологічне підґрунтя для висвітлення питань, що стосуються проблем загальносоціального запобігання корупційній злочинності, враховуючи і зокрема, підвищену суспільну небезпеку даної категорії злочинів та злочинний громадський резонанс, до якого вони призводять при

²⁷⁶ Давыденко Л. М., Бандурка А. А. Противодействие преступности: теория, практика, проблемы: монография. Харків: Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2005. 388 с. С. 13.

²⁷⁷ Закалюк А. П. Курс сучасної управлінської кримінології: теорія і практика. У 3 кн. Київ: Ін Юре, 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с. С. 327–328.

²⁷⁸ Профілактика злочинів: підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін.; за заг. ред. О. М. Джужа. Київ: Атіка, 2011. 720 с. С. 20.

вчиненні корупції²⁷⁹, у тому числі на міжнародному рівні, враховуючи, що Україна належить до держав із високим рівнем корупції. Так, згідно з даними міжнародної організації «Transparency International» 2012 та 2013 р.р. Україна посідала 146-те місце у світі за рівнем корумпованості (із 180 оцінюваних держав), у 2014 р. – 144 (із 177). Для порівняння – у 2006 р. наша держава за Індексом сприйняття корупції займала 99-те місце у світі. При цьому найбільш корумпованими в нашій країні є такі галузі економіки, як: паливно-енергетична, бюджетно-фінансова, земельна і зовнішньоекономічна²⁸⁰.

Результати дослідження Світового банку свідчать, що ті держави, які протидіють корупції та забезпечують відповідний правопорядок, у довготривалій дохід майже в чотири рази, що особливо актуально для України в умовах критичного фінансово-економічного стану її сьогодення.

Як свідчить практика, провідне місце у загальносоціальному запобіганні корупції належить заходам, спрямованих на стабілізацію політичної обстановки, реформування економічних відносин, вирішення найбільш гострих соціальних проблем, забезпечення реалізації конституційних прав та свобод людини і громадянина²⁸¹.

Теоретико-прикладні засади протидії корупції в Україні вперше були закріплені в Концепції боротьби з корупцією на 1998-2005 рр., у якій, зокрема, було зроблено висновок про те, що боротьба з останньою має ґрунтуватись на поєднанні профілактичних, правоохоронних та репресивних заходів. При цьому пріоритет повинен надаватися профілактичним заходам, включаючи загально соціального спрямування²⁸².

Проте, як у свій час встановив А.П. Закалюк, ні цей нормативно-правовий акт, ні інші (а, це більше 10 законів та до

²⁷⁹ Осадчий В. І. Корупційні злочини: монографія. Київ: вид. Європейського ун-ту, 2016. 82 с. С. 7–21.

²⁸⁰ Кримінологія: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. 440 с. С. 352.

²⁸¹ Кримінологія: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. 440 с. С. 361.

²⁸² Концепція боротьби з корупцією на 1998–2005 р.р.: Указ Президента України від 24 квіт. 1998 р. № 367/98. *Офіц. вісн. України*. 1998. № 17. Ст. 621.

20-ти Указів Президента України та постанов, розпоряджень тощо Кабінетів Міністрів України) аналогічні джерела правового характеру ситуацію щодо підвищення ефективності протидії корупції в Україні не змінили, а саме: за кількістю директивних та управлінських актів щодо боротьби з цим явищем давно вже випередила більшість інших країн, але фактично не просунулася у міжнародному рейтингові оцінки поширеності корупції²⁸³.

Серед низки фундаментальних проблем, що досі залишаються не вирішеними, науковці виділяють наступні:

1) удосконалення антикорупційного законодавства та практики його застосування;

2) розгортання на всіх рівнях і напрямках роботи з виявлення та усунення чинників корупції, корупційних відносин та діянь;

3) забезпечення прозорості антикорупційної діяльності, у першу ергу, через виявлення реальної державної ініціативи стосовно залучення широких кіл громадськості, громадських інституцій та контролю за державним апаратом;

4) організаційно-управлінське упорядкування цієї діяльності²⁸⁴.

Крім цього, до стратегічних завдань протидії корупції в Україні О.М. Джужа відніс розробку наукової концепції щодо запобігання їй, структуру якої мають складати такі заходи загально соціального спрямування: а) визначення стратегії соціально-економічного розвитку та здійснення адміністративної реформи; б) формування ідеології державної служби; в) забезпечення відкритості влади; г) вдосконалення антикорупційного законодавства; г) реальний вплив політичної влади; д) зробити корупцію ризикованою та не вигідною²⁸⁵.

У контексті підвищення ефективності запобіжної діяльності по боротьбі з корупцією на загальносоціальному рівні

²⁸³ Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. Київ: Ін Юре, 2007. Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. 712 с. С. 226

²⁸⁴ Таций В. Я., Борисов В. И. Научное обеспечение путей противодействия коррупции в Украине. *Громадська експертиза. Актуальні проблеми боротьби з корупцією в Україні*. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 414 с. С. 48.

²⁸⁵ Кримінологія: підручник / за заг. ред. О. М. Джужа. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 416 с. С. 214–215.

А.П. Долгова обґрунтовано доводить необхідність тих заходів, що, перш за все, виключають використання корупції як засобу становлення та укріплення нових суспільних відносин, створення соціальної основи ринкових відносин, а також не допущення відмивання та примноження кримінальних капіталів²⁸⁶.

Казахські науковці вважають, що у системі заходів загальносоціального запобігання корупції найбільш ефективними можуть бути наступні:

- 1) максимальне обмеження владних, повноважень чиновників, зведення в ідеалі їх функцій до формально-регістраційних;

- 2) максимальне обмеження прав бюрократії по «регулюванню» економіки, освіти, охорони здоров'я, науки, культури, тощо.

- 3) скорочення бюрократичного апарата на всіх рівнях;

- 4) посилення незалежності безпеки та особистості⁴

- 5) підвищення незалежності та престижу суду (суддів);

- 6) формування громадського суспільства.

- 7) суттєве підвищення оплати праці чиновників (держслужбовців при одночасному підвищенні їх відповідальності;

- 8) забезпечення «прозорості» їх діяльності²⁸⁷.

У науковій літературі можна зустріти й інші підходи²⁸⁸, основний лейтмотив яких зводиться до того, що, як слушно зауважив Г.Й. Шнайдер, створені державою органи контролю за злочинністю самі потребують контролю. При цьому він виокремив три визначальні ознаки корупціонерів зазначеної категорії, а саме – ці особи:

- а) вчиняють корупційні правопорушення і «заради права і закону». Саме тому так важко на практиці виявити зловживання владою та запобігати корупції;

²⁸⁶ Криминология: учебник / под общ. ред. А. И. Долговой. М.: ИНФРА–М–НОРМА, 1997. 784 с. С. 512.

²⁸⁷ Криминология: учебник. Алматы: Междунар. центр научн. исследований и правовой экспертизы РК, 2008. 614 с. 614 с. С. 13.

²⁸⁸ Телешун С. О., Рейтерович І. В., Тіньков А. Л. Роль ефективної антикорупційної політики у формуванні органів у формуванні правової держави в умовах євроінтеграції України : матеріали Всеукр. підсумк. наук.-практ. конф. Ч. 1 (Київ, 12 бер. 2015 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 24–30.

б) використовують суспільну думку, яка завжди довіряє відповідальним політикам, позаяк без такої довіри держава виявляється просто не управляємою. Саме тому, на думку Г. Й. Шнайдера, держава та її установи мають діяти лише легально та мати кримінальний захист;

в) нерідко використовують заради своїх значних цілей державний апарат, створений, зокрема, для боротьби із злочинністю. Ось чому зловживання владою у виді корупційних діянь є таким суспільно небезпечним²⁸⁹.

Саме тому, як цього приводу зробив висновок О.Ю. Шостко, не дивлячись на те, що заходи запобігання корупції повинні мати пріоритет, однак із урахуванням сучасних викликів, які постали перед Україною, пов'язаних із зміною влади, виявлених фактів багатомільярдних розкрадань державного бюджету, першочерговим завданням є втілення у життя принципу невідворотності покарання для всіх осіб, винних у корупційних злочинах, і повернення їх незаконно здобутих доходів українській державі. До інших найбільш дієвих та невідкладних заходів загально соціального спрямування по запобіганню корупції він відніс наступні:

1) забезпечення незалежної судової влади та діяльності реформованої прокуратури;

2) створення системи стримування і противаг у системі поділу влади, підзвітність і відкритість державних інституцій. Зокрема, ефективним у цьому напрямі буде унормування прозорості діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування передусім чітким правовим регулюванням адміністративних процедур. Цьому сприятиме якнайширше використання інформаційних технологій, перш за все Інтернету. Мають бути відкритими реєстри майнових прав власності на рухоме та нерухоме майно, реєстри всіх одержувачів соціальних пільг та спеціальних пенсій, витрат, які здійснювалися за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів. Слід скоротити кількість ліцензій, дозволів та інших бюрократичних обмежень, створити систему державного захисту рівних конкурентних умов для всіх представників бізнесу;

²⁸⁹ Шнайдер Г. Й. Криминология: пер. с нем. / под общ. ред. и с предисл. Л. О. Иванова. М.: Прогресс–Универс, 1994. 504 с. С. 437.

3) зміна функцій Рахункової палати та Державної фінансової інспекції;

4) реформування державної служби та служби в органах місцевого самоврядування;

5) активна протидія корупції з боку громадян, їх об'єднань, засобів масової інформації – як найбільш дієвих «активів» громадського суспільства;

6) зниження активної протиправної корупційної поведінки громадян, а саме: надання відомостей щодо загроз корупції, негативні наслідки від якої не завжди є очевидними; важливим є виховання нетерпимості до корупції, усвідомлення власної відповідальності, що дозволить підвищити громадську активність, перш за все, молоді.

У цьому зв'язку особливо важливою є підготовка майбутніх юристів, позаяк саме студенти юридичних вузів повинні мати «нульову» толерантність до проявів активної і пасивної корупції²⁹⁰.

Звичайно, що у системі заходів загальносоціального запобігання корупції пріоритетне місце мають заходи, що пов'язані із законодавчим регулюванням даного питання. До таких А.П. Закалюк відніс заходи:

а) по-перше, із виявлення, обмеження та запобігання дії чинників корупції як соціального явища, її проявів у вигляді корупційних відносин і діянь та корупційної діяльності, включаючи її перед корупційну стадію формування та набуття детермінуючої якості зазначеними чинниками;

б) по-друге, з викриття корупційних діянь та корупційної діяльності засобами державного і громадського контролю;

в) по-третє, із забезпечення правовими та процесуальними засобами обов'язкової відповідальності осіб за вчинені корупційні правопорушення, передусім за злочини, пов'язані з корупцією.

г) по-четверте, з визначення організаційно-правових та інституційних засад приведення названих напрямів і форм

²⁹⁰ Кримінологія: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. 440 с. С. 361–362.

діяльності, її елементів в єдину Систему антикорупційного контролю та протидії²⁹¹.

При цьому у кожній групі відносин мають бути регламентовані: 1) суб'єкти діяльності; 2) обов'язки та повноваження цих суб'єктів; 3) правові форми та засоби здійснення антикорупційної діяльності; 4) механізми контролю; 5) відповідальність за невиконання антикорупційного законодавства.

Все це разом науковці називають предметом законодавчого регулювання у системі загально соціального запобігання корупції в Україні²⁹².

Як з цього приводу зробив висновок О.М. Джужа, протидія злочинності тому так і називається, що передбачає протиставлення криміногенним фактором анти криміногенних, щоб усунути чи блокувати дію перших. Звичайно, досягти цього в реальному житті практично неможливо, але мінімізувати вплив кримінальних чинників можливо і необхідно²⁹³.

Вивчення міжнародного досвіду дозволяє констатувати, що жодна із соціально-економічних систем не мала і не має повного імунітету від корупції – змінюються лише її обсяги та прояви. Відтак, корупційні злочини неможливо ліквідувати в якійсь конкретній державі чи на якомусь етапі історичного розвитку. Максимум, чого можна досягти, це: а) зменшити їх рівень та локалізувати сфери розповсюдження; б) знизити рівень небезпеки корупційних проявів та їх вплив на різні соціальні процеси.

У цивілізованих державах Європейського Союзу та в США це називають контролем над корупцією,²⁹⁴ що варто взяти за

²⁹¹ Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. Київ: Ін Юре, 2007. Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. 712 с. С. 227–228.

²⁹² Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. Київ: Ін Юре, 2007. Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. 712 с. С. 228.

²⁹³ Кримінологія: підручник для студентів вищих навчальних закладів / О. М. Джужа, Я. Ю. Кондратьєв, О. Г. Кулик, П. П. Михайленко та ін.; за заг. ред. О. М. Джужа. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 416 с. С. 214.

²⁹⁴ Кримінологія: підручник для студентів вищих навчальних закладів / О. М. Джужа, Я. Ю. Кондратьєв, О. Г. Кулик, П. П. Михайленко та ін.; за заг. ред. О. М. Джужа. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 416 с. С. 215.

основу при реалізації заходів загально соціального запобігання в Україні.

Важливим у цьому контексті є заходи організаційного характеру, а саме:

1) дотримання правил підходу та розміщення кадрів, що ґрунтується на конкурсній основі;

2) введення обов'язкових спеціальних перевірок кандидатів на заняття відповідальних посад в органах державної влади та управління;

3) удосконалення системи спеціальних обмежень, встановлених для державних службовців, з метою запобігання конфлікту інтересів;

4) введення практики обов'язкової ротації керівництва;

5) чітка регламентація процедури прийняття у правлінських рішень;

6) обов'язків розгляд на засіданнях міністерств і відомств питань щодо виконання законодавства про державну службу та боротьбу з корупцією;

7) встановлення адміністративної відповідальності посадових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування за ухилення від реагування на критичні виступи засобів масової інформації;

8) врегулювання на законодавчому рівні механізму політичного й управлінського лобізму²⁹⁵.

Отже, загальносоціальне запобігання корупції – це система науково обґрунтованих та реалізованих на правовому і практичному рівнях відповідними суб'єктами запобігання заходів, спрямованих на усунення причин і умов, а також на стабілізацію у першу чергу, політичної обстановки в Україні, реформування економічних відносин, вирішення інших соціальних проблем населення, які негативно впливають на ефективність забезпечення та реалізації конституційних прав та свобод людини і громадянина.

Основними суб'єктами запобігання зазначеного виду злочинів є органи влади загальної компетенції (їх установи,

²⁹⁵ Проблеми протидії злочинності: підручник / Кальман О. Г., Козьяков І. М., Куц В. В. та ін.; за ред. О. Г. Кальмана. Харків: «Новасофт», 2010. 352 с. С. 207.

організації, підприємства), на які відповідно до конституції України, поряд з іншими завданнями (забезпечення законності правопорядку, громадської безпеки та ін.), покладено й завдання по запобіганню злочинам (п. 17 ст. 92, п.п. 15, 30 ст. 106, п.п. 2, 7 ст. 116, ін. Конституції України)²⁹⁶.

У межах своєї компетенції суб'єктами загальносоціального запобігання корупції виступають й органи місцевого самоврядування, які приймають нормативні акти, пов'язані із запобіганням злочинам, у тому числі по означеній проблематиці.

Проте, як вірно у зв'язку з цим зауважив М.. Хавронюк, не слід очікувати, що після того, як будуть прийняті необхідні нормативно-правові акти з питань запобігання корупції крива як зареєстрованих, так і фактично вчинюваних корупційних правопорушень різко упаде вниз. Для того, щоб це сталося, потрібен досить тривалий час і самовіддана діяльність людей. Які мають належні повноваження для запобігання і протидії корупції та, головне, волю для реалізації цих повноважень²⁹⁷. Не менш важливим у цьому контексті є інший висновок, до якого дійшов перший Прем'єр-міністр Республіки Сінгапур Лі-Куан-Ю (один із творців так званого «сінгапурського економічного дива»), а саме: для подолання корупції не потрібно жодних нових законів і жодних програм, достатньо щоб нагорі опинилось кілька порядних людей».

7.2. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання корупційній злочинності

Теорія і практика розробки і реалізації методів та заходів руйнівного впливу на явища і процеси, які зумовлюють або можуть зумовлювати активізацію криміногенного потенціалу суспільства у виді злочинних проявів, а також недопущення їх здійснення на різних стадіях злочинної поведінки, тобто на стадіях формування кримінальної мотивації, виникнення умислу на вчинення злочину, готування до злочину та замаху на злочин,

²⁹⁶ Кримінологія: навч. посіб. / О. М. Джу́жа, В. В. Васи́левич, О. Г. Колб та ін.; за заг. ред. О. М. Джу́жі. Київ: Прецедент, 2009. 348 с. С. 64.

²⁹⁷ Хавронюк М. І. Науково-практичний коментар до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції». Київ: Атіка, 2011. 424 с. С. 3.

називається спеціально-кримінологічним запобіганням злочинності.²⁹⁸

На відміну від інших напрямів запобіжної діяльності, як обґрунтовано довів А.П. Закалюк, заходи спеціально-кримінологічного спрямування чинять вплив: 1) не тільки після вчинення злочину, але частіше до нього; 2) у сфері, яка лише частково регулюється правом; 3) засобами, що мають виключно цільове запобіжне призначення; 4) інколи паралельно із засобами інших різновидів (напрямів) запобігання злочинам (загальносоціального, індивідуального), але частіше після них²⁹⁹.

На переконання О.Ю. Шостко, спеціально-кримінологічне запобігання – це сукупність заходів боротьби із злочинністю, змістом яких є різноманітна робота державних органів, громадських організацій, соціальних груп і громадян, спрямована на усунення причин та умов, що породжують і сприяють злочинності, а також недопущення вчинення злочинів на різних стадіях як злочинної поведінки³⁰⁰.

Спеціальне запобігання злочинам, на відміну від загального, як слушно зауважила А.І. Долгова, має цілеспрямований на недопущення злочинів характер. При цьому спеціальна спрямованість на виявлення та усунення (блокування, нейтралізацію) причин, умов, інших детермінант злочинів – це її профілююча, констатуюча ознака та головна особливість³⁰¹.

Якщо узагальнити усі визначені в національній³⁰² та зарубіжній³⁰³ в науковій літературі поняття, то слід констатувати, що спеціально-кримінологічний рівень запобігання

²⁹⁸ Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. / Голіна В. В. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с. С. 21.

²⁹⁹ Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика. У 3 кн. Київ: Ін Юре, 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с. С. 328–329.

³⁰⁰ Кримінологія: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. 440 с. С. 144.

³⁰¹ Кримінологія: учебник / под. общ. ред. А. И. Долговой. М.: ИНФРА–М–НОРМА, 1997. 784 с. С. 347.

³⁰² Кримінологія: навч. посіб. / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Г. Колб та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ: Прецедент, 2009. 348 с. С. 54.

³⁰³ Кримінологія: учебник. Алматы: Междунар. центр научн. исследований и правовой экспертизы РК, 2008. 614 с. 614 с. С. 168.

злочинам – це вже професійна діяльність, яка потребує використання спеціальних знань і методів кримінології, спеціальних заходів планування, прогнозування та управління³⁰⁴.

Як з цього приводу вірно зробив висновок О.М. Джужа, спеціальні заходи запобігання злочинам застосовуються тими суб'єктами, для яких ця діяльність є основною або однією з головних³⁰⁵. При цьому завданнями спеціально-кримінологічного запобігання злочинам є як запобігання виникненню детермінуючих злочинні прояви негативні явища і процеси, їх обмеження та усунення, так і оперативне реагування на формування і розвиток злочинної поведінки³⁰⁶.

Виходячи з цього В.В. Голіна зазначений вид (напрямок) запобіжної діяльності поділив на заходи: а) кримінологічної профілактики; б) відвернення; в) припинення злочинів³⁰⁷.

У науці, не дивлячись на дискусії з цього питання, які точаться і в сьогоденних умовах та пов'язані із запереченням даного напрямку у запобіганні злочинам³⁰⁸, під кримінологічною профілактикою розуміють сукупність заходів щодо завчасного виявлення та усунення негативних явищ, які виникли чи можуть виникнути і детермінувати злочинність або її окремі види³⁰⁹.

³⁰⁴ Кримінологія: підручник для студентів вищих навчальних закладів / О. М. Джужа, Я. Ю. Кондратьєв, О. Г. Кулик, П. П. Михайленко та ін.; за заг. ред. О. М. Джужа. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 416 с. С. 7.

³⁰⁵ Голіна В. В. Поняття і структура спеціально-кримінологічного запобігання злочинності. *Правова система України: історія, стан та перспективи*: у 5 т. / за заг. ред. В. В. Сташиса. Харків: Право, 2008. . Т. 5: Кримінально-правові науки. Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю в Україні. 2008. С. 357–400. С. 117.

³⁰⁶ Голіна В. В. Поняття і структура спеціально-кримінологічного запобігання злочинності. *Правова система України: історія, стан та перспективи*: у 5 т. / за заг. ред. В. В. Сташиса. Харків: Право, 2008. Т. 5: Кримінально-правові науки. Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю в Україні. 2008. С. 357–400. С. 399.

³⁰⁷ Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. / Голіна В. В. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с. С. 22.

³⁰⁸ Давыденко М. М., Бандурка А. А. Противодействие преступности: теория, практика, проблемы: монография. Харьков: Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2005. 388 с. С. 9.

³⁰⁹ Кримінологія: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. 440 с. С. 144.

У свою чергу, залежно від того, на які явища і процеси спрямовані профілактичні заходи, науковці виділяють наступні види кримінологічної профілактики: 1) профілактику випередження; 2) профілактику обмеження; 3) профілактику усунення; 4) профілактику захисту.

Профілактика випередження – це вид запобіжної діяльності спеціальних суб'єктів, що спрямована на недопущення виникнення і поширення криміногенних явищ і процесів у суспільному житті.

Профілактика обмеження передбачає вжиття таких запобіжних заходів, що перешкоджають поширенню в країні, регіоні, місті криміногенних явищ, детермінації окремих видів злочинності та формування типових для різних категорій злочинців.

Профілактика усунення визначає таку діяльність суб'єктів, яка послаблює або ліквідує негативні явища та процеси, що активізують злочинні прояви злочинності.

Профілактика захисту розглядається як сукупність заходів, що здійснюються з метою ліквідації умов, які сприяють виникненню злочинних проявів, та (опосередковано) антигромадських поглядів. На відміну від профілактики усунення чи обмеження, профілактика захисту має за мету створення достатнього захисту і безпеки людей та речей, а також зовнішні перешкоди на шляху посягання на суспільні цінності³¹⁰.

Припинення злочинних проявів у кримінології визначаються як сукупність видів діяльності, спрямованих на недопущення завершення розпочатого злочину шляхом розроблення і здійснення спеціальних заходів³¹¹.

Відвернення злочинів – специфічний напрям спеціально-кримінологічного запобігання, що складається із сукупності заходів, спрямованих на окремі групи та конкретних осіб, які виконують злочинні наміри, замислюють вчинення злочинів і позитивно сприяють злочинний спосіб життя, з метою дискредитування злочинної поведінки, добровільної відмови від

³¹⁰ Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. / Голіна В. В. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с. С. 23–29.

³¹¹ Кримінологія: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. 440 с. С. 145.

злочинної мотивації та наміру або продовження злочинної діяльності³¹². При цьому, як слушно зауважив В.В. Голіна, усередині напрямку відвернення злочинів проглядається відмінність між заходами, спрямованими на усунення більш-менш позбавлених індивідуальних криміногенних об'єктів, і заходами, що вживаються до конкретних осіб, у яких та психологічно сформувався злочинний намір, і він реально почав матеріалізуватися, проявлятися.

Перший із названих класів науковці називають загальним, а другий – індивідуальним відверненням злочинів, розуміючи під першим напрямом запобіжної діяльності сукупність спеціальних заходів, спрямованих на певне коло або групу осіб щодо усунення або нейтралізацію їх злочинних намірів, добровільної відмови від злочинної поведінки, а під другим – специфічний комплекс заходів, які здійснюються різними суб'єктами запобіжної діяльності, щодо осіб, про яких достовірно відомо, що вони замислюють учинення злочинів з метою активного втручання і впливу на свідомість, волю, поведінку, спосіб життя³¹³.

Саме зазначені теоретико-методологічні засади й мають складати зміст спеціально-кримінологічного запобігання корупції в Україні, з урахуванням особливостей та специфіки реалізації її заходів на практиці.

Як з цього приводу зробив висновок А.П. Закалюк, враховуючи, що у кримінологічному відношенні корупція – це суспільний феномен деформації публічної влади через її підкорення приватним, здебільшого корисливим інтересам, він виконує загально соціальну визначальну роль стосовно відтворення корупційних зв'язків та відносин, їх прояву у корупційних вчинках і діяльності, зокрема перед кримінального та кримінального характеру, їх корупційної мотивації, що зумовлює суспільну потребу системної антикорупційної

³¹² Кримінологія: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. 440 с. С. 144.

³¹³ Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. / Голіна В. В. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с. С. 31–32.

запобіжної діяльності як щодо феномену корупції, так і її проявів, передусім злочинних ³¹⁴.

При цьому, на переконання М.І. Хавронюка, на жаль, законодавство лише визначає механізми, форми, способи, сили і засоби протидії певному явищу, у даному разі корупції. Тому крім законодавчих заходів, необхідним є вжиття комплексу організаційних, інформаційних тощо заходів та їх фінансово-економічне забезпечення. Останньою в економічно слабкій державі завжди буде блокувати ³¹⁵.

У наукових джерелах називаються різноманітні заходи спеціально-кримінологічного запобігання корупції. Зокрема, В.В. Василевич до таких відніс:

1) встановлення такого матеріального рівня утримання службовців, який здатний забезпечити їм і їхнім родинам пристойний рівень життя;

2) поліпшення контролю за доходами і витратами державних та інших категорій службовців, за кадровою політикою;

3) забезпечення безпеки осіб (а також їх родин), які здійснюють боротьбу з корупційною злочинністю;

4) запровадження режиму службового використання дорогих державних квартир, будинків, наданих у зв'язку із займаною державною посадою;

5) формування усіх виплат із бюджетної системи держави тільки на основі закону, т.ін. ³¹⁶.

О.Г. Кальман у контексті діяльності органів прокуратури найбільш дієвими вважає наступні заходи спеціально-кримінологічного запобігання корупції:

а) забезпечення дійового нагляду за додержанням і виконанням законів у сфері запобігання та протидії корупції;

б) систематичне проведення перевірок додержання вимог антикорупційних законів;

³¹⁴ Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. Київ: Ін Юре, 2007. Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. 712 с. С. 195.

³¹⁵ Хавронюк М. І. Науково-практичний коментар до Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції». Київ: Атіка, 2011. 424 с. С. 4.

³¹⁶ Кримінологія: навч. посіб. / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Г. Колб та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ: Прецедент, 2009. 348 с. С. 137.

в) застосування належних заходів прокурорського реагування по виявленню фактів порушень антикорупційного законодавства;

г) моніторинг та оцінка законності правових актів, що видаються органами державної влади та органами місцевого самоврядування³¹⁷.

Зарубіжні фахівці, зокрема А.І. Долгова, до таких заходів, крім цього, відносять:

1) підвищення контролю за аспектами поведінки держслужбовців, які є найбільш чутливими до корупції (надання інформації, що не підлягає офіційному оприлюдненню); кадровою політикою; ротацією кадрів; ін.

2) усунення фактів розбіжностей закріплених законом завдань, повноважень різних суб'єктів і правових засобів їх забезпечення, наприклад, коли недержавним службам безпеки (охоронним фірмам) державні правоохоронні органи не зобов'язані надавати необхідну інформацію;

3) провадження всіх виплат з Держбюджету тільки на підставі закону; інші³¹⁸.

В інших зарубіжних наукових виданнях у цьому напрямі обґрунтовано проведення наступних спеціально-кримінологічних заходів:

а) організація боротьби з корупцією на всіх її рівнях;

б) звуження поля дій умов та обставин, що сприяють корупції;

в) збільшення вірогідності виявлення корупційних дій та покарання за них;

г) стимулювання мотивів антикорупційної поведінки;

г) створення атмосфери громадського не сприйняття корупції у всіх її проявах³¹⁹.

Проте, як у зв'язку з цим слушно зауважив М.І. Хавронюк, кнопки, натисканням яких запускаються відповідні

³¹⁷ Проблеми протидії злочинності: підручник / Кальман О. Г., Козьяков І. М., Куц В. В. та ін.; за ред. О. Г. Кальмана. Харків: «Новасофт», 2010. 352 с. С. 207–208.

³¹⁸ Криминология: учебник / под. общ. ред. А. И. Долговой. М.: ИНФРА–М–НОРМА, 1997. 784 с. С. 512.

³¹⁹ Криминология: учебник. Алматы: Междунар. центр научн. исследований и правовой экспертизы РК, 2008. 614 с. С. 253.

антикорупційні механізми перебувають, на жаль, під контролем не усього громадянського суспільства, а лише певних політичних сил. Це вони вирішують, чи буде здійснюватися наступ на корупцію, чи буде цей наступ суспільним («по всіх фронтах») або вибіркоvim, чи буде він стосуватися представників усіх ешелонів влади чи лише її нижніх ланок³²⁰.

Стосовно інших заходів спеціально-кримінологічного запобігання корупції то слід зазначити, що Україна зараз має доволі адекватне антикорупційне законодавство, яке при наявній політичній волі можна практично застосувати і таким чином зменшити рівень корупційних правопорушень³²¹. До основних нормативно-правових актів у сфері боротьби з корупцією в Україні можна віднести: спеціальний Закон України «Про запобігання корупції»³²²; спеціальні норми КК України³²³; нормативно-правові джерела, що визначають правовий статус Національного агентства з питань протидії корупції, прокуратури, правоохоронних органів та інших суб'єктів спеціально-кримінологічного запобігання корупції³²⁴.

Крім цього, на сьогодні в нашій державі:

1) врегульовані питання спеціальної перевірки стосовно осіб, які претендують на заняття посад, пов'язаних із виконанням функцій держави або органів місцевого самоврядування;

2) встановлено зобов'язання подання публічними службовцями декларацій про майно, доходи, витрати;

3) введенні обмеження для прийняття на роботу (службу) до органів державної влади осіб, яких раніше було засуджено за вчинення злочинів або на яких протягом трьох останніх років

³²⁰ Хавронюк М. І. Науково-практичний коментар до Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції». Київ: Атіка, 2011. 424 с. С. 4.

³²¹ Кримінологія: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. 440 с. 362.

³²² Про запобігання корупції: Закон України від 14 жов. 2014 р. № 1700-VII (за станом на 03 серп. 2017 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

³²³ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернєя. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 1063 с. С. 845.

³²⁴ Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні: монографія. Київ: Ін Юре, 2014. 564 с.

накладалися адміністративні стягнення за вчинення корупційних правопорушень;

4) встановлення вимог щодо запобігання конфлікту інтересів;

5) введення обмежень щодо роботи близьких осіб;

6) встановлення правових підстав звільнення з роботи осіб, притягнутих до відповідальності за корупційні правопорушення.

Всі ці заходи змістовно відносяться до спеціально-кримінологічних у сфері протидії корупції.

Важливим у цьому ж контексті стало ухвалення 13 травня 2014 року Верховною Радою України Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації ЄС візового режиму для України», відповідно до якого посилено санкції за вчинення кримінальних правопорушень щодо фізичних та юридичних осіб ³²⁵.

Крім цього, зазначеним Законом України внесено зміни до Закону України «Про звернення громадян», а саме: у ньому передбачена можливість повідомляти про корупційні правопорушення анонімно, а також визначено порядок розгляду таких повідомлень ³²⁶.

До не менш ефективних заходів спеціально-кримінологічного запобігання корупції можна також віднести ті із них, що пов'язані із:

а) запровадженням зовнішнього контролю за деклараціями про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру. Зокрема, чинним законодавством України запроваджено адміністративну та дисциплінарну відповідальність за подання у згаданих декларація недостовірних відомостей;

³²⁵ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України: Закон України від 13 трав. 2014 р. № 1261-VII. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1261-18>.

³²⁶ Про звернення громадян: Закон України від 02 жов. 1996 № 393/96-ВР (за станом на 05 жов. 2016 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр>.

б) здійсненням перевірок достовірності зазначених у деклараціях відомостей спеціальними суб'єктами, одним із яких є центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику фінансового характеру;

в) створенням основ державної антикорупційної політики в Україні, одним із вирішенням якої стала, зокрема, національна антикорупційна стратегія на 2011-2015 роки³²⁷;

г) оприлюдненням на офіційному веб-сайті Міністерства юстиції України відомостей з Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні правопорушення;

г) приведенням національних антикорупційних нормативно-правових актів до змісту міжнародно-правових актів з означеної проблематики (Конвенції ООН проти корупції (2003 р.); Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності (2000 р.); Кримінальної конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією (1999 р.) та інші), а також з використанням у запобіжній діяльності позитивного зарубіжного досвіду.³²⁸

Як свідчить практика запобігання корупції, на спеціально-кримінологічному рівні досить ефективними є заходи, що здійснюються у межах кримінологічної профілактики (випередження; обмеження; усунення; захисту). Як з цього приводу зауважив В. В. Голіна, сьогоденна практика протидії злочинності потребує саме такої структури зазначеної профілактики, оскільки в ній дійсно викристалізуються види діяльності, які вимагають специфічних навичок, вмінь, підготовки, знань, тобто того, на що на практиці не звертається належної уваги³²⁹. Неможливо у зв'язку з цим не погодитись з висновком А. Е. Жаліневського, який вважає, що спеціалізація і професіоналізація полягає в тому, що вона, по-перше, потребує все більше спеціальних, у тому числі кримінологічних знань, підготовки, оснований на кримінологічній базі, по-друге, в тому,

³²⁷ Про Національну антикорупційну стратегію на 2011–2015 роки: Указ Президента України від 21.10.2011 № 1001/2011. *Офіц. вісн. України*. 2011. № 83. Ст. 3020.

³²⁸ Крупко Д. І. Відповідальність за хабарництво за кримінальним правом Німеччини, Швейцарії та України (порівняльно-правове дослідження): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2005. 271 с.

³²⁹ Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. / Голіна В. В. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с. С. 23.

що розширюється коло посадових осіб, для яких ця діяльність є основною або провідною, по-третє, всередині профілактики утворюються види діяльності, які потребують специфічних знань, навичок і вмінь³³⁰.

Якщо виходити із змісту цих наукових підходів, то під профілактикою випередження корупційної злочинності слід розуміти такий вид запобіжної діяльності спеціалізованих суб'єктів (національного антикорупційного бюро, Національного агентства з питань протидії корупції, інші спеціалізовані правоохоронні органи), що спрямована на недопущення виникнення і поширення зазначеного суспільно небезпечного явища та його наслідків у суспільному житті.

Профілактика обмеження корупції передбачає вжиття таких запобіжних заходів, що перешкоджають її поширенню серед потенційних суб'єктів корупції шляхом введення різноманітних обмежень у їх діяльності та закріплення їх у нормативно-правових актах, що визначають їх правий статус (до таких у Закону України «Про запобігання корупції», зокрема, віднесено: заборону зайняття підприємницькою діяльністю для державних службовців; отримання ними неправомірної вигоди; отримання подарунків на певну суму; тощо).

Профілактика усунення корупції полягає у такій діяльності суб'єктів її запобігання, яка послаблює або ліквідує негативні явища та процеси, що активізують злочинні прояви зазначеного суспільно небезпечного явища. Останні розрізняють залежно від соціального рівня суспільних відносин: від недоліків, зумовлених порушеннями функцій державних органів, господарюючих суб'єктів, громадських організацій, службових осіб і поведінкою громадян, кримінальних явищ та процесів, які охоплюють значну частину населення³³¹.

Профілактика захисту від корупції передбачає вчинення таких заходів, що здійснюються з метою ліквідації її детермінант. До об'єктів профілактики захисту від корупції відносяться, з одного боку, засоби захисту та збереження державного і

³³⁰ Жалинський А. Е. Предупреждение преступлений в условиях НТР. *Совершенствование мер борьбы с преступностью в условиях научно-технической революции* / отв. ред. В. Н. Кудрявцев. М.: Наука, 1980. С. 280–283.

³³¹ Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. / Голіна В. В. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с. С. 27.

приватного майна, а, з іншого – правосвідомість потенційних злочинців³³².

У системі заходів запобігання корупції немаловажне значення мають й ті із них, що пов'язані з відверненням цих злочинів, а саме: від етапу формування злочинного наміру до початку виконання корупційного діяння. При цьому, як обґрунтовано довів А.П.Закалюк, за відверненням злочинів як одним із напрямів запобіжного характеру визнається самостійність і специфічність, оскільки центр ваги запобіжної роботи переноситься на стадіях, коли з'являється умисел та приймається рішення на вчинення злочину³³³.

Надзвичайно ефективними, як показує практика є й заходи, що здійснюються у межах припинення корупції. Зазначеним видом запобіжної діяльності у силу її суто профілактичного спрямування (виявлення осіб, які готують вчинення корупційних злочинів, або намагаються безпосереднього його здійснити (замах на злочин), займаються оперативні підрозділи суб'єктів запобігання корупції. У цьому контексті виділяють:

а) заходи спонукання (здійснюються з метою досягнення відмови потенційного корупціонера від продовження злочинної діяльності);

б) заходи перестереження (обережності: застосовуються для того, щоб створити умови, які виключають можливість чи перешкоджають продовженню розпочатої корупційної діяльності);

в) заходи активного втручання (негайна реакція відповідних суб'єктів запобігання корупції у разі, якщо зволікання тягне за собою безпосереднє посягання)³³⁴.

Поряд з цим варто визнати, що жоден запобіжний захід чи їх сукупність не досягнуть мети та в цілому бажаного результату у протидії корупції, якщо вони не будуть кореспондуватися

³³² Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. / Голіна В. В. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с. С. 29.

³³³ Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика. У 3 кн. Київ: Ін Юре, 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с. : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. С. 329.

³³⁴ Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. / Голіна В. В. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с. С. 38–39.

поміж собою та напрями (видами) запобігання злочинам, а також не матимуть системний характер і вплив на особу корупціонера та детермінанти, що сприяють вчиненню даного суспільного небезпечного діяння.

7.3. Особливості здійснення індивідуальних заходів із запобігання корупційної злочинності

В науці під індивідуальним запобіганням злочинам розуміють різновид запобігання злочинності щодо конкретної особи. Тобто індивідуальне запобігання становить ту частину запобіжної діяльності, яка здійснюється на стадії котра передусе виникненню злочинного наміру³³⁵.

Поряд з цим, серед кримінологів є й інший підхід, а саме: зазначений напрям запобіжної діяльності в якості окремо взятого вони не виокремлюють, відносячи індивідуальне запобігання злочинам вони відносять до змісту та одного з видів спеціально-кримінологічного запобігання злочинам³³⁶.

Попри це науковці єдині в тому, що головним завданням індивідуальної запобіжної діяльності є усунення загрози потенційного злочину³³⁷. Більш того, як у зв'язку з цим слушно зауважив А.П. Закалюк, той факт, що теорія запобігання злочинності у певній частині, зокрема у теоретичному обґрунтуванні запобіжних заходів, тактики і методики їхнього застосування тощо, ніби виходить за межі теорії кримінології та користується здобутками інших наук, приміром педагогіки, психології, соціології тощо, не є аргументом для «відокремлення» теорії запобіжної діяльності від теорії кримінологічної науки³³⁸.

³³⁵ Кримінологія: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. 440 с. 146.

³³⁶ Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. / Голіна В. В. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с. С. 39.

³³⁷ Кримінологія: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. 440 с. 146.

³³⁸ Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика. У 3 кн. Київ: Ін Юре, 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія

До об'єктів індивідуального запобігання злочинам В.В. Голіна відніс наступні:

- 1) поведінка та спосіб життя осіб, з високою ймовірністю схильних до вчинення злочину;
- 2) соціальні елементи їх особистості, які відображають антигромадську спрямованість;
- 3) соціально значущі при формуванні і реалізації особистості деякі психофізичні особливості індивідів;
- 4) несприятливі, криміногенні умови оточуючою особою середовища та життєвого укладу;
- 5) інші довготривалі обставини, які сприяють створенню криміногенної ситуації і полегшують вчинення злочину³³⁹.

Залежно від стадії генезису особи злочинця в кримінології виділяють чотири види індивідуального запобігання злочинності:

1. Рання профілактика (запобігання) – стосується об'єктів, які перебувають на початковому етапі криміналізації особи, а саме: необхідно виявляти джерела кримінальних та інших анти суспільних впливів на особу(групу осіб) до того, як цей вплив не подіяв на її (їх) поведінку; одночасно виявляти, коли для особи, яка профілакується, ці контакти виявилися цікавими, аби впливати на конкретні життєві обставини.

2. Безпосередня профілактика (запобігання) – стосується осіб, поведінка яких свідчить про розвиток у них негативних інтересів, звичок, стереотипів (відчуження від позитивного мікросередовища, сумнівні знайомства, ін.); безпосередньо беруть участь у вчиненні адміністративних правопорушень.

3. Профілактика(запобігання) на етапі злочинної поведінки (пенітенціарний вид) – стосується осіб, що вчинили злочини і стосовно них суд прийняв рішення про застосування різних заходів кримінально-правового впливу.

4. Профілактика рецидиву (пост пенітенціарний вид) – стосується осіб, що відбули покарання у виді позбавлення волі, але підлягають нагляду з метою запобігання рецидиву³⁴⁰.

української кримінологічної науки. 424 с. : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. С. 325.

³³⁹ Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. / Голіна В. В. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с. С. 39.

³⁴⁰ Профілактика злочинів: підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін.; за заг. ред. О. М. Джужа. Київ: Атіка, 2011. 720 с. С. 101–102.

При цьому для визначення кола осіб, які потребують індивідуального запобігання, необхідно мати фактичні, правові та кримінологічні підстави.³⁴¹

Фактичні підстави такого запобігання злочинам – реальна поведінка особи, в якій закладений потенційний злочин, враховуючи, що така анти суспільна поведінка є реальним проявом особи, її головною спрямованістю і домінуючим внутрішнім змістом³⁴².

Правові підстави – це урегульованість індивідуального запобігання злочинам нормами права (хоча, як показує вивчення наукової літератури та змісту нормативно-правових актів, чинне законодавство, в Україні й містить низку правових підстав індивідуального запобігання, але більшість із них мають відомчий характер, що, звичайно, недостатньо)³⁴³.

Під кримінологічними підставами необхідно розуміти наявність певного рівня кількісно-якісних показників криміногенності особи, що дозволяє виділити з маси відповідної категорії осіб саме тих, від кого з високим ступенем імовірності слід очікувати вчинення злочину³⁴⁴.

Індивідуальне запобігання злочинам реалізується, як правил, у двох формах:

а) якщо йдеться про усунення причин і умов, які сприяли вчиненню конкретних злочинів, що були виявлені у процесі діяльності спеціальних суб'єктів, то це – вимоги про вжиття заходів організаційно-управлінського, економічно-технологічного та ідеологічного характеру, які реалізуються в особливому процесуальному порядку (глава 4 КПК України «Докази і доказування»);

³⁴¹ Кримінологія: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. 440 с. 146.

³⁴² Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. / Голіна В. В. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с. С. 39-40.

³⁴³ Кримінологія: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. 440 с. 146.

³⁴⁴ Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. / Голіна В. В. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с. С. 40.

б) якщо йдеться про особу конкретного злочинця, то застосовуються програми індивідуального коригування правопорушуючої поведінки³⁴⁵.

До напрямів індивідуального запобігання злочинам науковці відносять: 1) переконання; 2) надання допомоги; 3) примус³⁴⁶.

Заходи переконання – це процес логічного обґрунтування особі думки про відмову від криміногенної поведінки, злочинних намірів, анти суспільних постановок (індивідуальні та колективні бесіди; обговорення поведінки особи; прислуховуються курсу лекцій на правові теми; ін.)³⁴⁷.

Заходи соціальної допомоги – працевлаштування, поліпшення побутових умов, зміна способу життя шляхом підвищення соціального статусу, освіти, отримання престижної спеціальності, лікування, встановлення корисних контактів, вибору життєвих перспектив тощо³⁴⁸.

Примус спричиняє для особи несприятливі наслідки фізичного, матеріального та технічного характеру (профілактичний контроль за місцем проживання або навчання особи з боку правоохоронних органів чи громадськості; штраф; адміністративний нагляд; ін.)³⁴⁹.

Як з цього приводу зробив висновок А. П. Закалюк, саме вплив на особу, яка замислила вчинити злочин або розпочала його вчинення, може відвернути або припинити злочин. При цьому зазначений вплив може бути безпосереднім або

³⁴⁵ Профілактика злочинів: підручник / О. М. Джу́жа, В. В. Васи́левич, О. Ф. Гі́да та ін.; за заг. ред. О. М. Джу́жи. Київ: Аті́ка, 2011. 720 с. С. 102-103.

³⁴⁶ Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. / Голі́на В. В. Харків: Нац. юрид. акад. Украї́ни, 2011. 120 с. С. 41.

³⁴⁷ Кримінологія: підручник / В. В. Голі́на, Б. М. Голо́вкін, М. Ю. Валу́ська та ін.; за ред. В. В. Голі́ни, Б. М. Голо́вкі́на. Харків: Право, 2014. 440 с. 146.

³⁴⁸ Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. / Голі́на В. В. Харків: Нац. юрид. акад. Украї́ни, 2011. 120 с. С. 41.

³⁴⁹ Кримінологія: підручник / В. В. Голі́на, Б. М. Голо́вкін, М. Ю. Валу́ська та ін.; за ред. В. В. Голі́ни, Б. М. Голо́вкі́на. Харків: Право, 2014. 440 с. 147.

опосередкованим, у тому числі із застосуванням оперативних можливостей, через ближнє оточення, членів сім'ї³⁵⁰.

Саме зазначені теоретико-прикладні засади мають складати зміст індивідуального запобігання корупційним злочинам, з урахуванням особливостей запобіжної діяльності, що здійснюється у цьому напрямі.

В наукових джерелах під особливістю розуміють характерну рису, ознаку, властивість кого-, чого-небудь³⁵¹.

У кримінологічній літературі виведені наступні основні особливості індивідуального запобігання злочинам, що мають певне відношення до змісту особливостей запобіжної діяльності, спрямованої на протидію корупції на індивідуальному рівні:

1) раніше існуюча система недержавних суб'єктів індивідуального запобігання злочинам (добровільні народні дружини, товариські суди, будинкові комітети тощо) практично розпалися³⁵². Натомість у сучасних умовах України активно діють у цьому напрямі так звані «активісти», добровільні загони (типу: «Правий сектор», «Автомайдан», тощо), які здійснюють громадську люстрацію (від лат. *lustratio* – очищення: звільнення державних служб від людей з небажаючими для держави політичними поглядами)³⁵³. При цьому, переслідуючи у цілому соціально корисливі цілі, зазначені суб'єкти «запобігання» злочинам через відсутність нормативно-правових актів, які б визначали їх правовий статус та законність діяльності по суті грубо порушують права та законні інтереси громадян та в цілому правовий порядок в Україні. Виходить парадоксальна річ: благими намірами дорога в ад вимощена³⁵⁴,

³⁵⁰ Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика. У 3 кн. Київ: Ін Юре, 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с. : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. С. 334.

³⁵¹ Великий тлумачний словник української мови = A comprehensive English-Ukrainian dictionary: Близько 40 000 слів / упоряд. Т. В. Ковальова. Харків: Фоліо, 2005. 767 с.

³⁵² Профілактика злочинів: підручник / О. М. Джу́жа, В. В. Васи́левич, О. Ф. Гіда та ін.; за заг. ред. О. М. Джу́жи. Київ: Атіка, 2011. 720 с. С. 103.

³⁵³ Булыко А. Н. Большой словарь иностранных слов. 35 тыс. слов. 3-е изд., испр., перераб. М.: Мартин, 2010. 703 с. С. 329.

³⁵⁴ Послания надежды: Новый Завет: синодальный перевод. Київ: Украинское библейское общество, 2014. С. 11–12.

2) число громадських помічників правоохоронних органів у проведенні індивідуального запобігання злочинам (у тому числі громадських вихователів) різко скоротилася або їх не стало взагалі (шефи, наставники, зокрема в органах внутрішніх справ, члени оперативних добровільних загонів; т.ін.)³⁵⁵.

У той самий час, самовільно ці функції переймають (без належних для цього правових підстав) окремі громадяни, їх об'єднання та представники цих структур, які всупереч принципам запобіжної діяльності (законності, у першу чергу) лише створюють небажані результати для суб'єктів запобігання злочинам, що визначені на нормативно-правовому рівні (перекриття автомагістралей; руйнування електроопор; знищення будівель (банків, офісів, складських приміщень) тощо);

3) значно знизилася можливість поліції³⁵⁶ та в цілому всіх інших правоохоронних органів, зокрема служб пробації³⁵⁷, у наданні особам, що профілактуються, допомоги у побутовому і трудовому устрої та в ресоціалізації осіб, звільнених з місць позбавлення волі³⁵⁸;

4) через збільшення числа безробітних стрімко зростає кількість маргінальних елементів (волоцюг, жебраків, тощо), які майже не піддаються індивідуально-профілактичному впливу та поповнюють лави злочинців. Зокрема, поширеною формою існування зазначеної категорії осіб у сучасних умовах стало «збір» коштів (пожертвувачів) для бійців Антитерористичної операції, що проводиться на Сході України; інвалідів АТО; хворих дітей; т.ін., яка в своїй основі створює умови й для корупційної діяльності;

5) відсутність упевненості у завтрашньому дні, а в перспективі благополуччя (через обвал вартості гривні; надмірно високі тарифи на комунальні послуги, газ, т.ін.) – все це

³⁵⁵ Профілактика злочинів: підручник / О. М. Джужа, В.В. Василевич, О.Ф. Гіда та ін.; за заг. ред. О. М. Джужа. Київ: Атіка, 2011. С 103.

³⁵⁶ Про Національну поліцію: Закон України від 02 лип. 2015 р. № 580 (за станом на 07 січ. 2018 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

³⁵⁷ Про пробацію: Закон України від 05 лют. 2015 р. № 160-VIII. (за станом на 05 січ. 2018 р. р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/160-19>.

³⁵⁸ Профілактика злочинів: підручник / О. М. Джужа, В.В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін.; за заг. ред. О. М. Джужа. Київ: Атіка, 2011. 720 с. С. 103.

ускладнює відносини у багатьох родинях, зокрема й тих, у яких один із членів відноситься до потенційних об'єктів запобігання корупції, сприяє побутовим конфліктам, негативно впливає на виховання дітей, часом перекреслює всі зусилля індивідуально-профілактичного впливу;

б) ліквідація одних (лікувально-трудовах профілакторіїв) і спроби реорганізації інших (спецприйомників, приймальників-розподільників для дітей) місць ізоляції маргінальних елементів і правопорушників різко знизили можливості застосування примусових заходів до осіб, на яких переконання й надання допомоги не діють³⁵⁹.

Крім цього, залежно від властивих для напрямів спеціально-кримінологічного запобігання корупції, а також форм, методів і засобів, які у свою чергу, залежать від стану сформованості і ступеня реалізації тих елементів системи детермінації корупційної злочинності (а це, власне, відноситься також до особливостей її запобігання), індивідуальне запобігання зазначеному суспільно небезпечному явищу можна поділити на три етапи:

а) до формування мотиву злочинного прояву корупції та наміру його вчинити;

б) після його сформованості, але до початку реалізації;

в) після початку реалізації наміру через вчинення конкретних корупційних діянь³⁶⁰.

При цьому специфічними об'єктами запобіжної діяльності, спрямованої на індивідуальне запобігання корупції, можна назвати:

1) уражені видами суспільні відносини, які порушують їх регулятивну функцію, деформують її соціальне призначення³⁶¹. Престижними та популярними досі в Україні (навіть не дивлячись на проведену у 2013-2014 р.р. революцію «гідності») є ті особи, які мають статки, доходи, дивіденди (від лат. *dividendum* – те, що підлягає поділу: частина прибутку акціонерного

³⁵⁹ Профілактика злочинів: підручник / О. М. Джужа, В.В. Васинович, О. Ф. Гіда та ін.; за заг. ред. О. М. Джужа. Київ: Атіка, 2011. 720 с. С. 103–104.

³⁶⁰ Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. / Голіна В. В. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с. С. 40–41.

³⁶¹ Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. / Голіна В. В. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с. С. 48.

товариства, яка розподіляється щорічно між акціонерами)³⁶², походження яких є сумнівним та таким, що викликає цілком здорову реакцію іншої частини суспільства на цю категорію національної «еліти» (від фран. Elite – кращий: група осіб, яка здійснює керівні функції у суспільстві)³⁶³;

2) криміногенні дефекти суспільної групової та індивідуальної правосвідомості.³⁶⁴ Мова у даному випадку ведеться про загальний рівень розвитку культури, свідомості та правопорядку в Україні, коли до влади в Україні по так званих «партійних» списках приходять не особи з високим рівнем правосвідомості та відповідальності, а політичні шахраї, а, подекуди, потенційні злочинці, позаяк для чого, щоб потрапити у таку політичну «корпорацію» та отримати прохідний номер у списках на виборах слід заплатити керівникам цих структур, які потім слід повернути, працюючи у депутатському корпусі;

3) «фонові» антигромадські явища, що тісно пов'язані з окремими видами злочинів (підкуп виборців; зловживання владою або службовим становищем; використання можливостей партії (об'єднання) у переслідуванні опонентів; т.ін.). У свою чергу, бідність, аморальність та віктимізація населення (здатність окремої особи за певних умов стати жертвою злочину)³⁶⁵ детермінують індивідуальну корупційну діяльність певної групи суб'єктів в нашій державі³⁶⁶.

4) Сукупність узагальнених конкретних негативних явищ, процесів, недоліків на індивідуальному рівні, які детермінували вчинення конкретних злочинів, групи чи виду злочинів (мова у даному випадку ведеться про ті основні причини і умови, які сформувались в Україні з часу її незалежності та сприяють корупції: а) незаконна, несправедлива та аморальна приватизація

³⁶² Булыко А. Н. Большой словарь иностранных слов. 35 тыс. слов. 3-е изд., испр., перераб. М.: Мартин, 2010. 703 с. С. 196.

³⁶³ Булыко А. Н. Большой словарь иностранных слов. 35 тыс. слов. 3-е изд., испр., перераб. М.: Мартин, 2010. 703 с. С. 684.

³⁶⁴ Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. / Голіна В. В. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с. С. 48.

³⁶⁵ Потерпілий від злочину: міждисциплінарне правове дослідження: монографія / за заг. ред. Ю. В. Бауліна, В. І. Борисова. Харків: Вид-во Кроссроуд, 2008. 364 с. С. 259.

³⁶⁶ Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. / Голіна В. В. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с. С. 48–49.

стратегічних об'єктів енергозбереження в нашій державі (підприємств, видобутку газу, нафти, електроенергії тощо); б) створення підконтрольних олігархії органів кримінальної юстиції та правосуддя; в) відсутність реальних правових механізмів юридичної відповідальності для корупціонерів; г) інші)³⁶⁷;

5) Окремі негативні властивості особистості (аномалії, акцентуації, розлади тощо)³⁶⁸. Зокрема, у сучасній Україні стали «нормальними» ті діяння, що раніше різко (категорично) засуджувались суспільством, а саме: педофілія (і тут згадується скандал з Верховної Ради на початку ХХІ століття, коли у цьому злочині громадянська вчинила спробу звинуватити групу народних депутатів, але та кримінальна справа до суду не дійшла, а винні особи досі не покарані); некерована агресія окремих народних депутатів, які вчиняють насильство як щодо інших своїх колег-депутатів, так і щодо високопоставлених чиновників СБУ, колишньої ДАІ; ін.); організація блокувань роботи державних органів; ін.

Цей стислий огляд, як вірно зазначає В.В. Голіна, вичерпує висловлених думок про детермінанти злочинності як в цілому так і окремих видів злочинів. Проте стає більш-менш зрозумілим, що поняттями «об'єкт» охоплюється комплекс взаємодіючих, як правило, негативних явищ³⁶⁹. Зазначений висновок у повній мірі відноситься до змісту індивідуального запобігання корупційним злочинам, що важливо з огляду визначення об'єктів профілактичного впливу та реалізації заходів, спрямованих на нейтралізацію, блокування, усунення детермінант індивідуальної злочинної поведінки осіб, які вчиняють корупційні діяння.

³⁶⁷ Мельник М. І. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2002. 506 с.

³⁶⁸ Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. / Голіна В. В. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с. С. 49.

³⁶⁹ Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. / Голіна В. В. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с. С. 49.

7.4. Віктимологічне моделювання запобігання корупційної злочинності

Про масштаби і всевладдя корупції свідчить формування у державі витончених корумпованих систем. Усе ті ж корупціонери вчиняють корумповані дії, об'єднуючись у злочинні співтовариства, що утворюють корупційні мережі. Саме корупційні схеми є основним і найбільш дієвим інструментом корупційних обмудок. Діяльність корупційних мереж проявляється у формуванні взаємозв'язків і взаємозалежностей між чиновниками по вертикалі управління, а також по горизонталі, на різних рівнях управління між різними відомствами й структурами. Ці взаємозв'язки і взаємозалежності спрямовані на систематичне вчинення корупційних обмудок, як правило, з метою особистого збагачення, розподілу бюджетних коштів на користь структур, що входять до корупційної складової з метою отримання конкретних переваг фінансово-кредитними та комерційними структурами, які також належать до цієї мережі. Керівниками корупційних мереж переважно є високопоставлені українські чиновники і навіть політики³⁷⁰.

Як явище корупція проявляється у безлічі корупційних злочинів. Корупція – відносно масове соціальне явище, що історично склалося в тій чи іншій країні. Державні службовці використовують своє посадове (службове) становище, авторитет займаної посади з корисливою метою або для особистого збагачення. У ряді документів ООН про міжнародну протидію корупції дається визначення цього явища.

Корумповані мережі тісно пов'язані з організованою злочинністю³⁷¹. Ресурси, отримані у результаті експорту металів, функціонування транспорту, зв'язку, енергетики, лісового господарства, оптової торгівлі і фінансування військових замовлень Збройних Сил і т.п., розподіляються за схемами корупційних мереж.

³⁷⁰ Шевченко О. В. Проблемні аспекти боротьби з корупцією в правоохоронних органах України. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2011. № 2 (6). С. 126–134.

³⁷¹ Багрий-Шахматов Л. В. Соотношение коррупции, рэкеты и организованной преступности. *Юридична освіта і правова держава*. 1997. С. 196–200.

До складу корупційних мереж належать:

- комерційні та фінансові структури, що реалізують одержані вигоди, доходи, пільги;
- державні службовці, які забезпечують відповідні рішення;
- силове прикриття (кришування) з боку корумпованих працівників органів МВС³⁷², СБУ³⁷³, прокуратури, фіскальної й фінансової служби та інших силових відомств.

На вищому рівні розробляються схеми проведення спеціальних операцій, для чого проводяться спільні наради, як напівлегальні, так і нелегальні. Найбільші корупційні мережі належать Міністерству фінансів, Міністерству економіки, Мін'юсту, Фіскальній службі, судам³⁷⁴. У судах всіх рівнів, кримінальних і загальної юрисдикції, діють стандартні всім відомі розцінки на виконання тих чи інших дій, прийняття тих чи інших рішень. Особливо корумповані господарські суди. Корумповані мережі найбільш проявляються у сфері будівництва й реконструкції будівель і споруд, приватної, зарубіжної фінансової та матеріальної допомоги. Мережі формуються навколо всіх українських природних монополій, зокрема, Нафтогаз України і Міністерство інфраструктури.

У результаті побудови потужних корупційних мереж на високому і «найвищому» рівнях «низова корупція» виявилася відірваною від них і продовжує існувати за рахунок поборів з населення. Українська корупція все більше «світлішає», тобто, набуває форм повсякденної, звичайної справи. Зростає толерантність по відношенню до неї³⁷⁵. За даними опитування, проведеного у 2015 році газетою «Економічна правда» на питання: «Чи доводилося Вам давати хабар? (якщо були відповідні умови) від респондентів були отримані такі відповіді: при влаштуванні на роботу – 60 % бізнесменів; 40 % – службовців; при влаштуванні дитини до школи – 50 %

³⁷² Гадойбоев С. А. Поняття і причини корупції серед особового складу органів внутрішніх справ України. *Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ.* 2012. № 5. С. 36–40.

³⁷³ Менделеев Д. Корупция для служебного пользования. *Зеркало недели.* 2016. № 16 (262). С. 13.

³⁷⁴ Денисова А. В. Проблемы коррупции в органах судебной власти Украины. *Экономика. Финансы. Право.* 2006. № 5. С. 17–19.

³⁷⁵ Грабовский Б. Разлагать и подкупать. Коррупция по горизонтали и вертикали. *Человек и закон.* 2003. № 11. С. 18–20.

бізнесменів; 50 % – службовців; при вступі до інституту відповідно 70 і 60 %; перебуваючи в лікарні – 82 і 35 %; у військоматі з приводу призову в армію – 75 і 60 %; в разі притягнення до кримінальної відповідальності – 80 і 70 %; при отриманні квартири, житла – 60 і 40 %; при реєстрації або продовження реєстрації фірми – 88 і 46 %; при розмитненні вантажів – 97 і 42 %; при отриманні водійських прав, реєстрації автомобіля, проходженні техогляду – 81 і 66 %³⁷⁶.

Основними причинами (факторами) мережевої корупції є:

- давня українська традиція: «Ти мені я тобі», «Руки для того щоб брати», «Рука руку мие», і т.п.;

- колишня корумпована «номенклатура» в значній мірі зберегла і відновила свої позиції в новій системі влади, несучи до неї свої правила (традиції);

- номенклатурна приватизація слугує економічною основою як «білокомірцевої» злочинності в цілому, так і корупції зокрема;

- важливим є і те, що офіційна зарплата державних службовців, працівників правоохоронних органів вкрай низька, що сприяє моральному виправданню хабарництва;

- корумпованими, в основному, виявилися вищі ешелони влади, а середня і нижча ланка службовців «з чистою совістю» слідує їх прикладу;

- організована злочинність успішно використовує хабарі, підкуп для забезпечення своєї безпеки.

Виходячи з вищевикладеного, до числа антикорупційних заходів можна віднести наступні:

- обмеження влади і свавілля бюрократії – скорочення обсягу управлінських рішень, що залежать від розсуду державного службовця (чиновника);

- підвищення незалежності бізнесу та громадян – різке скорочення прав державних службовців по «регулюванню» економіки, освіти і науки;

- формування громадянського суспільства;

- скорочення «забороненої нормативної бази»;

³⁷⁶ Корупція в Україні. Експрес аналіз за результатами опитування. *Економічна правда*. 2015. URL: <http://www.epravda.com.ua>.

- кількісне скорочення управлінського апарату, особливо з паралельними функціями;
- підвищення оплати праці державних службовців і одночасно – вимог до них;
- забезпечення реальної відповідальності державних службовців за правопорушення та злочини на службі;
- підвищення престижу суду (суддів) і забезпечення їх незалежності, шляхом виборності;
- прозорість і незаангажованість діяльності депутатського корпусу, державних службовців для громадськості, населення, засобів масових інформацій;
- наявність реальної, а не декларативної політичної волі щодо проведення антикорупційних заходів.

Це всього лише приблизний, далеко не повний перелік заходів боротьби з корупційною мережею. Важливо відзначити, що ці та інші заходи не повинні зводитися до боротьби тільки силами правоохоронних органів. Сьогодні на цьому напрямі повинні бути зосереджені усі здорові сили суспільства і, в першу чергу, громадські активісти. І ці заходи далеко не завжди залежать від кількості створених Антикорупційних бюро, комітетів, комісій. Наприклад, в Індії, для боротьби з корупцією створений «Народний контроль» – громадський рух проти корупції, до якого входять десятки тисяч простих громадян, а також введена в обіг грошова купюра номіналом «0» рупій ³⁷⁷.

Основою для боротьби з корупцією має стати народний контроль та незаангажована преса, громадський рух проти корупції. Головний успіх антикорупційних розслідувань, сьогодні, лягає на плечі громадських об'єднань на кшталт: «Україна проти корупції», «Громадський правочин» та інші.

Віктимологічне моделювання корупції – відносно новий напрям кримінології та віктимології, спрямований на створення моделей віктимності жертв корупційних злочинів з метою вироблення заходів з надання своєчасної віктимологічної допомоги жертвам корупції ³⁷⁸.

³⁷⁷ Как Индия борется с коррупцией. *Аргументы и Факты в Украине*. 2016. № 43. URL: <http://www.aif.ua/gazeta>.

³⁷⁸ Джужа А. О. Основні напрями удосконалення віктимологічного запобігання правопорушенням в Україні: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. 304 с.

Сьогодні віктимологічна модель корупції виглядає наступним чином. Це заохочення громадянами та представниками юридичних осіб використання уповноваженими особами свого службового становища (статусу) і посадових повноважень для незаконного отримання матеріальних благ і переваг. При вчиненні корупційного злочину можна говорити про так звані двосторонні угоди, під час яких «покупець» отримує можливість використовувати державну структуру в своїх цілях, а чиновник «продає» свої службові повноваження, послуги громадянам або представникам приватного бізнесу³⁷⁹.

Часом чиновники в нашій країні «продаються» за регулярно одержувану винагороду, як зарплату, і не припускаючи, яке завдання і коли саме доведеться виконати. Такі випадки характерні для організованої злочинності, лідери якої «заручаються підтримкою» представників влади, управління та правоохоронних органів.

Разом з тим, успішно існує і «споконвічна» форма корупції. Мова йде про епізодичні побори посадових осіб за виконання конкретних послуг на користь зацікавлених в них громадян і підприємців.

У зв'язку з цим важко визначити точне коло жертв корупційних обмудок і тому необхідно віктимологічне моделювання корупції.

Модель корупційної віктимності можна визначити як потенційну здатність громадянина або представника приватного бізнесу стати жертвою корупційного злочину в силу певних особистісних властивостей або віктимогенних обставин.

Віктимологічна допомога жертвам корупції – це заходи, які здійснюються міжнародними, державними і недержавними структурами щодо надання правової та психологічної підтримки жертвам корупції.

Як явище корупція проявляється у безлічі корупційних злочинів. Корупційна злочинність є кримінологічною категорією, яка являє собою сукупність злочинів, що безпосередньо зазіхають на інтереси державної влади та публічної служби, вчинених публічними особами і виражаються в незаконному отриманні

³⁷⁹ Ривман Д. В. Криминальная виктимология: учебник. СПб.: Питер, 2002. 304 с.

ними матеріальних благ і переваг, а також надання ним таких благ і переваг.

Оскільки віктимологія вивчає жертв корупційних злочинів, у них передбачається наявність потерпілого – фізичної особи, хоча говорячи про жертву в широкому сенсі слова, слід розуміти, що від корупційної злочинності страждають і соціальні групи, і суспільство, і держава³⁸⁰.

Крім жертв корупції в системі державної служби вітчизняне кримінальне законодавство дозволяє вивчити жертв корупційних злочинів, вчинених особами, які виконують управлінські функції в інших сферах життєдіяльності суспільства.

Корупція в нашій країні охопила багато сфер влади і управління. Крім того, вона одночасно руйнує моральні підвалини громадянського суспільства. У цьому полягає віктимогенність корупції, оскільки масштаби її значущі з числа осіб, які займаються підкупом.

Очевидно, що досить високою, порівняно з іншими видами злочинності є латентність корупції. І це зрозуміло з віктимологічних позицій: жертва не зацікавлена у викритті корупційного злочину – угоди. Адже всі сторони отримують вигоду, а самі злочини вчиняються таємно³⁸¹.

Жертвами корупційної злочинності стають громадяни, представники ділових кіл, які звертаються в урядові та парламентські кола, правоохоронні органи, а також структури і відомства, пов'язані з розглядом і вирішенням питань приватизації, фінансування, кредитування, здійснення банківських операцій, створення і реєстрації комерційних організацій, ліцензування та квотування зовнішньоекономічної діяльності, розподілу фондів, проведення земельної реформи.

Відзначимо й таку віктимологічну тенденцію: бажання населення давати хабарі сьогодні убуває, незважаючи на їх зростаючий попит в бюрократичному апараті.

Так, віктимологічні дослідження показують, що місць, куди несуть хабарі представники ділових кіл, стало значно менше.

³⁸⁰ Ривман Д. В. Криминальная виктимология: учебник. СПб.: Питер, 2002. 304 с.

³⁸¹ Частная криминология / отв. ред. Д. А. Шестаков. СПб.: Изд-во Р. Асланова «Юрид. центр Пресс», 2007. 771 с. С. 154.

Однак, все ж залишається одна проблема – суми хабарів надмірно зросли через монополізацію ринку хабарів³⁸².

Сутність віктимологічної безпеки жертв корупції полягає у захищеності потенційних жертв корупційної злочинності від первинного і (або) повторного корупційного впливу.

У зарубіжних країнах рівень забезпеченості державних службовців дозволяє успішно здійснювати свої обов'язки, будувати фінансові плани на майбутнє, хоча і не є високим. У такий віктимологічній ситуації чиновник застережений державним забезпеченням від потенційної можливості брати хабар, не поставивши під удар власну кар'єру. Відповідно і громадяни, які звертаються до такого чиновника, свідомо захищені від впливу віктимогенних чинників корупції.

Коли в нашій країні вдасться знайти таке рішення і зробити чиновника самодостатньою фігурою, то це буде забезпечувати віктимологічну безпеку населення від корупційної злочинності³⁸³.

Усе вищевикладене дає підставу вважати, що віктимологічна реабілітація жертв корупції – це система взаємопов'язаних і взаємообумовлених державних заходів, спрямованих на відновлення порушених прав жертв корупційної злочинності, а також на компенсацію заподіяної шкоди і відновлення їх ділової репутації.

Контрольні запитання до розділу:

1. Вкажіть основні цілі та мету запобігання корупційній злочинності в Україні.
2. Які заходи займають провідне місце у загальносоціальному запобіганні корупції?
3. Коли в Україні вперше були законодавчо закріплені теоретико-прикладні засади протидії корупції?

³⁸² Полубинский В. И. Криминальная виктимология и проблемы предварительного следствия: учеб. пособие. Волгоград: Высш. следств. шк. МВД СССР, 1980. 154 с. С. 34–35; Полубинский В. И. Криминальная виктимология: монография. М.: ВНИИ МВД России, 1999. 148 с.

³⁸³ Яни П. В борьбе с коррупцией эффективны только репрессии. Юстиция. 2001. № 7. С. 59–65.

4. Які, на вашу думку, проблемні питання щодо загальносоціального запобігання корупції залишаються не вирішеними?

5. Дайте визначення поняття загальносоціального запобігання корупції.

6. Дайте визначення поняття спеціально-кримінологічного запобігання корупційній злочинності.

7. Які є види кримінологічної профілактики корупційних діянь?

8. Назвіть найбільш важливі, з вашої точки зору, заходи спеціально-кримінологічного запобігання корупції.

9. Дайте визначення профілактики випередження корупційної злочинності.

10. Що таке профілактика обмеження корупції?

11. У чому полягає профілактика усунення корупції?

12. Що передбачає профілактика захисту від корупції?

13. Назвіть заходи, що здійснюються у межах припинення корупції.

14. Назвіть об'єкти індивідуального запобігання злочинам.

15. Скільки і які є види індивідуального запобігання злочинності?

16. Які є підстави для визначення кола осіб, які потребують індивідуального запобігання злочинам?

17. Що можна назвати «специфічними об'єктами запобіжної діяльності, спрямованої на індивідуальне запобігання корупції»?

18. Які є форми індивідуального запобігання корупційним злочинам?

19. Які основні особливості індивідуального запобігання корупційним злочинам?

20. Розкрийте сутність віктимологічного моделювання запобігання корупційної злочинності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Brunon Holzst. *Krzminologia*. Warszawa, 2016. 287 s.
2. Kojder A., Marianski J. Korupcja i poczucie moralne Polakow. *Kondycja moralna społeczeństwa polskiego*. Krakow, 2002. S. 242–246. S. 242.
3. Mergen A. *Die Kriminologie*. Munchen, 1978. 409 s.
4. Savchenko Andrii. Issues of the classification of corruption crimes in Ukraine. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: «Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»:* зб. наук. пр. Київ: Нац. авіац. ун-т, 2015. № 4 (37). С. 162–169.
5. Savchenko Andrii. Corruption Crimes in Ukraine: Problems of Criminal Legal Understanding. *Scientific Journal of National Academy of Internal Affairs*. 2015. № 3. P. 281–282.
6. Se upp med «affärer» och «gräddfiler»! *Dagens Nyheter*. 2004. 22 груд.
7. Tanzi V. Corruption around the world. *IMF Staff Papers*. 1998. Vol. 45. № 4. P. 559–565. P. 559. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/staffp/1998/12-98/pdf/tanzi.pdf>.
8. *Transparency International* URL:<http://docs.rferl.org/uk-UA/2012/12/04/981f9017-4157-4da4-9b34-8656b34df946.pdf>.
9. Абилкаиров М. Р., Камназаров М. М., Рахметов С. М. Коррупция как социально негативное явление: научно-исследовательские материалы по противодействию коррупции. *Верховный Суд Республики Казахстан*. URL: <http://sud.gov.kz/rus/content/korruptiya-kak-socialno-negativnoe-yavlenie>.
10. Аванесов Г. А. Криминология: учебник. 2-е изд., перераб. и доп. М., 1984. 500 с.
11. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції в 2016 р. (за даними судової статистики). URL: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf>.
12. Анохіна Л. С. Кримінологічні питання дослідження: детермінант хабарництва. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского*. 2007. Т. 20 (59). № 1. С. 73–76.
13. Антикорупційні закони України «Про засади запобігання та протидії корупції», «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення

корупційних правопорушень» та ін. / уклад. Хавронюк М. І. Київ: Атіка, 2009. 112 с.

14. Бабаев М. М. Демографические процессы и проблемы территориальных различий преступности. *Вопросы борьбы с преступностью*. М., 1974. Вып. 21. С. 3–4.

15. Бабаев М. М. Социально-культурные процессы и проблемы преступности в советском обществе. *Методологические вопросы изучения социальных условий преступности*: сб. науч. работ / под. ред. А. Б. Сахарова. М., 1979. С. 59; Толстых В. И. Образ жизни: понятие, реальность, проблемы. М., 1975. 184 с. С. 162.

16. Багрий-Шахматов Л. В. Соотношение коррупции, рэкета и организованной преступности. *Юридична освіта і правова держава*. 1997. С. 196–200.

17. Бандурка А. М. Давыденко Л. М. Преступность в Украине: причины и противодействие: монография. Харків: Гос. спец. изд-во «Основа», 2003. 368 с.

18. Беззуб І. Антикорупційна політика в Україні. *Інформаційно-аналітичний бюлетень «Громадська думка*. 2015. № 10 (92). URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1260:antikoruptionsijna-politika-v-ukrajini&catid.

19. Беляев Н. А., Цалиев В. М. Вопросы методологии регионального подхода к исследованию преступности. Вестн. Ленингр. ун-та. Сер. 6. История КПСС, науч. коммунизм, философия, право. 1986. Вып. 3. С. 59–64.

20. Бойко А. М. Детермінація економічної злочинності в Україні в умовах переходу до ринкової економіки (теоретико-кримінологічне дослідження): монографія. Львів: Видавн. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. 380 с.

21. Булыко А. Н. Большой словарь иностранных слов. 35 тыс. слов. 3-е изд., испр., перераб. М.: Мартин, 2010. 703 с.

22. Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні: монографія. Київ: Ін Юре, 2014. 564 с.

23. Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні в контексті сучасної антикорупційної стратегії: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2015. 479 с.

24. Великий тлумачний словник української мови = A comprehensive English-Ukrainian dictionary: Близько 40 000 слів / упоряд. Т. В. Ковальова. Харків: Фоліо, 2005. 767 с.

25. Габиани А. А., Гачечиладзе Р. Г. Некоторые вопросы географии преступности. Тбилиси: изд-во Тбил. ун-та, 1982. 143 с.; Криминология: учебник / под ред. В. Н. Кудрявцева и В. Е. Эминова. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юрист, 2000. 678 с.

26. Гадойбоев С. А. Поняття і причини корупції серед особового складу органів внутрішніх справ України. *Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ*. 2012. № 5. С. 36–40.

27. Географический энциклопедический словарь. Понятия и термины / гл. ред. А.Ф. Трешников; ред. кол.: Э. Б. Алаев, П. М. Алампиев, А. Г. Воронов и др. М.: Сов. энц., 1988. С. 261–262.

28. Гернет М. Н. Избранные произведения / отв. ред. А. Б. Сахаров. М.: Юрид. лит., 1974. 637 с.

29. Гишинский Я. Девиантология: социология преступности, наркотизма, проституции, самоубийств и других «отклонений». СПб: Издательство «Юридический центр Пресс», 2004. 520 с.

30. Глушко Є. В. Адміністративно-правове забезпечення участі громадськості у протидії корупції: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2015. 249 с.

31. Глушко Є. М. Громадськість у системі запобігання і протидії корупції в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія Юридичні науки. 2014. Вип. 6-1. Т. 2. С. 137–140.

32. Голина В. В. Поняття і структура спеціально-кримінологічного запобігання злочинності. *Правова система України: історія, стан та перспективи*: у 5 т. / за заг. ред. В. В. Сташиса. Харків: Право, 2008. Т. 5: Кримінально-правові науки. Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю в Україні. 2008. С. 357–400. С. 399.

33. Господарський кодекс України: Закон від 16 січ. 2003 р. № 436-IV. (за станом на 06 січ. 2018 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

34. Грабовский Б. Разлагать и подкупать. Коррупция по горизонтали и вертикали. *Человек и закон*. 2003. № 11. С. 18–20.

35. Група держав проти корупції (GRECO) затвердила оціночний звіт щодо України. Офіс віце-прем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції. 04 серп. 2017 р. URL: <https://www.eu-ua.org/news-49>.

36. Давыденко М. М., Бандурка А. А. Противодействие преступности: теория, практика, проблемы: монография. Харьков: Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2005. 388 с.

37. Денисова А. В. Проблемы коррупции в органах судебной власти Украины. *Экономика. Финансы. Право*. 2006. № 5. С. 17–19.

38. Департамент інформаційних технологій МВС України та статистичного звіту стану злочинності 2010–2014 рр. ДІАЗ МВС України – URL: <http://www.mvs.gov.ua/mvs/control>. Прогнозування здійснювалось на основі статистичних про стан злочинності та результати судово-слідчої практики за 2012–2016 роки. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>.

39. Державна антикорупційна політика і запобігання та протидія корупції на публічній службі в органах державної влади і органах місцевого самоврядування: монографія / В. В. Василевич, Т. Е. Василевська, В. Ф. Нестерович, Е. В. Расюк, А. В. Савченко, В. Л. Федоренко (кер.) та ін.; заред. Ю. В. Ковбасюка і проф. В. Л. Федоренка. Київ: Ліра-К, 2016. 524 с.

40. Джужа А. О. Основні напрями удосконалення віктимологічного запобігання правопорушенням в Україні: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. 304 с.

41. Дослідження корупції в судовій системі України: суди загальної юрисдикції та апеляційні суди. Звіт за результатами соціологічних досліджень. Київ, 2008–2009. 78 с.

42. Дремин В. Н. Преступность как социальная практика: институциональная теория криминализации общества: монография. Одесса: Юрид. лит., 2009. 613 с.

43. Електронний ресурс. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Трансперенсі_Інтернешнл.

44. Жалинський А. Е. Предупреждение преступлений в условиях НТР. *Совершенствование мер борьбы с преступностью в условиях научно-технической революции* / отв. ред. В.Н. Кудрявцев. М.: Наука, 1980. С. 280–283.

45. Завгородній В. А. Адміністративно-правове регулювання взаємодії органів внутрішніх справ та громадських організацій у протидії корупції: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2010. 268 с.

46. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика. У 3 кн. Київ: Ін Юре, 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.

47. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. Київ: Ін Юре, 2007. Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. 712 с.

48. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. / Голіна В. В. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.

49. Звіт за результатами дослідження «Корупція та корупційні ризики в державних адміністративних органах: громадська думка населення України, підприємців, експертів». URL: <http://minjust.gov.ua>.

50. Звіт НАБУ за перше півріччя 2017 р. Офіційний веб-сайт НАБУ. URL: https://nabu.gov.ua/sites/default/files/reports/zvit_sayt_10.08.2017.pdf.

51. Звіт НАБУ. Офіційний веб-сайт НАБУ. URL: https://nabu.gov.ua/sites/default/files/reports/zvit_sayt_10.08.2017.pdf

52. Звіт про діяльність Національного агентства з питань запобігання корупції за 2016 р.ст. Офіційний веб-сайт НАЗК. URL: http://91.142.175.4/nazk_files/zvity/NAPK_annual-report_2016.pdf.

53. Зелинский А. Ф. Криминология: учеб. пособие. Харків: Рубікон, 2000. 240 с.

54. Иншаков С. М. Зарубежная криминология. М.: ИНФРА-М-НОРМА, 1997. 374 с.

55. Індекс корупції CPI-2016. url: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-korupsiyi-cpi-2016>.

56. Как Индия борется с коррупцией. *Аргументы и Факты в Украине*. 2016. № 43. URL: <http://www.aif.ua/gazeta>.

57. Кальман О. Г. Стан і головні напрямки попередження економічної злочинності в Україні: теоретичні та прикладні проблеми: монографія. Харків: Гімназія, 2003. 352 с.

58. Кальман О. Г., Гладун О. З. Координация деятельности правоохранительных органов по предотвращению и противодействию коррупции: требования нового законодательства. *Прокурорский надзор за соблюдением антикоррупционного законодательства Украины и Казахстана*: Сборник научных трудов. Київ: Нац. акад. прокуратуры Украины, 2014. С. 38–48.

59. Карпов Н. С. Злочинна діяльність: монографія. Київ: вид-во С. Семенка, 2004. 310 с.

60. Киричко В. М. Кримінальна відповідальність за корупцію. Харків: Право, 2013. 422 с.

61. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон від 7 груд. 1984 р. (за станом на 07 січ. 2018 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.

62. Конвенція ООН проти корупції від 31 жов. 2003 р. (ратифікована Україною 18 жов. 2006 р.). *Верховна Рада України*. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_c16.

63. Кондратюк Л. В. Криминологические проблемы, вытекающие из региональных различий преступности. *Изучение территориальных особенностей насильственной преступности*. М., 1983. С. 11–14.

64. Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. (за станом на 30 вер. 2016 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

65. Концепція боротьби з корупцією на 1998–2005 р.р.: Указ Президента України від 24 квіт. 1998 р. № 367/98. *Офіц. вісн. України*. 1998. № 17. Ст. 621.

66. Концепція подолання корупції в Україні «На шляху до доброчесності». *Урядовий кур'єр*. № 175. 20 вер. 2006 р.

67. Корнієнко М. В. Проблеми боротьби з корупцією та шляхи їх розв'язання. *Науковий Вісник Нац. акад. внутр. справ України*. Науково-теоретичний журнал. Ч. 2. 2003. № 1. С. 3–13.

68. Корупція в Україні. Експрес аналіз за результатами опитування. *Економічна правда*. 2015. URL: <http://www.epravda.com.ua>.

69. Корупція в Україні: причини поширення та механізми протидії / С. В. Дрьомов, Ю. Г. Кальниш, Д. Б. Клименко, Г. О. Усатий, Л. М. Усаченко; за ред. Ю. Г. Кальниша. Київ: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2010. 88 с. URL: <http://sd.net.ua/2012/03/08/korupciya-v-ukrayini.html>.

70. Костенко О. Як розв'язати вузол із політики, економіки та моралі. URL: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/cuspilstvo/problema-no1-zlochinnist>.

71. Криминология. Словарь-справочник / сост. Х.-Ю. Кернер; пер. с немецкого; отв. ред. перевода А. И. Долгова. М.: НОРМА, 1998. 912 с.

72. Криминология: учебник / под общ. ред. А. И. Долговой. М.: ИНФРА-М–НОРМА, 1997. 784 с.

73. Криминология: учебник / под ред. В. Д. Малкова. 2-е изд., перераб. и доп. М.: «Юстицинформ», 2006. 528 с.

74. Криминологія: учебник. Алматы: Междунар. центр научн. исследований и правовой экспертизы РК, 2008. 614 с.

75. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією: міжнародний документ Ради Європи від 27 січ. 1999 р. № ETS 173. (ратифікована Україною 18 жов. 2006 р.). *Верховна Рада України*. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_101.

76. Кримінальний кодекс України: Закон від 05 квіт. 2001 р. (за станом на 18 груд. 2017 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

77. Кримінальний кодекс України: наук.-практ. комент. у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Харків: Право, 2013. Т. 2: Особлива частина. 2013. 824 с.

78. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. (за станом на 07 січ. 2018 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

79. Криминологія: Загальна та Особлива частини: підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська; за ред. В. В. Голіни. 2 вид., перероб. і доп. Харків: Право, 2009. 288 с.

80. Криминологія: навч. посіб. / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Г. Колб та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ: Прецедент, 2009. 348 с.

81. Криминологія: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. 440 с.

82. Криминологія: підручник / за заг. ред. О. М. Джужа. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 416 с.

83. Криминологія: підручник для студентів вищих навчальних закладів / О. М. Джужа, Я. Ю. Кондратьєв, О. Г. Кулик, П. П. Михайленко та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 416 с.

84. Крупко Д. І. Відповідальність за хабарництво за кримінальним правом Німеччини, Швейцарії та України (порівняльно-правове дослідження): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2005. 271 с.

85. Курс криминології: Загальна частина: підручник. у 2 кн. / О. М. Джужа, П. П. Михайленко, О. Г. Кулик та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі. К. Юрінком Інтер, 2001. 352 с.

86. Лазаренко В. Криминологічна характеристика особи працівника кримінально-виконавчої установи, який вчиняє злочини у

сфері службової діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2008. № 2. С. 89–95.

87. Литвак О. М. Злочинність, її причини та профілактика. Київ: Україна, 1997. 168 с.

88. Литвинов О. М. Адміністративно-територіальна координація діяльності суб'єктів профілактики злочинів в Україні на місцевому рівні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків: Нац. ун-т внутр. справ, 2002. 200 с.

89. Макухин А. А. Понятие коррупции в Украине и ЕС: сравнительный анализ, административно-правовой аспект. *Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского*. Серия: Юридические науки. 2013. Т. 26 (65). № 2–1. Ч. 2. С. 55–61. С. 58.

90. Марін О. Антикорупційні новели кримінального законодавства. *Громадський портал Львова*. URL: <http://www.gromada.lviv.ua/analytic/936>.

91. Матеріали VII Конгресу ООН щодо попередження злочинності та відношення до правопорушників. Гавана (Куба), 1990. 194 с.

92. Машуба М. О. Корупційна злочинність в Україні: сучасний стан та основні стратегії протидії. *Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. пр.* 2016. Вип. 31. С. 123–134.

93. Медичкий І. Б. Вплив соціальних факторів на злочинність в умовах становлення незалежної Української держави: монографія. Івано-Франківськ: Львівський ДУВС, 2007. 360 с.

94. Мезенцева І. Визначення предмета корупційних злочинів. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 5 (38). С. 76–82.

95. Мельник М. І. Корупційні злочини. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. № 2 (5). С. 357–365.

96. Мельник М. І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії): монографія. Київ: Юрид. думка, 2004. 400 с.

97. Мельник М. І. Кримінологічна характеристика особи корупціонера. *Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ*. 2002. № 2. С. 158–167.

98. Мельник М. І. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2002. 506 с.

99. Мельник М. І., Хавронюк М. І. Суд та інші правоохоронні органи. Правоохоронна діяльність: закони і коментарі: навч. посіб. 2-ге вид., випр. і доп. Київ: Атіка, 2001. 512 с.

100. Менделеев Д. Корупция для служебного пользования. *Зеркало недели*. 2016. № 16 (262). С. 13.

101. Миньковский Г. М. Ориентация и цели криминологических исследований. *Вопросы борьбы с преступностью*. М., 1977. Вып. 17. С. 26–30.

102. Михайленко П. П. Значение принципа законности и его обеспечение при расследовании преступлений. *Проблемы борьбы с коррупцией и организованной преступностью* / НДІ «Проблемы человека». Київ, 1998. С. 306–310.

103. Мірошніченко Ю. Р. Конституційно-правові засади визначення категорії «народ» як основного суб'єкта народовладдя в Україні. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 12. С. 34–39.

104. Многоликая коррупция: выявление уязвимых мест на уровне секторов экономики и государственного управления / под. ред. Э. Компоса и С. Продхана; пер. с англ. М.: Альпина Паблишерз, 2010. 551 с.

105. На думку українців, суди та митна служба найбільш корумповані структури. URL: <https://tns-ua.com/news/na-dumku-ukrayintsiv-sudi-ta-mitna-sluzhba-naybilsh-korumpovani-strukturi>.

106. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 1063 с.

107. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 9-те вид., переробл. та допов. Київ: Юрид. думка, 2012. 1316 с.

108. Наумов А. В. Ответственность за коррупционные преступления по законодательству России, европейских стран и США (сравнительно-правовой анализ). *Организованная преступность и коррупция: исследования, обзоры, информация*. 2000. № 1. С. 76–95.

109. Національна система доброчесності в Україні: результати оцінювання. Київ, 2010. 102 с.

110. Невмержицький Є. В. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії: монографія. Київ: КНТ, 2008. 368 с.

111. Новаков О. С. Кримінологічна характеристика та профілактика злочинів, які вчиняються працівниками міліції у сфері службової діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2003. 19 с.

112. Опитування: Яким буде стан політичної корупції в Україні через три роки? (динаміка, 2008–2009). URL: <http://razumkov.org.ua>.

113. Осадчий В. І. Корупційні злочини: монографія. Київ: вид. Європейського ун-ту, 2016. 82 с.

114. Офіційний веб-сайт Комітету Верховної Ради України з питань запобігання і протидії корупції. URL: <http://crimcor.rada.gov.ua/komzloch/control/uk/index>.

115. Офіційний веб-сайт Центру політико-правових реформ. URL: <http://pravo.org.ua/ua/news/20872035-1.6.-spetsialno-upovnovageeni-institutsiyi-z-pitan-antikoruptsiynoyi-politiki>.

116. Петренко відверто заговорив про ліквідацію НАЗК. URL: <http://znaj.ua/news/politics/92725/petrenko-zagovoriv-pro-likvidaciyu-nazk.html>.

117. Питання запобігання та виявлення корупції: постанова Кабінету Міністрів України від 4 вер. 2013 р. № 706 (за станом на 30 листоп. 2016 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/706-2013-%D0%BF/paran17#n17>.

118. Повышение эффективности деятельности органов внутренних дел с учетом территориальных особенностей преступности: материалы науч.-практ. сем. М.: ВНИИ МВД СССР, 1983. 116 с.

119. Політична корупція перехідної доби / за ред. С. Коткіна та А. Шайо; пер. з англ. Т. Гарастович, С. Гарастович. Київ: Видавництво «К.І.С.», 2004. 440 с.

120. Положення про Департамент захисту економіки Національної поліції України: Наказ національної поліції України від 07 листоп. 2015 р. № 81 URL: <http://tranzit.ltd.ua/nakaz>.

121. Положення про Міністерство внутрішніх справ України: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 жов. 2015 р. № 878 URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/ru/cardnpd?docid=248608057>.

122. Полубинский В. И. Криминальная виктимология: монография. М.: ВНИИ МВД России, 1999. 148 с.
123. Полубинский В. И. Криминальная виктимология и проблемы предварительного следствия: учеб. пособие. Волгоград: Высш. следств. шк. МВД СССР, 1980. 154 с.
124. Послания надежды: *Новый Завет: синодальный перевод*. Київ: Українське біблійське общество, 2014. С. 11–12.
125. Постанова Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 8 жов. 2015 р. (справа № 5-109кс15). Архів Верховного Суду України.
126. Потерпілий від злочину: міждисциплінарне правове дослідження: монографія / за заг. ред. Ю. В. Бауліна, В. І. Борисова. Харків: Вид-во Кроссруд, 2008. 364 с.
127. Правовые акты: антикоррупционный анализ / под ред. Ю. А. Тихомирова, Т. Я. Хабриевой, А. Н. Найдено. М., 2010. С. 16–27.
128. Про вибори народних депутатів України: Закон України від 17 листоп. 2011 р. № 4061-VI (за станом на 21 груд. 2017 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4061-17>.
129. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 17 трав. 2012 р. (за станом на 03 серп. 2017 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4711-17>.
130. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України: Закон України від 13 трав. 2014 р. № 1261-VII. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1261-18>.
131. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення кінцевих вигодоодержувачів юридичних осіб та публічних діячів: Закон України від 14 жов. 2014 р. № 1701-VII. (за станом на 26 трав. 2015 р.) *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1701-18>.
132. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб: Закон України від 23 трав. 2013 р. № 314-VII. *Верховна Рада України*. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/314-18>.

133. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення: Закон України від 07 квіт. 2011 р. (за станом на 01 трав. 2016 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3207-17>.

134. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції: Закон України від 12 лют. 2015 р. № 198-VIII (за станом на 25 квіт. 2015 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/198-19>.

135. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження кримінальних проступків: проект Закону України № 2897 від 19 трав. 2015 р., внесений народними депутатами України Кожем'якіним А. А., Паламарчуком М. П., Мосійчукос І. В., Костенком П. П., Купрієм В. М., Бухарєвим В. В., Мацолою Р. М., Іщенком В. О., Палатним А. Л., Сотник О. С. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55214.

136. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей подання службовими особами декларацій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру у 2016 році: Закон України від 15 бер. 2016 р. № 1022-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1022-19>.

137. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією: Закон України від 18 квіт. 2013 р. № 221-VII (за станом на 26 квіт. 2015 р.) *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/221-18>.

138. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо діяльності Урядового уповноваженого з питань антикорупційної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 лип. 2014 р. № 295. (за станом на 31 серп. 2016 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/295-2014-п>.

139. Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо впровадження смертної кари як виду покарання за корупційні злочини: проект Закону України № 2159а від 24 черв. 2015 р., внесений народним депутатом України Сергієм Капліним URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55723.

140. Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо підвищення відповідальності за порушення, пов'язані з

корупційною складовою): проект Закону України № 2614 від 9 квіт. 2015 р., внесений народними депутатами України М. А. Поляковим, Д. О. Силантьєвим, Г. Г. Кривошеєю та Ю. М. Македоном URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54747.

141. Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України у зв'язку з прийняттям Закону України Про запобігання корупції»: Постанова Кабінету Міністрів України від 14 трав. 2015 р. № 301 (за станом на 20 лип. 2017 р.). *Верховна Рада України.* URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/301-2015-p>.

142. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23 груд. 1993 р. № 378-XII (за станом на 03 серп. 2017 р.). *Верховна Рада України.* URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3781-12>.

143. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01 лип. 2004 р. № 1952-IV (за станом на 04 черв. 2017 р.). *Верховна Рада України.* URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1952-15>.

144. Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців: Закон від 15 трав. 2003 р. № 755-IV (за станом на 06 січ. 2018 р.). *Верховна Рада України.* URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/755-15>.

145. Про державну службу: Закон України від 16 груд. 1993 р. № 3723-XII (за станом на 11 жов. 2017 р.). *Верховна Рада України.* URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3723-12>.

146. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жов. 2014 р. № 1700-VII (за станом на 03 серп. 2017 р.). *Верховна Рада України.* URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

147. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 14 жов. 2014 р. № 1702-VII (за станом на 05 січ. 2017 р.). *Верховна Рада України.* URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>.

148. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки: Закон України від 14 жов. 2014 р. № 1699-VII (за станом на 08 серп. 2015 р.). *Верховна Рада України.* URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1699-18>.

149. Про засади запобігання і протидії корупції: Закон України від 07 квіт. 2011 р. (втратив чинність від 01 вер. 2016 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3206-17>.

150. Про затвердження Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015–2017 роки: Постанова Кабінету міністрів України від 29 квіт. 2015 р. № 265 (за станом на 01 вер. 2015 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/265-2015-п>.

151. Про затвердження Положення про Національну поліцію: постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовт. 2015 р. № 877 (за станом на 20 лип. 2017 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/877-п>.

152. Про затвердження Положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 лип. 1991 р. № 114 (за станом на 07 листоп. 2015 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/114-91-п>.

153. Про затвердження Порядку проведення службового розслідування стосовно осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та осіб, які для цілей Закону України «Про запобігання корупції» прирівнюються до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування»: Постанова Кабінету Міністрів України від 13 черв. 2000 р. № 950 (за станом на 26 вер. 2017 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/950-2000-п>.

154. Про звернення громадян: Закон України від 02 жов. 1996 № 393/96-ВР (за станом на 05 жов. 2016 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр>.

155. Про координацію діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності та корупції: Наказ Генерального прокурора України № 1/Ігн від 16 січня 2013 р. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/gl.html?_m=publications&_t=rec&id=94102.

156. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 трав. 1997 р. № 280/97-ВР. (за станом на 31 груд. 2017 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>.

157. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09 квіт. 1999 р. № 586-XIV (за станом на 01 січ. 2018 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/586-14>.

158. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14 жов. 2014 р. № 1698-VII (за станом на 05 січ. 2017 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>.

159. Про національного координатора з питань реалізації Стамбульського плану дій по боротьбі з корупцією: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 09 черв. 2011 р. № 553-р. *Кабінет Міністрів України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/553-2011-p>.

160. Про Національну антикорупційну стратегію на 2011–2015 роки: Указ Президента України від 21.10.2011 № 1001/2011. *Офіц. вісн. України*. 2011. № 83. Ст. 3020.

161. Про Національну поліцію: Закон України від 02 лип. 2015 р. № 580 (за станом на 07 січ. 2018 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

162. Про Національну раду з питань антикорупційної політики: Указ Президента України від 14 жов. 2014 р. № 808/2014 (за станом на 29 вер. 2015 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/808/2014>.

163. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30 черв. 1993 р. № 3341-XII (за станом на 05 січ. 2017 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3341-12>.

164. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 черв. 2003 р. № 964-IV (за станом на 30 листоп. 2017 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.

165. Про очищення влади: Закон України від 16 вер. 2014 р. № 1682-VII (за станом на 05 січ. 2017 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1682-18>.

166. Про практику розгляду судами справ про корупційні діяння та інші правопорушення, пов'язані з корупцією: Постанова Пленуму Верховного суду України від 25 трав. 1998 р. № 13 (за станом на 03 бер. 2000 р.). *Верховна Рада України*. URL:

167. Про пробацію: Закон України від 05 лют. 2015 р. № 160-VIII. (за станом на 05 січ. 2018 р. р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/160-19>.

168. Про прокуратуру: Закон України від 14 жов. 2014 р. № 1697-VII (за станом на 29 груд. 2017 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.

169. Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 05 бер. 1998 р. № 183/98-ВР (за станом на 31 груд. 2014 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/183/98-вр>.

170. Про ратифікацію Додаткового протоколу до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією: Закон України від 18 жов. 2006 р. № 253-V. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/253-16>.

171. Про ратифікацію Конвенції ООН проти корупції: Закон України 18 жов. 2006 р. № 251-16. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/251-16>.

172. Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини 1950 р., Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17.07.1997 № 475/97-ВР: із зм. і доп. станом на 13 бер. 2006 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 40. Ст. 263.

173. Про ратифікацію Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією: Закон України від 18 жовт. 2006 р. № 252-V. Офіц. вісн. України. 2006. № 44. Ст. 2939. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/252-16>.

174. Про ратифікацію Цивільної конвенції про боротьбу з корупцією: Закон України від 16 бер. 2005 р. № 2476-IV. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2476-15>.

175. Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 № 2229-XII (за станом на 28 груд. 2015 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2229-12>.

176. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 07 черв. 2001 р. № 2493-III (за станом на 11 листоп. 2017 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2493-14>.

177. Про судову практику в справах про хабарництво: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квіт. 2002 р. № 5. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-02>.

178. Проблеми протидії злочинності: підручник / Кальман О. Г., Козьяков І. М., Куц В. В. та ін.; за ред. О. Г. Кальмана. Харків: «Новасофт», 2010. 352 с.

179. Прогнозування здійснювалось на основі статистичних про стан злочинності та результати судово-слідчої практики за 2012–2016 роки. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>.

180. Програма дій проти корупції, ухвалена Комітетом міністрів Ради Європи у листопаді 1996 р., на виконання рекомендацій Дев'ятнадцятої Конференції міністрів юстиції європейських країн. Валлетта, 1994 р.

181. Продуктивні сили економічних районів України / Данилишин Б. М., Чернюк Л. Г., Горська О. В., Фашевський М. І., Антоньєва Л. С., Щедрова І. М., Нікітюк М. П., Клиновий Д. В. Київ: ЗАТ «НІЧЛАВА», 2000. С. 99–497.

182. Профілактика злочинів: підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін.; за заг. ред. О. М. Джужи. Київ: Атіка, 2011. 720 с.

183. Раска Э. Э. Преступность как показатель состояния социального пространства. *Теоретические проблемы изучения территориальных различий в преступности*. Тарту, 1987. С. 28–33.

184. Расюк Е. В. Антикорупційна політика України – один із пріоритетів запобігання та протидії корупції. *Актуальні проблеми кримінологічної політики в Україні*: матеріали міжвуз. наук.-теорет. конф. (Київ, 25 квіт. 2012 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2012. 252 с. С. 48–53.

185. Расюк Е. В. Проблеми прогнозування корупційної злочинності в Україні. *Корупційна злочинність у міжнародному вимірі: форми, методи та засоби протидії*: матеріали Міжнар. круг. столу (Київ, 9–10 листоп. 2017 р.) / редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. 328 с. С. 207–209.

186. Расюк Е. В. Сучасна антикорупційна політика України. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 7. С. 31–34.

187. Резолюція № 1, ухвалена на 21-й Конференції міністрів юстиції європейських країн. Прага, 1997 р.

188. Результати дослідження провідного всесвітнього громадського руху з протидії корупції «Transparency International». URL: <http://www.transparency.org>.

189. Ривман Д. В. Криминальная виктимология: учебник. СПб.: Питер, 2002. 304 с.

190. Рішення Конституційного Суду України від 05 жов. 2005 р. у справі № 6-рп/2005 про здійснення влади народом. *Офіц. вісн. України*. 2005. № 41. С. 31. Ст. 2605.

191. Рішення Конституційного Суду України від 16 квіт. 2008 р. у справі № 6-рп/2008 про прийняття Конституції та законів України на референдумі. *Офіц. вісн. України*. 2008. № 32. С. 35. Ст. 1056.

192. Розрахунки проводились на основі статистичного звіту стану злочинності за 2014 рік – ДІАЗ МВС України. URL: <http://www.mvs.gov.ua/mvs/control>.

193. Розслідування злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: метод. рек. / В. І. Фаринник, О. Ю. Татаров, А. В. Савченко, С. С. Чернявський та ін. Київ, 2012. 184 с.

194. Российская криминологическая энциклопедия / под общ. ред. А. И. Долговой. М.: НОРМА, 2000. 767 с.

195. Савченко А. В. Класифікація правопорушень корупційного спрямування. *Державна служба в Україні: досвід, проблеми, перспективи*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 черв. 2015 р.) / за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка і В. Л. Федоренка. Київ: Вид-во Ліра-К, 2015. С. 162–167.

196. Савченко А. В. Перспективи змін національного антикорупційного кримінального законодавства: основний зміст. *Актуальні проблеми кримінального права*: матеріали VII міжвуз. наук.-теорет. конф. (Київ, 18 листоп. 2016 р.) / В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 16–19.

197. Савченко А. В. Щодо питання про покарання за корупційні злочини. *Актуальні проблеми застосування кримінального законодавства*: матер. круг. столу (Київ, 5 листоп. 2015 р.) / відп. ред. О. С. Стеблинська. Київ: Державна пенітенціарна служба України, Інститут кримінально-виконавчої служби, 2015. С. 30–34.

198. Савченко А. В., Кришевич О. В. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням професійних послуг: наук.-практ. комент. до розділу XVII Особливої частини Кримінального кодексу України / за заг. ред. В. І. Шакуна. Київ: Алерта, 2012. 160 с.

199. Сахаров А. Б. Умышленные убийства (криминологические исследования). *Региональная преступность*: материалы конф. Вильнюс, 1978. С. 44–50.

200. Сервецький І. В. Боротьба з організованою злочинністю та корупцією в Україні – умови розвитку економічних відносин і теоретичних аспектів. *Економіка України: реалії, перспективи розвитку ринкових відносин: аналітичні розробки, пропозиції науковців та практичних працівників*. Т. 20. Київ, 2000. С. 682–689.
201. Статистичний звіт стану злочинності 2005–2016 рр. ДІАЗ МВС України. URL: <http://www.mvs.gov.ua/mvs/control>.
202. Стратегія національної безпеки України від 12 лют. 2007 р.. *Урядовий кур'єр*. № 43. 07 бер. 2007 р.
203. Тарновский Е. Н. Влияние хлебных цен и урожаев на движение преступлений против собственности в России. *Журнал Министерства юстиции*. 1898. № 8. С. 102–106.
204. Таций В. Я., Борисов В. И. Научное обеспечение путей противодействия коррупции в Украине. *Громадська експертиза. Актуальні проблеми боротьби з корупцією в Україні*. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 414 с.
205. Телешун С. О., Рейтерович І. В., Тіньков А. Л. Роль ефективної антикорупційної політики у формуванні органів у формуванні правової держави в умовах євроінтеграції України: матеріали Всеукр. підсумк. наук.-практ. конф. Ч. 1 (Київ, 12 бер. 2015 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 24–30.
206. Теоретические проблемы изучения территориальных различий преступности: учеб. пособие. Тарту, 1985. Вып. 725. ВНИИ МВД СССР, 1983. 116 с.
207. Типове положення про уповноважений підрозділ (особу) з питань запобігання та виявлення корупції: затв. пост. Кабінету Міністрів України «Питання запобігання та виявлення корупції» від 4 вер. 2013 р. № 706 (за станом на 30 листоп. 2016 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/706-2013-%D0%BF/paran17#n17>.
208. Тютюгін В. І., Косінова К. С. Поняття та ознаки корупційних злочинів. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. № 1(4). С. 393–394.
209. Участь громадськості у заходах щодо запобігання корупції як запорука успішної антикорупційної політики: Роз'яснення Міністерства юстиції України від 26.08.2011 URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/n0059323-11>.

210. Хабарі у поліції. Хто, за що і скільки брав. Інфографіка. Інтернет-альманах «Антидот». URL: <https://youtu.be/XtIF6GQhLoA>.

211. Хавронюк М. І. Науково-практичний коментар до Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції». Київ: Атіка, 2011. 424 с.

212. Центр Разумкова. URL: http://razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=903.

213. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією: міжнародний документ Ради Європи від 04 листоп. 1999 р. (ратифікована Україною від 16 бер. 2005 р.). *Верховна Рада України*. http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_102.

214. Цивільний кодекс України: Закон від 16 січня 2003 р. (за станом на 15 груд. 2017 р.) *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>; Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар / за заг. ред. Є. О. Харитонova. Харків: Одіссей, 2006. 1200 с.

215. Частная криминология / отв. ред. Д. А. Шестаков. СПб.: Изд-во Р. Асланова «Юрид. центр Пресс», 2007. 771 с.

216. Чубенко І. В. Генезис поняття корупції. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2009. № 1. С. 113–118.

217. Шведова Г. Л. Окремі питання характеристики суб'єктів корупційних злочинів: політико-кримінологічний аспект. *Юридичний вісник*. 2010. № 3. С. 215–218.

218. Шевченко О. В. Основні принципи протидії корупції. *Питання юридичної теорії і практики*. URL: http://www.vru.gov.ua/content/article/visnik05_09.pdf.

219. Шевченко О. В. Причини та умови корупційної злочинності. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2011. № 3 (7). URL: http://www.vru.gov.ua/content/article/visnik07_10.pdf.

220. Шевченко О. В. Проблемні аспекти боротьби з корупцією в правоохоронних органах України. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2011. № 2 (6). С. 126–134.

221. Шемякін О. В. Протидія і запобігання корупційним злочинам у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2013. 242 с.

222. Шнайдер Г. Й. Криминология: пер. с нем. / под общ. ред. и с предисл. Л. О. Иванова. М.: Прогресс–Универс, 1994. 504 с.

223. Шостко О. Ю. Кримінологічна характеристика корупційної злочинності в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2014. Вип. 28. С. 69–78.

224. Щедрин Н. В. Основы общей теории предупреждения преступности: учеб. пособие. Красноярск: Краснояр. гос. ун-т., 1999. 58 с.

225. Яни П. В борьбе с коррупцией эффективны только репрессии. *Юстиция*. 2001. № 7. С. 59–65.

226. Яцків І. І. Загальні положення протидії корупції: адміністративно-правовий аспект. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. Вип. ХХІ. Івано-Франківськ, 2009. С. 88–94.

Наукове видання

Корупційна злочинність в Україні: сучасний стан, детермінанти та запобігання

Навчальний посібник

Комп'ютерна верстка *В.Г. Сюравчик*